

Landsbykataloget

Kulturmiljøer i Lolland Kommune

Af Julie Fryd Johansen & Lolland-Falsters Stiftsmuseum
for Lolland Kommune 2007

Revideret af Museum Lolland-Falster 2011

Dette landsbykatalog er udarbejdet på opdrag af
Lolland Kommune med økonomisk støtte fra
Realdania.

Udarbejdelse og layout: Julie Fryd Johansen,
Lolland-Falsters Stiftsmuseum.

Fotos er taget af forfatteren i 2006-07 med mindre
andet angives.

Fotos fra 2011 er taget af Ann-Lise Hass, Winnifred
Eriksen og Peter Wilcken Hacke.

Alle luftfotografier DDO® © COWI.

Alle høje og lave målebordsblade © Kort- &
Matrikelstyrelsen.

Kortene, som viser kulturmiljøafgrænsningen er
udarbejdet for Storstrøms Amt af Kartografisk
Dokumentationscenter, Syddansk Universitet. Dette
materiale vil indgå i Kulturarvsstyrelsens kommende
hjemmeside www.kulturmiljoportal.dk.

© Julie Fryd Johansen,
Lolland Falsters Stiftsmuseum
& Lolland Kommune, 2007
2. udgave 2011

Forsiden:

Kort i Kort og Billedafdelingen, Det kgl. Bibliotek.
Lalandiæ et Falstriæ Accurata Descriptio;
Iohannes Ianssonius Excudit.
[S.l.] : Iohannes Ianssonius Excudit, [1644]

Indhold

Indhold	2
Alfabetisk oversigt.....	1
Museets forord.....	1
Kulturhistorien i landskabet	2
Generel indledning.....	2
Kulturmiljøer	4
Lolland Kommune i Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark	4
Velbevarede landsbystrukturer.....	10
Om landsbykataloget	11
Anvendte begreber & definitioner.....	13
Litteratur.....	15
Bursø	16
Søholt	18
Krønge	20
Hillestolpe.....	22
Fuglse & Bøsserup	24
Holeby.....	26
Nybøllegård	28
Højbygård.....	30
Torslunde.....	32
Blæsenborg.....	34
Skottemarke	36
Flårup	38
Flårupmelle.....	38
Tamrodhuse	38
Bremersvold	40
Kærstrup	42
Errindlev	44
Errindlev Havn.....	46
Sjælstofte.....	48
Sjælstofteskov	48
Lundehøje Havn.....	50
Lundehøje Husmandskoloni	50
Bjernæs.....	52
Bjernæs Husby.....	52
Hyldtofte og Tågerup	54
Hyldtofte Fæland.....	54
Lungholm	56
Lungholm Huse.....	56
Favrsted Skov	56
Hillested-Rå & Håred	58
Sædingegård	60
Sædinge	62
Danstedgård	64
Nebbelunde.....	66
Lidsø.....	68
Kramnitse.....	70
Tirsted/Vester Tirsted.....	72
Brandstrup.....	74
Øster Skørtinge.....	76
Vester Skørtinge	78
Kristianssæde	80

Vejleby.....	82
Kortrup.....	84
Hoby & Skibelund	86
Hobyskov.....	86
Ålstrup.....	88
Gammelgård	90
Bjergeskov.....	92
Nybølle	94
Ågeby.....	96
Lergravshuse.....	98
Askø & Landet	100
Græshave.....	102
Øllingsøgård	104
Bådesgård	106
Gloslunde.....	108
Dannemare	110
Store og Lille Avnede.....	112
Ullerslev.....	114
Torpe	116
Arninge.....	118
Kuditse	120
Tillitse	122
Stødby.....	124
Munkeby og Gammelby	126
Spidsby	128
Rudbjerggård	130
Tryghuse.....	132
Holleby	134
Vestenskov & Rårup	136
Læsø.....	138
Næsby.....	140
Knubbeløkke	142
Kappel	144
Sjunkeby	146
Gottesgabe.....	148
Vesternæs.....	150
Langø & Dybvig Havn.....	152
Fredsholm.....	154
Anderstrup & Skelstrup	156
Hunseby & Maglemer	158
Knuthenborg.....	160
Bandholm.....	162
Erikstrup	164
Maribo Ladegård.....	166
Østofte & Nørreballe	168
Havlykkegård & Havlykke	170
Reersnæs.....	172
Blans	174
Keldernæs	176
Knuthenlund	178
Stokkemarke	180
Abed.....	182
Kragenæs.....	184
Lindet & Uglemose	186

Birket & Torrig.....	188
Vesterborg.....	190
Søllested.....	192
Søllestedgård	194
Halsted & Halsted Kloster.....	196
Sæbyholm	198
Svinsbjerg & Nøbbet.....	200
Urne Havn.....	202
Pederstrup	204
Skelstofte	206
Horslunde.....	208
Vester Nordlunde.....	210
Vintersborg.....	212
Utterslev & Kastager	214
Sandbjerg.....	216
Lille Løjtofte	218
Vester Karleby, Ringseby & Øster Karleby.....	220
Vindeby.....	222
Onsevig.....	224
Vesterbo & Skovbølle.....	226
Købelev & Lille Købelevgård.....	228
Asserstrup.....	230
Sandby.....	232
Branderslev.....	234
Christiansdal.....	236
Nakskov Ladegård	238
Lindelse.....	240
Frederiksdal.....	242
Tårs.....	244
Bilag.....	246

Alfabetisk oversigt

Abed.....	182	Kastager (Utterslev & Kastager)	214
Anderstrup & Skelstrup	156	Keldernæs	176
Arninge	118	Knubbeløkke	142
Askø & Landet	100	Knuthenborg	160
Asserstrup	230	Knuthenlund	178
Bandholm	162	Kortrup	84
Birket & Torrig	188	Kragenæs	184
Bjergeskov	92	Kramnitse	70
Bjernæs	52	Kristianssæde	80
Bjernæs Husby	52	Krønge	20
Blans	174	Kuditse	120
Blæsenborg	34	Kærstrup	42
Branderslev	234	Købelev & Lille Købelevgård	228
Brandstrup	74	Landet (Askø & Landet)	100
Bremersvold	40	Langø & Dybvig Havn	152
Bursø	16	Lergravshuse	98
Bøsserup (Fuglse & Bøsserup)	24	Lidsø	68
Bådesgård	106	Lille Avnede (Store og Lille Avnede)	112
Christiansdal	236	Lille Købelevgård (Købelev & Ll. K.gård) ...	228
Dannemare	110	Lille Løjtofte	218
Danstedgård	64	Lindelse	240
Dybvig Havn (Langø & Dybvig Havn)	152	Lindet	186
Erikstrup	164	Lundehøje Havn	50
Errindlev	44	Lundehøje Husmandskoloni	50
Errindlev Havn	46	Lungholm	56
Favrsted Skov	56	Lungholm Huse	56
Flårup	38	Læsø	138
Flårupmelle	38	Maglemer (Hunseby & Maglemer)	158
Frederiksdal	242	Maribo Ladegård	166
Fredsholm	154	Munkeby & Gammelby	126
Fuglse & Bøsserup	24	Nakskov Ladegård	238
Gammelby (Munkeby & Gammelby)	126	Nebbelunde	66
Gammelgård	90	Nybølle	94
Gloslunde	108	Nybøllegård	28
Gottesgabe	148	Næsby	140
Græshave	102	Nøbbet (Svinbjerg & Nøbbet)	200
Halsted & Halsted Kloster	196	Nørreballe (Østofte & Nørreballe)	168
Havlykkegård & Havlykke	170	Onsevig	224
Hillested-Rå & Håred	58	Pederstrup	204
Hillestolpe	22	Reersnæs	172
Hoby & Skibelund	86	Ringseby (V. Karleby, Ringseby & Ø.Karleby) ..	220
Hobyskov	86	Rudbjerggård	130
Holeby	26	Rårup (Vestenskov & Rårup)	136
Holleby	134	Sandbjerg	216
Horslunde	208	Sandby	232
Hunseby & Maglemer	158	Sjunkeby	146
Hyldtofte Føland	54	Sjælstofte	48
Hyldtofte & Tågerup	54	Sjælstofteskov	48
Højbygård	30	Skelstofte	206
Håred (Hillested-Rå & Håred)	58	Skelstrup (Anderstrup & Skelstrup)	156
Kappel	144	Skibelund (Hoby & Skibelund)	86

Skottemarke	36
Skovbølle (Vesterbo & Skovbølle)	226
Spidsby.....	128
Stokkemarke.....	180
Store og Lille Avnede	112
Stødby	124
Svinsbjerg & Nøbbet	200
Sæbyholm	198
Sædinge	62
Sædingegård	60
Søholt.....	18
Søllested.....	192
Søllestedgård	194
Tamrodhuse	38
Tillitse.....	122
Tirsted.....	72
Torpe.....	116
Torrig (Birket & Torrig)	188
Torslunde.....	32
Tryghuse	132
Tågerup (Hyltofte & Tågerup).....	54
Tårs.....	244
Uglemose	186
Ullerslev	114
Urne Havn.....	202
Utterslev & Kastager	214
Vejleby	82
Vestenskov & Rårup.....	136
Vester Karleby, Ringseby & Øster Karleby..	220
Vester Nordlunde.....	210
Vester Skørringe.....	78
Vesterbo & Skovbølle.....	226
Vesterborg.....	190
Vesternæs.....	150
Vindeby.....	222
Vintersborg.....	212
Øllingsøgård.....	104
Øster Karleby (V. Karleby, Ringseby & Ø. Karleby)..	220
Øster Skørringe.....	76
Østofte & Nørreballe.....	168
Ågeby	96
Ålstrup	88

Museets forord

Den nutid, der ikke selv ved, hvilken fortid den destruerer, er blind. Og det værste er, at den tvinger al fremtid til også at blive det.

Ebbe Kløvedal Reich

I mange år sikrede man bevaringsværdier ved at frede de enkelte historiske levn, gravhøje, borgruiner, kirker og andre gamle bygninger. Med tiden er det blevet klart, at denne metode ikke er tilstrækkelig til at sikre, at alle væsentlige menneskelige spor i landskabet bliver bevaret for eftertiden. Man kan frede hovedbygningen på en herregård - et enkelt element, hvorved fortællingen om en tids særlige byggeskik og den velhavende klasses økonomiske forhold kan belyses. Hvis man også inddrager avlsbygningerne, saftstationen og polak-kasernen – altså flere elementer – kan man desuden se historien om sukkereventyret.

Begrebet kulturmiljø – hvor man kombinerer flere kulturhistoriske elementer – dukkede op i 1990'erne. Forud var gået en periode med kraftigt fokus på miljøet, økologi, bæredygtig produktion og naturgenopretning, ikke kun i Danmark men internationalt. Kulturmiljøbegrebet udsprang af diskussionen om, hvordan man bevarer miljøet og samtidig tilgodeser de kulturhistoriske spor i landskabet.

”Danske virksomheder og borgere opfatter kulturarven som en vigtig ressource til udvikling af lokalsamfundet. Et øget fokus på kulturarven kan styrke udviklingen inden for turisme, boliger, erhvervsliv og handel, udover at kulturarven giver oplevelser til borgerne. Udfordringen er at få udløst potentialet i kulturarven i de enkelte kommuner, så kulturarven kommer til at bidrage optimalt til kommunernes kulturelle, sociale og økonomiske udvikling.” Det er konklusionen på en analyse om danskernes holdninger til kulturarv udført af Kulturarvsstyrelsen og Realdania, *Kulturarv – en værdifuld ressource for kommunernes udvikling*, 2005 (s. 4).

Det er naturligt, at museerne skal høres, når der skal bygges og når man overvejer bygningsfredninger. Med den viden vi i dag har om den menneskelige påvirkning af landskabet, er det vigtigt, at de kulturhistoriske museer bidrager til myndighedernes planlægnings- og udviklingsarbejde. Der er faktisk et lovkrav. Ifølge museumslovens kapitel 8 skal det lokale statsanerkendte museum høres i forbindelse med nedrivning, opbygning og anlægsarbejder, ligesom museet også skal høres i planlægningsarbejdet.

I Lolland Kommune samarbejder museet og kommunen; denne bog er resultatet af det daværende Lolland Falsters Stiftsmuseum – nu Museum Lolland-Falster – og kommunens samarbejde om at analysere og udpege en bruttoliste af landsbykulturmiljøer, som blev overdraget til kommunens udviklingsafdeling, nærmere bestemt til bosætningsprojektet ”Mulighedernes Land”. Det store og vigtige arbejde blev i 2006-7 udført af cand. mag. Julie Fryd Johansen. Landsbykataloget er i 2011 revideret af Museum Lolland-Falster.

Ulla Schaltz
museumschef

Kulturhistorien i landskabet

Generel indledning

I mange år sikrede man bevaringsværdier ved at frede de enkelte historiske levn for eksempel gravhøje, borgruiner, kirker og andre gamle bygninger. Med tiden blev det klart, at denne metode ikke var tilstrækkelig til at sikre, at alle væsentlige menneskelige spor i landskabet blev bevaret for eftertiden. Man kan frede hovedbygningen på en herregård - et enkelt element, hvorved fortællingen om en tids særlig byggeskik og den velhavende klasses økonomiske forhold kan belyses. Hvis man også inddrager avlsbygningerne, saftstationen og polakkasernen – altså flere elementer – kan man desuden se historien om sukkereventyret.

Begrebet kulturmiljø – hvor man kombinerer flere kulturhistoriske elementer – dukkede op i 1990'erne. Forud var gået en periode med kraftigt fokus på miljøet, økologi, bæredygtig produktion og naturgenopretning, ikke kun i Danmark men internationalt (*Kulturmiljø – mellem forskning og politisk praksis*. Red. Nicolaj Carlberg og Søren Møller Christensen, 2003, p. 9).

Kulturmiljøbegrebet voksede frem af diskussionen om, hvordan man bevarer miljøet og samtidig tilgodeser de kulturhistoriske spor i landskabet.

En væsentlig del af den overordnede landskabsplanlægning lå før kommunalreformen i amterne og også Storstrøms Amt skulle udarbejde en oversigt over særligt væsentlige kulturmiljøer. Amtet havde i 2005 udgivet bogen *24 kulturmiljøer i Storstrøms Amt*, og Sv. Thorsen har for amtet lavet en kortlægning af kulturmiljøer på Falster. En mere detaljeret registrering og analyse af amtets øvrige kulturmiljøer var endnu ikke gennemført ved slutningen af 2006. Forarbejdet med tilvejebringelse af data om kulturlandskabet var lavet i samarbejde med Syddansk Universitet, men en behandling af disse data, dvs.

En kongegård i Rudbjerg nævnes første gang i Valdemars jordebog i 1231, den nuværende hovedbygning dateres tilbage til c. 1600, da Knud Rud sammen med hustruen Ellen Marsvin overtog stedet. Den ligger indenfor voldgraven. Udenfor, til højre i billedet, ses enkelte af de mange produktionsbygninger.

De polske landarbejdere, som kom til Lolland for at arbejde med roedyrkningen, blev indlogeret i de såkaldte "polakkaserner". De er lette at se i landskabet, da de har samme proportioner, bygningshøjde, taghældning, længde og bredde, mens facaden kan være blevet pudset og malet og vinduerne kan være skiftet. Her er det polakkasernen på Rudbjerggård, som endnu står med den oprindelige, gule murstensfacade med rødt pyn-tebånd, og vinduer og døre har bevaret størrelse og placering.

en vurdering af databasen og en endelig udpegning af særligt værdifulde områder i amtet viste sig umulig at nå før amtets nedlæggelse. Lolland-Falsters Stiftsmuseum indgik derfor i slutningen af 2006 en aftale med amtet om på basis af de informationer, som findes i databasen i *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark*, at udpege centrale kulturmiljøer i Lolland Kommune, dvs. de tidligere Holeby, Højreby, Maribo, Nakskov, Ravnsborg, Rudbjerg og Rødby Kommuner. Desuden indgår en vurdering af databasen som værktøj i arbejdet med kulturlandskabet.

Det var naturligt for museet at træde til og hjælpe amtet med løsningen af denne opgave, for den del af museumsarbejdet, som er defineret i museumslovens kapitel 8, netop består i at rådgive plan- og fredningsmyndighederne i spørgsmål om de kulturhistoriske spor i landskabet. Alle har vænnet sig til, at museerne rykker ud og undersøger de arkæologiske forhold i forbindelse med bygge- og anlægsarbejder, og det er naturligt at museet inddrages, når fredning af en bygning er på tale. Museernes arbejde med større sammenhænge og helheder omfatter også de kulturhistoriske spor i landskabet, og denne viden kan omsættes til praktisk rådgivning af myndigheder og planlæggere.

I dag, efter kommunalreformen, ligger ansvaret for kortlægningen af lokale kulturmiljøer i Lolland Kommune. Arbejdet indgår som en del af kommunens samarbejde med fonden Realdania i projektet ”Mulighedernes Land”. Projektets mål er at gøre det mere attraktivt at bo og bosætte sig i kommunens landdistrikter.

1800-tallet var præget af store inddæmningsprojekter, men digerne kunne ikke klare stormfloden i 1872. Efter denne katastrofe blev digerne genopbygget. Denne gang med statslig støtte. Her ses den moderne pumpestation ved Kramnitse gab. De mange pumpestationer i Lolland Kommune fortæller historien om inddæmningen. En del af pumpestationerne bidrager desuden til fortællingen om industrieventyret i Holeby, idet mange af pumperne på et tidspunkt har været drevet af motorer fra virksomheden Holeby Diesel.

Foto: Museum Lolland-Falster, 2011

Kulturmiljøer

I Danmark blev begrebet kulturmiljø lanceret første gang af daværende miljøminister Svend Auken i en kronik i Politiken d. 13. juli 1994. Et kulturmiljø er ”et geografisk afgrænset område, der ved sin fremtræden afspejler væsentlige træk af den samfundsmæssige udvikling”. Et kulturmiljø består af flere dele, og det er kombinationen af de enkelte dele, der gør at et kulturmiljø repræsenterer større viden end den, de enkelte dele i sig selv giver fra sig. En undersøgelse af overvejelserne bag kulturmiljøudpegninger i andre dele af landet viser, at udpegningerne gerne må have et element af oplevelse og umiddelbar tilgængelighed, en fortælleleværdi. Med andre ord, beskueren må gerne kunne erkende noget ved at se på og bevæge sig rundt i det udpegede område.

Kulturmiljøer skal – for at komme i betragtning til en udpegning – være repræsentative og karakteristiske for egnen, de skal være sjældne, så vidt muligt velbevarede, og de må gerne have den kvalitet, at de bringer beskueren en erkendelse om fortiden.

I databasen *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark*, der udgør denne undersøgelses datagrundlag, har man været nødt til at stramme begrebet yderligere op på tre punkter. Et kulturmiljø skal:

- være noget, som fysisk kan afgrænses i landskabet
- bestå af noget, der har fungeret samtidig, og de strukturelle rammer, hvorunder det er opstået, skal være ensartede – de elementer, som kulturmiljøet består af, skal være samtidige

Disse moderationer er nødvendige for udarbejdelsen af databasen, men i forbindelse med udpegningen af kulturmiljøer til anvendelse i det kommunale planlægningsarbejde må yderligere nogle forhold tages i betragtning. Det giver mening at anvende et fladt tidsbegreb i databasen; men i det praktiske arbejde med udpegning af kulturmiljøer skal man være opmærksom på, at flere kulturmiljøer sagtens kan overlappe hinanden. Således kommer der en tidsmæssig dybde ind i udpegningen.

Lolland Kommune i Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark

Databasen opererer med ca. 200 forskellige kulturelementer, som i forskellige kombinationer danner ca. 50 kulturmiljø-typer.

Der er i alt 907 kulturmiljøer i Lolland Kommune. I tabellen ses kulturmiljøerne fordelt på de tidligere kommuner og efter bevaringstilstand. Det er her helt centralt at forstå, at databasens bevaringsbedømmelse tager afsæt i det landskabelige. Det er kulturlandskabet, som er registreret og ved bevaringsbedømmelsen forholder man sig til, hvorvidt kulturmiljøet kan erkendes i landskabet - her er ikke tale om en bedømmelse af de arkitektoniske forhold og bygningernes bevaringstilstand.

	Velbevaret	Delvis bevaret	Overlejet	Forsvundne	Ikke vurderet	I alt
Holeby	25	44	2	3	7	81
Højreby	45	54	3	11	10	123
Maribo	36	40	10	6	34	126
Nakskov	34	12	4	2	54	106
Ravnsborg	86	95	5	11	30	227
Rudbjerg	53	46	6	14	31	150
Rødby	21	31	3	10	29	94
I alt	300	322	33	57	195	907

Oversigt over kulturmiljøtyper i Lolland Kommune

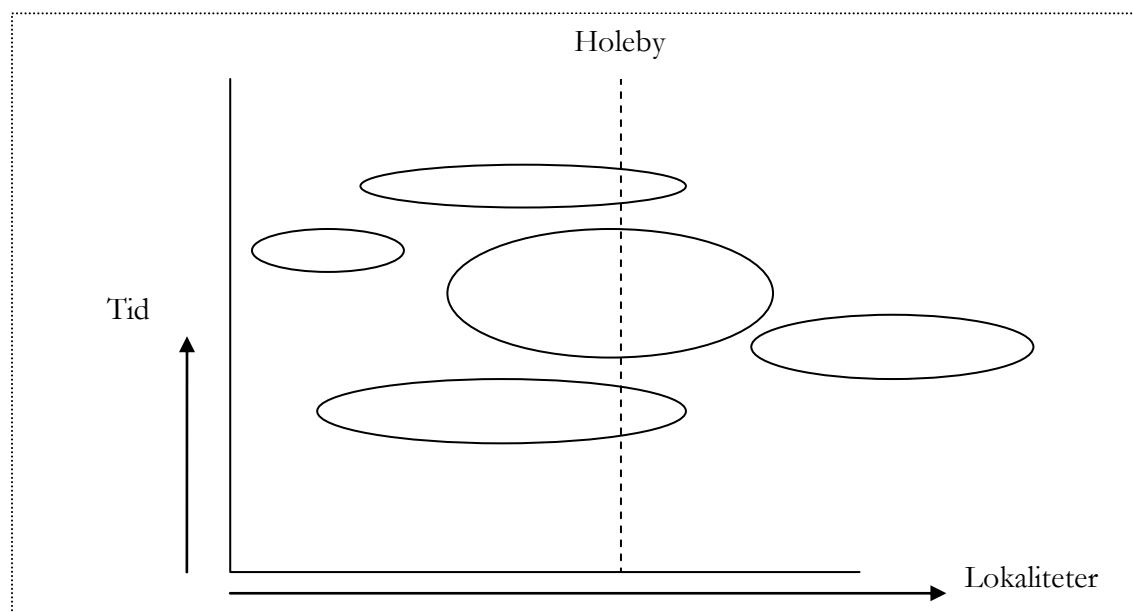
	Velbevaret	Delvis bevaret	Overlejret	Forsvundet	Ikke vurde- ret	I alt
Kulturmiljøtype						
Landsby	9	120	19	15	0	163
Større gårde	58	43	1	3	5	110
Samling af gårde/huse	58	35	4	1	5	103
Husmandskoloni	16	67	3	6	0	92
Parcelhuskvarter	2	0	0	0	78	80
Koloniseret land	34	5	0	0	0	39
Mindre rural by	34	3	0	0	0	37
Hovedgård	14	20	0	1	0	35
Jernbane	0	0	0	18	15	33
Enestegård	19	6	2	1	0	28
Sommerhusbebyggelse	1	0	0	0	23	24
Fabriksmiljø	3	4	2	1	6	16
Havn	7	2	0	0	7	16
Forstad	12	3	0	0	0	15
Andet fritidsmiljø	3	0	0	1	7	11
Fællesareal	1	6	1	3	0	11
Rural by/stationsby	9	1	0	0	0	10
Råstofmiljø	1	2	0	6	1	10
Kolonihave	2	0	0	0	7	9
Etagebyggeri	2	0	0	0	6	8
Sportsanlæg	2	0	0	0	6	8
Uddannelsesinstitutioner	2	0	0	0	5	7
Færgested	2	2	0	0	2	6
Campingpl./feriekoloni	0	0	0	1	4	5
Forsyningsvirksomhed	0	0	0	0	4	4
Villabebyggelse	2	2	0	0	0	4
Gartneri / planteskole	1	0	0	0	2	3
Købstad	0	0	0	0	3	3
Rensningsanlæg	0	0	0	0	3	3
Flyveplads	0	0	0	0	2	2
Golfbane	0	0	0	0	2	2
Hospital	1	0	0	0	1	2
Bastion / voldsted	1	0	0	0	0	1
Fiskerleje	1	0	0	0	0	1
Forlystelsespark	1	0	0	0	0	1
Kirkemiljø	1	0	0	0	0	1
Ladeplads	0	0	1	0	0	1
Andelstidens prod.anlæg	0	1	0	0	0	1
Skipperby	1	0	0	0	0	1
Sociale institutioner	0	0	0	0	1	1
I ALT	300	322	33	57	195	907

I Lolland Kommune er der repræsenteret 40 forskellige kulturmiljøtyper. På listen ses de sorteret således, at de typer, der er flest af i kommunen, nævnes først.

Databaseudtrækket gør rede for, hvilke kulturmiljøer der er, og 907 er tilsyneladende et stort antal, men man skal huske, at der på én lokalitet godt kan være flere kulturmiljøer. I basen er et kulturmiljø netop defineret ved, at elementerne forekommer i samme tidsperiode. For eksempel vil vi meget ofte se at en landsby (som er et agrar miljø før 1800) er overlejet af en samling gårde/huse (et agrar miljø efter 1800), ligesom parcelhuskvarterer, der er af endnu nyere dato, ofte findes over eller i forbindelse med samlinger af gårde og huse.

Udvælgelsen af kulturmiljøer kan tage afsæt i databasen, men uden viden om lokalområdet kan man ikke foretage en kvalificeret udvælgelse. Det er tydeligt, at de agrare miljøer vejer tungest, 163 landsbyer (= bymæssig bebyggelse på landet før 1800) er et højt antal, men databasen er endnu ikke fuldt udbygget, så mulighederne for sammenligninger med andre landsdele er ikke de bedste. Man skal således vide, at der i forhold til resten af landet er tale om en meget høj koncentration af godser på Lolland. Man kan heller ikke umiddelbart se, at der er tale om meget fede jorder her på stedet – det høje antal af gårde og landsbyer kan dog give en et fingerpeg herom.

Tegningen illustrerer, hvordan der kan være flere kulturmiljøer på forskellige tidspunkter, som vedrører samme lokalitet. Kirken og kapellanboligen indgår i landsbyen Holeby som et kulturmiljø, sukkerfabrikken er et andet, og Sofichøj og Nybølle er gårde, som både er kulturmiljøer i sig selv og som hører sammen med sukkerfabrikken som et kulturmiljø.

En kvalitetsvurdering af databasen kan anvendes til en indskrænkning af de mange kulturmiljøer, men det er ikke nok kun at forholde sig til de velbevarede miljøer (300 i alt), for miljøerne fra de ældste perioder vil ofte være delvis overlejret af yngre miljøer. Dermed går de fra kategorien ”velbevaret” til ”delvis bevaret”. Her er landsbyerne igen et godt eksempel, der er 163 i alt, men kun 9 er velbevarede, og 120 er delvis bevarede. Forklaringen er, at der er bygget flere gårde og huse i det område som landsbyen udgjorde før udskiftningen. Dannemare er et godt eksempel på en lokalitet med mange kulturmiljøer. Her er en ”landsby”, en ”samling af gårde/huse” (= bymæssig bebyggelse efter 1800), ”husmandskolonier”, et ”rækkehuskvarter” og ”parcelhuskvarterer”.

Dannemare er et godt eksempel på, hvor mange kulturmiljøer en landsby kan have. På kortet til ovenfor ses det areal som udgør landsbyen før 1800, dvs. før udskiftningen. Gårdene lå langs den øst-vest gående landevej. Landsbyens jord (det skråraverede område) nord for vejen var ager og syd for, i de dengang mere våde områder, var der mest eng. På kortet nedenfor ses den bebyggelse (med røde skraver) der vokser frem efter 1800 – delvis hen over landsbyens gårde. Det bebyggede område udvides. Nogle af landsbyens gårde eksisterer endnu, mens andre erstattes af nyere bygninger. Der udstykkes husmandskolonier fra landsbyen (det lysegrønne område, nr. 3000966), og senere endnu vokser byen yderligere med række- og parcelhuse (de rødprykkede arealer).

Den meget lange kystlinje er karakteristisk for Lolland Kommune. Derfor bør kystmiljøerne gennemgås nøje. Der er færgehavne, fiskerihavne og lystbådehavne. Det inddæmmede land og digerne er centrale elementer for forståelsen af kulturlandskabet på Lolland. Her er et område, hvor man må afveje interesserne for naturgenopretning med ønsket om at bevare kulturhistorisk interessante områder. Det inddæmmede land, digerne og pumpestationerne er udtryk for en tid, hvor man netop havde lært at mestre en teknik, som kunne beskytte mod havets lunefuldhed, og man havde fundet en metode til at gøre ellers marginale jorde dyrkbare.

Herregårdene ligger tæt på Lolland, tættere end andre steder i landet. Det skyldes egnens fede jorder. I århundreder talte man om Lolland som nationens kornkammer. Herregårdsdrift har sat sit præg på landskabet. For eksempel havde herremanden retten til fiskeriet, så det er først med udskiftningen, hvor en større del af befolkningen får adgang til at udnytte kysten, at de små fiskerlejer opstår.

Herregårdene har også ofte været banebrydende i dyrkningen af jorden. Sukkerroeproduktionen har sat sine spor i landskabet, ikke kun som et industrielt kulturminde i form af store fabriksanlæg, men også ude i landskabet, hvor sporene fra de mange roebaner er dog næsten helt forsvundet.

Lundehøje Havn opstod i anden halvdel af 1800-tallet.

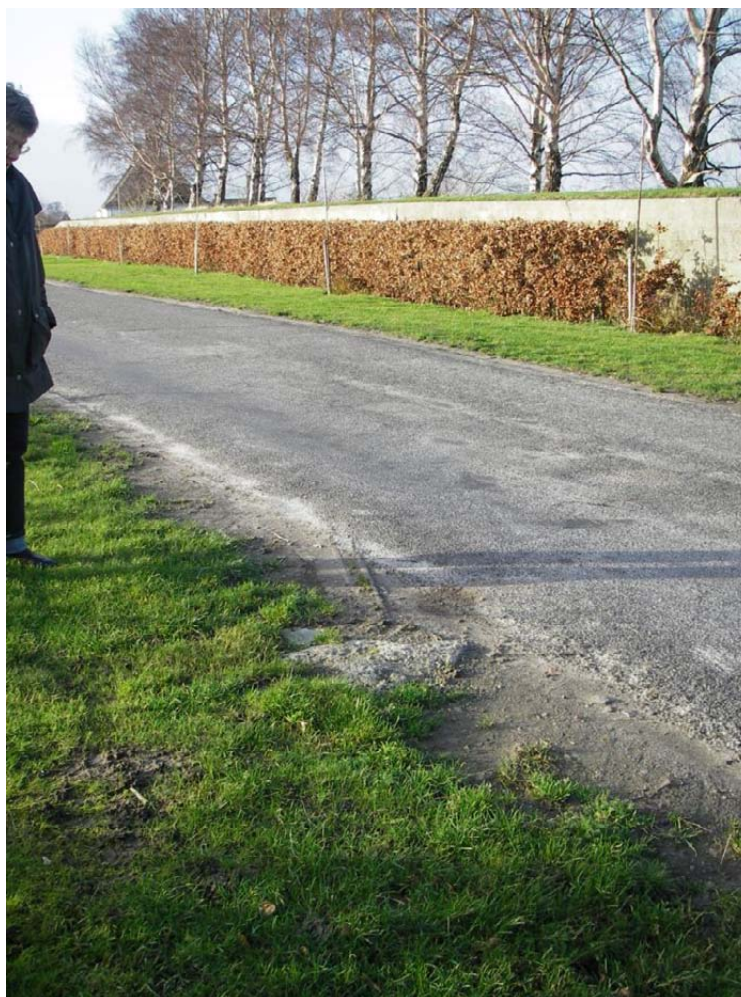

Industriudviklingen har præget alle dele af landet, men sukkereventyret er særegent for egnen her. Derfor må det sikres, at kulturmiljøudpegningen omfatter saftstationer, polakkaserne og andre anlæg, som er karakteristiske for dette erhverv. Holeby med gårdene Sofiehøj og Nybølle er en samling af kulturmiljøer, som fornemt viser denne udvikling. Det må ligeledes sikres, at udpegningen af herregårdsmiljøer også omfatter sporene fra sukkerfabrikationen.

Kulturlandskabet har gennemgået en voldsom forandring i de sidste 200 år. De gamle landsbyfællesskaber, hvor gårdene lå samlet i ejerlavet, og hver bonde havde mange små jordlodder forskellige steder i landsbyens ejerlav, er blevet udskiftet. Dvs. bøndernes jord blev samlet til et sammenhængende areal, og i de fleste tilfælde flyttede gården ud til den nye ager. Med 1800-tallets stigende befolkningstal og den mere moderne dyrkning af jorden opstod der dels en stor befolkningsgruppe, som var jordløs, dels et behov for at beholde disse mennesker på landet – alternativet var, at de flyttede til byerne for at få arbejde. Det var, i meget forenklet form, baggrunden for oprettelsen af husmandsbrugene. Der var en række forskellige love, som dannede baggrunden for husmandsudstykningskerne.

Nogle husmandskolonier opstod allerede i forbindelse med udskiftningen af landsbyerne. I Tårs er Skovstræde et godt eksempel herpå. Den lille række huse som ligger ved Stensgård er et typisk eksempel på, at man ved udskiftningen udlagde et af landsbyfællesskabets yderområder til husmandssteder. Det ser ud som, at man ved denne udstykning kun opførte et beboelseshus på hver af de små jordlodder, mens man på de senere udstykninger også opførte lader.

Ved indkørslen til Rudbjerggård ses på venstre side af vejen resterne af en læsserampe, og i rabatten mellem græsset og asfalten ses et lille stykke af skinnerne fra roebanen. De fleste steder er disse togskiner helt forsvundet, men af og til følger en cykelsti roebanens forløb. Det er en god måde at markere et stykke kulturhistorie.

Ved Fuglse findes et eksempel på husmandskolonier, som blev udstykket i forbindelse med beslutningen om, at præstegårdene kunne afgive jord til husmandssteder.

Endelig er der ved Sæbyholm en meget fin husmandskoloni, som er blevet til efter loven om lensafløsning i 1919. Både i udstykningen ved Fuglse og Sæbyholm ser man de meget typiske husmandsbrug, som blev bygget efter en ensartet plan. En beboelsesbygning opført i tegl og en lade med den for egnen så karakteristiske trempel, dvs. den forhøjning, ofte en trævæg, opført mellem bygningens bjælkelag og tagremmen.

Velbevarede landsbystrukturer

I Lolland Kommune er der 163 kulturmiljøer af typen landsby, dvs. en landlig bebyggelse, som går tilbage til før 1800. Langt de fleste 'landsby'-kulturlandskaber er påvirket af tiden efter 1800. Disse landsbyer bestod af bondegårde, der lå samlet, mens gårdenes jorder lå rundt om bebyggelsen. Tilsammen udgjorde jord og bebyggelse et ejerlav. Med udskiftningen ca. 1880-1810 fik bønderne samlet deres jord til et sammenhængende stykke i stedet for strimler af jord forskellige steder i ejerlavet. Herefter flyttede mange deres gård ud på den nu samlede jord. De rev i bogstavelig forstand deres gård i landsbyfællesskabet ned og genopbyggede den på jorden udenfor byen. Enkelte lod deres gård blive i landsbyen. Den sammenhængende landsby fra før 1800-tallet gik således i de fleste tilfælde i opløsning, og den gamle landsbytype er vanskelig at se i landskabet i vore dage.

Af de 163 landsbyer med rødder tilbage fra før 1800 har kun et ganske lille antal bevaret den oprinde-

Skovstrædehusene ligger med en vis afstand og der er sket nogen ombygning siden udstykningen, så de er ikke lige så lette at erkende som husmandsudstyknings, som de senere statshusmandsbrug.

Her ses udstykningen fra præstegårdens jorder i Fuglse. På dette tidspunkt lå der vejledninger til, hvordan lade og beboelseshus skulle bygges. På begge lader ses den typiske forhøjning af ydermuren, en trempel, lavet af træ.

lige struktur. De få, som i dag står forholdsvis uberørt i landskabet, anbefaler museet udpeget som bevaringsværdige kulturmiljøer.

Der er stadig landsbyer i landskabet – men størstedelen af de bebyggelser, vi opfatter som landsbyer, er dannet efter 1800. De tomter, som opstod ved gårdenes udflytning i forbindelse med udskiftningen, blev bebygget med nye huse. De små landsbyer voksede sig større. Den langstrakte Dannemare er et godt eksempel. Her kom sideveje, og i nyere tid er der opstået rækkehusbebyggelser og parcelhuskvarterer mm. Disse byer kaldes her i rapporten for mindre rurale, dvs. landlege bebyggelser, stationsbyer eller samlinger af gårde og huse, således at man klart kan skelne dem fra landsbyerne, som har rødder tilbage langt tilbage i tiden.

Om landsbykataloget

Et opslag i Landsbykataloget er bygget således op: Først ser man en vurdering af lokaliteten som kulturmiljø. Der anvendes tre prioriteringskategorier, 1, 2 og 3, til at beskrive hvor velbevaret kulturlandskabet er i det pågældende område. Jo mere intakte de strukturer, som definerer miljøet, er, jo mere velbevaret er det. En prioritering på 1 betyder således i praksis, at kulturmiljøet bør ændres så lidt og så hensynsfuldt som overhovedet muligt. Et 2tal betyder, at der er spor og strukturer i landskabet, som vidner om fortidens aktiviteter, men der er områder, hvor sporene er forsvundet, og hvor moderne ændringer kan introduceres. En vurdering på 3 betyder, at de fleste spor er så forstyrrede, at helhedsindtrykket er forsvundet, og rammerne for ændringer er vide.

Beskrivelsen af lokaliteterne tager afsæt i de indsamlede data i *Digitalt*

Den gamle herregård Sæbyholms jorder ligger på begge sider af hovedvejen, der fører ind i Nakskov. Voldstedet og hovedgårdsbygningerne ligger syd for vejen. Nord for ser man en lille skov. Fra Sæbyholm har man to typer husmandsudstyknings. En lille tæt række huse ligger ud til hovedvejen, og i en perlerække rundt om skoven ligger der 36 huse og lader. Denne udstykning fra 1925 er meget velbevaret.

Læsø nær Nakskov er et af de velbevarede landsbykulturmiljøer. Her ligger gårdene stadig to og to overfor hinanden. Der er kommet ganske få huse til siden udskiftningen, men deres placering har ikke ændret ved landsbyens gamle struktur.

Atlas over Kulturmiljøer i Danmark, i *Trap's Danmarksbeskrivelse*, i kort og fotomateriale på *Danmarks Miljøportal* samt en inspektion i marken. Hovedvægten er lagt på de landskabelige forandringer over tid. Det er disse forandringer der er med til at afgøre, hvor velbevaret et kulturmiljø er. Hvis særlige forhold knytter sig til lokaliteten, fortælles den historie også.

Endelig afsluttes teksten med en vurdering af stedets sårbarhed. Her beskrives, hvad man især skal være opmærksom på at bevare i området og hvorfor.

Hvert opslag ledsages af et kortudtræk fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark*, hvorpå kulturmiljøets udstrækning er indtegnet. Desuden vises udsnit af de høje og lave målebordsblade, samt et luftfoto fra 2006. Endelig er der fotografier optaget i slutningen af 2006 og begyndelsen af 2007.

Lungholms polakkaserne ligger ved Tågerup. Den er opført i 1911 og fungerer i dag som museum. Polakkaserner er et blandt flere elementer i landskabet, som vidner om sukkereventyret. Andre elementer er f. eks. saftstationer og roebaner.

Note: Nærværende indkredsning og definition af begrebet kulturmiljø er baseret på Miljøministeriets definition, som går tilbage til 1994, da begrebet blev lanceret af daværende miljøminister Svend Auken. Herudover er anvendt definitionen, der ligger til grund for udarbejdelsen af databasen *Storstrøms Amt, Informationer på Kort, Kulturmiljø* (Syddansk Universitet, Digitalt Atlas Over Kulturmiljøer i Danmark), *Kulturbhistorien i Planlægningen*, Miljøministeriet - Skov og Naturstyrelsen, 1999 og endelig *Værdifulde Kulturmiljøer i Københavns Amt 2005*. En overordnet og grundig diskussion af begrebet findes i *Kulturmiljø – mellem forskning og politisk praksis*. Red. Nicolaj Carlberg og Søren Møller Christensen, 2003.

Anvendte begreber & definitioner

Adelby er et udtryk, som benyttes i *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark*, det betyder en landsby, som i modsætning til “-torperne” ikke er opstået ved udflytning.

Forten var før udskiftningen den udyrkede jord, der lå mellem gårdene i landsbyen. Forten var et fællesareal i landsbyen. Forten måtte ikke bebygges uden særlig tilladelse fra fæbylavet. En forteby er en landsby, hvor husene ligger rundt om fællesarealet i modsætning til en vejby, hvor husene følger vejen.

Gotisk stil ca. 1250-1550.

Målebord er et bordlignende instrument, hvorpå man i marken (vha. en kikkertlineal) indtegner terrænpunkterne.

Målebordsblade. De høje målebordsblade er de helt centrale kort over Danmark. Generelt afspejler de situationen 1842-1862, men for Lollands vedkommende er 2. nymåling vigtig. De kort afspejler situationen 1887-1899, hvor landsbyerne ændrede sig drastisk og industrialiseringen, erhvervs- og boligbyggeri for alvor har taget fat. De lave målebordsblade kaldes sådan, fordi de er horisontale. De er udgivet i perioden 1901-1971. Siden 1953 er de kun undtagelsesvis vedligeholdt.

Landsby er i denne undersøgelse det areal eller ejerlav, som landsbyfællesskabet omfattede før udskiftningen, dvs. før ca. 1800.

Mindre, rural by er en betegnelse, som anvendes i *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark* til at betegne en tæt, bymæssig bebyggelse med ingen eller få agrare funktioner. Den rurale by er opstået af en landsbybebyggelse, der ikke er stor nok til at være en egentlig by eller købstad. Der indgår servicefunktioner som butik, telefoncentral, skole el. lign i den mindre, rurale by.

Prioritering 1 – 2 – 3. 1 er et velbevaret kulturmiljø, 2 er et delvist bevaret kulturmiljø og udgør størstedelen af de gennemgængede lokaliteter, og 3 er et meget forstyrret næsten ikke eksisterende kulturmiljø.

Romansk stil ca.1000-1250.

Stjerneudskiftning: Landsbyens jorder bestod før udskiftningen af et antal agre, der dyrkedes indenfor et formaliseret jordfællesskab. Hver bonde havde en del i hver ager, og hans marker var således spredt ud over hele ejerlavets område. Ved udskiftningen blev landsbyens jorder ændret til sammenhængende marker. I de fleste tilfælde blev ejerlavet op-

delt i mere eller mindre firkantede marker, og bonden flyttede sin gård fra landsbyen ud på sin jord. Det kaldes blokudskiftning. Ved stjerneudskiftning blev ejerlavet opdelt så det kom til at ligne en lagkage med landsbyen i midten. Ved denne udskiftningsform blev bondegårdene liggende i landsbyen. Følgende landsbyer er stjerneudskiftet i Lolland kommune: Østerby, Tjørneby, Utterslev, Nørre Tvede, Sandbjerg, Lille Løjtofte, Øster Karleby, Birket, Halsted, Bursø, Hillestolpe, Skottemark og Alsø.

Torp: På baggrund af en befolkningsvækst i perioden 1000-1200 opstod der mange nye landsbyer i Danmark. Fra de gamle adelbyer, hovedbyerne, flyttede folk ud og dannede nye landsbyer. Sådant en udflyttet landsby kaldes en torp. I tidens løb har endelsen -torp udviklet sig til endelserne -rup, -drup, -trup og -strup. Man kan således ofte få en antydning af en lokalitets oprindelsestidspunkt ved at se på navnet.

Valdemars Jordebog er Valdemar Sejrs Jordebog (latin: *Liber Census Danicæ*) fra 1231. Jordebogen er den første matrikulering af Danmarks jordejendom med henblik på beskatning. Den giver et værdifuldt indblik i rigets magtforhold og sociale struktur. Ud over Danmark indeholdt jordebogen oplysninger om det danske Estland. Jordebogen blev først afløst i 1688, da man indførte Christian 5.s matrikel. Det siger noget om, hvor vigtigt et redskab Jordebogen har været.

Tønde land var oprindeligt det areal, der kunne tilsås med en tønde sædekorn. I 1688 blev størrelsen defineret som 14.000 kvadratalen. Det svarer til 0,55 ha.

Litteratur

Bjørn, Claus (red.): *Det danske landbrugs historie*, bd. 1-4. 1988

Korsgaard, Peter: *Kort som kilde*. 2006

Danmarks Miljøportal på: <http://kort.arealinfo.dk/>

Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark kommer til at ligge på <http://www.kulturmiljoportalen.dk>

Kulturmiljø – mellem forskning og politisk praksis. Red. Nicolaj Carlberg og Søren Møller Christensen, 2003

Kulturmiljøer i Vejle Amt 2005. 2006

Kulturbhistorien i Planlægningen, Miljøministeriet - Skov og Naturstyrelsen. 1999

Lind, Jørgen: *Det frugtbare land: Lolland-Falster skildret i grafiske billeder og landkort før 1900: en registrant og lystvandring*. 2004

Møller, Per Grau: *Kulturmiljøregistrering, Fortid og Nutid*. 2001, s. 3-22

Møn. Kulturarvsatlas. 2006

Nielsen, Erik Møller og Naomi Hainau Pinholt: *24 Kulturmiljøer*. Storstrøms Amt 2005

Thorsen, Sv.: *Kulturmiljøer. Nørre Alslev Kommune*. Storstrøms Amt, 2000

Thorsen, Sv.: *Kulturmiljøer. Sydfalster Kommune*. Storstrøms Amt 2002

Trap, J. P.: *Danmark*, 1958-72. Bd. 4,3 Maribo Amt, 1955

Værdifulde Kulturmiljøer i Københavns Amt 2005. 2005

Bursø

Prioritet: 2

Beskrivelse:

Bursø er en såkaldt forteby, dvs. en by, hvor bebyggelsen er samlet om et fælles areal. I dag kendes ordet i glosen fortovej. Forten strakte sig på området mellem kirken og kærret, som ikke længere findes. Bursø kendes fra flere middelalderkilder i 13-1400-tallet, hvor adskillige væbnere og adelige skrev at de kom fra Burreso, Peder Nielsen, Jacob Petersen, Niels Knudsen og Fikke Moltke, for blot at nævne nogle.

Landsbyen blev stjerneudskiftet i 1797, dvs. jorderne nærmest byen og mod syd blev stjerneudskiftet. Dette kan stadig ses både i vejføring og marker. En del af jorden nord for byen blev blokudskiftet. Det var kun et lille antal gårde, som flyttede ud i marken, men med tiden er en del gårde lagt sammen. Langagergård (lysegrøn skravering, nr. 300879) er etableret i første halvdel af 1900-tallet ved en sammenlægning af marker fra 3 gårde, der ikke var flyttet ud fra landsbyen.

Bursø har, fordi så relativt mange gårde blev liggende i byen, bevaret sit gamle landsbypræg. Moderne tider kom dog til byen i form af en skole, som i 1934 blev udvidet af arkitekt C.V. Christensen (han stod ligeledes for skolerne i Torslunde og Hyltofte). Her blev oprettet en folkebogsamling på 1200 bind i 1928 og her kom et andelsvandværk og et andelskølehus.

Der var en form for fattigforsørgelse i Bursø sogn fra 1703, idet H.U. von Lützow til Søholt oprettede et hospital for 12 fattige i sognet. Bygningen blev ombygget

På kortet, som viser forholdene i slutningen af 1800-tallet, ses tydeligt 6 gårde beliggende på området mellem kirken og kærret, og man kan se hvordan markerne med deres stjernefacon går ind helt ind til gården. En lille jernbane gik igennem ejerlavet i vest og stationen er afmærket på kortet. Lidt nord herfor, på Maribovej ligger fattiggården, der blev til alderdomshjem, Kollegård

På kortet fra Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark ses ejerlavet for landsbyen Bursø, mod nord ses desuden den lille samling af gårde og huse kaldet Bursø Hestehave, samt den i 1900-tallet oprettede gård, Langagergård.

i 1746. I 1898 blev hospitalet nedlagt og omdannet til "H.U. von Lützows Mindelegat". På det tidspunkt var stiftet en fattiggård (i 1888) på Køllegård ved Maribovejen med plads til 37 lemmer. Stedet blev senere til alderdomshjem.

Den lille samling af huse, Bursø Hestehave, opstod i slutningen af 1800-tallet. Enkelte huse er revet ned, og nyere er kommet til, ligesom der andre steder i ejerlavet er bygget beboelseshuse langs vejen.

Kulturlandskabet fra før 1800 er temmelig udvisket f. eks. gennem sammenlægning af gårde. Antallet af gårde i byen er omtrent halveret. Marker er lagt sammen og mange markskel er fjernet, ligesom mindre veje er lukket, endelig er der bygget en del beboelser i ejerlavet.

Sårbarhed:

Området er sårbart overfor ændringer i beplantning, dvs. yderligere nedlæggelse af markskel, ændret vejføring og i ændring af arkitekturen, især i selve landsbyen.

På luftfotografiet fra 2006 ses landsbyen Bursø i midten af billedet. Stjerneudskiftningens karakteristiske form ses stadig i enkelte marker og veje. Mange markskel er dog forsvundet ved sammenlægning af gårde.

Den lille Bursø Kirke har siden reformationen i 1536 været sammenlagt med på skift Holeby og Krønge.

Søholt

Prioritet: 1

Beskrivelse:

Søholt er oprettet på de jorder, som før da tilhørte Krøngegård og landsbyen Bregerup en gang efter 1576 men før 1611. Denne Krøngegård skal ikke forveksles med den nuværende Krøngegård, som ligger lidt syd herfor i landsbyen Krønge.

Jorderne strækker sig mellem Sønder Sø og Røgbølle Sø. Mød øst og på næsset i Sønder Sø er skov. Lige midt i ejerlavet, nær kysten til Sønder Sø, ligger hoved- og avlsbygningerne, mens hovedgårdens 9 marker ligger syd og vest herfor.

Hovedbygningen er stærkt ombygget. Bygningen har fået sit nuværende udseende ved en ombygning i 1853. Arkitekt L. C. Nielsen gav den sit nuværende renæssanceudseende med tårn og spir i vest og en lille tværføj i øst.

Avlsbygningerne brændte i 1917, men allerede to år senere stod de nye, store bygninger færdige.

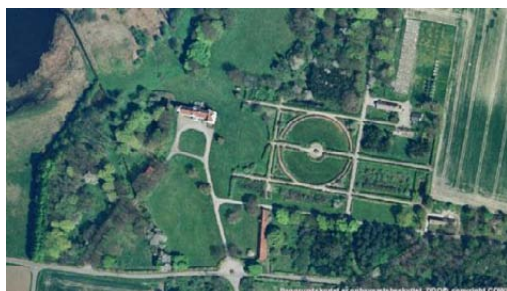
På kortudtrækket fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark* kan man se kulturmiljøet Søholts udstrækning. Arealernes anvendelse, skovbrug og marker, er velbevarede, men de mange ændringer af bygningerne gør, at miljøet generelt anses for at være delvis bevaret.

Hovedbygningen på Søholt. Foto: Museum Lolland-Falster, 2011

På billedet ses de meget store avlsbygninger, der er opført 1919.

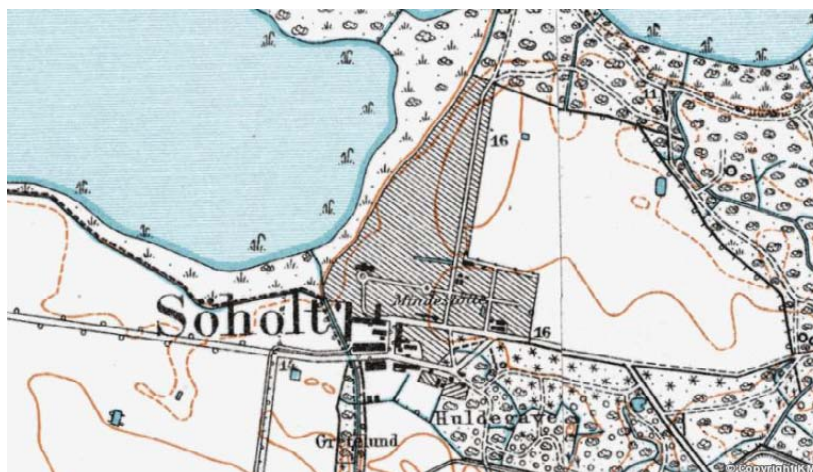
Lige nordøst for hovedbygningen er anlagt en stor barokhave. Den blev til i 1690'erne i Henning Ulrik von Lützows tid.

Typisk for anlægget er de geometriske former. Nærmest huset er det afsluttet af en halvcirkel var blomsterbede. Længere borte er højere beplantning, og langs hele anlægget var oprindelig kanaler, som kunne spejle de velklippede hække. Hovedtrækkene af dette anlæg er, som man kan se på billedet, stadig bevaret.

Sårbarhed:

Søholt er især sårbar overfor ændringer i beplantning og arealudnyttelse, ligesom ændringer i infrastrukturen såvel som i bebyggelse vil påvirke miljøet kraftigt.

På dette kort, det lave målebordsblad, som er optegnet i begyndelsen af 1900-tallet, kan man se, hvordan bygningsforholdene er forandrede efter at avlsbygningerne brændte. Stjerne i barokhaven er markeret.

På luftfotoet kan man se de udstrakte skovarealer i den østlige del af ejerlavet og markerne mod syd og vest. Således har jorderne stort set altid været anvendt.

Krønge

Prioritet: 2

Beskrivelse:

Krønge er en landsby, hvor gårdene er placeret langs vejen. Der var en forte, dvs. et fællesareal, i den østlige ende af byen og et gadekær i den vestlige. I midten ligger den lille romanske kirke. I 1357, hvor byen nævnes i en skriftlig kilde, staves navnet Krøngægæ.

Ejerlavet strækker sig fra moseområdet ved østsiden af Røgbølle sø lidt vest for Bursøvej. Byen er udskiftet år 1800, og her anvendte man en blanding af stjerne- og blokudskiftning. De stjerneudskiftede marker lå mød øst, hvilket endnu kan spores i vore dages veje og marker.

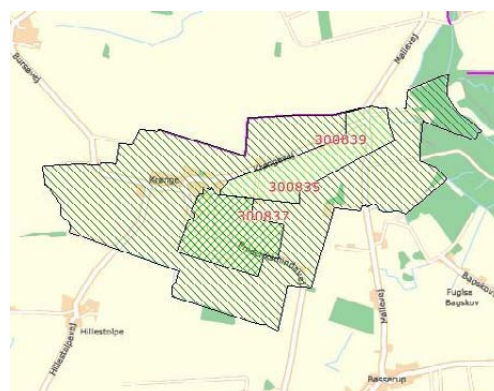
Krønge husmandskoloni på 16 lodder blev udstykket i forbindelse med udskiftningen, og før 1892 var 12 af de udstykkede arealer bebygget. Husmandsstederne lå på sydsiden af Krøngevej og på Møllevej (det lysegrønne område, nr. 300839).

Krøngegård (nr. 300837, markeret med grøn tern) var en af de gårde som blev i landsbyen ved udskiftningen. Den fik en regulær jordlod. På denne gård lå byens mølle. Oprindeligt lå den midt på arealet, men i 1892 var den flyttet til den vestlige del af jorden.

Bebyggelsen i Krønge blev markant ændret i de godt 100 år, der gik fra 1688 til 1800. Antallet af gårde dalede til det halve i den periode, og der var i år 1800 lige så mange huse som gårde. Der kom flere huse til i byen og ved husmandsudstykningsen. Derfor er landsbyen som kulturmiljø kun delvis bevaret. Den er overlejet

På kortet, som viser forholdene i Krønge i slutningen af 1800-tallet, kan man se blandingen af stjerneudskiftning og blokudskiftning. Hovedtrækkene kan stadig skimtes på luftfotografiet fra 2006, skønt mange mindre marker er lagt sammen til større driftsenheder. Vejene er ikke ændret voldsomt. Selv vejen hen over Krøngegårds jorder findes stadig. Husmandslodderne ligger på Krøngevej, som går i nordøstlig retning ud af byen og på Møllevej, der er den nord-sydgående vej i den østlige del af kortet.

Krønge landsby (nr. 30835)

af de senere tilkomne huse. Vejstrukturer er velbevarede, mens mange levende hegn er forsvundet ved marksammenlægningerne.

Sårbarhed:

Landsbyen er sårbar over for ændringer i infrastruktur, beplantning og arkitektur.

Den lille romanske kirke ligger midt i byen. Den skulle efter reformationen have været lukket, og folk skulle gå til Bursø, men den var for lille, så man efterkom aldrig ordren. Det blev til, at kapellanen i Holeby skulle betjene både Bursø og Krønge.

Allerede ved udskiftningen i 1800 blev der udlagt jord til husmandsbrug. På det øverste billede ses et par af de bebyggelser, som må antages at være fra før 1892. Nedenfor ses et husmandsbrug som er blevet til i tiden omkring 1920, hvilket ses bl.a. af laden med den på Lolland så ofte anvendte trempel.

Hillestolpe

Prioritet: 2

Beskrivelse:

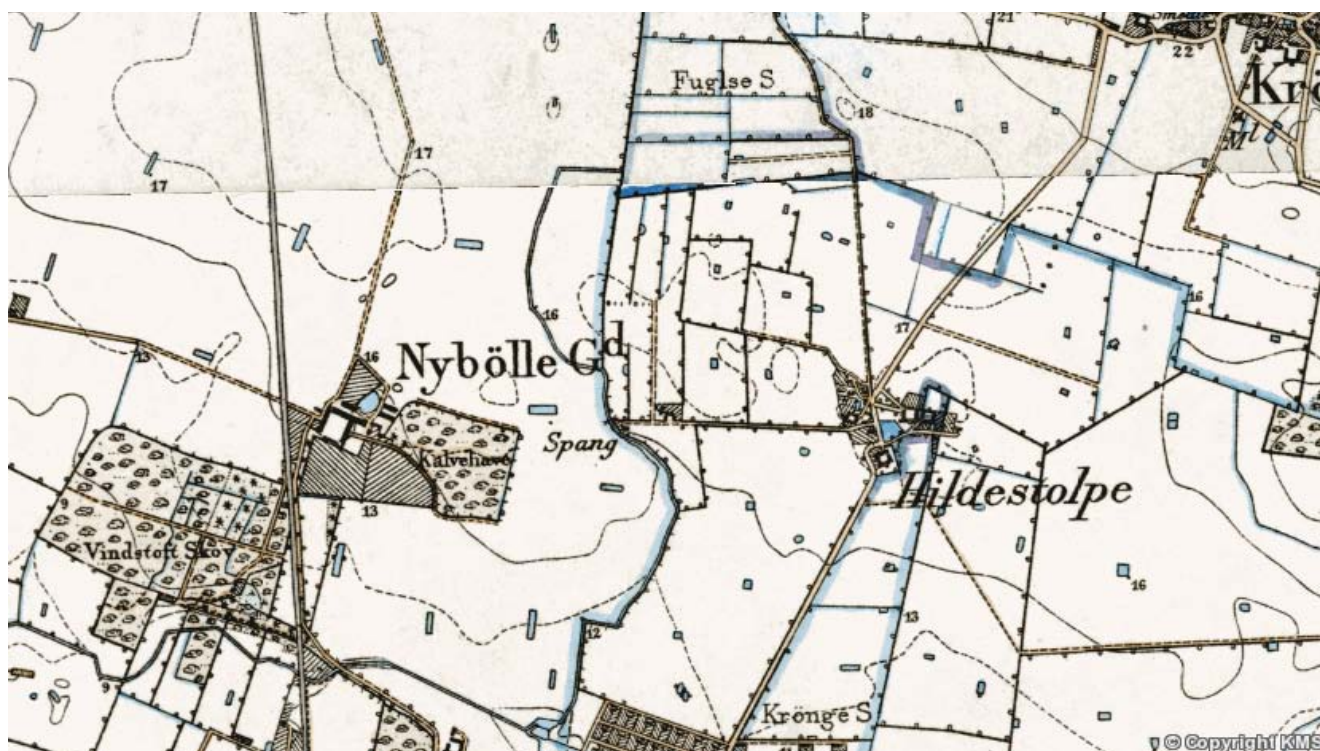
Den lille landsby Hillestolpe nævnes første gang i 1388. Da kaldes byen Hyllestrup. Denne navneform går igen i Pontoppidans Atlas, udgivet 1763-1781. Her staves navnet dog med i, Hillestrup. På de såkaldte høje målebordsblade, fra ca. 1870, ses navnet Hillestolpe.

Det er en fortelandsby, hvor gårdene ligger samlet omkring byens fællesareal, fortan, hvor også gadekæret ligger.

Hillestolpe blev udskiftet i 1801. Alle gårde fik 2 lodder hver i en ret klar stjerneudskiftning. Kun en af gårdene flyttede ud i marken, de øvrige blev i landsbyen.

På kortet er Hillestolpe ejerlav markeret og mod syd (nr. 304151) ses Havebyen, der er 21 dobbelthuse opført af Sukkerfabrikken Lolland i 1873-74. På kortet nedenfor ses den stjerneudskiftede Hillestolpe med veje i nord-sydgående retning og i østlig og vestlig retning. Den østlige vej er på dette tidspunkt, ca. 1870, ved at blive sløjfet. Helt i syd ses Havebyen og et par af de mindre bebyggelser, som også blev til i slutningen af 1800-tallet.

Der er sket to større forandringer i dette kulturlandskab. Oprindeligt var der fire veje ud fra landsbyen. Én i retning af hvert verdenshjørne: Den østlige er helt sløjfet, vejen i vestlig retning er blevet til et lille spor, og kun den nord-sydgående vej er intakt. Den anden større forandring i ejerlavet ses i det sydvestlige hjørne. Her er i sidste del af 1800-tallet bygget en række arbejderboliger til folkene fra Sukkerfabrikken Lolland, den såkaldte Haveby. Formentlig samtidig er der på østsiden af vejen opstået et antal bebyggelser.

Det lille landsbyejerlav er kun delvis bevaret på grund af de ændrede vejforhold og fremvæksten af boliger mod syd.

Sårbarhed:

Området er sårbart overfor yderligere ændringer i infrastruktur, dvs. vejføringer og ændringer i beplantning. Endelig er området sårbart overfor arkitektoniske ændringer. Det er vigtigt, at Havebyen og landsbyen bevarer deres arkitektoniske udtryk uforstyrret.

På dette luftfotografi fra 2006 ses landsbyen Hillestolpe øverst i midten. Syd herfor ses hvordan en del af det udskiftede kulturlandskab er overlejret af senere bebyggelser. Man kan se Havebyen og mod øst ses i kanten rundt langs marken et lille antal huse.

Baggrundskortet er ophavsretsbeskyttet. DDO®, copyright COWI

Fuglse & Bøsserup

Prioritet: 2

Beskrivelse:

Et hurtigt blik på kortudtrækket fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark* viser, at der er sket meget i landsbyen Fuglses ejerlav.

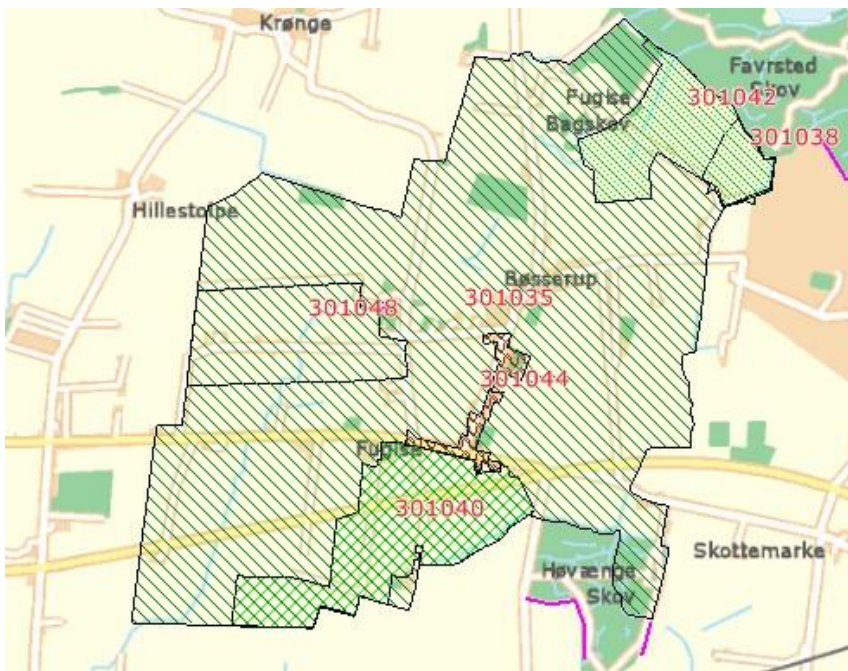
Fuglse kendes tilbage til 1264, men der var oprindeligt to, muligvis tre landsbyer i ejerlavet. Navnet Tossenborg ses af og til, men der kendes intet yderligere til lokaliteten. Bøsserup er, som man kan se på navnet, en udflytterlandsby. Den nævnes første gang skriftligt i 1449, Bøssorpe.

I Fuglse lå landsbygårdene langs vejen, mens de i Bøsserup lå omkring fortjen, fællesarealet. På fortjen ses stadig et træ på midten. De to landsbyer voksede sammen allerede før udskiftningen (1784 og 1787). Husene imellem de to landsbyer havde formentlig ikke megen jord. Mod nord i ejerlavet op imod Favrsted Skov var der et større fælles græsningsareal.

Ved udskiftningen flyttede næsten alle gårde fra Fuglse ud i marken. Kun en gård ud over præstegården blev tilbage, mens 3-4 gårde blev tilbage ved fortjen i Bøsserup. Det er billedet omkring år 1800.

Fuglsegård, der ligger umiddelbart syd for kirken, flyttede ikke ud ved udskiftningen. Fuglsegårds størrelse svarer til at to gårde er lagt sammen efter udskiftningen.

Nordligst i ejerlavet, på det tidligere græsningsareal, blev der en gang før 1892 udlagt og bebygget et antal små huslodder (nr. 301042) og lige ved siden af lå mellem 1890 og 1942 et teglværk (nr. 301038). I dag kan man næsten ikke se, at her har været gra-

Fuglse Bagskov og Teglværket ses på det høje målebordsblad, som viser forholdene i slutningen af 1800-tallet.

Husmandsstederne udstykket fra præstegården i 1926. De følger nøje de tegninger for husbyggeriet, som var forudsætningen for, at man kunne opnå de fordelagtige lån.

vet ler. På det ældre kort fra ca. 1870 ses udstykningen og teglværket. I dag er moseområdet mindre.

I 1926 blev der udstykket 8 stats-
husmandsbrug og 2 tillægsparcel-
ler fra præstegården. De ligger
midt i præstegårdens jorder lige
vest for præstegården og Frederiks-
minde.

Sårbarhed:

Den gamle Fuglse landsby er ikke længere synlig, men Bøsserup med gårde omkring fortens er bevaret. Landsbyerne er sårbare overfor ændringer i de tilbageværende strukturer, især hvad angår infrastruktur og arkitektur. Den mindre rurale by Fuglse er mere blandet arkitektonisk set. De stil-mæssige helheder, som findes her, bør behandles forsigtigt. Forstyrrende arkitektoniske elementer bør undgås.

Det er ikke kun i husmandsbyggeriet at tagkonstruktionen med trempel anvendes. Bemærk den store lade nedenfor Fuglse kirke. Billedet er i øvrigt karakteristisk for, hvordan der er vokset mindre bebyggelser op ud fra kirken og det område, hvor landsbyen lå før udskiftningen.

Luftfoto fra 2006. Til højre i billedet ses de sammenvoksede Fuglse og Bøsserup. Vest herfor ses Frederiksmunde med præstegården i det sydvestligste hjørne af området. Umiddelbart vest herfor ligger husmandsudstyknin-gen fra præstegården som perler på en snor.

Baggrundskortet er ophavsretsbeskyttet. DDO®, copyright COWI

Holeby

Prioritet: 1

Beskrivelse:

Sukkerfabrikken i Holeby er udpeget til et af Danmarks 25 nationale industrielle kulturminder. Holebys historie går dog meget længere tilbage end industrialiseringen. Det særlig interessante ved dette område er, hvordan de kulturhistoriske spor fra forskellige tider stadig findes og ikke i nævneværdig grad ødelægges hinanden.

Man kan ikke sige præcist, hvor langt tilbage landsbyen Holeby går. Et af de tidligste bebyggelsesspor, som ses over jorden, er koret i den kullede, dvs. tårnløse, kirke, der er romansk (1000-1250). Det kirkeskib og våbenhus, vi ser i dag, er bygget senere i gotisk stil (1250-1550). Området omkring kirken og kapellanboligen er fredet.

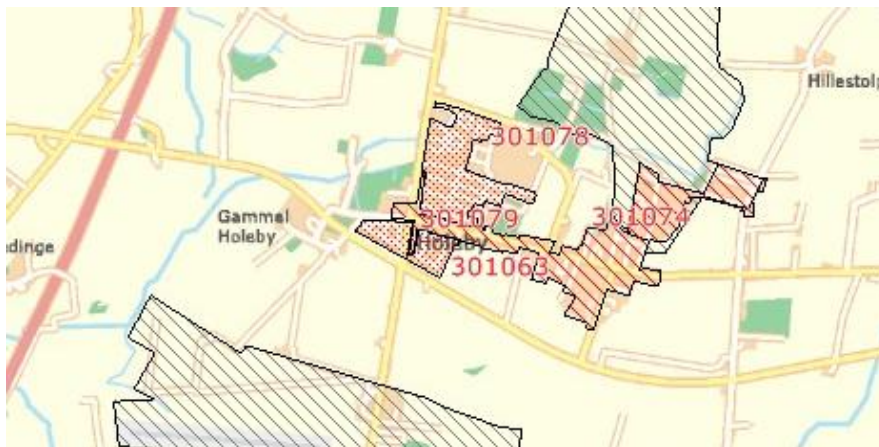
Landsbylavets udstrækning ses på det lille kort nedenfor. I 1688 var der 20 gårde og 19 huse. Godt 110 år senere, da landsbyen blev udskiftet i 1799, var der 24 gårde og 23 huse. Bebyggelsen lå samlet omkring fortens med kirke og gadekær. Det interessante ved denne landsby er, at størstedelen af gårdene flytter ud på marken, men de tilbageværende nu tomme tofter bliver ikke bebygget.

På luftfotografiet fra 2006 ses i midten Gamle Holeby, og mod øst ses de parcelhuskvarterer, som er vokset op i løbet af 1900-tallet, fortrinsvis fra 1960 og frem. På kortet nedenfor, som viser byen ca. 1890, ses den nu udflyttede landsby med et lille antal gårde og få huse. Øst herfor er arealet endnu forholdsvis tomt, dog er der kommet en skole i krydset ved de nye veje.

På nedenstående kort fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark* ses, hvordan stationsbyen ligger i øst (rødskraveret). Mellem stationsbyen og Gammel Holeby ses de to parcelhuskvarterer (røde prikker), og De danske Sukkerfabrikkers gårde Højbygård, Sofiehøj og Nybøllegård er markeret med blå skravering.

Efter udskiftningen ændres infrastrukturen i landsbyen. De centrale veje er nu den nord-sydgående Maribovej, som skæres af den øst-vestgående Vestergade.

Jernbanen til Rødby var under projektering samtidig med at brdr. Frederiksen var begyndt at dyrke sukkerroer, og under deres indflydelse blev banen ført over deres ejendom Nybøllegård til Holeby. De åbnede Sukkerfabrikken Lolland i 1873, og i 1874 åbnede banen og stationen i byen. Samtidig havde brødrene fået etableret boliger for fabrikkens fastansatte, oftest ufaglærte arbejdere i Hillestorpe nordøst for fabrikken. Der blev opført i alt 21 dobbelthuse. Til hver bolig var der en stor nyttehave, hvorfor området fik navnet Havebyen. På det høje målebordsblad, der viser situationen omkring 1890, ses både station, fabrik og arbejderboliger.

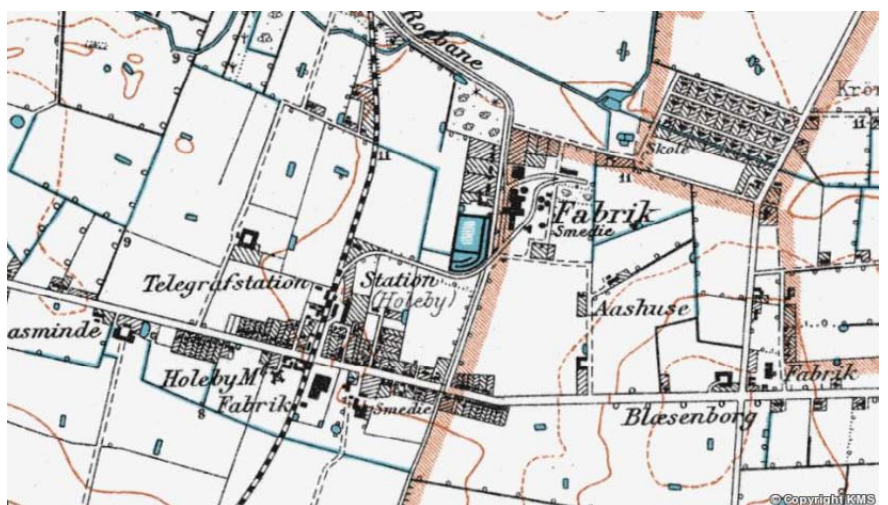
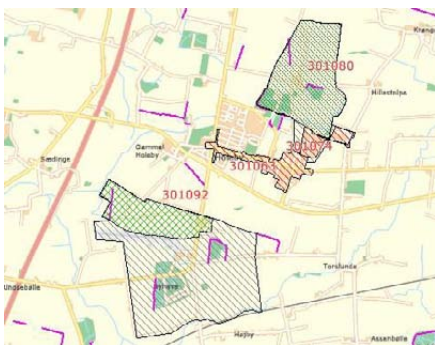

Det høje målebordsblad (ca. 1890) viser det område, hvorpå Holeby stationsby udviklede sig. Arealet svarer til ca. 3 af den gamle landsbys gårde. Endnu er boligbebyggelsen kun forholdsvis spredt. Bemærk de to smedjer lige syd for stationen. Her begyndte et andet industrieventyr. Smeden Hans Christoffersen, som var ansat på sukkerfabrikken, startede en produktion af landbrugsredskaber. Det udviklede sig til et bredt sortiment af landbrugsmaskiner, inklusive de motorer, som drev maskinerne. Først producerede man petroleumsmotorer, siden dieselmotorer. Det blev et speciale af høj kvalitet. Holeby Diesel Fabrik ekspanderede og blev siden en del af B & W, som senere solgte virksomheden til det tyske MAN. I dag er her virksomhedshotel på stedet.

Sårbarhed:

Det er af allerstørste betydning at opretholde de klare skel, der er mellem de forskellige kulturmiljøer, som findes i Holeby. Landsbyen, stationsbyen med fabrikkerne og arbejderboligerne og parcelhuskvartererne. Derfor må arkitektoniske ændringer og forandringer af infrastrukturen kun foretages med allerstørste omhu. Bygningernes oprindelige arkitektoniske udtryk er sårbart overfor væsentlige forandringer.

Kortet her viser stationsbyen og sukkerfabrikkens kulturmiljøer, hvortil hører Sofiehøj og Nybøllegård.

Nybøllegård

Prioritet: 2

Beskrivelse:

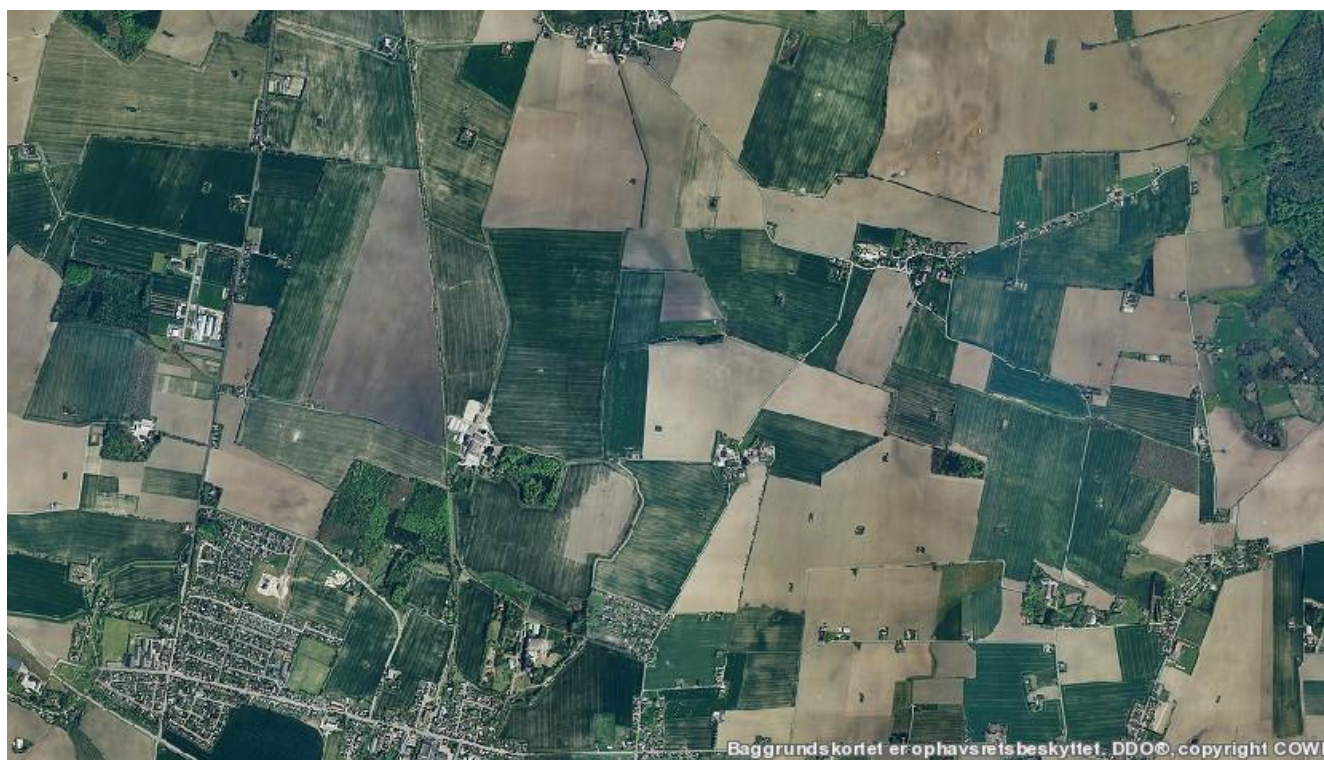
Nybøllegård er en hovedgård, som er oprettet ca. 1690 af stiftamtmand Henning Ulrik von Lützow, som på det tidspunkt også ejede Søholt.

Da Erhard Frederiksen overtog driften af Nybøllegård, slog han sig sammen med sin bror, Johan Ditlev Frederiksen ind på sukkerproduktionen. De havde bl.a. lært faget i Tyskland og opførte en sukkerfabrik efter tysk forbillede i Holeby, der åbnede i 1873. Året efter kom toget til Holeby på brdr. Frederiksens foranledning. De havde fået forståelse for, hvor vigtigt det var at have let adgang til transport, hvis fabrikken skulle blive til noget.

Kortet, der er trukket ud fra basen *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark*, viser Nybøllegård nord for Holeby (Arealet er markeret med prikker, nr. 30180). Det industrielle kulturmiljø De danske Sukkerfabrikker er markeret med skråkravering dvs. både oveni Nybøllegård og området syd for Holeby..

Sammenligner man Nybøllegårds udstrækning på kortet med luftfotografiet fra 2006, kan man, når man ser godt efter, finde omridset og hovedlinierne af ejendommen. Den østlige linie er stadig klar mens den vestlige linie er brudt op af jernbanen, som nu er cykelsti. Men skoven sydligst på grunden og den let skrå nord-sydgående linie i marken lige syd for Bursø viser hovedlinien.

Her blev dyrket intenst og som mange andre steder på Lolland fik man efter 1893 arbejdskraft fra Polen til hjælp med sæsonarbejdet. Beboelsen for de polske arbejdere var den typiske polakkaserne, som ses flere steder i kommunen f.eks. på Rudbjerggård og Lungholm.

Gården blev bortforpagtet til Sukkerfabrikken Lolland, som imidlertid gik konkurs i 1877. Landmandsbanken overtog ejendommen, og 1880 blev den solgt til De danske Sukkerfabrikker.

Nybøllegårds polakkaserne ligger på Nøbøllevvej. I dag er bygningen pudset og malet gul. Oprindeligt stod den i gule sten. Bygningernes proportioner, tagets hældning og vinduernes placering gør disse bygninger lette at kende i landskabet. Foto: Museum Lolland-Falster, 2011

De største forandringer på gården er bygningerne, hovedbygningen brændte i 1825, avlsbygningerne i 1908. I 1951 blev der anlagt en stor silo til ensilering af sukkerroeaflald.

Nybøllegårds ejerlav er ikke meget forandret gennem tiden, men da bygningerne er så forandrede skønnes kulturmiljøet kun delvis bevaret.

Gårdens historie går tilbage til 1690, men bygningerne er af relativt ny dato. Hovedbygningen brændte i 1825 og avlsbygningerne i 1907. Avlsbygningerne blev genopført 1907 ved arkitekt H.C. Glahn. De avlsbygninger, vi ser i dag, er typiske for perioden 1890-1910 med de stramme rene linjer. De gule sten og taget, som er anbragt på en forhøjning på ydermuren, en trempelkonstruktion, er specielt ofte anvendt på Lolland.

Sårbarhed:

Kulturmiljøet Nybøllegård er først og fremmest sårbart overfor yderligere forandringer i den beplantning, som viser ejendommens og markernes afgrænsning, desuden vil ændringer i infrastruktur og arkitektur påvirke miljøet.

Den nuværende hovedbygning er opført inden for de sidste par år.

Højbygård

Prioritet: 2

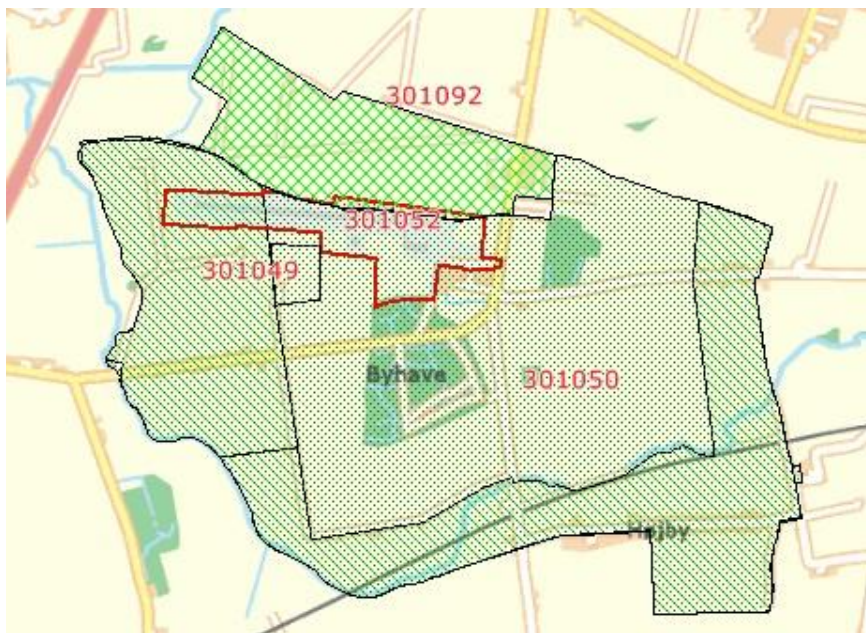
Beskrivelse:

Højbygårds historie er tæt forbundet med landsbyerne Tågerup og Hyldtofte, med herregården Lungholm og med sukkereventyrets industri-kulturmiljø omkring Holeby. Holeby er udpeget af Kulturarvsstyrelsen som et af Danmarks 25 nationale, industrielle kulturmiljøer.

Ser man isoleret på Højbygård, så kendes den fra omkring år 1400, hvor den nævnes som en hovedgård i landsbyen Højby og tilhørte Axel Mogensen Gøye. Kronen gjorde i 1680'erne udlæg i gården, da skatterne ikke var blevet betalt. Siden bortforpagtedes den frem til 1718. På dette tidspunkt var der planer om at mageskifte gården. Derfor blev landsbyen Højby, der bestod af 9 helgårde og 5 halvgårde (de var delvis øde), samt Pilet Hyldekrogsvænge sløjfet og lagt under Højbygård. Ved ophævelsen af det lollandske ryttergods blev Højbygård mm. solgt til slægten Lehn, der ejede store besiddelser flere steder i landet. Højbygård og Lungholm blev i 1819 ophøjet til baroniet Sønderkarle.

Højbygård bestod i middelalderen af et voldsted med omgivende grave. På voldstedet, der ligger i mosen tæt herved, er fundet rester af et tårnfundament. De øvrige bygninger fra denne tid er forsvundet. Rester af voldgraven eksi-

På de to kort fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark* ses Højbygård afmærket med prikker. Umiddelbart nord herfor, med grøn tern, ses Sofiehøj, som også ejes af Højbygård. I forbindelse med De danske Sukkerfabrikkers aktiviteter blev der anlagt flyveplads (nr. 301052) mærket med blå prikker, lige syd herfor ses en lille firkant, her var teglværk fra en gang midt i 1800-tallet og ca. 70 år frem. I en krans rundt om Højbygård mod øst, syd og vest ses to skråkraverede kulturmiljøer. Det er de to meget store husmandskolonier, som blev udskilt fra hovedgården i 1925. På det tidspunkt overgik baroniet til fri ejendom og så skulle der ifølge lov om lensafløsning udstykkes husmandsbrug. Det blev til i alt 44 brug på et areal af 232 ha.

Tv. I billedets centrum (luftfoto 2006), lige nord for skovarealet, ses hovedgården. Lige øst herfor, i kortets øverste højre hjørne, ses den grundmurede lade fra 1864. Nedenfor: Fra skoven går en vej stik vest. Her ligger husmandsudstyknngen Egeby. Mod sydøst i billedet ses Sønderkarle husmandskoloni. Bemærk ved sammenligning med kortet ovenfor, hvor tydeligt godsets afgrænsning stadig ses i beplantningen.

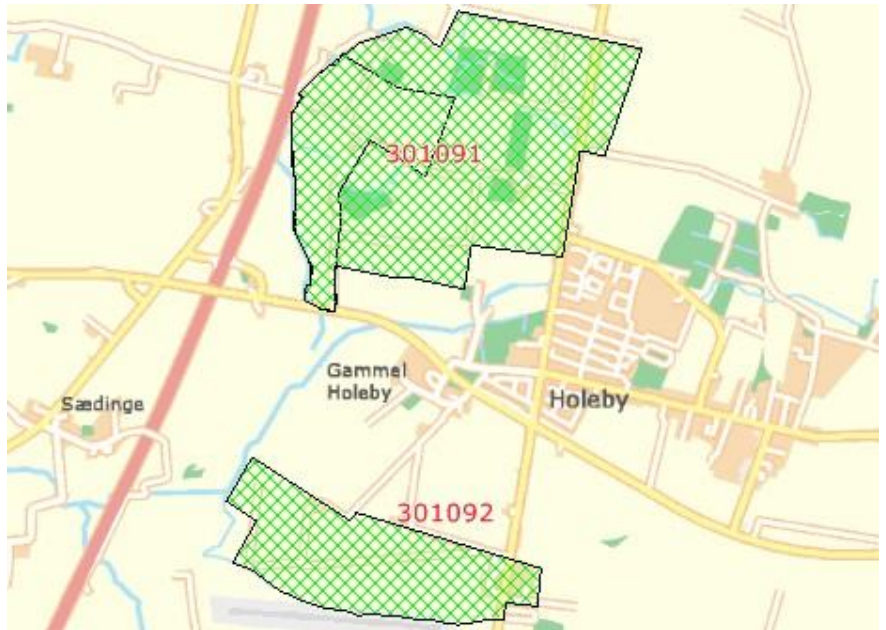
sterer stadig. Efter svenskekrigene 1658-59 blev Højbygård genopbygget, heriblandt med det gamle kornmagasin fra omkring 1670, der stadig eksisterer. Magasinet er opført i to stokværk af bindingsværk. Det er den lange nord-sydgående bygning midt i det lille billede på forrige side.

Den nuværende hovedbygning stammer i hovedsagen fra en stor ombygning i 1761 udført af P.A. Lehn. Der er foretaget enkelte om- og tilbygninger sidenhen. Den gamle brolægning på gårdspladsen er ligeledes bevaret. 1864 brændte ladegården, hvorefter nye stalde og lader blev opført i stedet.

Fra 1880 var Højbygård bortforpagtet til De danske Sukkerfabrikker, og fra denne periode indgår Højbygård, som også ejede Sofiehøj og Råhavegård, i det industrielle kulturmiljø De danske Sukkerfabrikker. Det er i forbindelse med disse aktiviteter at flyvepladsen anlægges.

Sårbarhed:

Højbygård er sårbar over for ændringer i beplantningen, som udvisker de tilbageværende skel. Skal her bygges bør det ske i samklang med den arkitektoniske stil, som er anvendt på stedet. Stuehuset, magasinbygningen, søndre sidelænge og vognporten af bindingsværk samt den mellem disse bygninger værende brolægning er fredet. Desuden er Højbygårds Skovløberhus fredet.

Under Højbygård hørte Sofiehøj (nr. 301092) og Råhavegård. da Højbygård – og dermed også Råhavegård – overgik til fri ejendom, blev der også udlagt husmands-parceller af Råhavegårds jorder (nr. 301091). De ses som 8 husmandsbrug placeret længst mod vest på ejendommen. Det var så langt væk fra vejen, at der måtte etableres nye veje for, at man kunne komme dertil.

På luftfotografiet fra 2006 ses vejen til husmandsstederne som et T placeret mellem Råhavegård og motorvejen. 5 af husmandsstederne er placeret på den øst-vestgående vej og 3 på den nord-sydgående vej.

Torslunde

Prioritet: 2

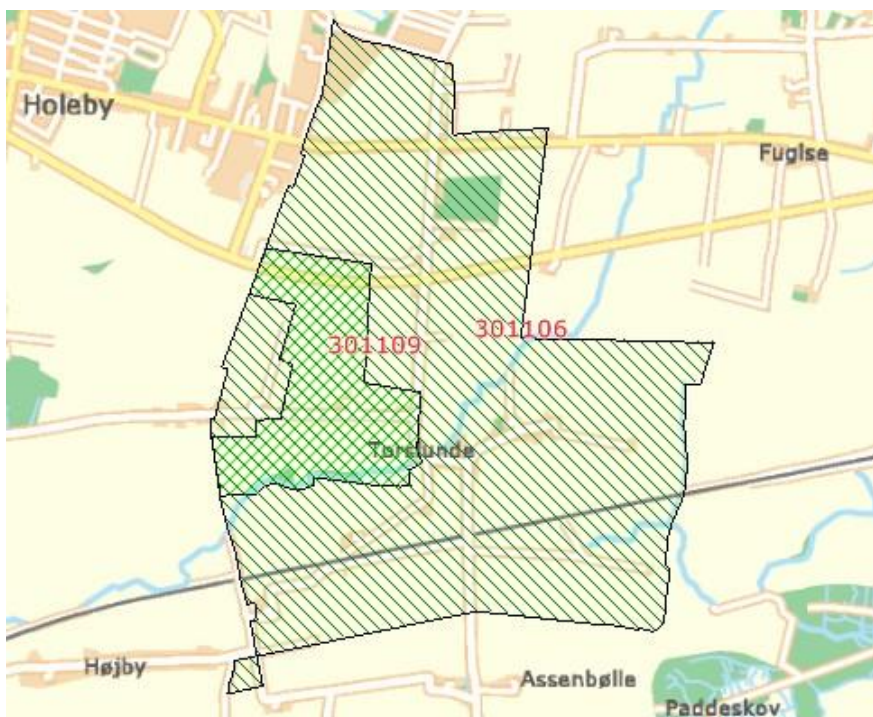
Beskrivelse:

Torslunde har sine rødder tilbage i vikingetiden, og i middelalderen nævnes en hovedgård, "Thorslundæ". Den Torslundegård (nr. 300011), som findes i dag, er dog først blevet til i 1870'erne ved sammenlægning af to gårde. Ejeren af matr. nr. 9a, Jørgen Justesen, købte i 1875 matr. nr. 19.

I 1688 var der 23 gårde i landsbyen og 16 huse uden jordtilliggende. Udskiftningen foregik i to omgange, først i 1788 og endelig i 1816, hvor der var 18 gårde og 18 huse i landsbyen. De fleste gårde flyttede ud i marken. De tomme tofter er efterhånden blevet bebygget, og i den vestlige del af landsbyen kom der ca. 1940 nogle huse til. Vejene blev rettet lidt ind efter udskiftningen, så de fulgte de ny skel.

I byen, som har kirke og præstegård, har der desuden været skole (bygget i 1932 af C. Christensen), andelsmejeri (af Friis Jensen, 1952), brugsforening, trævarefabrik, savværk og et par smedjer.

Den landskabsmæssigt mest gennemgribende forandring, som gør at kulturmiljøer vurderes som kun delvis bevaret, er at landsbyen gennemskæres dels af jernbanelinjen til Rødby, dels af hovedvej 297.

Torslunde kirke set fra bygaden.

Sårbarhed:

Byen ligger klemmt inde mellem jernbane og hovedvej. Ændringer i strukturen vil påvirke byen.

Byggerier i landsbyens gader bør ske i den eksisterende byggestil, mens moderne byggestil bør forbeholdes nye udstykninger.

Torslunde skole, som ligger ved siden af kirken. Den er tegnet af arkitekt C. Christiansen og opført i 1932.

En af Torslundes store gårde har en stor lade med den for Lolland så karakteristiske trempel. Lader med trempel ses ikke kun på husmandsstederne. Denne byggeskik ses også på store bedrifter. Foto: Museum Lolland-Falster, 2011

Blæsenborg

Prioritet: 2

Beskrivelse:

Blæsenborg er et eksempel på, hvordan et kulturmiljø overlejrer et andet. Ved udskiftningen af Torslunde (1788 og 1816) blev husmandskolonien Blæsenborg etableret, markeret med lysegrønne striber på kortet. Der blev bygget på 10 lodder, som lå langs landevejen til Fuglse og på Hillestolpevej. Udstykningen med huse kan ses på det høje målebordsblad.

Omkring århundredeskiftet opførtes der en trævarefabrik på hjørnet af Hillestolpevej og Fuglsevej. På den sydgående vej, Torslundevej, byggedes der et savværk. Mellem 1905 og 1976 udstykkedes der i dette område ca. 35 huse bygget på jord solgt fra husmandslodderne. De fleste huse er opført før 1942. Således overlejreres husmandsudstykningsen af den moderne ”mindre rurale by” (markeret med røde bølger). Dette kulturmiljø er intakt og regnes derfor for velbevaret.

Kortet fra *Digitalt atlas over Kulturmiljøer i Danmark* viser med grøn markering husmandskolonien udstækning. Den røde bølgemarkering viser, hvor den nyere rurale by er vokset frem oveni husmandskolonien.

Det høje målebordsblad over Blæsenborg viser situationen 1880-1900

Sårbarhed:

Blæsenborg er blevet til mellem 1900 og 1942. Området er sårbart overfor forandringer først og fremmest i byggeskik, men også i beplantningen mellem skel og ved ændringer af vejføringen.

Det lave målebordsblad viser situationen tidligt i 1900-tallet. Fabrikken er kommet til, men endnu er matriklerne ikke opdelt og bebygget.

På luftfotografiet fra 2006 ses Blæsenborg. Denne mindre rurale by blev til på et tidspunkt, hvor udviklingen var voldsom omkring Holeby. Havebyen, arbejderboligerne til folkene på sukkerfabrikken var allerede opført, så det var ikke en fremmed tanke at sikre arbejderne på trævarefabrikken og savværket boliger i umiddelbar forbindelse med arbejdspladsen.

Skottemarke

Prioritet: 3

Beskrivelse:

Landsbyen Skottemarke ligger langs den gamle landevej. I dag er hovedvej 297 ført umiddelbart nord om byen, og mod syd skærer jernbanen til Rødby tværs igennem ejerlavet.

Skottemarke er en af de forholdsvis få landsbyer i Lolland kommune, som er stjerneudskiftet. På kortet fra slutningen af 1800-tallet ses "lagkageformen" tydeligt, især på markerne syd for landevejen. Her kan man ligeledes se, hvordan gårdene stadig ligger i landsbyen. Det er netop karakteristisk for stjerneudskiftningerne, at gårdene blev liggende i landsbyen, og i Skottemarke er det også kun 2-3 gårde, som flyttede ud på marken. Efter udskiftningen er en af gårdene vokset til proprietærstørrelse.

Der har tidligere været en købmand og en smedje i landsbyen.

Det såkaldte høje målebordsblad er en meget præcis opmåling af Danmark foretaget mellem 1849 og 1899. For Lolland er opmålingen foretaget i slutningen af 1800-tallet. Her ses stjerneudskiftningen, som giver de karakteristiske "lagkageformede" marker, og man kan se gårdenes placering på marken.

Bebyggelsen i Skottemarke er varieret. Bindingsværkshuse, som det viste, ligger mellem huse og gårde af nyere dato.

Sårbarhed:

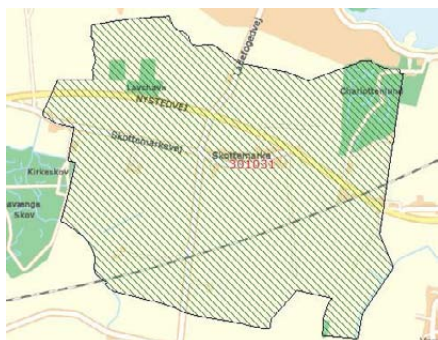
Bebyggelsen ligger langs den gamle landevej: Nogle huse tæt på vejen, andre trukket noget tilbage. Denne variation bør bevares. Kulturmiljøet er sårbart overfor yderligere ændringer i vejforløb.

Skottemarke ses øverst i midten af billedet. Luftfotografiet fra 1995 viser, hvordan markerne i dag er slået sammen til store enheder, og "lagkageformen" er stort set udvisket. Den tydelige skrå linie, som går gennem hele billedet, er jernbanen, Fugleflugtslinien. Byen er i dag klemmt inde mellem hovedvej og jernbane.

Mellem bindingsværk og gårde ligger bygninger som denne bygget i klassiske danske materialer med enkle linjer og ingen voldsom pynt på facaden.

På kortet ses landsbyen Skottemarkes udstrækning før udskiftningen. Der er ikke kommet megen ny bebyggelse til. Kun i selve byen er der kommet enkelte nye huse til.

Flårup

Flårupmelle

Tamrodhuse

Prioritet: 2

Beskrivelse:

Landsbyfællesskabet Flårup strakte sig fra lidt nord for Tamrodsvej til skoven og Keldskovvej i syd. Før i tiden var der mere skov end i dag og mod øst og syd var der eng- og moseområder.

Oprindelig lå gårdene langs Tamrodsvej med god plads mellem hver enkelt. Ved udskiftningen flyttede tre gårde ud på marken, og der blev derfor endnu mere luft imellem bebyggelserne. Det varede dog ikke længe, da mindre huse blev bygget på de tomme tofter og det tættere landsbyudseende, vi ser i dag, opstod. Byen har haft både smedje, købmand, brugsforening og skole. Vejføringen omkring gårdene er ændret efter udskiftningen, derfor er kulturlandskabet vurderet til en 2. prioritet.

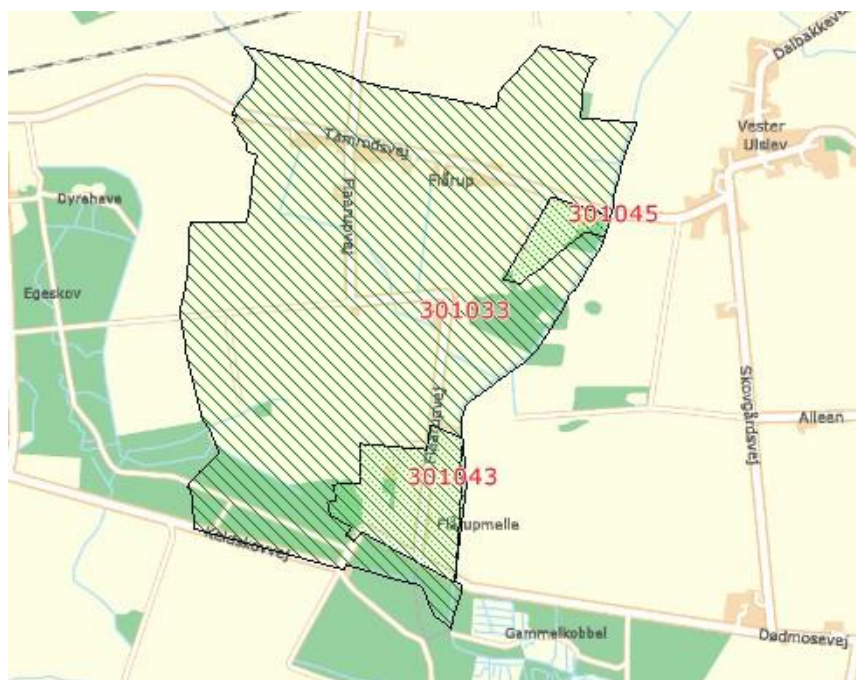
Mod øst ryddede man efter udskiftningen et skovstykke, og der blev bygget en lille koloni på 4 huse med mindre jordtiliggende, *Tamrodhuse* (nr. 301045). Herfra gik veje i sydlig retning. Husene er forandret i dag.

Helt mod sydøst, i den moseprægede del af ejerlavet, blev der efter 1892 udstykket 10 huse, *Flårupmelle*. De tre ligger på Keldskovvej. Huset på hjørnet er opført i 1890'erne i karakteristiske i gule sten. De resterende huse ligger rundt om hjørnet på Flårupvej.

Flårup, Tamrodsvej mod vest.

På kortet ses landsbyen Flårup på baggrund af et nutidigt kort. Til venstre Tamrodhuse hvor bebyggelsen er intakt, men de oprindelige veje er borte. Mod syd i ejerlavet ses Flårupmelle med de oprindelig 10 huse.

Sårbarhed:

Bebyggelserne er sårbare over for ændringer i byggeskik, vejføring og beplantning.

Flårupmelle: På hjørnet af Keldskovvej og Flårupvej ligger et af de huse, der blev bygget omkring 1890. I dag fremstår mange af disse bygninger, der oprindeligt er opført i tegl, vandskurede eller pudsede med gul eller grå farve. Man bør derfor være opmærksom på at bevare enkelte huse med den oprindelige facadebehandling.

På vejen mellem Skottemarke og Flårup står et af de ældre murede transformertårne (nr. 304111). Der synes at være flere af denne type her i den gamle Holeby kommune end andre steder i Lolland Kommune.

Flårupmelle: De tre huse på Keldskovvej.

Bremersvold

Prioritet: 1

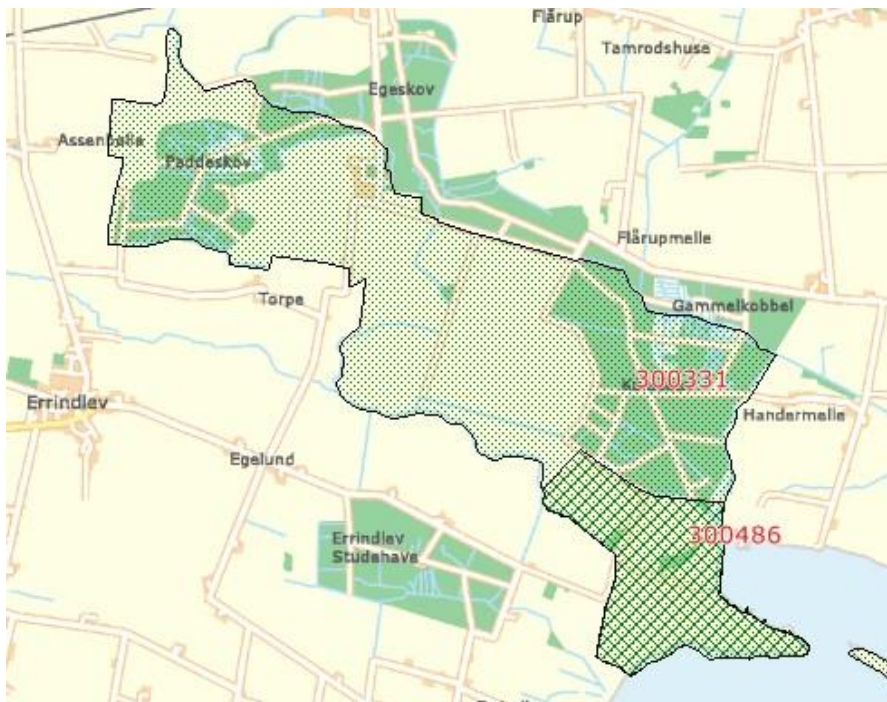
Beskrivelse:

Bremersvold er oprettet af Mogens Gøye (1547-1608). Han lod landsbyen Galmindrup nedrive og lagde jorderne under hovedgården, som senest 1587 gik under navnet Bremersvold. Igennem 1700- og 1800-årene havde Bremersvold og Kærstrup fælles ejer.

Området er præget af skov. I sydøst er der udvidet med enestegården Stognæsgård, som ikke eksisterer længere. Mod nordøst grænser området op til landsbylavet Flårup og den lille samling af gårde og huse Flårupmelle.

Avlsgården, som ligger nord for hovedbygningen, er opført i røde sten i 1951 efter en brand. Hovedbygningen er opført i 1998-1999 til erstatning for den gamle hovedbygning opført i 1872 i fransk palæstil ved arkitekt Vilhelm Dahlerup. Bygningen blev nedrevet i 1987.

Kulturmiljøet er ikke påvirket af anden bebyggelse. Der er ikke udstykket til husmandskolonier eller andet.

Bremersvold støder op til landsbyejerlavet Flårup og i sydøst ses, hvor enestegården Stognæsgård har ligget (kulturmiljø nr. 300486). Gården drives sammen med Bremersvold og eksisterer ikke længere som selvstændigt kulturmiljø.

Bremersvold hovedbygning er opført i 1998-99 på det sted, hvor den forrige hovedbygning fra 1872 lå.

Sårbarhed:

Ændringer i vejføring, beplantning og bebyggelse vil påvirke dette kulturmiljø.

Bremersvold avlsbygninger fra 1951.

Bremersvold set fra luften, 2006

Kærstrup

Prioritet: 1

Beskrivelse:

Kærstrups tidligst kendte ejere går tilbage til anden halvdel af 1200-tallet. Godset ligger på landsbyen Kjerstorp jorder, der sandsynligvis forsvandt i 1300-tallet. Igennem 1700- og 1800-årene havde det i perioder fælles ejer med Bremersvold, der ligger lige ved siden af.

Det gamle Kærstrup voldsted ligger øst for den nuværende hovedbygning og kan næsten ikke længere ses i landskabet. Det har været en rombeformet banke med grav omkring.

Den nuværende hovedbygning er opført i 1765 i bindingsværk med blåglaseret tag. Bygningen hviler til dels på de gamle kældre fra den gamle hovedbygning opført i midten af 1500-tallet. På samme tid anlagdes en stor have i fransk stil, og lindealléen plantedes. Alléen forbandt oprindeligt gården med Bremersvold, men kun et stykke af den er i dag bevaret. I 1836 blev huset skalmuret og taget forsynet tre kobberklædte pyramidespir. Desuden blev vindebroen over voldgraven mod vest erstattet med en stensat bro. Tårnet kom til i 1868 og endnu en stensat bro over voldgraven mod øst kom til i 1914.

Den største landskabelige forandring er jernbanen til Rødby, der skærer lige midt igennem ejerlavet nord for gården. Her var tidligere et moseareal. Lidt vest for voldgraven har der været nogle små søer, som i dag er udtørret og henligger som eng. Der er ikke bygget meget nyt. Kun avlsbygninger

Kærstrup hovedgård går tilbage til middelalderen. Hovedbygningen er opført i 1765, men har fået sit nuværende udseende gennem ombygninger og facadearbejder i henholdsvis 1836 og 1868. Voldgravene blev sandsynligvis anlagt i midten af 1500-tallet samtidig med opførelsen af den gamle hovedbygning, hvis kældre er bevaret.

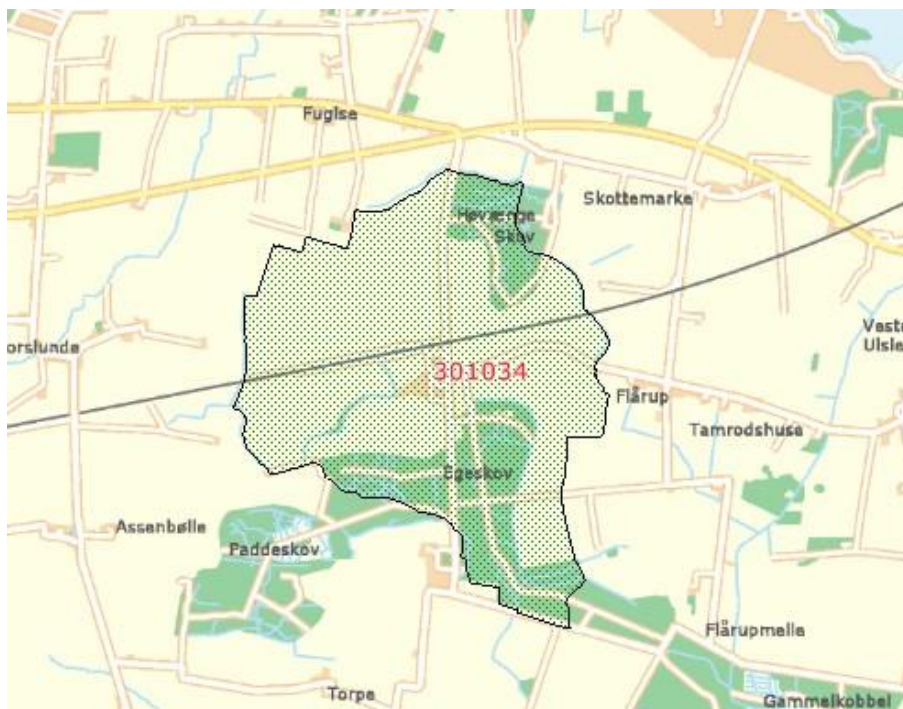
Der er flere oldtidsminder på Kærstrup. Umiddelbart syd for hovedbygningen ses et helt moderne hus, sydvest herfor umiddelbart udenfor de omkransende træer, ses en gravhøj.

er fornyet, de nuværende er fra midten af 1900-tallet. Alleen fra hovedbygningen til Høvænge Skov er af nyere dato.

Sårbarhed:

Kulturmiljøet er sårbart overfor nedpløjning omkring det middelalderlige Kærstrup voldsted. Desuden er det sårbart overfor ændring af vejnettet og hovedstrukturen i beplantningen, her tænkes særligt på alléen, der giver området en særlig karakter, og det romantiske haveanlæg. Desuden er voldgraven sårbart overfor ændringer. Hovedbygningen er fredet.

Errindlev

Prioritet: 2

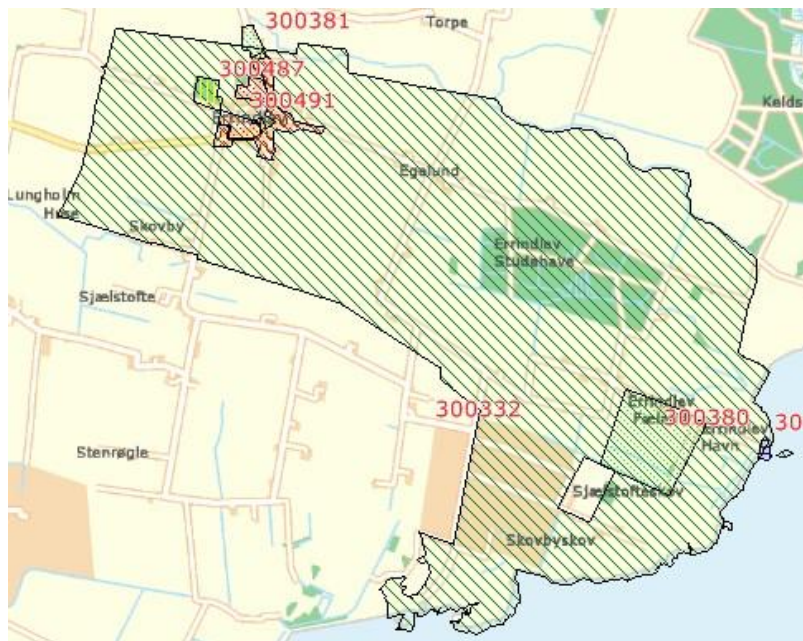
Beskrivelse:

Landsbyen Errindlev går tilbage til før vikingetiden. Landsbyfællesskabet strækker sig fra Errindlev Havn i øst til Lungholm Huse i vest. Omkring 1200 nævnes byen som Jarandaleph, og i 1429 er vi tæt på den udtale, som kendes i dag, dog stavet således: Jærindeleffue. Landsbyen udskiftes i 1790 og 1817. De fleste gårde flytter ud i marken, men 6-7 bliver tilbage i byen nær kirke og gadekær.

Den moderne by, en af de større i kommunen, vokser frem på de forladte tofter og breder sig, som man kan se på kortet. Det er det kulturmiljø som benævnes ”mindre rural by” (røde bølger på kortet). Her er servicefunktioner som bibliotek, skole, alderdomshjem, kommune kontor, andelsmejeri (opført 1913), telefoncentral osv. Senere vokser byen med parcelhuskvarterer, og en sportsplads bliver anlagt i 1947-48. Disse kulturmiljøer repræsenterer forskellige tidsperioder i byens historie.

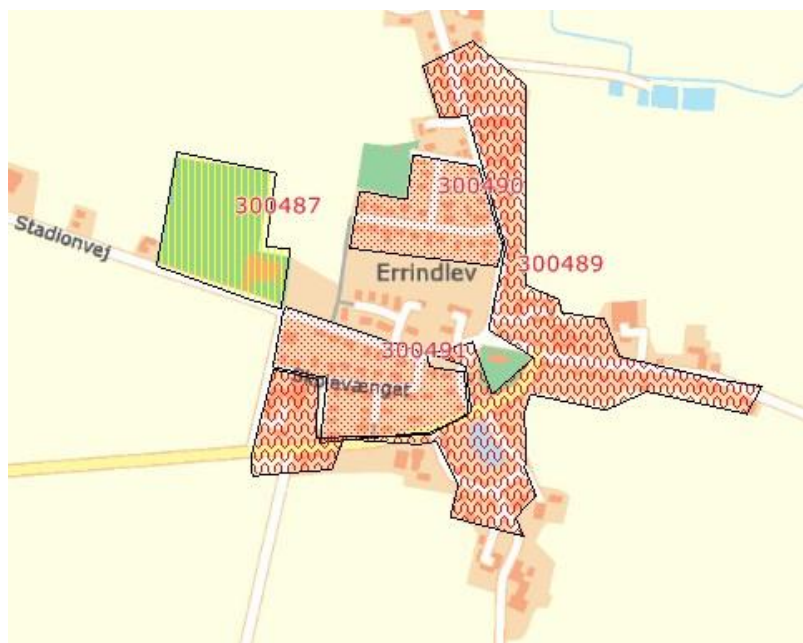
Skovby

Skovby, der ligger lidt syd for Errindlev, er ligeledes en lille landsby, som kendes i hvert fald fra middelalderen. Den deler ejerlav med Errindlev, og nævnes første gang skriftligt i 1335. Den blev udskiftet i 1790. Denne bebyggelse er dog ikke ændret i årenes løb, bortset fra, at husene i dag tilsyneladende ikke har megen jord. Al vækst foregik i Errindlev.

På kortet ses landsbyen Errindlevs udstrækning, Helt ude ved kysten er Errindlev Havn markeret, og det firkantede område lige vest herfor er Errindlev Fæland, der er en lille samling af gårde og huse.

Errindlev består af flere forskellige kulturmiljøer. I centrum ses det område, hvor landsbyen lå før udskiftningen, nær kirken og køret. Rundt om dette område dannes det 19. århundredes by (markeret med røde bølger) med de mange servicefunktioner. De to områder, der er markeret med prikker, viser det 20. århundredes parcelhuskvarterer og endelig ses (med grønt) sportspladsen.

Errindlev Fæland opstod ude i marken med oprindelig en lille samling på 5 bebyggelser. Der bliver bygget flere huse i løbet af 1900-tallet. Det er først på kort fra 1901 og frem, de såkaldte lave målebordsblade, at stedet nævnes med navn. Omkring 1990 er der 14 ejendomme.

Errindlev Havn kommer også til. Så at sige sammenvokset med Errindlev er Horskær, som ligger på grænsen af Errindlevs ejerlav.

Sårbarhed:

I Errindlev by ses flere forskellige tidsperioder. Især byens centrum omkring kirke, kær og de ældste gader er derfor sårbare områder overfor ændringer i arkitektur og vejforløb. I Errindlev ejerlav som helhed er miljøet ligeledes sårbart overfor ændringer i beplantning, vejforløb og arkitektur. Her tænkes specielt på arkitektoniske ændringer, som bryder eksisterende sammenhænge. Errindlevs tidligere andelsmejeri er fredet.

Et udsnit af bebyggelsen Errindlev Fæland, på Skovbyskovvej. Det er huse i enkel byggestil og uden megen jordtilliggende.

På dette kort fra sidste del af 1800-tallet, det såkaldte høje målebordsblad, ses byen, som er vokset frem efter udskiftningen. Der er skole og mejeri i den nordgående hovedgade, lidt mod vest ses fattighuset og endnu længere vestpå ses jordmoderhuset. Sammenligner vi luftfotografiet med det ca. 120 år ældre kort kan man se, hvordan de mange små marker er blevet slået sammen til større enheder, men vejstrukturen er bevaret i ejerlavet.

Errindlev Havn

Prioritet: 1

Beskrivelse:

Errindlev Havn blev anlagt i 1905-1907 først med et havnebassin og siden er det blevet udvidet et par gange. På selve havnearealet, dvs. på ydersiden af diget, findes kun et antal skurlignende huse. Her er meget fladt og vandstanden kan af og til nå op på niveau med disse.

Lige bagved diget, på Havnevejen mellem Skovbyskovvej og havnen, er der vokset et antal ejendomme frem i løbet af 1900-tallet.

Adgangen til kysten og udnyttelsen af fiskeriet har i ældre tid været meget afhængig af adelens og herremændenes rettigheder i området. Retten til jagt og fiskeri fulgte almindeligvis herremanden og ikke bonden. Det kan være en af forklaringerne på det usædvanlig lille antal fiskepladser på Lolland. Først ved udskiftningen blev det mere almindeligt at bønderne og husmændene supplerede deres udkomme ved lidt fiskeri. Flere af de små havne, som ses i dag, er formentlig opstået på den baggrund.

Et andet forhold er, at hele sydkysten jo blev reguleret af det store digebyggeri i 1870'erne. Hvis der har været små havnelignende anlæg tidligere, så er de muligvis forsvundet i forbindelse med digets anlæggelse.

Errindlev Havn fra starten af 1900-tallet har to havnebassiner. Lige bagved diget skimtes toppen af de huse, som i løbet af 1900-tallet er blevet bygget på Havnevejen. Foto Jan Steving, 2007.

På luftfotografiet ses Errindlev havn med de 2 bassiner. Sejlrenden ses tydeligt som en mørk stribe i vandet. Rækken af huse på Havnevejen ses umiddelbart indenfor diget og til venstre i billedet ses husene i Errindlev Fæland på henholdsvis Skovbyskovvej og Havnevejen.

Sårbarhed:

Det karakteristiske ved kulturlandskabet ved digerne er det store udsyn og den enkle byggestil. Dette havnemiljø, såvel som de øvrige små havnemiljøer i kommunen, er derfor sårbare overfor ændringer i arkitektur, i beplantning og i gade-forløb / infrastruktur.

Dette havnemiljø og fælandet kan med fordel betragtes i sammenhæng med Errindlev, ligesom der også med fordel kan planlægges i sammenhæng med Lundehøje.

Et vue fra toppen af diget ind ad Havnevejen. Foto Jan Steving, 2007.

Den store havmøllepark, der ligger på ydersiden af Rødsand, ses tydeligt fra Errindlev Havn. Foto Jan Steving, 2007.

Kulturmiljøet Errindlev Havn er det med blåt skraverede. Den grønne skråravering er landsbyen Errindlevs ejerlav.

Sjælstofte

Sjælstofteskov

Prioritet: 2

Beskrivelse:

Landsbyen Sjælstofte nævnes første gang i en skriftlig kilde fra 1200-tallet, Sjælstoffa. I en kilde fra 1397 nævnes væbneren Ivar Graa i forbindelse med landsbyen. Slægten Graa forbindes ellers oftest med Søllestedgård lidt længere mod vest.

På det minorerede sognekort, som viser forholdene i første halvdel af 1800-tallet, ses 12 huse langs landevejen i den nordvestlige del af ejerlavet. Kun ét ligger for sig selv. På dette tidspunkt, før den store inddæmning var fuldført, har der ligget 3 holme mod syd: Stenersholm, Kalveholm og Magleholm. Først i slutningen af 1800-tallet kommer der flere bebyggelser til både i landsbyen og langs vejen. Stenrøgle opstår, og fra begyndelsen af 1900-tallet ses Sjælstofte Fæland. I perioden 1940-90 kommer der yderligere et antal bebyggelser.

En del af Sjælstofte Skovhuse er udskilt fra landsbyen Sjælstofte. Bebyggelsen ses i slutningen af 1800-tallet som to, senere 5 husmandsudstyknin-ger. I begyndelsen af 1900-tallet kommer der yderligere et antal huse, hvorved samlingen af gårde og huse er etableret. Skovby Skovhuse er vokset sammen med Sjælstofte. Den lille skov midt i arealet er halveret i løbet af den omtalte periode.

På kortet ses landsbyen Sjælstofte (skråstribet, nr. 300334), mod syd ses Sjælstofte Fæland (prikket, nr. 300386), mod øst ses Sjælstofteskov og Skovbyskov (nr. 300387). Bemærk de små stribede markeringer mod syd. Det er de tre øer Stenersholm, Kalveholm og Magleholm, som efter inddæmningen er blevet landfaste. De lilla streger på kortet viser de levende hegn og diger, som ikke må nedlægges uden særlig tilladelse.

I landsbylavet Sjælstofte ligger gårdene langs vejen i den nordvestlige del af ejerlavet.

Sjælstofte er en meget lille landsby, der opleves som en løs bebyggelse langs landevejen. Kulturmiljøet er noget forstyrret af de bebyggelser, som er kommet til fra slutningen af 1800-tallet. Mange marker er slået sammen, og markskel er forsvundet.

Sårbarhed:

Landsbyen er især sårbar over for yderligere ændringer i omgivelserne, dvs. yderligere sløjfning af hegn og især for nedpløjning af de tre holme. Kulturmiljøet vil ligeledes påvirkes markant af ændringer i arkitektur og vejføring.

Husmandsudstyknngen ligger samlet langs vejen.

Luftfotografiet fra 2006 viser med de lyse pletter tydeligt, hvor de små holme har været.

Baggrundskortet er ophavsretsbeskyttet. DDO®, copyright COWI

Lundehøje Havn

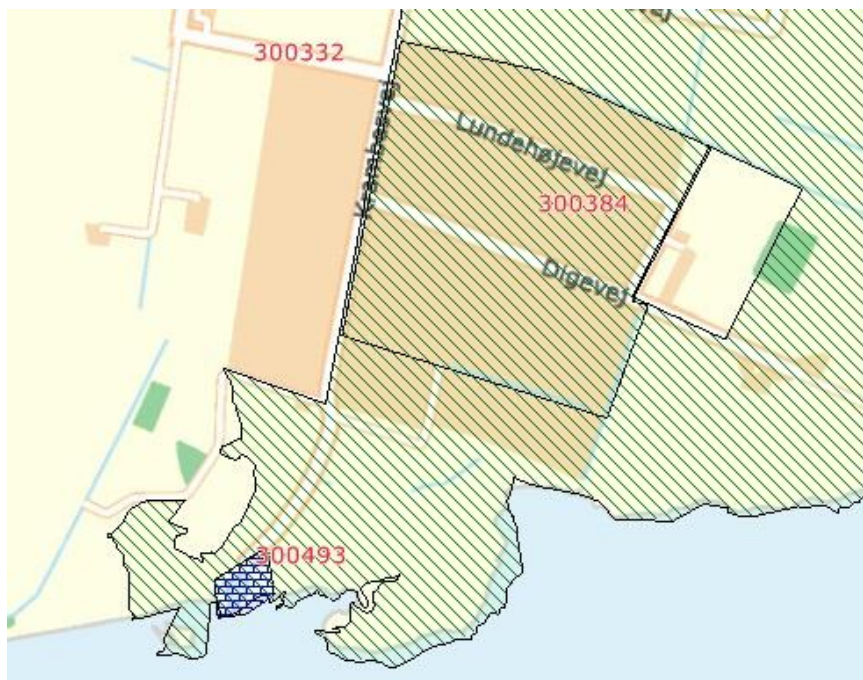
Lundehøje Husmandskoloni

Prioritet: 1

Beskrivelse:

Lundehøje havn og husmandskoloni ligger på landsbyen Errindlevs jorder. Beslutningen om udstykning af husmandsstederne er taget i midten af 1800-tallet, for de er markeret på det mindrede sognekort, men de 15 lodder er først bebygget i begyndelsen af 1900-tallet. Alle huse ligger ud til vejen. De fleste markskel er forsvundet og selv om antallet af ejendomme stadig er ca. 15, har de fleste skiftet størrelse gennem udvidelser, sammenlægning og frasalg.

Den lille havn ligger ved det moseområde, som blev kaldt Krabes, og kendes fra midten af 1800-tallet. De huse, som ligger lige ved havnen, er dog først kommet til i midten af 1900-tallet.

Havnen er mærket med blå og husmandskolonien ses på Lundehøjevej og Digevej (nr. 300384). Det ses tydeligt på luftfotografiet hvordan marken har ændret sig med tiden.

På luftfotografiet, der viser Lundehøje Havn, ses hvordan vejen, der går på ydersiden af diget, og engarealet ligger mere eller mindre under vand. Således har store dele af kysten set ud før inddæmningen.

Sårbarhed:

Begge disse kulturmiljøer kan med fordel betragtes i sammenhæng med Errindlev by, da ændringer det ene sted vil påvirke de øvrige kulturmiljøer.

Husmandskolonien og havnen er sårbare overfor ændringer i arkitektur, beplantning og vejføring. Byggeriet her er enkelt og udsyn og store vidder er karakteristisk for dette flade område.

Alle fotos fra Lunde høje Havn af Jan Steving, 2007.

Bjernæs

Bjernæs Husby

Prioritet: 2

Bjernæs landsby er i dag en lille forholdsvis tæt samling af huse og gårde, som ligger på Bygaden, der fører til Sjølstofte i øst. Bygaden munder ud i den nord-sydgående Bjernæsvej og her ligger et antal af de fra landsbyen udflyttede gårde.

Helt mod syd i ejerlavet udstykkede man i slutningen af 1800-tallet 9 husmandslodder, *Bjernæs Husby* (nr. 301087). Enkelte er forsvundet, og man kan ikke klart identificere den oprindelige udstykning, men bebyggelsen tegner sig klart i landskabet. Husbyvej går vinkelet på Bjernæsvej.

Lokaliteten er prioriteret som kategori 2. Det er godt, at vejene er bevaret. Bebyggelsen langs bygaden fremstår dog ikke længere kun med de oprindelige 6 gårde og 3-4 huse. Der er i årenes løb bygget flere huse, og husmandsudstyknin- gens oprindelige jordlodder kan ikke længere skelnes klart.

T-krydset Bjernæsvej – Bygaden, set fra Bjernæsvej i nordlig retning.

På kortet fra det *Digitale Atlas over Kulturmiljøer i Danmark* kan man se Bjernæs' udstrækning. Landsbyfællesskabet blev til før inddæmningen. Derfor ses øen Magleholm tydeligt aftegnet. Den er efter inddæmningen af sydkysten blevet landfast.

Sårbarhed:

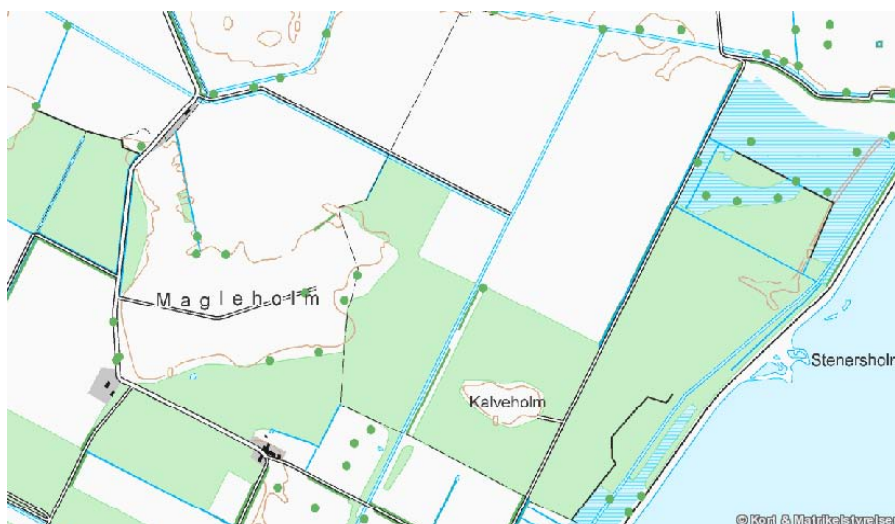
Bebyggelserne er sårbare overfor ændringer i byggeskik. Miljøet som helhed er sårbart overfor ændrede vejføringer og beplantninger. Endelig er det vigtigt, at niveauforskellen mellem Magleholm og det inddæmmede land ikke udviskes ved nedpløjning.

Bjernæs strækker sig langs Bygaden. Her ses bebyggelsen fra sydvest.

Sammenligner man kort og luftfoto kan man tydeligt se, hvordan de udtørrede områder stadig adskiller sig fra omgivelserne. Holmen er lyse pletter, og det våde område lige bag diget fremstår ligeledes tydeligt.

Hyldtofte og Tågerup

Hyldtofte Fælend

Prioritet: 3

Beskrivelse:

Landsbyerne Hyldtofte og Tågerup er, som man kan se på de to kort, flettet ind i hinanden. Begge landsbyers udvikling er kraftigt præget af de nærliggende hovedgårde Lungholm og Højbygård. Gårde har skiftet tilhørsforhold, og bebyggelse såvel som veje har været under forandring.

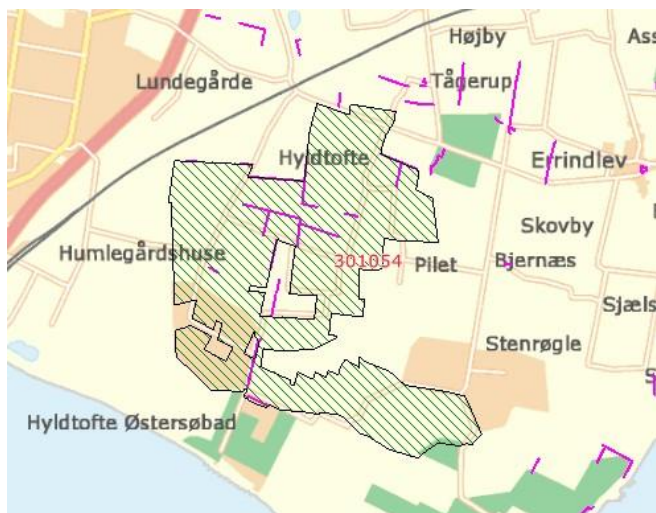
Tågerup hed i 1200-tallet Tochatorp, og i 1499 staves navnet Togotorpe. Navneformen Hyldtofte har tilsyneladende altid været den samme, blot staves navnet f. eks. Høthoffthe i 1470. Begge landsbyer blev udskiftet i 1795. I Tågerup findes kirke og præstegård, og der har været et hospital med 8 friboliger for folk i sognet, som ikke kunne klare sig selv. Hospitalet blev stiftet i 1804 af baron J.S.E. Bertouch-Lehn til Sønderkarle. Byen har desuden tidligere haft et bibliotek (opført 1952) og en sportsplads.

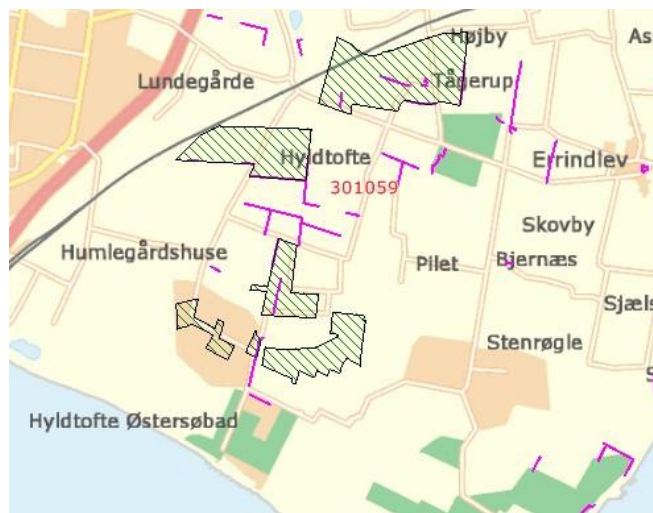
Den første institution kom til Tågerup med oprettelsen af et hospital, en stiftelse for ældre og svagelige i sognet, som ikke kunne klare sig selv.

Hyldtofte Fælend blev til i forbindelse med udskiftningen i 1795. Det tidligere græsningsareal, kaldet Saksfjed Enge, blev på det tidspunkt udstykket til en gård og 11 huse. Vejene blev ændret, så de nu førte ud til de nye bebyggelser.

Hyldtofte ejerlav

Tågerup ejerlav

I Hyldtofte blev der bygget en skole i 1929 tegnet af arkitekt C Christensen, som også på denne tid tegnede skolen i Torslunde. I Hyldtofte ses desuden et forsamlingshus, en pumpestation (opført 1942) og en telefoncentral. Der er således en del institutioner i de to landsbyer.

I 1688 blev der udarbejdet en matrikel over hele landet til brug for skatteligning, heri kan man se, at der var 3 gårde, 14 huse med jord og 20 huse uden jord i Hyldtofte. Tågerup bestod af hele 39 gårde. De mange huse med og uden jord har givetvis været beboet af folk som hørte til Lungholm hovedgård. Ved udskiftningen i 1795 steg antallet af gårde i Hyldtofte, mens der i Tågerup nu kun var 7 gårde og 6 huse. Af disse 7 gårde blev kun 3 i landsbyen. De øvrige flyttede ud i marken, ligesom de fleste gårde fra Hyldtofte flyttede ud til Bjerger Mark og Hyldtofte Fælend.

Det vides ikke, hvordan vejene har været i Tågerup før 1795, men på dette tidspunkt blev de underlagt Hyldtofte. De kom til at se ud som i dag, hvor vejen fra Hyldtofte fortsætter direkte ind i Tågerup op mod kirken. På denne tid etableredes også et mindre net af veje, som fører dels til husmandsudstyknin-gerne dels til de udflyttede gårde.

Som kulturmiljøer er disse to landsbyer ikke godt bevarede. De oprindelige landsbyer er med de mange forandringer, udflytninger og ny bebyggelser næsten helt opløste.

Sårbarhed:

Landsbyerne er primært sårbare overfor ændringer i arkitektur.

De få huse og gårde, som ikke flyttede ud i marken, ligger langs vejen. Enkelte nye huse er kommet til på tofterne.

Husene på vejen, der fører til kirken i Tågerup, er opført i gule sten i en helt enkel byggestil. Tage og vinduer er holdt i rødt. Begge dele er dog nye på det forreste hus.

Kirken i Tågerup er den højeste struktur i dette meget flade område, som ikke når op på mere end 5 meter over havets overflade.

Lungholm

Lungholm Huse

Favrsted Skov

Prioritet: 1

Beskrivelse:

Lungholm er opkaldt efter Palle Rosenkrantz's tredje hustru Lisbeth Jørgensdatter Lunge. På dette sted lå Olstrupgård, hvis ejere kendes tilbage til ca. 1450. Da Palle Rosenkrantz kom i besiddelse af Olstrupgård bestod den af to bøndergårde og landsbyen Pugerup med 3 gårde. I 1639 etablerede han hovedgården Lungholm ved at nedlægge landsbyen og bryde gårdene og Olstrupgård ned. Til Lungholm hører også Favrsted Skov (nr. 300840 på kortet til højre), som ligger ved Røgbølle Sø.

Anlægget består af en hovedbygning i 2 stokværk opført i 1853-56 ved arkitekt Winstруп samt to sidefløje i et stokværk, der hørte til Rosenkrantz hovedbygning opført i 1639. Samtidig med den nye hovedbygning anlagdes en park i engelsk stil, en granallé og en lindeallé. Der blev desuden plantet mange sjældne træsorter.

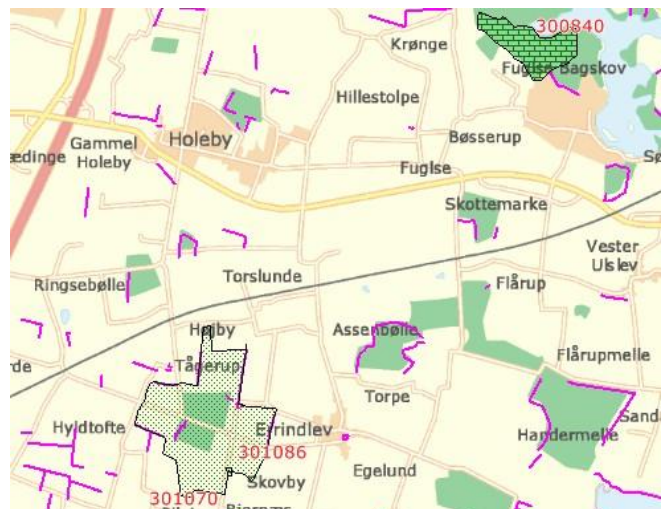

Sidefløjene fra 1639 er i en etage, mens midterbygningen, som er tegnet af arkitekt Winstруп er bygget i to etager. I forbindelse med en restaurering af hovedbygningen i 1906 blev der ved arkitekt Glahn opført et tårn med spir til gårdsiden og 2 korte udbygninger til havesiden. Tårnet blev revet ned i 1953.

Lungholm og Lungholm Huse.

Favrsted Skov ligger ved Røgbølle Sø.

I 1803 kom Lungholm og Højbygård under fælles ejer. Inden da havde bøndergodset været både solgt og mageskiftet – hvilket tydeligt ses i Hyldtofte og Tågerups udvikling.

Ved sammenlægningen oprettes stamhuset, senere baroniet, Sønderkarle, som den ensomt beliggende kirke Olstrup hører under.

I perioden 1846 til 1905 ejes Sønderkarle af Julian Bertouch-Lehn. Det var en meget aktiv periode, hvor en række gårde og bosteder blev frasolgt, og Errindlev Studehave blev indhegnet. Den største indsats ligger dog i arbejdet med digerne. Der blev bygget 10 km dige på baroniets arealer, og på den måde blev arealet øget med 1045 ha.

I 1925, da baroniet overgik til friejendom, fik Lungholm og Højbygård igen hver sin ejer.

På Lungholms jorder i sydøst opstod i slutningen af 1800-tallet bebyggelsen Lungholm Huse (nr. 301086 på kortet). I dag er der kun et par stykker tilbage. I tidens løb er der bygget moderne avlsbygninger, men vejstruktur, skov og mark er ikke forandret.

Sårbarhed:

Eftersom dette kulturmiljøes strukturer er så velbevaret, er området sårbart overfor ændringer i infrastruktur og beplantning (bl.a. alléer og haveanlæg) samt markante ændringer af bygningernes arkitektur.

Hovedbygningen, sidelænger, gravene omkring den indre del af haven og mellem det gamle avlsgårdsareal og hovedbygningen samt broerne over disse og deres tilhørende rækværk er fredet.

Polakkasernen ved Tågerup vidner om Lungholms del i sukkereventyret. Bygningen er opført i 1911 ved arkitekt Glahn. I dag fungerer den som museum. Bygningen er fredet.

Avlsbygningerne fra 1639 brændte i 1922, hvorefter der blev opført en ny avlsgård i nogen afstand fra hovedbygningen ved arkitekt A. Jørgensen. I 1906 opførtes samtidig med restaureringen af hovedbygningen en herskabsstald, der ligesom flere af de øvrige bygninger er tegnet af arkitekt Glahn. Porten er en rest af den gamle lade opført i 1639.

Hillested-Rå & Håred

Prioritet:

Hillested-Rå: 2

Håred: 3

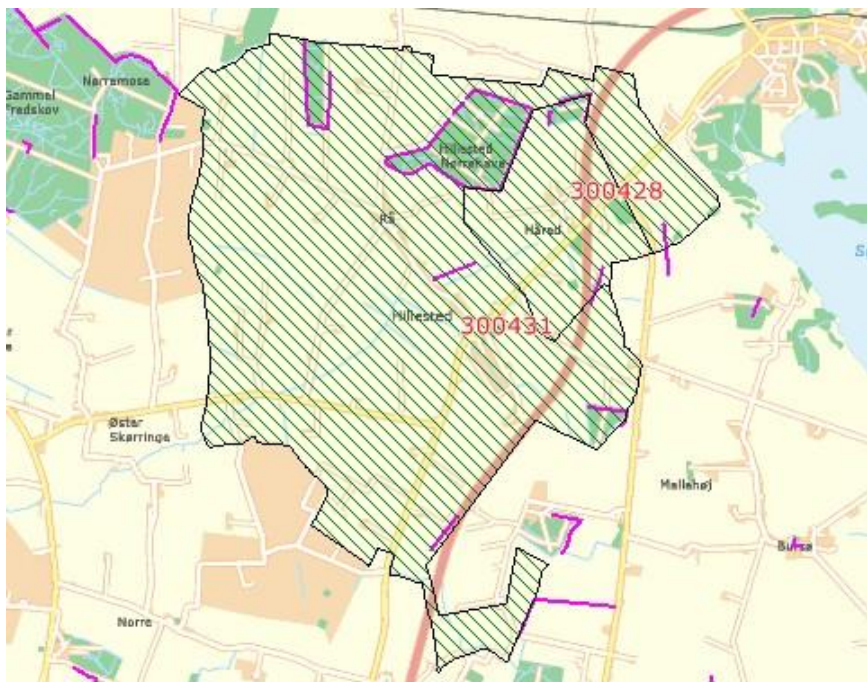
Beskrivelse:

Omkring år 1200 kaldes landsbyen Hillested-Rå Hildistada, men benævnes Roe i 1426.

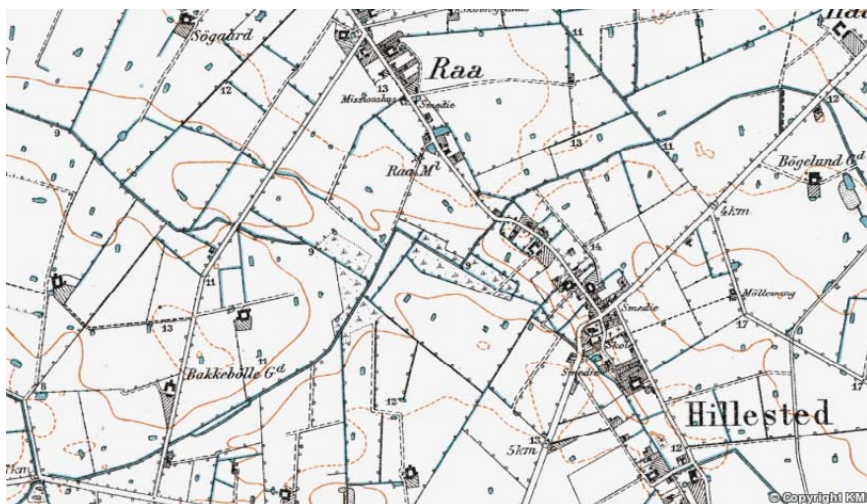
Hillested er med sin romanske kirke en stor landsby, en såkaldt adelby. I matriklen fra 1688 omfattede byen 33 gårde og 17 huse, nogle med jord andre uden. Rå bestod af 13 gårde. Hvornår de to landsbyer blev slået sammen til et dyrkningsfællesskab vides ikke, men samarbejdet består frem til udskiftningen i 1805.

Nordøst for Hillested-Rå ligger landsbyen Håred. Præcis hvornår denne landsby opstår vides ikke, men det er en udflytterlandsby fra Hillested-Rå, og den nævnes så tidligt som 1362. På den tid stavede man navnet Hareth. I 1688 bestod landsbyen af 6 gårde, hvoraf de to flyttede ud i marken ved udskiftningen. I dag er Håred opdelt af motorvejen til Rødby, som passerer ganske tæt forbi landsbyen. På landevejen fra Maribo til Hillested er der opstået en ganske lille rural bebyggelse i perioden mellem 1892 og 1942. Det er fortrinsvis huse, men her var også et savværk i en periode.

Hovedinfrastrukturen består af to landeveje. Hovedlandevejen fra Maribo går gennem Hillested fra nordøst til sydvest. Omkring Kirken krydser en landevej, som kommer nordvest og går i sydøstlig retning. Landsbyen strækker sig langs vejen. Syd for kirken i Hillested er yderligere to mindre bygader. Her er gårdtofterne stramt regulerede. Landevejen fra Maribo er i dag meget trafikeret og virker

Kortet viser landsbyerne Hillested-Rå (nr. 300431) og Håred (nr. 300428).

overordentlig opsplittende på landsbyen. Motorvejen til Rødby passerer ind over ejerlavets østligste dele.

Efter udskiftningen i 1805 flyttede 8 gårde ud fra Rå og hele 30 fra Hillested. Nogle gårdtofter bebyggedes igen med huse, men i den sydlige del af Hillested forblev en del af gårdtofterne ubebyggede.

I den østlige del af ejerlavet var der en del skov. Den findes stadig. I vest var der eng, men den er udtørret og opdyrket i dag.

Sårbarhed:

Kulturmiljøet er egentlig kun forstyrret lidt af motorvejen til Rødby, og af den megen trafik på landevejen fra Maribo. Bebyggelsesstrukturen er intakt fra årene efter udskiftningen, så selve landsbyen må siges at være forholdsvis godt bevaret.

Miljøet er derfor især sårbart overfor ændringer i landsbygaden, men også området i syd, hvor der endnu er enkelte ubebyggede tofter. Det gælder både ændringer i arkitektur og infrastruktur.

Der er forsvundet mange af udskiftningens skel- og læhegn, men beplantningens generelle struktur, fordelt på skov og ager, er ikke væsentligt ændret. Store ændringer på dette område vil således forstyrre miljøet.

Hillested kirke.

Hillested-Rå nord for landevejen til Rødby.

Sædingegård

Prioritet: 1

Beskrivelse:

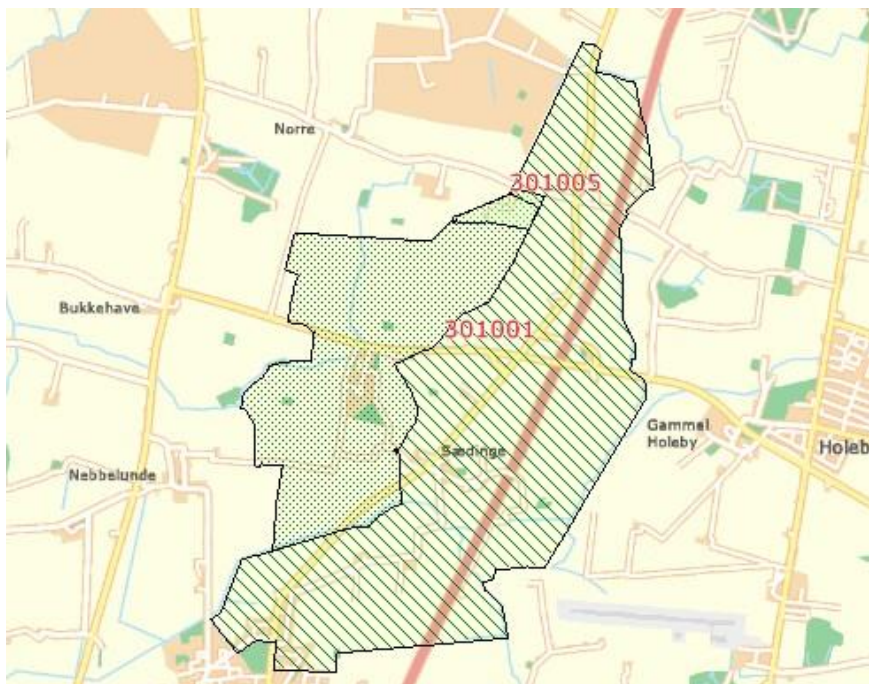
Kronen har haft gods i Sædinge sogn helt tilbage i middelalderen. Sæddinge nævnes i Kong Valdemars jordebog fra 1231. Det er dog først i 1449 at Sædinge hovedgård nævnes, fra den tid kan man følge ejerne nogenlunde i lige linje frem til i dag. På et tidspunkt var gården ejet af Henning Ulrik von Lützow, som også ejede Søholt.

Lützow byggede en ny hovedbygning, men den er helt forsvundet. Den nuværende hovedbygning er opført i 1881 af arkitekt H. C. Glahn. Den består af en hovedfløj med midtertårn og to sidefløje. Bygningen er i røde sten med skifertag.

I mange år, fra 1688 og frem, var jorden vurderet til 33 tdr. hartkorn. I perioden 1871-1889 blev udbyttet væsentligt forøget, til 78 tdr. Efter inddæmningen af Rødby fjord blev gårdens areal kraftigt udvidet. I 1928 tilkøbte godsejer J. Nymann 163 ha.

Den lille samling af huse kaldt Sædingeskov udstykkes fra Sædingegård mellem 1820 og 1889. Navnet fortæller os, at der formentlig i middelalderen har været skov i den nordlige del af landsbylavet, men hvor præcis vides ikke.

Sædingegårds ejerlav gennemskæres omtrent på midten af en øst-vestgående vej. Bebyggelsesstrukturen er nærmest uændret. Gården er blot udvidet med inddæmmet jord, og et lille stykke fredskov synes forsvundet i anden halvdel af 1800-tallet. Kulturmiljøet er derfor velbevaret.

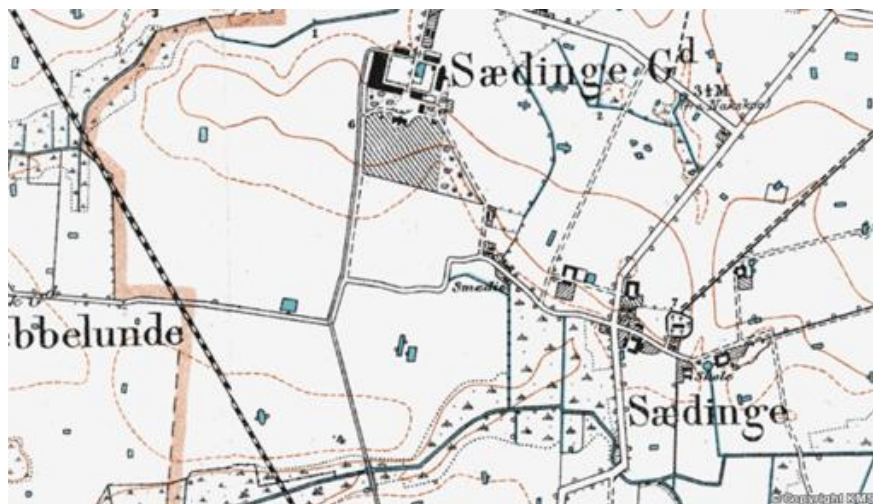
På kortet fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark* ses landsbyen Sædinge (skrårstreger), hovedgården Sædingegård (grønne prikker) og en lille samling af gårde og huse (lysegrønne prikker), det såkaldte Sædingeskov.

Sædingegårds hovedbygning er fra 1881.

Sårbarhed:

Kulturmiljøet Sædingegård og dets bebyggelsesstruktur er velbevaret. Det er sårbart overfor ændringer af bygningernes arkitektur og stedets infrastruktur.

Det lave målebordsblad viser, hvordan Sædingegårds hovedbygning og Sædinge kirke er bygget på den mere højtliggende del af jorden, i kote 6. Rundt om ses de mange afvandingskanaler. 163 ha af gårdens jord er inddæmmet fjordbund.

På luftfotografiet fra 2006 ses Sædingegårds udstrækning. Dette område er forholdsvis uberørt af de store infrastrukturanlæg idet motorvej og jernbane til Rødby går øst og syd om hovedgårdens jorder.

Sædinge

Prioritet: 2

Beskrivelse:

Sædinge nævnes i 1231 i Valdemars Jordebog, Sæthyng kaldes landsbyen. Både Erik Klipping og Valdemar Atterdag har ejet jord i Sædinge sogn. Kirken er romansk med gotiske tilføjelser.

Området er forholdsvis fladt.

Landsbyen og kirken er bygget på områdets højeste punkt, som er 6 m over havet. Der har formentlig tilbage i middelalderen været skov i den nordlige del af ejerlavet.

I matriklen fra 1688 kan man se, at der var 19 gårde og 2 huse. Da Ved udskiftningen i 1796 var der 15-16 gårde. 12 af disse flyttede ud i marken. De mange tofter i landsbyen blev bebygget igen med huse uden jordtilliggender, især i perioden mellem 1905 og 1942. Der har været skole i landsbyen. Bebyggelsen i området har ikke været udsat for store forandringer

Landsbylavet gennemskæres af en nord-sydgående vej, som ender i Rødby, og af en øst-vestgående vej, som fortsætter ind over Sædingegårds jorder. Det er på denne vej, lige midt i arealet, at landsbyen og kirken findes. Infrastrukturen har bestået af disse to veje helt frem til midten af 1900-tallet, hvor der etableres jernbane og motorvej til Rødby. Motorvejen deler landsbyens jorder i to, og jernbanen gennemskærer det sydlige område, således at den lille landsbybebyggelse i dag er klemmt inde mellem landevej og motorvej.

Kortet fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark* viser landsbyen Sædinges udstrækning. Sædingegård ligger umiddelbart vest herfor og er formentlig udskilt fra landsbyen. Sædingegård og Sædinge landsby udgør Sædinge sogn.

Mod syd og vest omkranses Sædinge kirke af beboelseshuse og mod øst og nord af marker tilhørende en af gårdene i Sædinge.

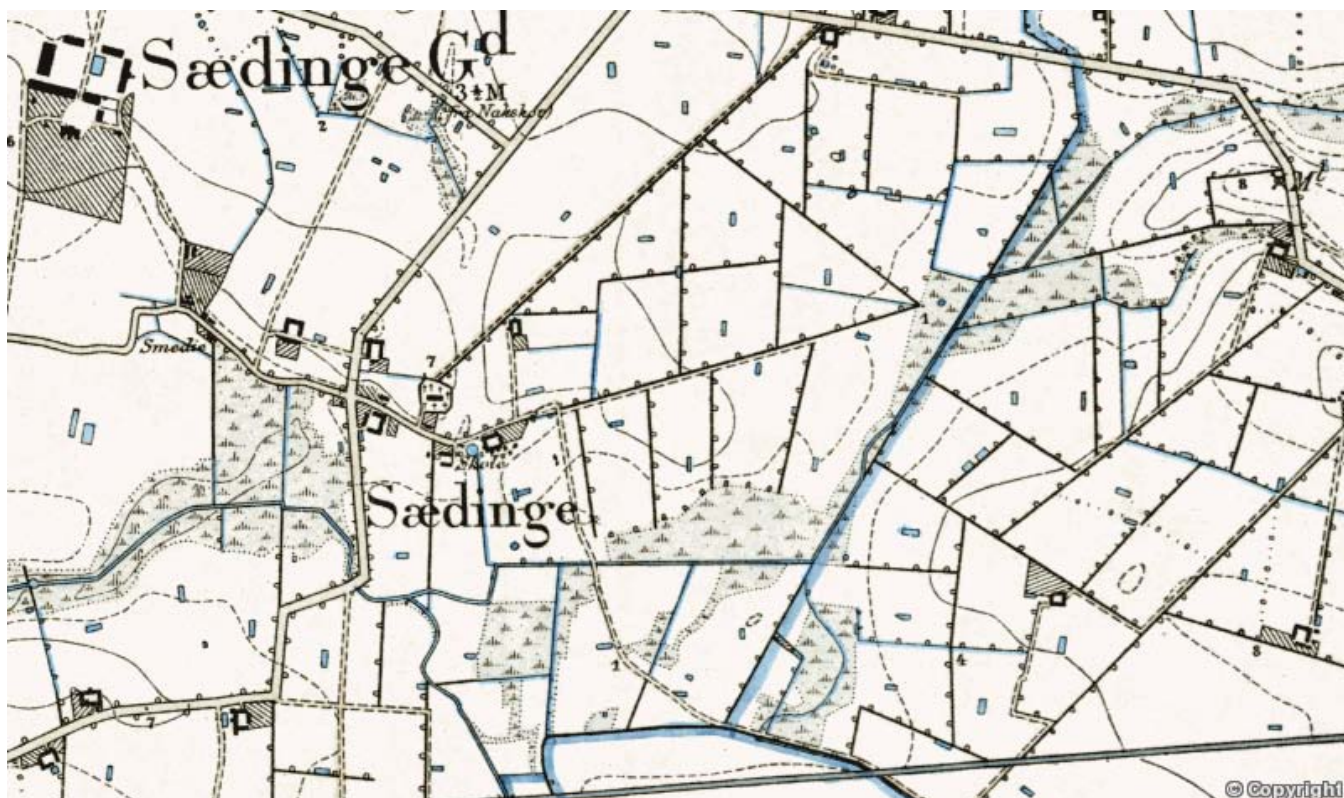
Sårbarhed:

Selve landsbyen Sædinge er ikke meget forandret efter udskiftningen. Der er stadig gårde i landsbyen, og de beboelseshuse, der voksede frem efter udskiftningen, har ikke ændret på byens struktur. Byen er derfor meget sårbar overfor strukturelle og arkitektoniske forandringer.

Miljøet er meget påvirket af motorvejen, som gennemskærer området, og er derfor meget sårbart overfor yderligere negative ændringer af både infrastruktur og beplantning.

Kortet nedenfor viser Sædinges placering på den lille øst-vestgående landevej, som på det moderne kort er afskåret af motorvejen lige øst for skolen.

Danstedgård

Prioritet: 1

Beskrivelse:

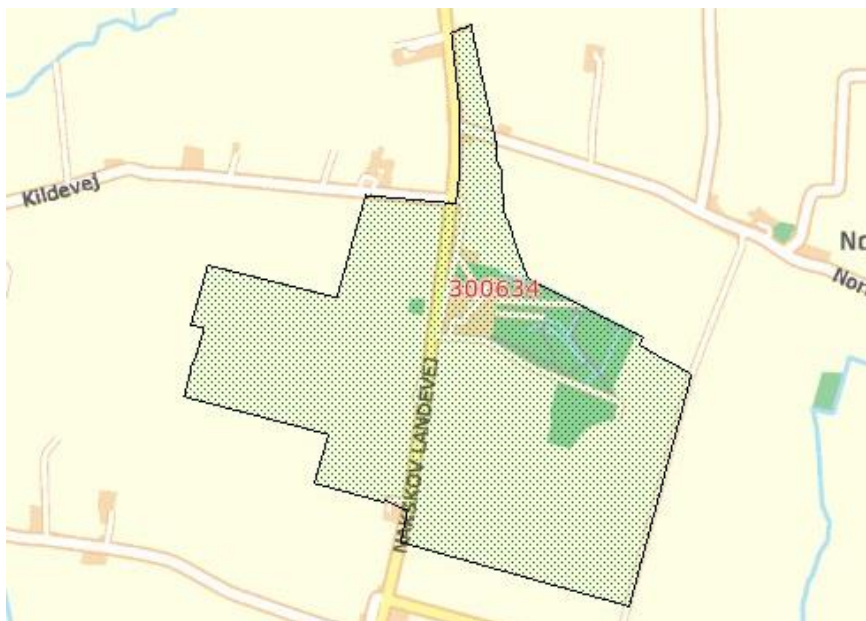
Dansted nævnes flere gange i 1400-tallet. På det tidspunkt var der formentlig tale om en landsby med en adelig sædegård Danstedgård. Jorderne har i årenes løb været på mange forskellige hænder, men i 1675 blev gården igen samlet på en hånd. I 1758 blev gården solgt til Chr. Ditlev lensgreve Reventlow, og i 1777-1812 hørte gården under grevskabet Kristianssæde.

Danstedgårds hovedbygning har levet en omtumlet tilværelse. I begyndelsen af 1600-tallet opførte Karen Jørgensdatter Daa bygninger på stedet, hvor hun boede, da hun var blevet enke. I anden halvdel af 1700-tallet lod Reventlow opføre et nyt stuehus. N.E. Petersen lod i 1858 opføre en ny hovedbygning, der brændte i 1979. Den nuværende hovedbygning blev opført året efter.

Hverken bebyggelse, beplantning eller infrastruktur har undergået store forandringer. Derfor vurderes kulturmiljøet som velbevaret.

Sårbarhed:

Da kulturmiljøet er velbevaret, er det særdeles sårbart over forandringer i såvel infrastruktur som beplantning. Bygningsmæssige forandringer vil ligeledes påvirke kulturmiljøet.

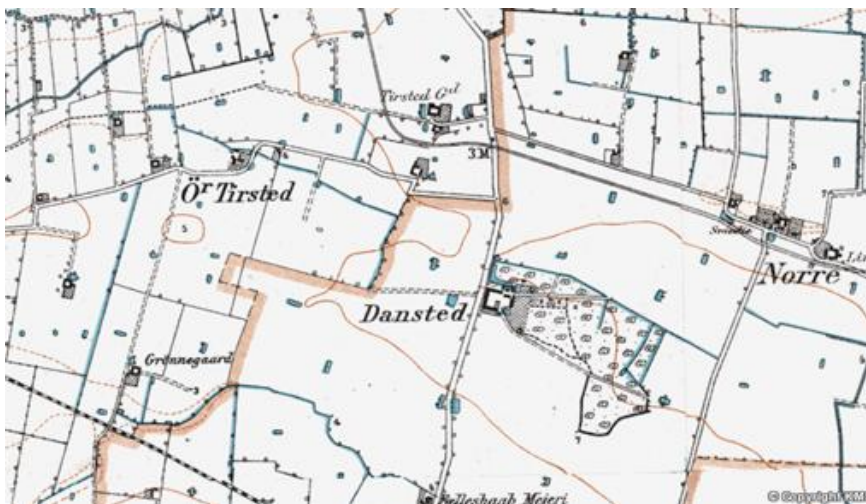

På *Digitalt kort over Kulturmiljøer i Danmark* ses kulturmiljøet Danstedgårds udstrækning.

Danstedgårds hovedbygning. Foto: Museum Lolland-Falster, 2011

Det lave målebordsblad viser forholdene i første halvdel af 1900-tallet

Det høje målebordsblad viser forholdene i slutningen af 1800-tallet.

Sammenligner man kort og luftfoto kan man se, hvor velbevaret kulturmiljøet er. Der er ingen ændring i bebyggelse, heller ikke i veje og beplantning.

Nebbelunde

Prioritet: 2

Beskrivelse:

Nebbelunde nævnes første gang i en skriftlig kilde i 1450. Den ligger i den nordøstlige del af ejerlavet med kirke, præstegård og gadekær.

Bebyggelsen har været meget stabil. I 1688 var der 16 gårde og 11 huse, og ved udskiftningen, som fandt sted i to omgange i henholdsvis 1781 og 1831, var der 15 gårde og 8 huse. Bebyggelsen lå tæt omkring en forte med kirke og præstegård. Det hele var klart inddelt.

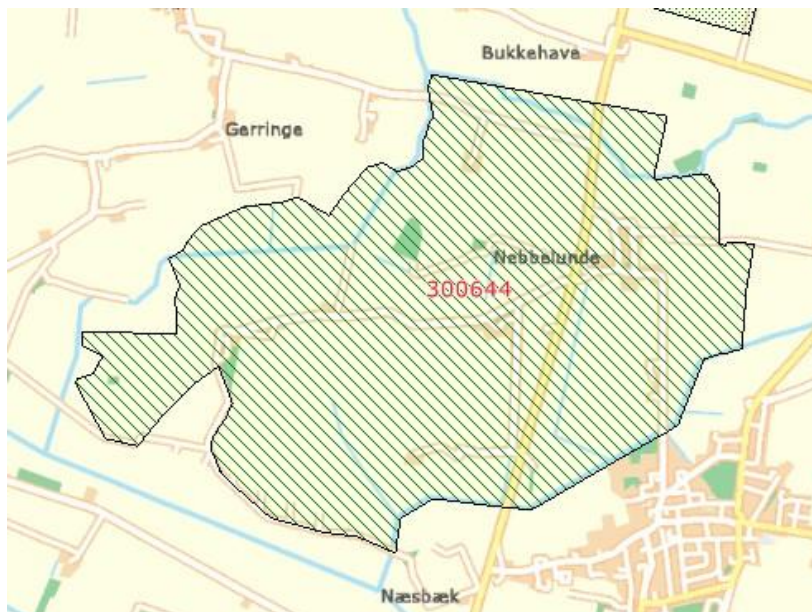
Ved udskiftningen flyttede de fleste gårde ud, i 1889 var der kun 4 tilbage. Dette tal blev senere yderligere reduceret. På tomterne byggedes huse, heraf en del efter 1950.

Der har i landsbyen været en stubmølle, fattighus, forskole, aldersrenteboliger, smedje og fællesmejeriet Brobæk.

I præstegården ligger et lille, usædvanligt voldsted på ca. 10x10 meter omgivet af en vandfyldt grav.

Kirke, præstegård og forte ligger i den sydlige del af landsbyen. Der har udgået 6 veje fra byen, hvilket kan ses på det høje målebordsblad, som er vist på næste side. Vejen mod syd fra præstegården findes ikke mere. Det gør vejen mod nord fra den nordøstlige side af byen heller ikke.

Den nord-sydgående landevej, som før bugtede sig ind gennem byen, er nu rettet ud og ført vest om landsbyen.

På kortet ovenfor ses landsbyen Nebbelundes udstrækning. På kortet nedenfor ses ved hjælp af koterne de småøer, som nu er landfaste.

På luftfotografiet fra 2006 kan man se forandringerne i veje, og man kan se, hvordan flere marker er slået sammen til store enheder.

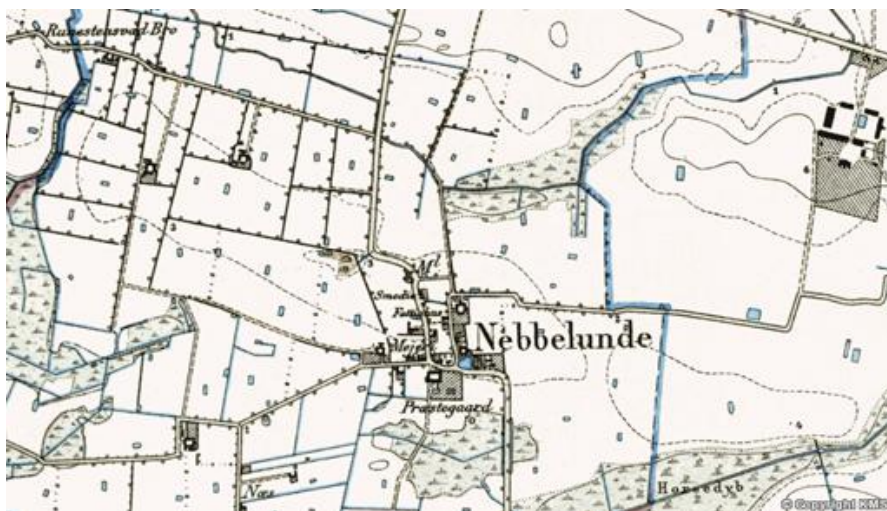

En anden stor forandring af kulturmiljøet er udtørringen af Rødby Fjord. Til landsbyen hørte øerne Landø, Kastø, Storeholm og Nødholm (senere kaldt Lilleholm). De er nu landfaste og vanskelige at se i landskabet.

På grund af forandringerne i infrastruktur med fjordens udtørring er landsbyens kulturlandskab kun delvis bevaret.

Sårbarhed:

Yderligere forandringer i vejføring vil påvirke kulturmiljøet. Såfremt nogle af øerne kan erkendes i landskabet bør forholdene bevares. Landsbyen vil desuden påvirkes af byggeri, som bør holdes i en stil som matcher omgivelserne.

På kortet, som viser situationen ca. 1870, ses de 6 veje som udgår fra Nebbelunde, bemærk hovedlandevejen fra nord som endnu ikke er rettet ud.

På vejen, som går sydøst ud af byen, er plantet vejtræer. Den fremherskende vestenvind har givet træerne deres karakteristiske udseende. Især i den forhenværende Rødby kommune ses mange vejtræer.

Bebyggelsen i Nebbelunde er åben ud til vejene og ganske varieret. Til venstre ses et af de mange huse med asymmetrisk frontispice.

Lidsø

Prioritet: 1

Beskrivelse:

Lidsø har navn efter den ø eller holm, som gården er anlagt på.

Lidsø blev i 1846 købt af handels-
huset Puggaard og Hage fra Nak-
skov. Medejjer af handelshuset var
Alfred Hage. Handelshuset havde
derudover investeret i flere arealer
op til Rødby Fjord. Formålet var på
forhånd at have en platform, så-
fremt det skulle lykkes at opnå kon-
cession på inddæmning og udtør-
ring af Rødby Fjord. Konsul Hage
fik i 1857 koncession på inddæm-
ning og udtørring af Rødby Fjord,
men måtte opgive bl.a. pga. en stør-
re stormflod i 1864.

I 1867 fik Hage atter koncession på
inddæmningsprojektet. Denne gang
blev projektet delt op i tre dele.
Første del, der svarer til den nuvæ-
rende Lidsø-Bindernæs Inddæm-
ning blev fuldført i 1868. De to
øvrige blev aldrig realiseret. Områ-
det blev dog sat under vand ved
stormfloden i 1872. Det nåede Ha-
ge dog ikke at opleve. Han døde
tidligere på året. Ødelæggelserne var
enorme, og reparationerne kostede
ca. 10.000 rigsdaler. Herefter blev
inddæmningen dog godkendt.
Georg Krüger købte i 1874 Bindernæs.
I 1876 købte han Lidsø af
handelshuset Puggaard og Hage og
samme år købte han det inddæm-
mede areal af konsul Hages enke.

Kulturmiljøet er forandret siden
inddæmningen, dels ved udstykning
af sommerhuse og dels gennem et
større naturgenopretningsprojekt
med regulering af vand og skov-
rejsning.

På kortet fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark* ses Lidsøs omtrentlige udstrækning.

Sårbarhed:

Området er først og fremmest sårbart overfor forandringer i landskabet. I den udstrækning øen Lidsø stadig kan iagttages bør niveauforskellen i landskabet bevares.

Sporene i landskabet relateret til inddæmningen bl.a. grøfter, kanaler og pumpestation er sårbare overfor ændringer.

Umiddelbart forekommer området bare fladt, men ser man godt efter, er det de små niveauforskelle som her, der kan vise, hvor skellet mellem ø og inddæmnet fjord går.

Det var Georg Krüger, svigersøn til Laurits Jørgensen på Søholt, som byggede hovedbygning og avlsbygninger på Lidsø. Det var også ham, som skabte gården Binder-næs. Hovedbygningen er brændt flere gange. Sidst under ”vinterkrigen”, som man lokalt kalder den usædvanligt sne-rige vinter i 1978/79. Hver gang er bygningerne genopført i samme stil som Krügers hus.

På luftfotografiet fra 2006 ses Lidsø lige midt i billedet. Sydvest herfor helt ud til kysten ligger sommerhusudstyknings Bredsfjed. Dette område er netop nu under kraftig udvidelse, idet der er en udstykning på 160 sommerhusgrunde i gang, i alt 30 ha landbrugsjord.

Kramnitse

Sluse og pumpestation vedligeholdes løbende, så materiellet er af nyere dato. Ikke desto mindre er Kramnitse et af de helt centrale anlæg i Lollands nyere kulturhistorie. Et fokus på pumpestationernes historie kan give et indblik i teknisk historie generelt og specielt i Holeby Diesels historie, da der flere steder har været anvendt materiel fra denne virksomhed.

Prioritet: 1

Beskrivelse:

Kramnitse er et vendisk navn, som vidner om menneskelig aktivitet mange år tilbage. Ser man på geografien er det også ganske naturligt. Mellem øerne Hummingen og Tjørnebjerg, som i dag, efter udtørringen af Rødby Fjord, er landfaste sommerhusområder, er Kramnitse Gab, en indsejling til Rødby fjord. Krammesø Eng nævnes i 1682, og der har været havn fra 1736. Smugleri nævnes også i forbindelse med Kramnitse. Egentlig bebyggelse ses først engang i 1800-tallet.

Det havneanlæg, vi ser i dag, og toldassistentboligen kendes dog først fra slutningen af 1800-tallet, dvs. efter udtørring og inddæmning af fjorden. I løbet af 1900-tallet kom der flere boliger til, og i slutningen af århundredet anlagdes molen.

Inddæmninger præger stort set alle kystområder på Lolland, men især Kramnitse er en vigtig brik i fortællingen om inddragelsen af de marginale jorde i dansk landbrug. Det er her vandet fra en stor del af Sydlolland samles i hovedkanalen og pumpes op i et stort bassin, det tidligere

De to kort, det høje og det lave målebordsblad, viser udviklingen ved Kramnitse Gab efter udtørringen af Rødby Fjord. Der har været et mylder af små holme i området, indtil man fra midten af 1800-tallet begyndte udtørringen. Arbejdet blev sat tilbage først ved en oversvømmelse i 1864, og igen ved den store stormflod i 1872.

Kramnitse Gab, og sluttelig ledes gennem sluser ud i Østersøen.

Kramnitse Havn må således ses i sammenhæng med de store inddæmningsarbejder.

Sårbarhed:

Kramnitse Havn er et moderne og konstant vedligeholdt anlæg. Generelt er havneområdet sårbart overfor ændringer i veje og beplantning. Ny bebyggelse bør tilpasses de gamle bygninger fra slutningen af 1800tallet og tage hensyn til det flade landskab og de store vidder.

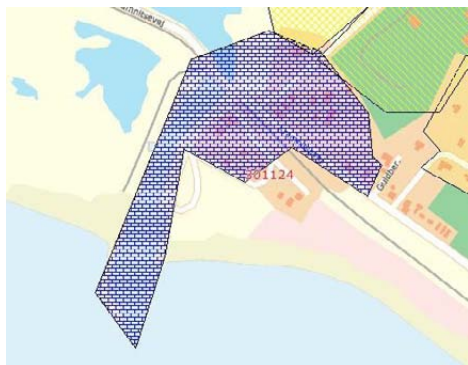
Luftfoto af Kramnitse Havn og Tjørnebjerg, 2006. Bemærk hovedkanalen midt i billedet, hvorfra vand fra en stor del af Sydlolland pumpes op i bassinet, før det via sluserne og havnen føres ud i Østersøen.

Foto Jan Steving 2007

Foto Jan Steving 2007

I *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark* er Kramnitse Havn mærket med en blå skravering. Havnen bør ses i sammenhæng med sluseanlæg, pumpestation og bassin.

Tirsted/Vester Tirsted

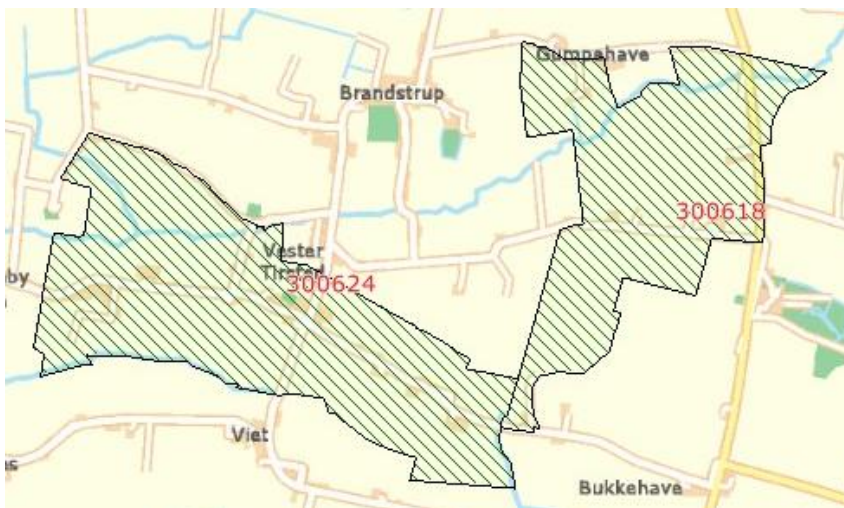
Prioritet: 2

Beskrivelse:

Landsbyen Vester Tirsted ligger syd for Tirsted kirke. Stedet nævnes i 1329 som Tirstath og i 1473 som Søndher Tyerstæde. Landsbyen har været større, end det vi ser i dag. Snarere på størrelse med sognet Tirsted for landsbyerne Brandstrup og Øster Tirsted er udskilt fra Vester Tirsted en gang i middelalderen.

I 1688 var der 14 gårde og 15 huse. Godt 100 år senere, ved udskiftningen i 1791, bestod landsbyen af 8-9 gårde og 13 huse.

Bebyggelsen har været koncentreret på Hollevej og formentlig op ad Tirsted Kirkevej, men efter udskiftningen flyttede de fleste gårde ud. De efterladte tofter bebygges dog igen.

På kortet fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark* ses udstrækningen af de to landsbyer Vester Tirsted og Øster Tirsted. Øster Tirsted er i middelalderen udflyttet fra Vester Tirsted. Den bestod af 7 gårde og 6 huse. De fleste flyttede ud fra landsbyen ved udskiftningen. Den sidste gård flytter i første halvdel af 1900-tallet. Den øvrige bebyggelse og skelhegn forsvinder. Den gamle landsby er helt forsvundet i dag.

På det såkaldte høje målebordsblad ses de mange fint regulerede marker. Tirsted kirke betjente både Øster og Vester Tirsted samt Brandstrup. Rubbeløkke Præstegård ses nordøst for Tirsted kirke, nemlig i Brandstrup. Jorden, Rubbelychæ, blev skænket til kirken allerede i 1382. Udbyttet skulle gå til sognepræstens underhold. Siden blev præstegården bygget her. På kortet ses desuden fattiggården, kapellangården og skolen.

I perioden 1942-76 udviklede der sig en randbebyggelse langs Brandstrupvej. Lokalbanen skar ind over landsbyens jorder, og efter banens nedlæggelse blev der bygget boliger på stationsområdet. Et parcelhusområde er kommet til i 1970'erne.

Landsbyen er forandret, gårde flyttet, og nyere bebyggelse er kommet til. De mange små marker er slået sammen til større enheder, men vejnettet er stort set bevaret. Kulturmiljøets struktur er derfor delvis bevaret.

Sårbarhed:

Landsbyen er først og fremmest sårbar overfor ændringer i infrastrukturen. Desuden vil byggeri omkring kirken, som altid har ligget frit, ændre karakteren og strukturen i landsbyen.

På kortet, som viser situationen i begyndelsen af 1900-tallet, ses den nu nedlagte jernbane og Vester Tirsted Station. På stationsområdet, i dag Kildevej, er nu beboelse.

De to ældre kort viser de mange små stramt regulerede marker. Luftfotografiet her viser, hvordan disse små enheder i dag er slået sammen til større arealer.

Bebyggelsen på Hollevej har stadig den åbne karakter, som også har præget landsbyen før udflytningen. Mellem husene kan man se over til kirken i nordvest. Enkelte huse med bindingsværk og helvalmet tag ses ind imellem huse i den såkaldte bedre byggeskik-stil. Denne type ses ofte i forbindelse med de sene husmandsudstyknings.

Brandstrup

Prioritet: 3

Beskrivelse:

Landsbyen Brandstrup er en udflytterlandsby fra Tirsted, som ligger umiddelbart syd for Brandstrups arealer. Det er formentlig sket en gang i middelalderen. Tirsted sogns præstegård, Rubbeløkke, ligger i Brandstrup. Byen nævnes første gang omkring 1400. I tidens løb er stedet af og til blevet kaldt Brandstolpe.

I 1688 var der 6 gårde og 5 huse, men landsbyen voksede, og ved udskiftningen i 1794 var der 11 gårde og 19 huse. Det er lidt usikkert, hvordan bebyggelsen har set ud i den tidlige tid, men gårdene har formentlig ligget omkring det T som dannes af Brandstrupvej og Gumpelhavevej med præstegården som den sydlige del af byen.

Der har ikke været megen beplantning på landsbyens jorder, kun markskel, som nu for en del er forsvundet.

I dag er landsbyens kulturmiljø overlejret af et nyere kulturmiljø, en mindre rural by.

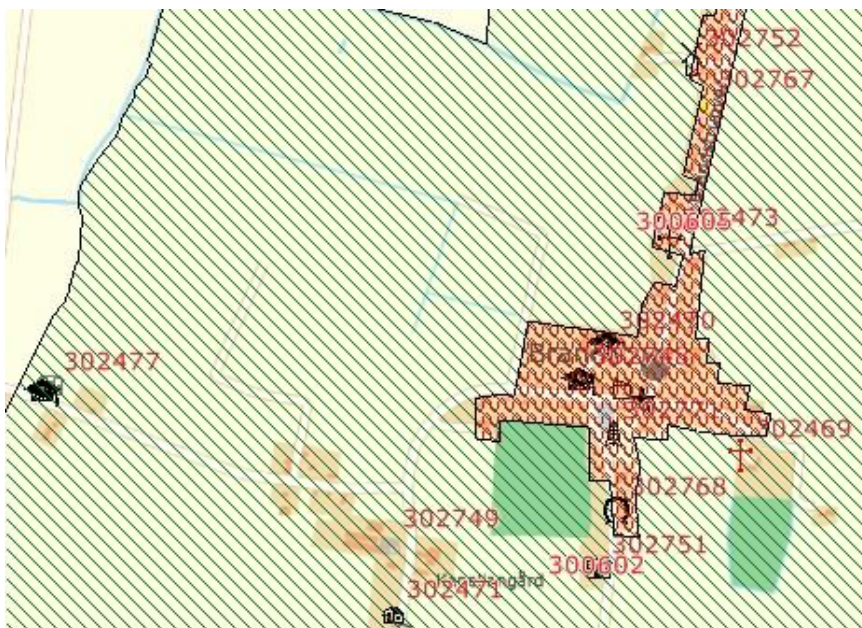
I begyndelsen af 1900-tallet bygges der på tofterne fra de udflyttede gårde. I det moderne Brandstrup var missionshus (1897), forsamlingshus (1892), Aldersly alderdomshjem (1908) som også rummede sognekontor og et bibliotek, der var oprettet allerede i 1842. Der er flere funktioner i byen, de fremgår af kortet på næste side.

I dag ligger byens centrum omkring Brandstrupvej og Rubbeløkkevej.

Landsbyen Brandstrup med jorde ses af den grønne skraveret på kortudtrækket fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark*. Den yngre rurale by er markeret med en rød skraveret.

På dette lille kortudsnit vises alle de mange funktioner landsbyerne fik fra slutningen af 1800-tallet. Rubbeløkke Præstegård (nr. 302469), Brandstrup Centralskole (nr. 302470), Brandstrup Forsamlingshus (nr. 302471), Brandstrup Missionshus (nr. 302473), Aldersly Alderdomshjem (nr. 302477), Brandstrup Skole 2 (nr. 302748), Brandstrup Kapellanbolig (nr. 302749), Brandstrup Skole 1 (nr. 302750), Brandstrup Fattiggård (nr. 302751), Brandstrup Mølle (nr. 302752), Brandstrup Jordmøderbolig (nr. 302767), Brandstrup Smedje (nr. 302768), Brandstrup Transformator (nr. 302771), Brandstrup Bageri (nr. 302800)

Sårbarhed:

Landsbyens struktur er overlejet af den nyere bydannelse. Den er sårbar overfor ændringer i infrastruktur, arkitektur med den karakter og sammenhæng, der er langs bygaden i den ældre del af bebyggelsen.

Vester Tirsted ses nederst til venstre i luftfotografiet. Brandstrup ses midt i. Sammenligner man dette luftfoto fra 2006 med kortet nedenfor, som er tegnet i slutningen af 1800-tallet, ses det tydeligt, hvordan de mange små marker er samlet i større enheder. Det ses også, hvordan Brandstrup by er vokset mod vest i byens sydlige ende. Her ses endvidere de ældste institutioner som skole, fattiggård, kapellanbolig og præstegård.

Øster Skørninge

Prioritet: 3

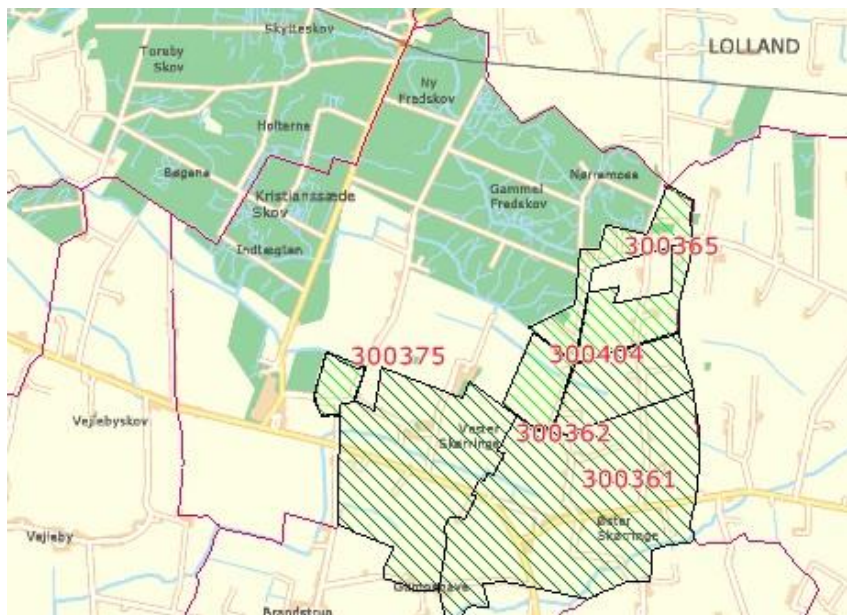
Beskrivelse:

Skørninge sogn kan ses på det store kortudsnit fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark*. Sognet består af Kristianssæde, Øster Skørninge (nr. 300361), Vester Skørninge (nr. 300362), Vester Skørninge husmandskoloni (nr. 300375) og Skørninge Skovhuse, der er en husmandsudstyknings på Kristianssædes jorder.

Øster Skørninge ligger i sognets sydøstlige hjørne. Byen ligger langs den øst-vestgående landevej, som i det 1900-tallet er blevet reguleret kraftigt netop der, hvor Øster Skørninge landsby ligger.

Der, hvor landevejen sydfra møder den øst-vestgående vej mod Nakskov, lå en mølle, og på et tidspunkt også et savværk. Lidt mod vest lå et bryggeri. Da landevejen blev reguleret, så man kunne undgå et egentligt T-kryds, fik denne del af den gamle vej navnet Bryggervej. Her opstod efterhånden lidt boligbebyggelse, der tydeligst ses på luftfotografiet fra 2006. Før da var byen koncentreret i den østlige ende af den oprindelige landsby. Man kan se hvor spredt bebyggelsen er både på kortet fra slutningen af 1800-tallet og det fra først i 1900-tallet. Gårdene flyttede ud hurtigt, og landsbyen blev udskiftet relativt tidligt, nemlig omkring 1785.

Lidt specielt er det, at der i Skørninge sogn ligger en enklave af Tirsted sogn. Dette areal er nu udstykket til husmandsbrug og hedder Skørninge husmandskoloni (nr. 300404). Husmandsbrugene er oprettet i slutningen af 1800-tallet. Der var oprindeligt 4 brug. Nu er der tre, og de fleste har solgt jorden fra. På grund af ændringer i veje og den

På dette kortudtræk fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark* ses både Øster og Vester Skørninge (skraveret mørkegrønne). De lysegrønne områder er tre husmandsudstyknings, den ene fra Vester Skørninges jorder, den anden fra Tirsted sogn, som havde en enklave midt i Skørninge sogn og den tredje fra Kristianssæde. Kristianssæde er det areal, som indenfor sognegrænsen (den røde linje) ligger nord-vest for Øster og Vester Skørninge.

På dette såkaldte høje målebordsblad, som viser situationen omkring 1870, kan man se hvor sparsom bebyggelsen er efter at gårdene flyttede ud, og man kan se den gamle landevejsføring, som dannede et T-kryds ved møllen.

nyere boligbebyggelse er kulturmiljøet, forstået som den oprindelige landsby, kun delvis bevaret.

Sårbarhed:

Landsbyen er sårbar overfor ændringer i infrastruktur og overfor ændringer i karakteren af bebyggelse. Elementer, som samler er positive, mens elementer, som virker spredende, er negative.

På dette lille kortudsnit ses udstrækningen af Øster Skørninge landsbylav.

Kortet her viser Øster Skørninge i første del af 1900-tallet. Landevejen var endnu ikke ændret. Der er kommet et savværk til og et bryggeri, som siden har givet navn til det lille stykke vej, der opstod ved omlægningen af landevejen. Bebyggelsen var på dette tidspunkt endnu temmelig løs.

På luftfotografiet fra 2006 ses Øster Skørninge i dag. Beboelsesbyggeriet er blevet noget tættere, og hovedlandevejen bøjer udenom byen. Ser man på markerne, ses, således som det er sket på hele øen, at marker er lagt sammen til større enheder.

Vester Skørringe

Prioritet: 2

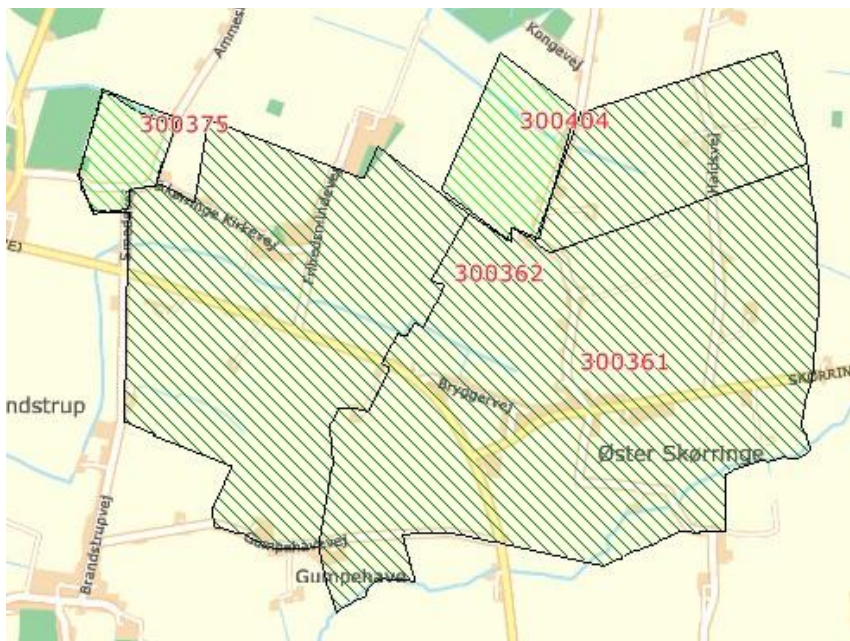
Beskrivelse:

Vester Skørringe ligger vest og nord for landsbylavet Øster Skørringe. Den vestlige og nordlige del er adskilt af en lille enklave af Tirsted sogn, som siden hen er blevet til en husmandsudstyknings (nr. 300404 på kortet). Den anden lille husmandsudstyknings (nr. 300375) er udskilt af landsbyen Vester Skørringe. Der blev udlagt 7 brug med jord. I dag er jorden frasolgt, og i hvert fald to af brugene er nedlagt, ligesom den lille vej, som førte til de to brug er borte.

Byen nævnes flere gange i 1400-tallet, og da man dengang ikke havde faste retskrivningsregler blev den omtalt som både Skøringe, Skyringe og Wæstre Skyringe.

Byen ligger sammen med sognets kirke. Den er lidt usædvanlig, idet det romanske kor og skib har en tilbygning i egebindingsværk, der sandsynligvis stammer fra 1700-tallet. Samlingspunktet har altid været kirken. Det er den stadig, selvom de fleste gårde i dag er forsvundet.

Landsbyen blev udskiftet omkring 1785. Den blev herefter præget af huse. Der kom en skole og en forskole. De blev dog nedlagt i 1950'erne, da der blev bygget en centralskole i Brandstrup.

På dette lille kort ses landsbylavet Vester Skørringe, der er opdelt i to enheder henholdsvis vest og nord for Øster Skørringe.

Landsbyen er som kulturmiljø kun delvis bevaret, da der er opstået nye bebyggelser rundt om i ejerlavet og en stor del af gårdene er væk i dag.

Sårbarhed:

Området omkring kirken er sårbart overfor ændringer i infrastruktur og arkitektur, f. eks. i form af bebyggelse som skiller sig voldsomt ud fra den eksisterende.

Sammenligner man luftfotografiet fra 2006 og det høje målebordsblad fra ca. 1880, kan man se udviklingen i bebyggelsen i Vester Skørringe. Lige midt i kortet ses husmandskoloni med 6 parceller mellem to parallelle veje og endnu en parcel lige nord for smedjen. På luftfotografiet ses, at jorden er solgt fra, og de to nordvestlige brug er helt forsvundet, ligesom vejen dertil er væk. Bebyggelsen mellem kirke og husmandsudstykningsen er blevet mere spredt, ligesom markenhederne er blevet større.

Kristianssæde

Prioritet: 1

Beskrivelse:

Kristianssæde kendes tilbage til 1300-tallet. Dengang hed hovedgården Tåstrup eller Tostorpe, formentlig efter en nedlagt landsby. Mere kendt er stedet dog under navnet Kristianssæde, som det fik i 1741.

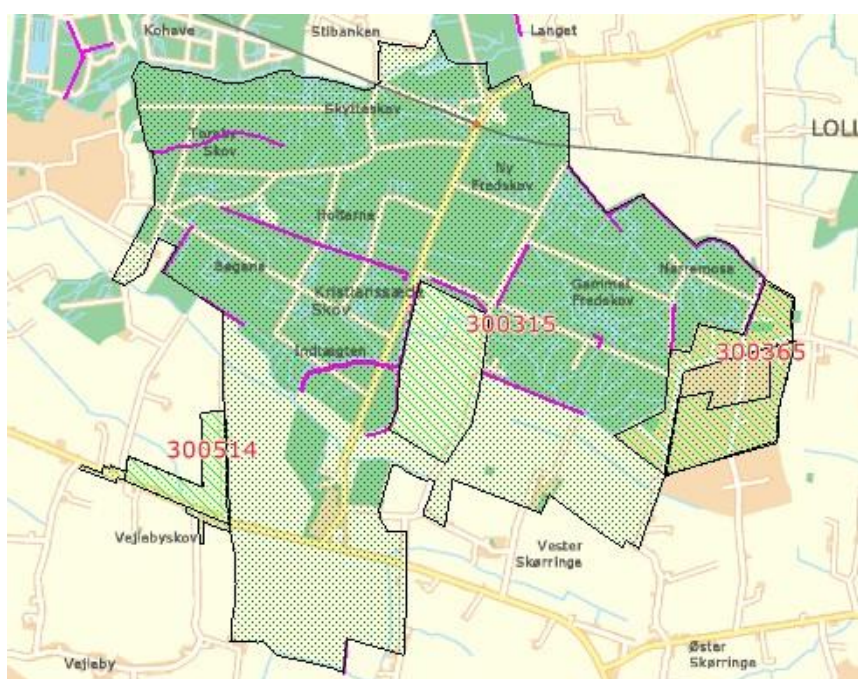
Kristianssæde var hovedsæde i grevskabet Christiansborg. I begyndelsen af 1700-tallet arvede Christian Ditlev greve Reventlow grevskabet Reventlow-Sandbjerg, og i 1722 fik han overdraget baroniet Brahetrolleborg på Fyn. I 1729 købte han Lungholm, i 1725 Pederstrup og Skelstofte, og i 1728 købte han Tåstrup og den nærvæd liggende Ålstrup. Af dette gods blev grevskabet Christiansborg oprettet. Navnet skabte dog forvirring, og i 1741 blev det ændret til Kristianssæde. 1812-1877 var Danstedgård en del af grevskabet, men både denne gård og Lungholm blev solgt fra i 1784.

Kristianssæde var den første hovedgård på Lolland, som ophævede hoveriet, ligesom udskiftningen gik i gang tidligt på jorderne her. I 1924 overgik grevskabet til fri ejendom. I 1934 blev agerjord og avlsgård solgt fra, og i 1938 blev hovedbygningen solgt. Kristianssæde blev i 1951 indrettet til børnehjem for søskendeflokke.

Hovedbygningen, som er fredet, går ifølge en indskrift tilbage til 1690, men er ombygget omkring 1740, 1883 og 1952. Bygningen brændte i 1979, men blev genopført og nyindrettet i 1986. Sammen med avlsbygningerne udgjorde hovedbygning før avlsgårdens brand i 1851 et barokanlæg. Efter branden blev avlsbygningerne genopført et stykke fra ho-

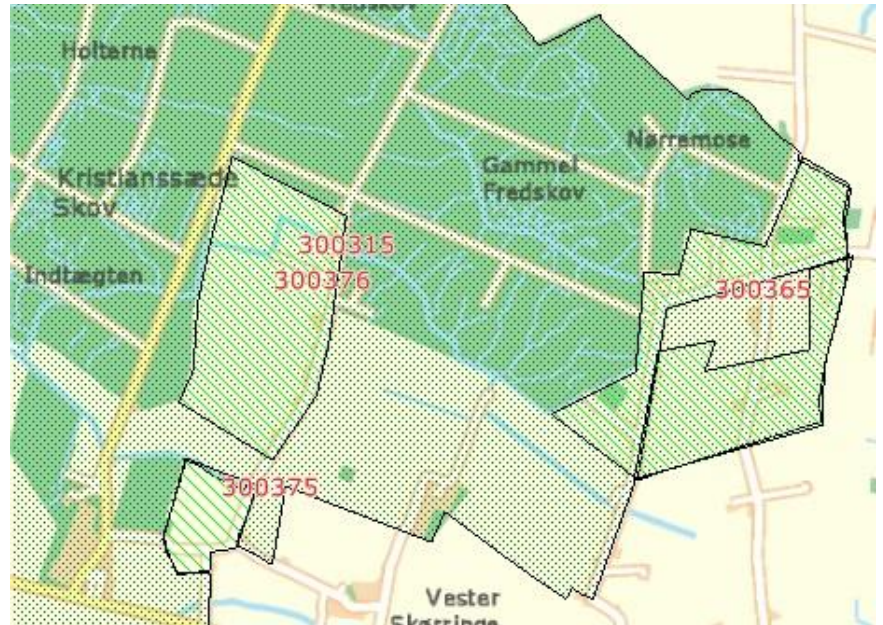

Avlsbygningerne. Foto: Museum Lolland-Falster, 2011

vedbygningen. På ladegårdens tidligere plads er anlagt have.

På kortet fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark* ses hovedgårdens udstrækning. Man kan ligeledes se de husmandskolonier, som blev udstykket i forbindelse med godsets overgang til fri ejendom. Skørringe Skovhuse (nr. 300365) er 24 ejendomme, som ligger i en krans omkring en selvstændig gård. De ses allerede i begyndelsen af 1800-tallet. Kristianssæde husmandskoloni (nr. 300376) ses lige midt på hovedgårdens jorder, tæt ved hovedbygningen. De 10 lodder er udstykket i forbindelse med lensafløsningen i 1924. I dag har de fleste solgt jorden fra. Den sidste husmandskoloni, som også er med på kortet, er udstykket fra landsbyen Vester Skørringe.

Sårbarhed:

Kristianssæde er sårbar overfor ændringer i både infrastruktur, arkitektur, bebyggelse og beplantning.

På kortet, som viser situationen ca. 1880, kan man se et udsnit af de mange små parceller, 24 i alt, som udgør Skørringe Skovhuse, en tidlig husmandskoloni udstykket fra Kristianssæde.

Vejleby

Prioritet: 1

Beskrivelse:

Vejleby er et godt eksempel på en landsby som mere eller mindre er gået i stå – kulturlandskabeligt set – efter udskiftningen.

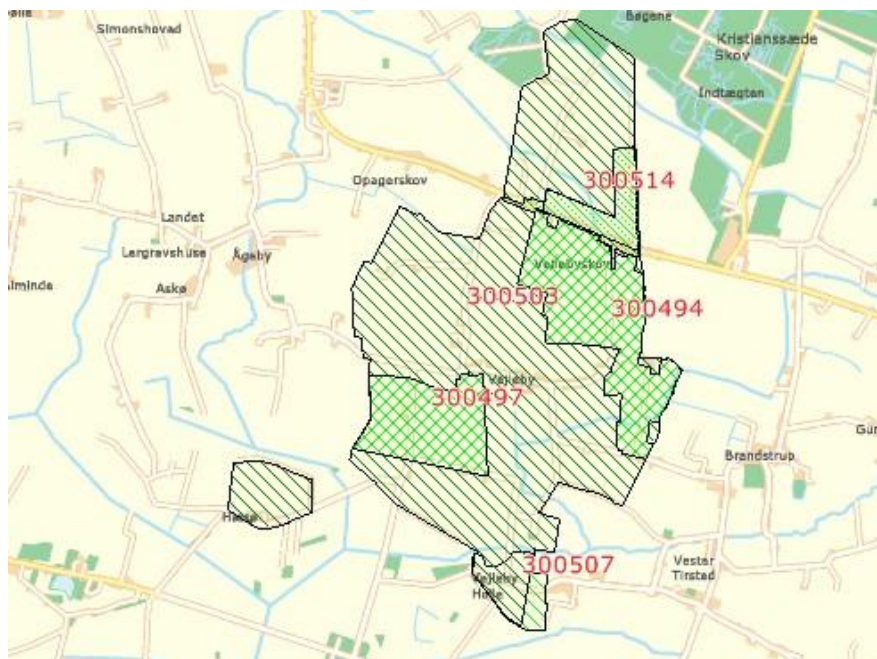
Oprindelig var der to landsbyer, Torpe, som lå ved kirken (det er derfor kirken af og til kaldes Torpe kirke) og Vejleby vest herfor. Begge byer kendes i 1300-tallet.

I senmiddelalderen var der 4 gårde og nogle huse i Torpe samt en præstegård og en degnebolig. I 1624 var gårdene lagt sammen til én – Torpegård – som blev helt ødelagt under svenskekrigene. Den blev ikke genopført. Jorderne blev mageskiftet i 1687, og i 1694 blev sognene lagt sammen. Ved den lejlighed forsvandt præstegården og degneboligen.

Efter sognesammenlægningen var der 38 gårde og 22 huse i landsbylavet. Kirken lå nu for sig selv ved stranden.

Vejleby blev udskiftet i 1792 og ca. 10 gårde og nogle huse blev tilbage i landsbyen langs landevejen. Denne struktur forbliver den samme op igennem 1800- og 1900-tallet. I dag er der færre gårde, hvilket man kan se på luftfotografiet fra 2006, men strukturen er bevaret og der er kun kommet enkelte nyere huse til.

Der blev oprettet et asyl i landsbyen beregnet for 6 kvinder fra enten Kristianssæde, Reventlow eller Brahetrolleborg grevskab. Asylet blev oprettet i 1845 af Chr. Ditlev greve Reventlow. Pengene dertil kom fra den danefægodtgørelse han havde fået udbetal efter fundet af en guld-

Sognegrænsen, som den blev efter sammenlægningen af Torpe og Vejleby, svarer til landsbyens jorder. Oveni landsbyens kulturmiljø ligger 5 andre kulturmiljøer. De ternede er to store gårde, Maglebjerg og Duesminde, som blev til i forbindelse med udskiftningen i 1792. Maglebjerg er den udflyttede gård på matr. nr. 8. Umiddelbart efter købte ejeren matr. nr. 7. Den var aldrig blevet bebygget. I 1906 blev matr. nr. 6a lagt til gården. Duesminde blev til en gård på over 12 tdr. hartkorn omkring 1900 ved tilkøb af jord. I landsbylavets allersydligste del (nr. 300507) opstod et kulturmiljø, husmandsudstykningsen Vejleby Holle, som også ligger på en del af Tirsted landsbylav, og i nord husmandskolonien Vejlebyskov, som er overlejret af den nyere samling af gårde og huse af samme navn.

På luftfotografiet fra 2006 kan man se Vejleby, der har en forholdsvis løs bystruktur. Efter udskiftningen blev kun 10 gårde og nogle få huse tilbage i landsbyen. I dag er der færre gårde, men lidt flere huse. Der har været jernbane og station, men anlægget blev nedlagt i 1953, og sporene ses ikke tydeligt i landskabet.

halsring fra germansk jernalder ved Vejlebykov.

Der var skole (1905) og forskole (1911) i Vejleby til 1956, da centralskolen i Brandstrup blev bygget.

Sårbarhed:

Udtørringen af Rødby Fjord har forvandlet Vejleby fra et strandområde til et helt landfast areal. Sporene af fjordens bredder bør bevares, hvor de kan. Udplojning af højdeforskelle er derfor en trussel mod kulturmiljøet. Hæsø ses stadig tydeligt i landskabet (se mere under Korterup). Kulturlandskabet er sårbart overfor ændringer i infrastruktur og overfor ændringer i bebyggelsesstruktur og – stil.

Med til landsbyen Vejleby hørte en del af øen Hæsø, som i slutningen af 1800-tallet var blevet til et næs i Rødby fjord. Husmandsudstykningsen Vejleby Holle lå ved fjordens bred, 6 lodder i Vejleby og 3 i Tirsted. Arealet blev udstykket umiddelbart efter udskiftningen på et næs, der lå i kote 0 – 2,5 m. Alle parceller var bebygget i 1820. Husmandsudstykningerne blev ofte placeret på landsbyens marginale jorder, hvilket også er sket i dette tilfælde. I 1889, 17 år efter stormfloden, er kun 3 af parcellerne genopført i Vejleby. Der er dog bygget 4 nye i Tirsted. Alle brugene har frasolgt jorden i dag.

Kortet herover viser hvor lokalbanen gik, før den blev sløjfet i 1953. Luftfotografiet fra 2006 afslører, at der ingen spor er tilbage af jernbaneanlægget.

Kortet herunder viser husmandsudstykningsen Vejlebyskov (lysegrønne striber). Længs landevejen er bebyggelsen forlænget med nyere huse. I dag er jorden solgt fra på langt størstedelen af husmandsstederne.

Bebyggelsen i Vejleby er løs, dvs. der er ikke bygget på så mange af tomterne fra de udflyttede gårde og huse, at husrækken er blevet tæt. Byen er derfor et godt eksempel på, hvordan landsbyen har set ud i årene efter udflytningen, selvom en del af de huse som findes i dag, er af nyere dato. På billedet ses et dobbelthus, som formentlig er fra slutningen af 1800-tallet, men bindingsværkshuset ved siden af er en del ældre.

Korterup

Prioritet: 1

Beskrivelse:

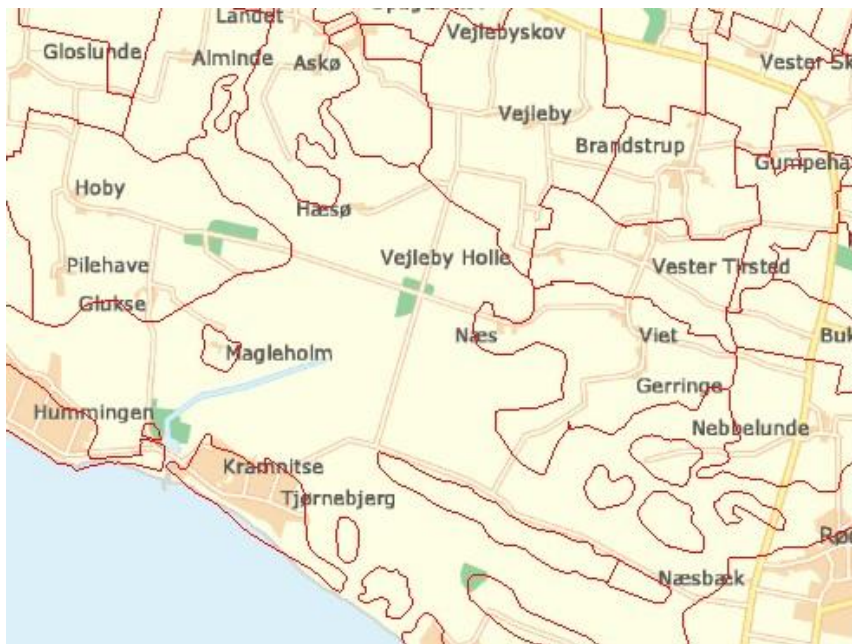
Der er kun ganske få landsby-kulturmiljøer, som er næsten upåvirket af tidens tand. Korterup er et af dem.

Korterup er et lille landsbyejerlav i Landet sogn. Landsbyen nævnes i 1329 som Kardorp, og i 1472 som Korteroppæ. Man må her tænke på, at der ingen retskrivningsregler var. Stavemåden lå tæt på udtalen.

Landsbyen bestod i 1600-tallet af 4 gårde. Det gør den også i dag. Udsiftningen fandt sted i 1780, men det har ikke påvirket bebyggelsesstrukturen.

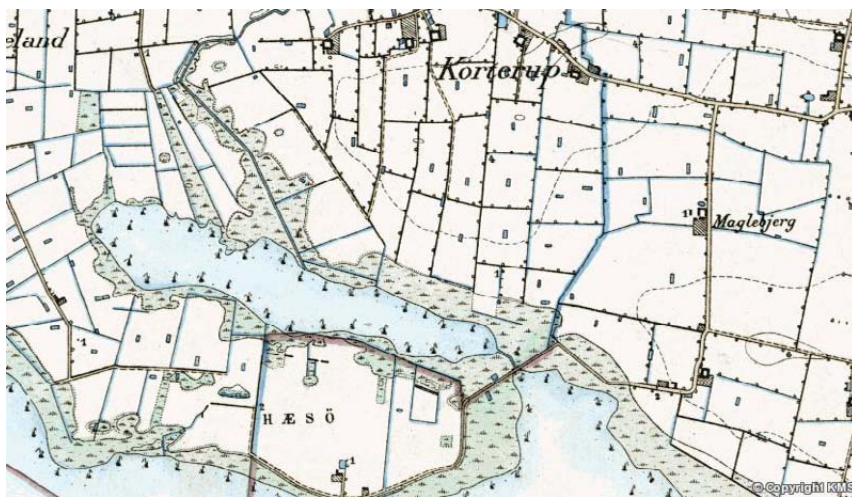
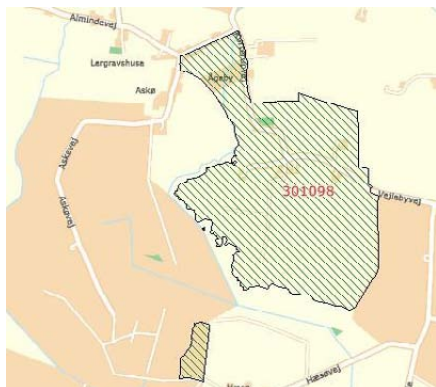
I den nordlige del af ejerlavet er der kommet enkelte bebyggelser, ellers er der ikke sket forandringer.

Den store forandring i området er følgerne af inddæmningen og udtørringen af Rødby Fjord. Ejerlavet er ikke længere så fugtigt. Før i tiden var der eng i den nordlige del, og landsbyen afgrænsedes mod syd af en vig, som mundede ud i Rødby Fjord. Desuden var noget af Hæsø en del af landsbyen.

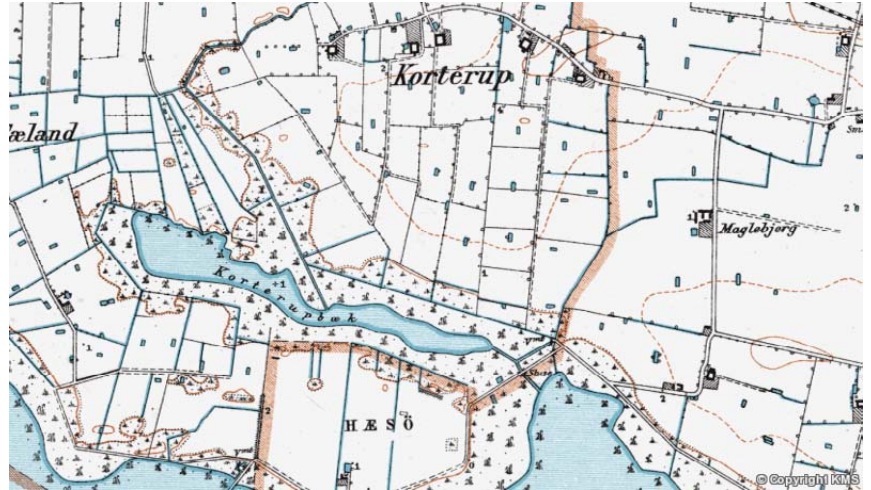
Ovenstående kort, et udtræk fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark*, viser ejerlavsgrensene i 1820 for området omkring Rødby Fjord. Her ses det tydeligt, at mange af disse landsbyer lå ned til kysten, og der er mange næs og småøer. Hæsø var tidligere en rigtig ø, men i 1820 er den blevet en halvø, hvoraf en del hører til Vejleby og en del til Korterup. Det fremgår af kortet til venstre.

Nedenstående kort viser situationen før Rødby Fjord blev helt udtørret. De fire gårde som udgør Korterup ligger allerøverst midt i kortudsnittet, og gården på sydkysten af Hæsø findes stadig.

Vejen, som også kan ses på kort og luftfoto, følger bredden af Hæsø den dag i dag. Niveauforskellen på fjord og ø er ca. 170 cm. Det er af stor betydning for bevarelse af kulturlandskabet, at sådanne niveauforskelle bevares.

På dette lave målebordsblad, som viser situationen i begyndelsen af 1900-tallet, er der stadig meget vand i den sydlige del af Korterup, men dog noget mindre end på det tidligere kort, som er vist på forrige side.

Sårbarhed:

Kulturmiljøet er sårbart overfor ændringer af arkitektur, bebyggelsesstruktur, veje, diger, hegn og omgivelser.

På luftfotografiet fra 2006 ses gårdene i Korterup øverst i midten, der hvor vejen buer opad. Gården på Hæsø og vejen, som følger øen, ses nederst i midten af billedet. Vejen buer nedad.

Hoby & Skibelund

Hobyskov

Prioritet: 2

Beskrivelse:

I Hoby landsbylav har der oprindeligt ligget 3 landsbyer. Ud over Hoby har der været Øster Huseby, som er forsvundet for mange år siden, og Skibelund, som lå mellem Hoby og Hobyskov. Skibelund nævnes første gang i Valdemars Jordebog 1231. I 1789 var der 3 gårde og 10 huse her, men fra år 1800 er alt samlet under Hoby ejerlav. Med til ejerlavet hørte øen Magleholm i Rødby Fjord.

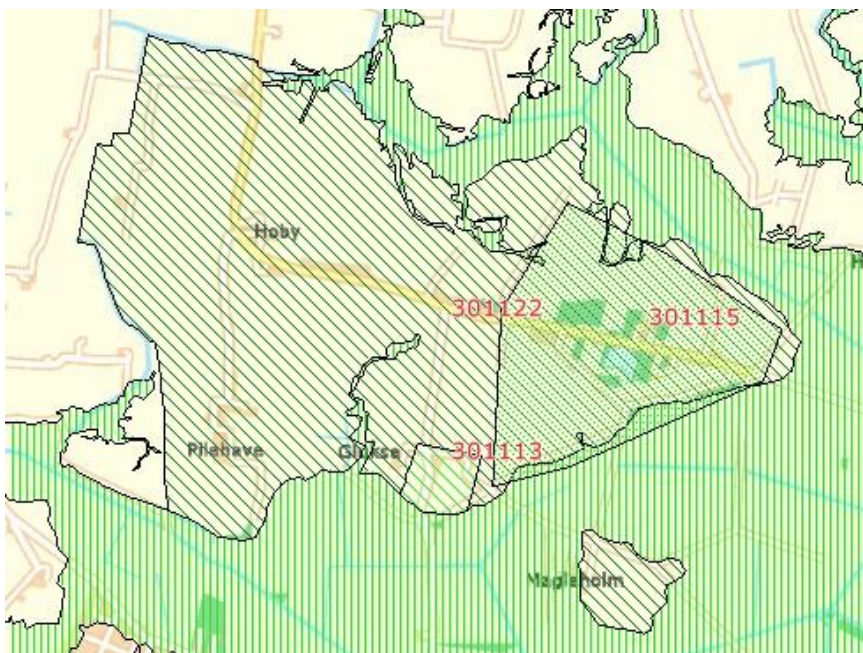
Størstedelen af ejerlavet var omgivet af vand indtil Rødby Fjord var helt udtørret i begyndelsen af 1900-tallet.

Hoby nævnes første gang i en skriftlig kilde i 1454, som Hooby. I 1600-tallet var der 10 gårde og 1 hus.

Hoby er kendt for et af Danmarks rigeste og mest storslåede gravfund fra ældre romersk jernalder, som bl.a. bestod af de to Hobybægre, med motiver fra Homers *Iliaden*, guldfingerringe, nåle af sølv og bronze, drikkehornbeslag og lerkar.

Husmandskolonien Glukse er udstykket i forbindelse med Hobys udskiftning i 1803, men parcellerne er først bebygget i slutningen af 1800-tallet. Der er 5 brug i det hele. Glukse er et kulturmiljø i sig selv, som må anses for delvis bevaret, da der er ændret lidt på forløbet af den nord-sydgående vej, og levende hegn og kanaler er forsvundet.

Hobyskov, som er en samling af

Ovenstående kort fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark* ses landsbyen Hobys ejerlav. På samme areal er opstået kulturmiljøet Hobyskov (nr. 301115) og husmandskolonien Glukse (nr. 301113). Det lysegrønne område, som omkranser ejerlavet mod nord, øst og syd, viser den inddæmmede Rødby Fjord, som jo først var helt udtørret i begyndelsen af 1900-tallet.

Ser man på luftfotografiet nedenfor, som er taget i 2006, kan man se hvordan de levende hegn følger strandlinjen rundt om Hobyskov mod nord øst og syd. Således kan udviklingen i kulturlandskabet spores. Grænserne for den udtørrede fjord ses med andre ord i beplantning og markernes facon.

gårde og huse (nr. 301115), opstod samtidig med Glukse. Matriklerne ses på kort fra begyndelsen af 1800-tallet, og bebyggelserne eksisterede i slutningen af århundredet. Netop her hæver landet sig op til 11 meters højde, og stedet har ligget som et lille næs ud i Rødby Fjord. Dette lille kulturmiljø er forholdsvis intakt. Veje, beplantning og bebyggelse findes stadig.

Sårbarhed:

Hele området er sårbart overfor ændringer i vejføring og i særdeleshed i bebyggelse, da en stor del af de oprindelige bygninger stadig findes.

På dette kort fra slutningen af 1800-tallet ser man, hvordan Rødby Fjord strækker sig omkring Hobyskov. Man kan se de lange smalle parceller og enkelte bebyggelser. På kortet nedenfor, som viser situationen ca. 40 år senere, ses hvor velbevaret Hobyskov er. I dag er den øst-vestgående vej blevet udvidet, men vejføringen er den samme.

De tre billeder er fra landevejen i Hobyskov. Her er eksempler på landsbyens ældre bygningsmasse, og i midten ses et eksempel på en moderne bygning, som bryder det ellers sammenhængende arkitektoniske indtryk, man får, når man færdes langs denne vej.

Ålstrup

Prioritet: 1

Beskrivelse:

Hovedgården Ålstrup, som langt op i tiden også blev kaldt Olstrup, kendes tilbage til begyndelsen af 1400-tallet. Gården nævnes til rigskansler Iven Fos i 1428-39. I 1661 kom gården til rigshofmester Joachim Gersdorff, som også ejede Tåstrup, nu kaldt Kristianssæde, som ligger lige øst for Ålstrup. De to gårde havde fælles ejere til 1928, og Ålstrup blev en del af det gods, som kom til at udgøre grevskabet Reventlow.

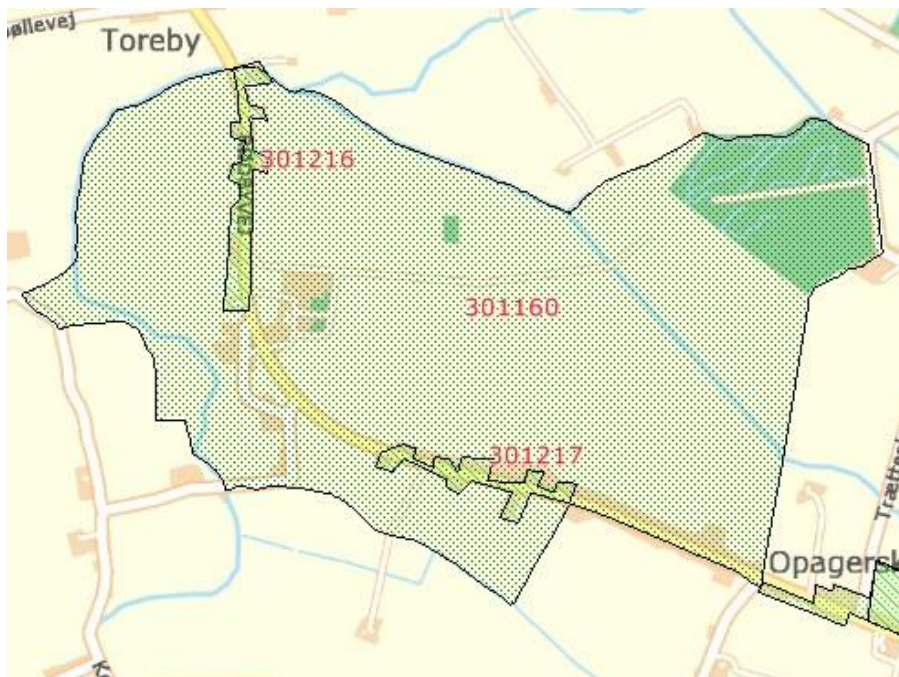
Hovedbygningen på Ålstrup, som er fredet, er en hvidpudset bindingsværksbygning i et stokværk opført i 1730'erne. Kælderen rummer rester fra Peder Grubbes flerfløjede hovedbygning fra omkring 1605. C.D.F. Reventlow renoverede hovedbygningen, inden han, som nygift, flyttede ind i 1774. Parret boede imidlertid kun på stedet et års tid.

I 1605 anlagdes et dobbelt sæt voldgrave omkring hovedbygningen, hvorved gårdspladsen blev delt i 2. Kun den inderste grav er bevaret.

Avlsgården er forsvundet.

Kort og luftfotografi viser, at Ålstrup har været et stabilt kulturmiljø frem til 1920'erne. Ejerlavets grænser ses stadig tydeligt i landskabet. I forbindelse med lensafløsningen blev der etableret statshusmandsbrug. De ligger alle på landevejen henholdsvis syd og nord for hovedbygningen, markeret på kortet fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark* som nr. 301216 og 301217.

Landevejen, der passerer Ålstrup, svinger til en øst-vestlig retning lidt syd for hovedbygningen. Det-

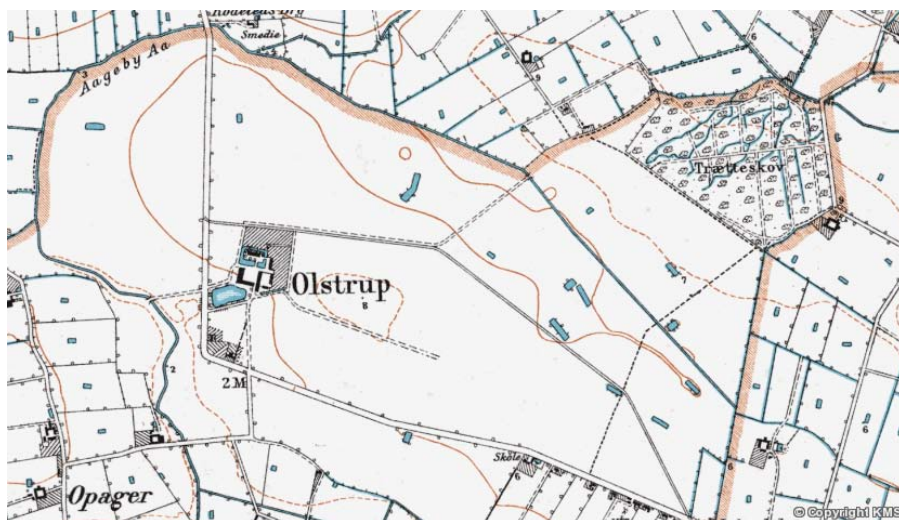
te sving, som var næsten 90 grader, er blevet rettet ud i 1900-tallet, hvilket kan ses på fotografiet. Hovedstrukturen er bevaret.

En stor del er udstykket i husmandsbrug i 1924 forbindelse med lensafløsningsloven i 1919.

Sårbarhed:

Ålstrup hovedgård er som kulturmiljø noget forstyrret af husmandsudstykningsen, der ligger så markant langs landevejen midt i området. Udvidelsen af landevejen er ligeledes en fremtrædende ændring, som er med til at dele arealet op i to enheder.

Hovedgården er derfor sårbar overfor yderligere strukturelle ændringer i både infrastruktur og bebyggelse. En ændring af beplantningen vil ligeledes påvirke kulturmiljøet kraftigt.

Gammelgård

Prioritet: 2

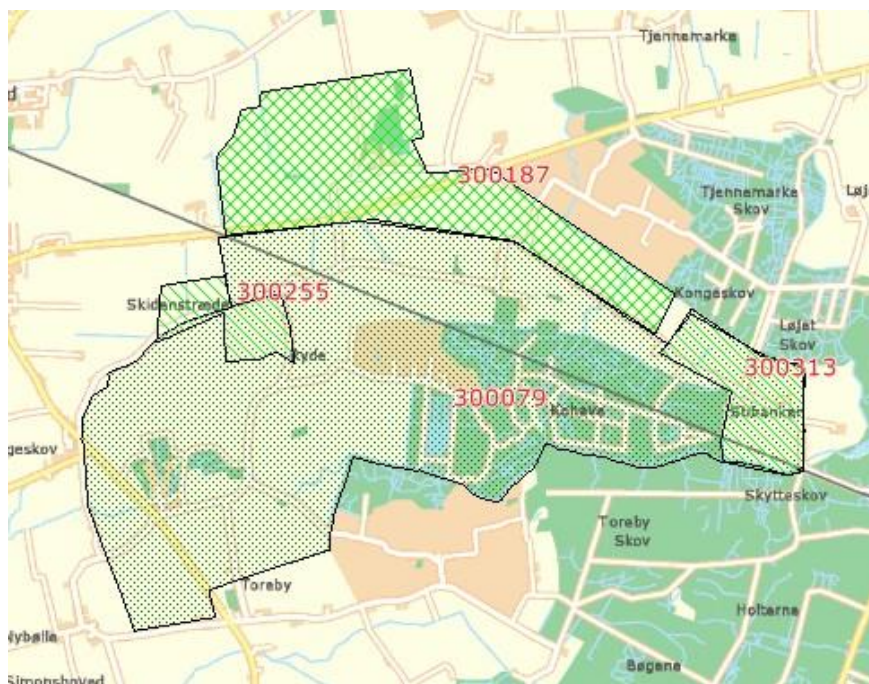
Beskrivelse:

Gammelgård kendes tilbage i 1456, hvor den nævnes første gang. Den er etableret på grundlag af en nedlagt landsby, Gammelby. Den første, kendte ejer hed Jeppe Jensen. I begyndelsen af 1600-tallet ejede slægten Grubbe hovedgården, som i 1682 blev overladt til den berømte Marie Grubbe, der på dette tidspunkt var gift med Palle Dyre. Ægteparret havde ikke ophold på gården, og da de to år senere blev skilt gik stedet videre til søsteren Anne Marie Grubbe.

Ud af kulturmiljøet Gammelgård er vokset tre andre kulturmiljøer: avlsgården Højrebylund, husmandskolonien Skidenstræde og husmandskolonien Stibanken.

Der har ligget flere hovedbygninger på stedet før den nuværende. Det første, trefløjede anlæg blev opført i 1598 på et voldsted ved Ryde Å med voldgrave omkring. Hovedbygningen blev med tiden ombygget en del. Den nuværende hovedbygning i historicistisk stil er opført i 1884 efter en brand på samme sted som forgængeren. Selve voldstedet, hele det jord anlæg, hvor hovedbygningen ligger, er et fredet fortidsminde.

I begyndelsen af 1800-tallet blev avlsgården og de to husmandskolonier udskilt. Parcellerne og 10 bebyggelser ses på matrikelkortene fra denne tid. Omkring år 1900 var der 17 brug og stednavnet Stibanken begyndte at optræde. Skidenstræde er udstykket af Gammelgårds jorder på sydsiden af vejen og Højrebys jorder på nordsiden af vejen. Matrikler ses på kortene fra begyndelsen af

Kortet her er et udtræk fra databasen *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark*. Sammenligner man kortet med luftfotografiet på næste side, kan man se, hvordan marker er slået sammen til større enheder og skel og hegn er forsvundet. Til hovedgårdens kulturmiljø har hørt avlsgården og de to husmandskolonier (nr. 300187, 300255 og 300313). Disse arealer er alle udskilt omkring år 1800.

Gammelgårds hovedbygning ligger på den plads, hvor gårdens første senmiddelalderlige voldsted lå. Voldstedet er fredet. Den nuværende bygning er opført i historicistisk stil i 1884 efter en brand.

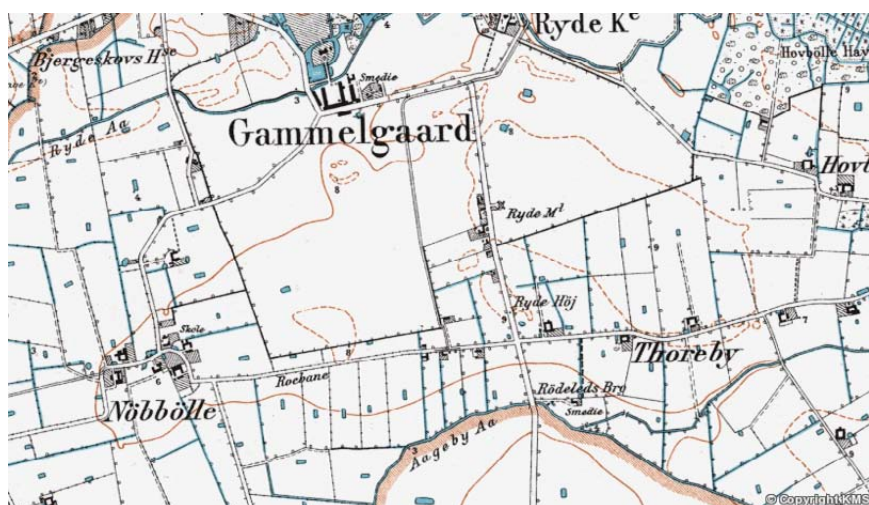
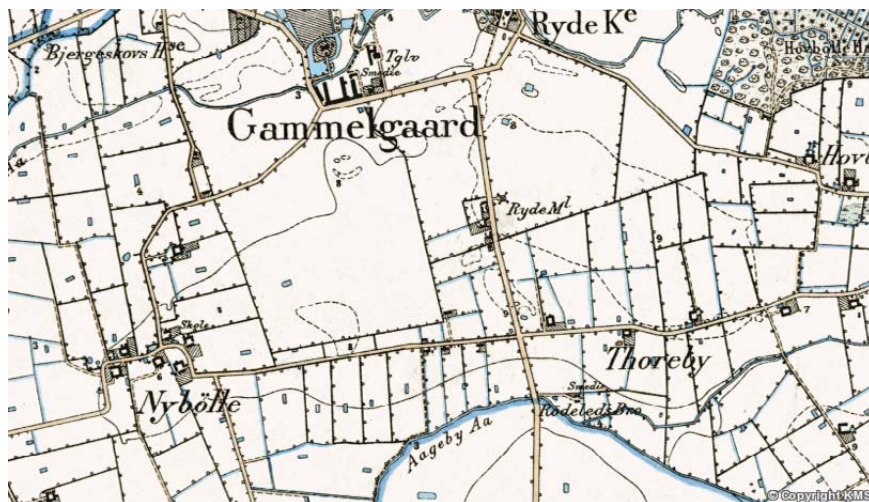
1800-tallet, mens bebyggelsen først ses i slutningen af århundre-
det. I 1815 etableredes avlsgården
Højrebylund, indtil 1947 kaldt
Vilhelmshøj (nr. 300187). Den
drives i dag selvstændigt.

Infrastrukturen på Gammelgårds
arealer er ligeledes noget foran-
dret. Sammenligner man de to
kort fra henholdsvis slutningen af
1800-tallet og begyndelsen af
1900-tallet med luftfotografiet fra
2006, kan man se, at de to lande-
veje dels er udvidet kraftigt, dels
på enkelte stræk er lagt om. Jern-
banen til Nakskov er ført hen
over hovedgårdens arealer. Som
kulturmiljø er hovedgården derfor
kun delvis bevaret.

Miljøets afgrænsning er utydelig i
landskabet mod nordøst og en del
skel er udviskede i dag gennem
sammenlægning af marker o. lign.

Sårbarhed:

Kulturmiljøet er ændret i brugs-
struktur og infrastruktur. Det er
derfor vigtigt at holde fast i den
tilbageværende brug, dvs. be-
plantning og bebyggelse. Yderli-
gere infrastrukturelle ændringer
vil ligeledes påvirke miljøet.

Bjergeskov

Prioritet: 2

Beskrivelse:

Landsbyen Skodsebølle, som ligger syd for Bjergeskov, blev udskiftet sent, først i 1848. På dette tidspunkt oprettedes husmandskolonien Bjergeskov, som i slutningen af 1800-tallet bestod af 9 brug. Brugenes størrelse kan ses på de to kort, og man kan desuden se, hvordan jorden lå på begge sider af landevejen.

Der har været levende hegn, som har vist matrikelgrænserne, men de fleste er forsvundet i dag. Den sydlige del af bebyggelsen på Bjerreskovvej findes stadig. Her er jorden på den anden side af gaden dog solgt fra, hvilket ses tydeligt på luftfotografiet. Den nordlige del af udstykningen, som lå på en nord-sydgående vej parallelt med Rødbyvej, er i dag overlejret af en mindre rural bebyggelse, primært bestående af alderdomshjemmet.

På kortet fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark* ses dels husmandskolonien Bjergeskov (det grønne område) dels den mindre rurale by Bjergeskov (den røde markering).

Der var en fattiggård i Ryde sogn, oprindelig indrettet i en del af degneboligen. Dette alderdomshjem, som det jo egentlig var, blev revet ned og beboerne blev flyttet til Hvilested Fattighus / Alderdomshjem. Denne bebyggelse har senest været anvendt som alderdomshjem. I dag er der planer om at indrette efterskole på området.

Sårbarhed:

Resterne af fattiggården, som iflg. *Trap Danmark* muligvis tidligere har været landevejskro, ses ikke længere. Det væsentlige er derfor at fastholde det bebyggelsesudtryk som findes på Bjerreskovvej, med husmandsstederne med beboelse og den karakteristiske lade med trempel. Moderne parcelhuse bør ikke opføres på denne vejstrækning.

Ser man på luftfotografiet fra 2006, kan man tydeligt se sognegrænsen. Den nord-sydgående vej på billedet er Rødbyvej, den øst-vestgående er Bjerreskovvej. Her ligger en række husmandssteder, som oprindelig havde jord på både nord- og sydsiden af vejen. Havernes størrelse mod syd viser sognegrænsen. Marken er Ryde sogn, mens haverne langs vejen er Landet sogn. På de to ovenstående kort ses sognegrænsen som en henholdsvis blå eller rød markering.

Nybølle

Prioritet: 2

Beskrivelse:

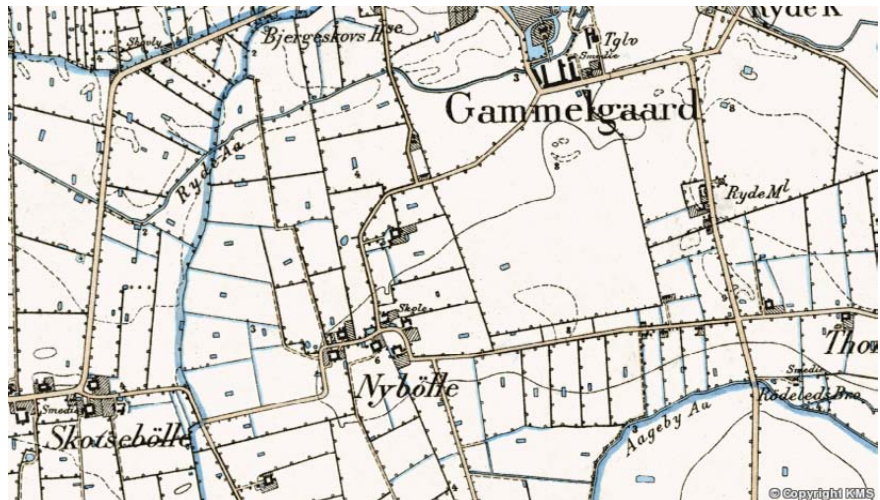
Landsbyen Nybølle kendes tilbage til senmiddelalderen. Den nævnes første gang i en skriftlig kilde i 1473.

Selve landsbyen ligger midt i ejerlavet, gårdene ligger der, hvor vejene mødes og der er et gadekær. I 1688 var der 13 gårde. I begyndelsen af 1800-tallet er antallet reduceret til 6. Landsbyen blev udskiftet i 1806, men kun en af gårdene flyttede ud. Derfor bevarede landsbybebyggelsen.

I 1812 oprettedes en Reventlow-skole i landsbyen. Reventlow arbejdede på at forbedre landbefolkningens kår, og et af initiativerne bestod i at bygge ikke mindre end 10 skoler på Lolland. På Museum Lolland-Falster, Frilandsmuseet, kan man se, hvordan disse skoler har set ud, for her står den skole som blev opført i Østofte-Langet ved Kristianssæde Skov.

På den vej, som fører nord ud af byen, opstår en række beboelseshuse. Således har en mindre rural by overlejet den nordlige del af landsbyen, mens de tilbageværende gårde ligger mod syd. Der kommer også en butik i byen.

Vejene er rettet ud i dag, men hovedstrukturen er bevaret i selve landsbyen.

På kortet over Nybølle fra slutningen af 1800-tallet ses landsbyens mange små marker. Vejene har stadig deres bugtede facon.

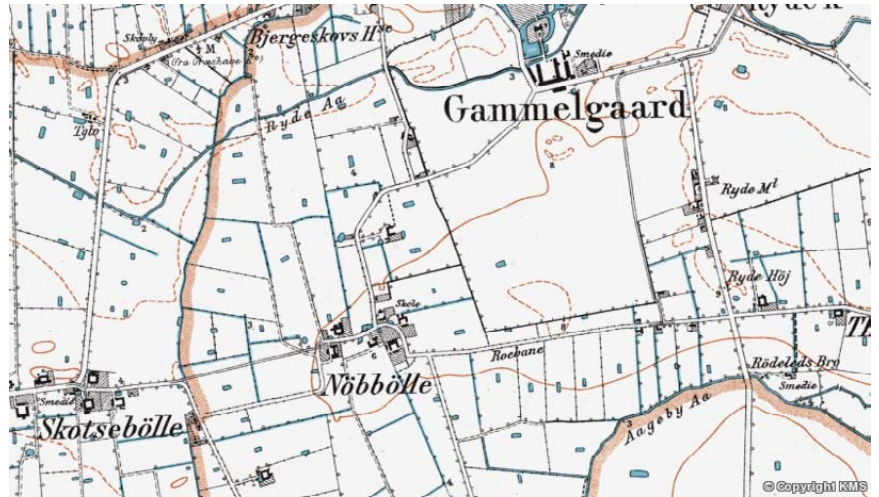
På luftfotografiet fra 2006 kan man se den moderne bebyggelse, den mindre rurale by, i den nordlige del af landsbyen, mens gårdene ligger i syd omkring vejkrydset og gadekæret.

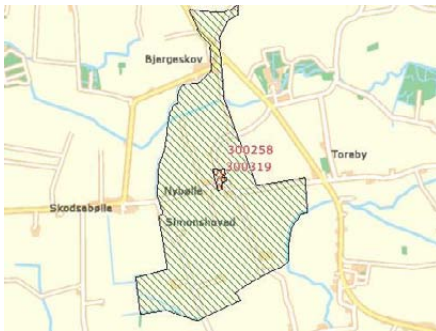
Sårbarhed:

Der er sket ændringer i infrastrukturen og i bebyggelsen i den nordlige del af byen.

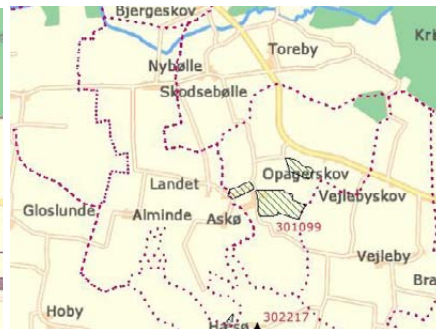
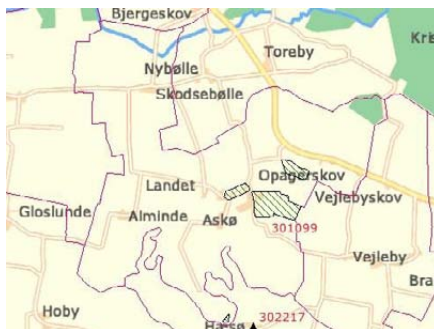
Det er vigtigt at bevare det landlige præg både i infrastrukturen og i bebyggelsen og at det arkitektoniske helhedsindtryk ikke forstyrres i selve gadeforløbet.

Sammenligner man kort fra begyndelsen af 1900-tallet med luftfotografiet fra 2006, kan man se ændringer dels i driftsenhedernes størrelse dels i vejføringen, som er blevet tilpasset moderne trafikforhold.

Ågeby

Prioritering: 2

Beskrivelse:

Ågeby er ikke en landsby i ordets moderne forstand, dertil er antallet af gårde for lille og de ligger desuden med en vis spredning.

I det hele taget er landsbyen Ågeby lidt atypisk. Kortet fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark* viser, hvordan landsbyens jorder er spredt over 3 forskellige områder. Herudover har landsbyen tilsyneladende en lille andel i Hæso mod syd.

Landsbyen kan i hvert fald dateres tilbage til 1329, hvor den nævnes som Akæby. I 1688 matriklen var her 3 gårde. Området er udskiftet i 1780.

Ågeby var oprindeligt et selvstændigt sogn med egen kirke. Den blev nedbrudt ved kongeligt reskript af 30. august 1775, selvom sognet protesterede. Noget af kirkens inventar kan nu ses i Landet kirke: Et alterbordspanel og formentlig også altertavlen.

I slutningen af 1800-tallet kan man se en smedje i Ågeby, og Korterup mejeri placeredes også her. Virksomhederne er afmærket på det lille kort fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark*.

Ågeby var oprindeligt et selvstændigt sogn. Man kender ingen præstegård, så det antages at sognet har været betjent af præsten fra Landet sogn. På kortet længst til højre kan man se sognegrænserne, som de var omkring 1682-83. Ågeby mod øst og Landet mod vest. På kortet i midten ses sognegrænserne pr. 1820, hvor området er samlet i Landet sogn. Når man ser på afgrænsningen mod syd, skal man tænke på, at Rødby Fjord først er udtørret i slutningen af 1800-tallet/begyndelsen af 1900-tallet.

Fotografiet her viser et stykke ben, der er skåret ud, så det har fungeret som lille mønstret plade. Det har antageligt været anvendt som udsmykning på et lille skrin, måske et relikvieskrin. Der kendes mange sådanne æsker, som indeholdt ting og sager, som man mente stammede fra en helgen. Det lille benstykke er fundet ved en udgravning i Ågeby i 1971. Det opbevares i dag på Lolland-Falsters Stiftsmuseum. Læs evt. mere på:

<http://www.kbfb.net/genst-1-da.asp?gNr=125&udg=1&gruppe=3>

Sårbarhed:

I dette kulturmiljø er det vigtigt at bevare infrastrukturen i området. En ændring af beplantning og arealudnyttelse vil ligeledes forstyrre miljøets oprindelige karakter.

Sammenligner man kort og luftfotografi fra 2006, finder man de samme karakteristika, som i de øvrige landsbyer. Markenheder er blevet større, og markskel er mere eller mindre fjernet.

Bebyggelsen i den lille uregelmæssige landsby Ågeby har ikke ændret karakter. Der, hvor man ser huse af nyere dato, er i nabolandsbyerne. På kortet fra begyndelsen af 1900-tallet her ovenfor ses den nu nedlagte jernbane med station i Landet.

Lergravshuse

Prioritet: 3

Beskrivelse:

Lergravshuse opstod som en lille bebyggelse på 3-4 huse i slutningen af 1800-tallet, men navnet optræder først på kort i det efterfølgende århundrede.

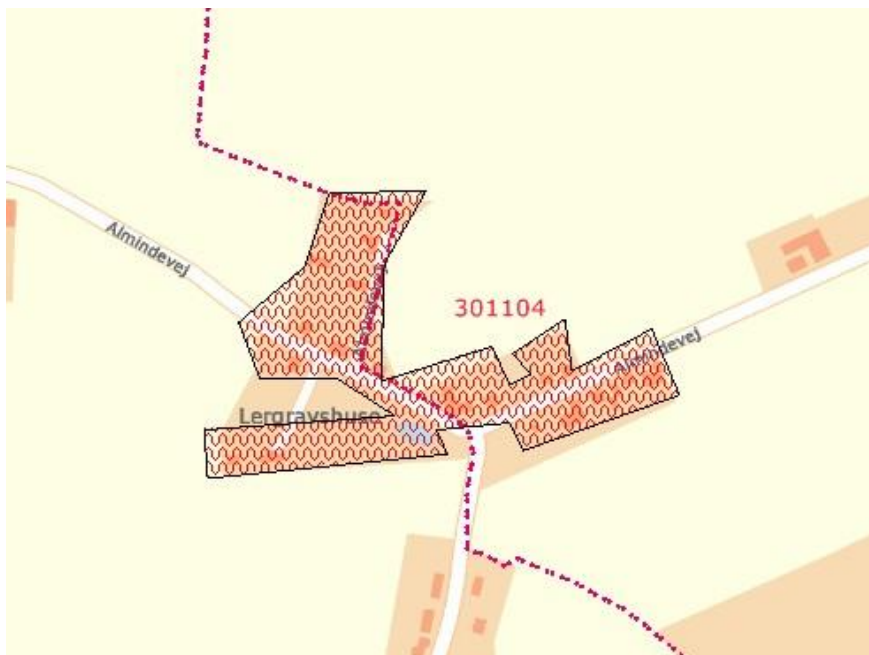
I løbet af 1900-tallet kom der lidt flere huse til. Det skyldes formentlig jernbanen mellem Nakskov og Rødby, som anlægges med en station, indviet 1925, i Landet nær Lergravshuse.

Ser man på det lave målebordsblad, kan man se jernbanelinjen og stationen. Disse strukturer ses tydeligt i landskabet i dag, selv om hele anlægget er væk. For eksempel kan man se jernbanelinjen i faconen på markerne.

En af stationsbygningerne findes stadig, nemlig det lille hus til gods og bagage.

Sårbarhed:

Lergravshuse er en lille samling af huse, som ligger åbent i landskabet, med andre små samlinger af bebyggelse i nærheden. Det er vigtigt at bevare denne åbne struktur, som vil kunne påvirkes af ændringer i infrastruktur og ved opførelse af bygninger i meget afvigende byggestil.

Kulturmiljøet Lergravshuse er her markeret med rødt på kortet fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark*. Bebyggelsen er opstået lige i vejkrydset i slutningen af 1800-tallet. Landet kirke ligger umiddelbart vest for bebyggelsen, og landsbyen Askø lige syd herfor. Jernbanestationen Landet, som nu er nedlagt, er givetvis årsag til at der kom flere huse til i løbet af 1900-tallet.

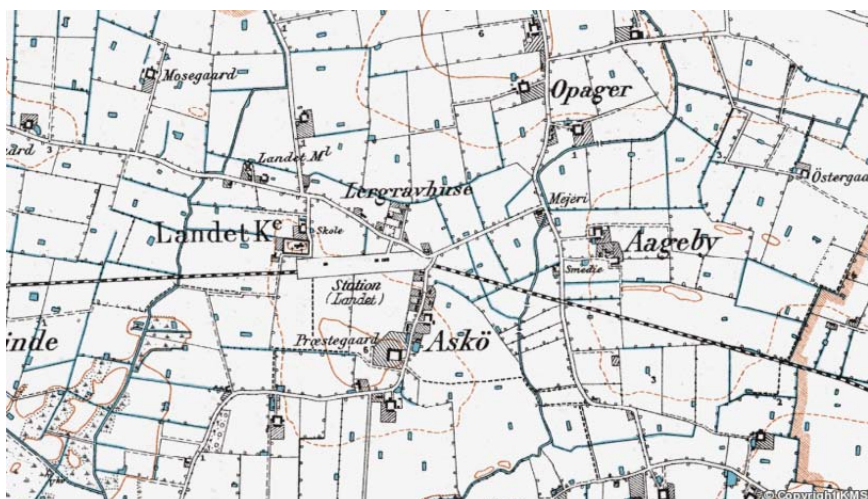
På dette kort fra slutningen af 1800-tallet ses de første huse i denne bebyggelse. Stedets navn ses endnu ikke på kortet.

Det lille røde murstenshus er en af de bygninger som ses flere forskellige steder i Lolland kommune. De ses langs den nu nedlagte jernbane og har tjent til opbevaring af gods og bagage.

Kortet her viser situationen i første del af 1900-tallet. Jernbanen skærer ind over markerne, og Landet station ligger lige ved Lergravshuse, som nu ses med navn i kortmaterialet.

Luftfotografiet fra 2006 viser, hvordan jernbanen har påvirket markstrukturen. Resterne af stationsanlægget ses ligeledes tydeligt.

Askø & Landet

Prioritet: 2

Beskrivelse:

I landsbyen Askø ligger Landet sogns kirke. Landsbylavet ligger med Korterup på østsiden og Alminde på vestsiden og den lille uregelmæssige landsby Ågeby i nordøst.

Askø kendes i de skriftlige kilder fra 1329, hvor den nævnes første gang. Landet nævnes første gang i 1354 som de Lande. Kirken nævnes i 1447. Den er dog betydeligt ældre, hvilket ses på byggestilen. Kor og skib er opført af granit i romansk stil, dvs. fra perioden ca. 1000-1250.

Landsbyen er udskiftet i 1789 og i 1805. Gårdene har altid ligget langs den nord-sydgående vej, hvor vi i dag stadig ser præstegården, desuden enkelte gårde og et antal mindre huse.

I landsbylavet var der i 1800-tallet kommet en bebyggelse mod vest, Askø Fæland, og en lille samling af gårde og huse lige ved kirken. Denne bebyggelse kaldes Landet. Den lille samling huse, Lergravshuse, ligger dels i Ågeby, dels i Askø.

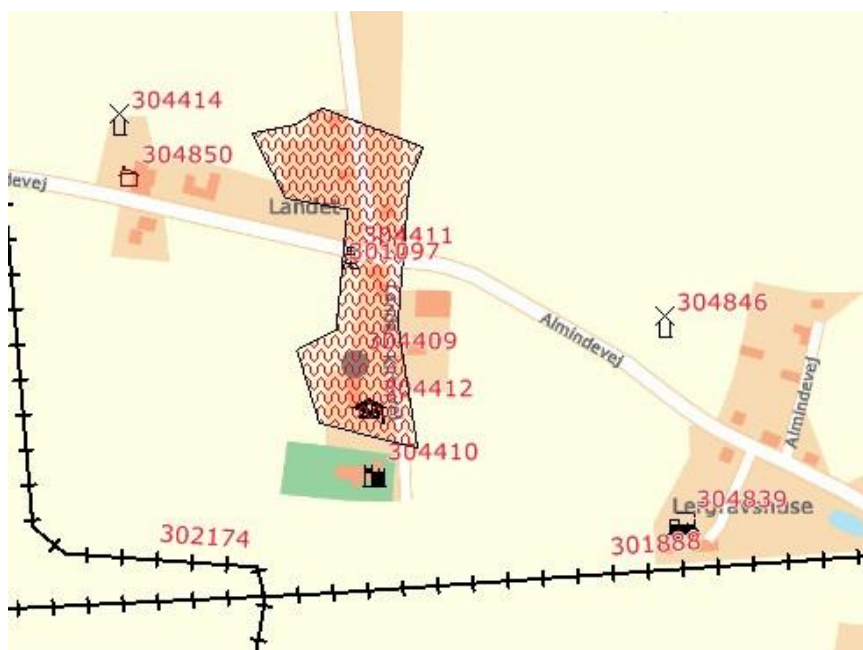
Landet kirke lå for sig selv i en lang periode frem til slutningen af 1800-tallet, da bygges en af Reventlows 10 skoler lige ved siden af. I det 20. århundrede kommer der enkelte yderligere huse, formentlig foranlediget af jernbanen.

Askø Fæland voksede frem i slutningen 1800-tallet. Før da var området eng for landsbyen, men med udtørringen af Rødby Fjord kunne en del af området nu bruges som agerland.

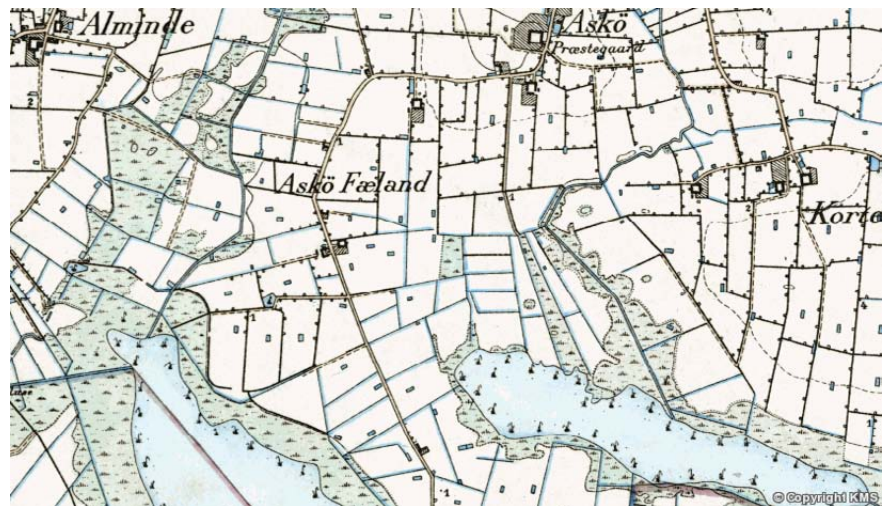
Den ældste bymæssige bebyggelse i landsbylavet Askø er selve Askø by, som dog er noget ændret med huse af nyere dato i den nordlige del af vejbyen. Landet, Lergravshuse og Askø Fæland er alle bebyggelser, som er kommet til i slutningen af 1800-tallet og frem.

Kortet viser den lille samling af gårde og huse kaldt Landet. Bebyggelsen er opstået omkring kirken, som går tilbage til 1000-/1100-tallet. Lige ved siden af kirken blev bygget en af de 10 skoler som Reventlow bekostede. Formentlig i forbindelse med jernbanen er der kommet yderligere huse til stedet. Her har været 2 møller (nr. 304414 og 304846) og et bageri (nr. 304850). De sorte streger viser de nu nedlagte jernbaner.

Sårbarhed:

Landsbylavet Askø er præget af små blokke af bebyggelser: Landet, Lergravshuse, Askø og Askø Fæland. En ændring af denne lette og luftige bebyggelsesstil vil ændre kulturmiljøet markant, det samme vil ændring i infrastrukturen og i beplantningen. Byggestil bør holdes i harmoni med den eksisterende.

Askø Fæland var frem til 1800-tallet et ubeboet engområde. Men fra slutningen af 1800-tallet, da man begynder at udtørre Rødby Fjord, skifter landskabet langsomt karakter, og med tiden bliver det til agerland. Der er omkring 50 år mellem de to kort, og man kan se, hvordan landet er vokset, og fjorden har trykket sig tilbage.

Græshave

Prioritet: 2

Beskrivelse:

Græshave ligger midt i sognet med hovedgården Øllingsøgård mod nord og Bådesgård i syd. Landsbyens jorder ligger i en ret vinkel omkring Øllingsøgårds jorder, og landsbyens gårde har, før udskiftningen, ligget nær kirken på den øst-vestgående vej.

Kirken er senromansk, dvs. fra omkring 1200, og stedet nævnes første gang i en skriftlig kilde i 1390, hvor navnet staves Grydeshaghen. Landsbyen blev udskiftet i 1787.

Nogle af landsbyens huse flyttede ved udskiftningen vest for bonde-landsbyen til T-krydset, hvilket kan ses på kort fra begyndelsen af 1800-tallet. I 1882, da Nakskov sukkerfabrik blev bygget, anlagdes saftstationen i Græshave. Den findes endnu, om end noget ombygget. På dette tidspunkt var der bygget flere huse, en smedje og en skole. Nogle år senere kom der også et jordmoderhus og moderne bekvemmeligheder som butik, telefoncentral og elektricitetsværk. I 1919 fik Græshave en ny skole tegnet af ark. H.C. Glahn.

De to kort fra *Digital Atlas over Kulturmiljøer i Danmark* viser landsbylavet Græshave samt de to kulturmiljøer som er kommet til senere. Græshave mindre rurale by, rød markering, og fabriksmiljøet Græshave Saftstation, grønnet markering. Kortet til højre viser afgrænsningen for den mindre rurale by. Den lille bebyggelse af hvidpudsede huse på landevejen mod nord, som omtales i teksten, er ikke markeret på disse kort. Det burde de have været. De bør behandles sammen med det øvrige Græshave.

Fotografiet nedenfor viser bondebyen Græshave med den kullede, dvs. tårnløse, kirke i centrum.

De 3 små billeder nedenfor viser et par gadepartier fra den mindre rurale by. Huse til venstre og i midten er typiske for byggestilen omkring århundredeskiftet. Til højre ses den lille række af arbejderboliger på byens nordlige udfaldsvej.

På vejen ud ad byen mod Øllingsøgård i nord ligger en lille række solide hvidpudsede huse. Der er ikke tale om en husmandsudstykning, men det kan tænkes at være boliger for arbejdere enten ved det dampsavværk, som lå på den nordligste af grundene, eller måske for folk på Øllingsøgård.

Sårbarhed:

Bondelandsbyen er delvis bevaret som kulturlandskab. Der er vokset beboelseshuse frem på de udflyttede gårdes tomter, men bebyggelsesstrukturen er bevaret. Den nyere mindre rurale by er velbevaret med fabrik, boliger og institutioner, og den lille bebyggelse med arbejderboliger er ganske karakteristisk.

Det er vigtigt at bevare det arkitektoniske udtryk, som findes især ud til vejen. Her er tale om tidstypisk, dansk byggeskik.

Området er derfor sårbart overfor ændringer i infrastruktur og bebyggelse, hvis det ikke er tilpasset det eksisterende udtryk.

På de 3 små billeder nedenfor ses saftstationen og de nærmeste omgivelser med bestyrerbolig og lidt længere henne ad vejen en polakkaserne.

Øllingsøgård

Prioritet: 1

Beskrivelse:

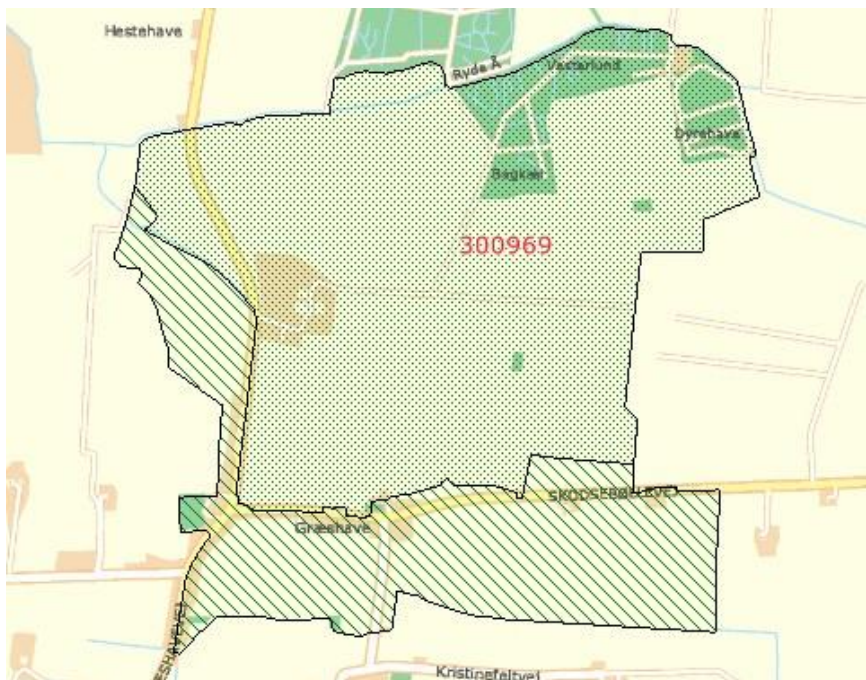
Hovedgården Øllingsøgård går tilbage til middelalderen. Man ved, at Laurens Mus i 1390 tilskødede noget gods i Græshave til Otte Jensen Markmand. Man kan godt antage, at der her er tale om Øllingsøgård. Gården var i samme slægts besiddelse i ca. 260 år. Fra begyndelsen af 1400-tallet og frem 1660 tilhørte Øllingsøgård slægten Pors.

Som kulturlandskab er området ganske velbevaret. Grænserne følger naturlige skel, og man kan se på luftfoto og kort, at disse naturlige hegn stadig findes. Det er interessant at se godsets store driftsenheder, og de mange små arealer, som ligger dels i nabosognet dels i landsbyen Græshave.

Omtrent 1 km øst for Græshave og Øllingsøgård var det sted, hvor oversvømmelserne fra henholdsvis Nakskov og Rødby Fjorde mødtes på stormflodsnatten i november 1872.

Området har været ganske vådt, og de mange inddelinger kan være afvandingskanaler. Jorden har ændret karakter efter de store inddæmninger, og i dag er området samlet i en stor mark med vindmøller.

Det ældste Øllingsø menes at have ligget på den såkaldte Kaninholm syd for den nuværende gård. Omkring 1560 flyttedes hovedbygningen nord herfor. Anlægget blev omgivet af voldgrave, hvoraf den vestlige er bevaret. Omkring år 1700 blev de gamle bygninger revet ned og en ny hovedbygning blev opført længere mod øst. Voldgravene blev

Midt på nordsiden af den øst-vestgående landevej har ligget en mølle, og øst herfor jorderne til gård, som lå på sydsiden af vejen. På luftfotografiet nedenfor kan man se, hvordan disse områder i dag er en del af kulturmiljøet Øllingsøgård. Alle øvrige afgrænsninger er intakte. Det er derfor et velbevaret kulturmiljø.

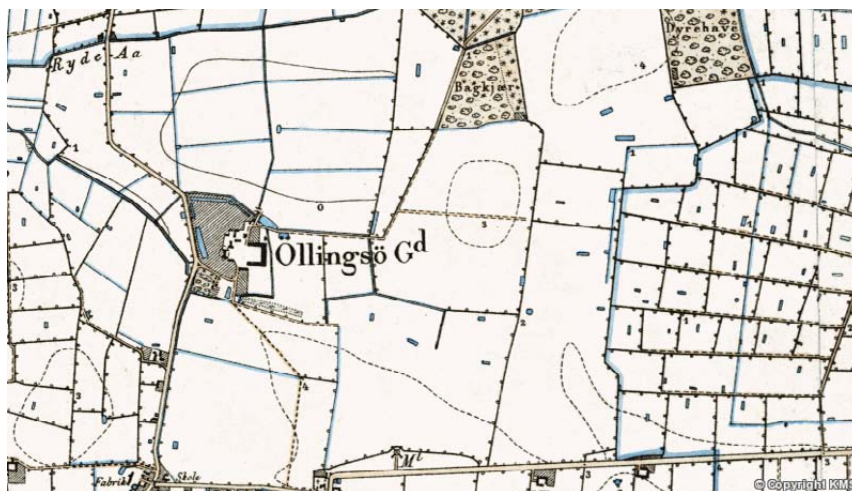
Luftfotografiet viser, at beplantningen på Øllingsøgård har været den samme i lange tider. Skoven i den nordlige del af området har den samme udbredelse som på det høje målebordsblad fra andel halvdel af 1800-tallet, og hovedgårdens mark på vestsiden af den nord-sydgående landevej har samme form som på de ældre kort.

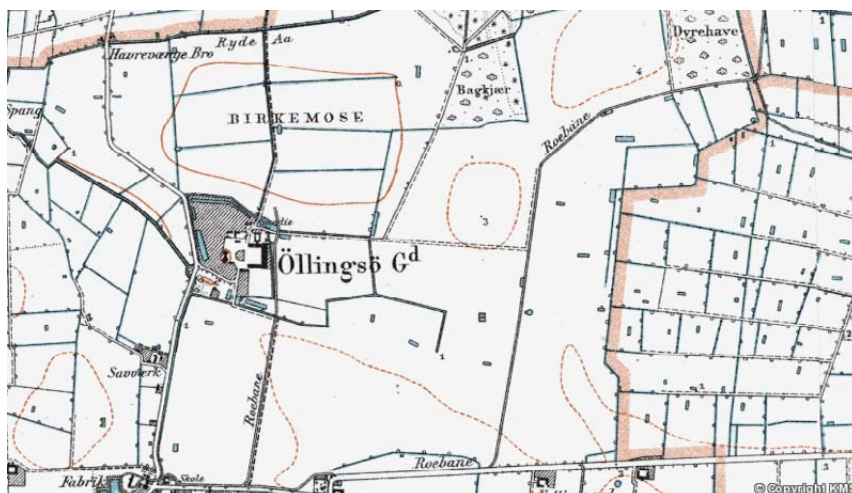
fyldt op, og der anlagdes en have i fransk stil. Denne hovedbygning blev i 1860 erstattet af den nuværende, der er opført i historicistiske stil, dvs. i en stil inspireret af de historiske stilarter. I dette tilfælde renæssancen. Bygningen har en hovedfløj med frontispice og 2 sidefløje. Den store avlsgård er bygget i 1912 efter en brand. Det er muligvis arkitekt H.C. Glahn, der har tegnet bygningerne. Her ses et godt eksempel på at tagkonstruktionen med trempel ikke kun anvendes i de mere ydmyge husmandsbebyggelser. De ses også i store anlæg som her, hvor der også er ofret på udsmykningen ved brug af flere farver sten mv.

Sårbarhed:

Dette velbevarede kulturmiljø er sårbart overfor ændringer i beplantning, hegn og skel, i infrastruktur og bebyggelse.

Det, der gør Øllingsøgård til et velbevaret kulturmiljø, er den kontinuitet, man ser i landskabet. Ingen ændringer i ager og skov, ej heller i veje og bebyggelse. Bemærk de store enheder på hovedgårdens arealer og de mange små enheder i Skodsebølle i øst og Græshave i vest.

Bygningerne på Øllingsøgård er af forholdsvis ny dato. Hovedbygningen er opført i historicistisk stil i 1869, og avlsbygningerne er bygget i 1912. Her ser man, hvordan der, selvom der er tale om produktionsbygninger, er lagt omhu i udsmykningen.

Bådesgård

Prioritet: 1

Beskrivelse:

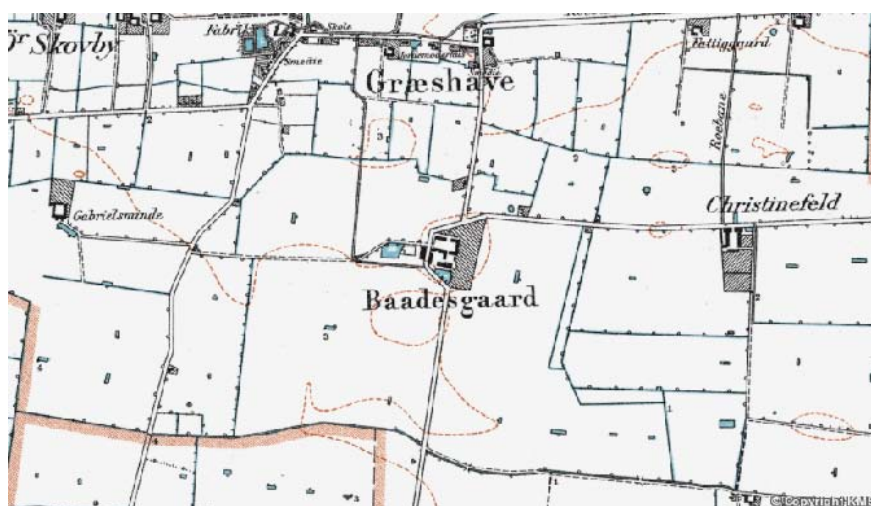
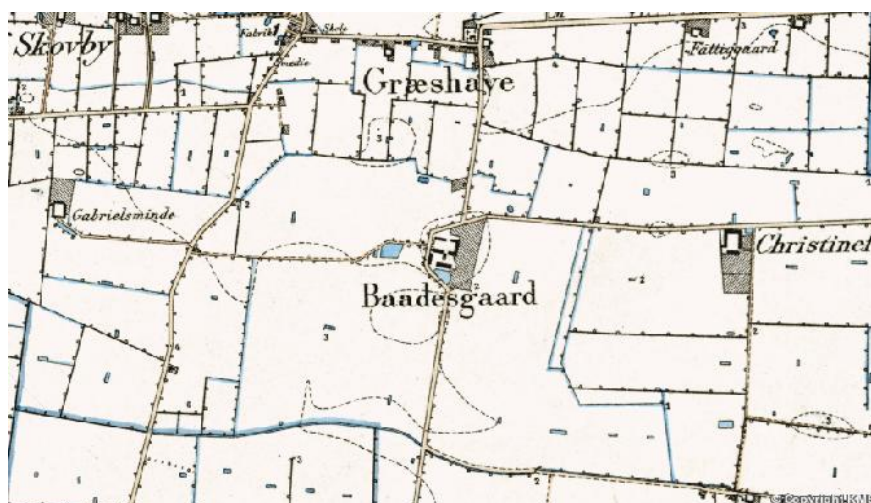
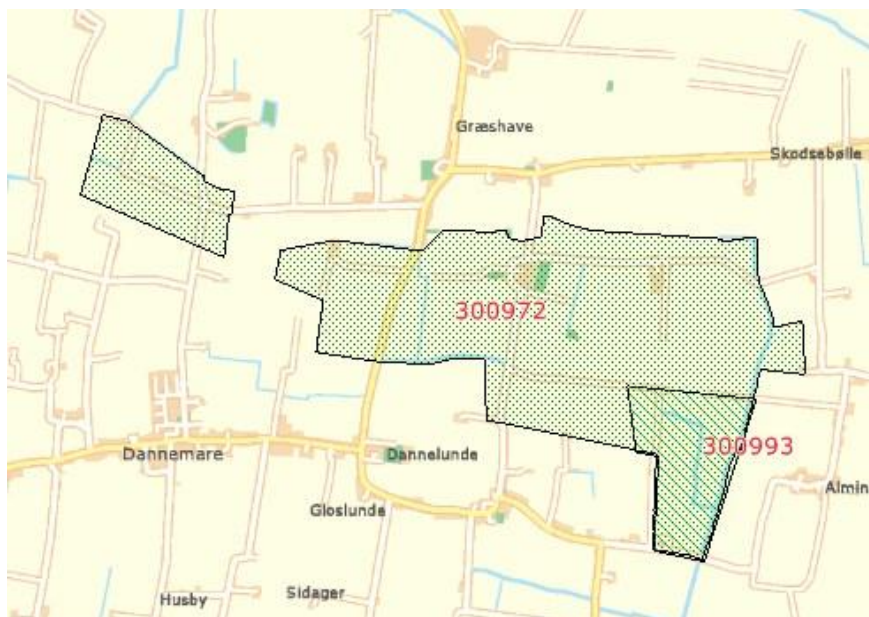
Bådesgård er oprettet som ladegård i 1686 af Christian V af landsbyerne Bådesby og Langholm. Den blev oprindeligt kaldt "den kongelige ladegård Baadsby med Langholm". Området lå formentlig øde, eftersom landsbyerne blev brændt ned under de svenske soldaternes march over øen i under Svenskekrigen 1658-1660. Kronen solgte allerede ladegården i 1698. I 1731 blev landsbyen Strågeby også lagt ind under gødset.

Til kulturmiljøet hører også gårdene Gabrielsminde i vest og Christnefeld i øst. Både Christnefeld og Bådesgård har etableret arbejderboliger på området.

Det, som især gør dette areal interessant som kulturmiljø, er de forandringer, som blev gennemført fra 1791 og frem. Den lille landbo-kommission havde gennemført reformer i Nordsjælland, og de kom til at danne forbillede for udviklingen på Bådesgård. Bøndergods blev frasolgt som arvefæste, og ladegården blev opdelt i 5 parceller. Herved opstod gårdene Gabrielsminde og Christnefeld. En parcel blev udstykket til huse, og den sidste parcel blev købt tilbage til Bådesgård. Det er forandringer som spores i landskabet.

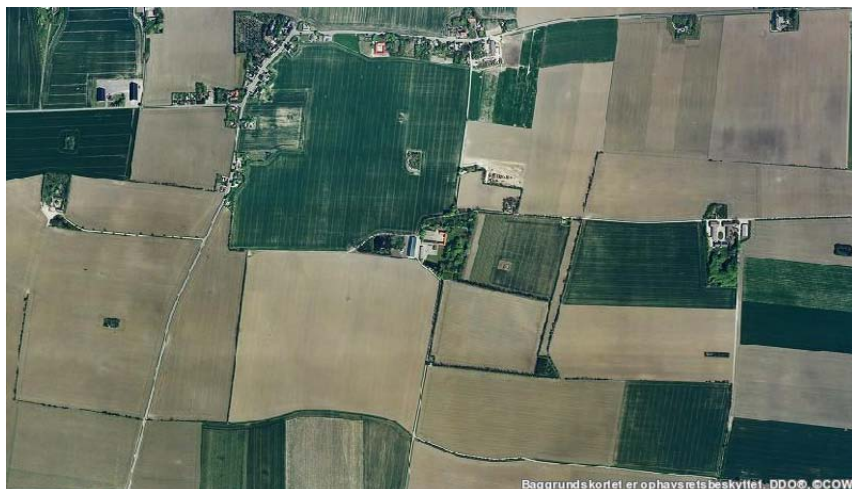
Bådesgårds hovedbygningen består af en trelænget bindingsværksbygning. Den skal være opført omkring 1737 af prinsesse Charlotte Amalie. Midterfløjen er ombygget og pudset samt har fået frontispice til gårdsiden.

Avlsbygningerne er opført senere.

Sårbarhed:

Det er af stor betydning at bevare de strukturer, som vidner om landboreformerne, der blev gennemført her fra 1791 og frem. Sporene efter opdelingen af Bådesgård bør bevares, hvilket begrænser mulighederne for forandringer i såvel bebyggelse som infrastruktur og beplantning.

Gloslunde

Prioritet: 2

Beskrivelse:

Gloslunde kendes tilbage i middelalderen. I de skriftlige kilder nævnes landsbyen første gang i 1329. Lidt senere, i perioden 1389-1450, kendes skrifter, som omtaler en eller snarere to hovedgårde i Gloslunde sogn.

Landsbyen ligger i den nordlige del af ejerlavet, som strakte ud i Rødby Fjord med en række holme. Øerne ses tydeligt i den grønne skravering på kortet fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark*. Disse områder er senere blevet til populære sommerhus- og strandområder.

Landsbyen følger landevejen, og netop hvor vejen svinger, ligger kirke og præstegård. Alle kirker og præstegårde er omfattet af særlige fredningsbestemmelser. Fredningszonen omkring Gloslunde Kirke ses på kortene på næste side som en orange cirkel.

I 1668 var der i Gloslunde 28 gårde og 11 huse. Størstedelen af landsbyens gårde flyttede ud af byen som følge af udskiftningen i 1786. I stedet er der efterhånden bygget huse på tomterne. Siden hen er der vokset servicebebyggelser frem som skole (opført 1875) og alderdomshjem (tegnet af arkitekt R. Holck i 1952).

Mod syd i den landfaste del af landsbyens areal blev der i forbindelse med udstykningen etableret en husmandskoloni på 5 matrikler. Husene findes stadig, men de levende hegn, som markerede matrikelafgrænsningen er stort set forsvundet. Lige ved siden af husmandsudstykningsen, i syd, ses en lille samling af gårde og huse, som er vokset frem i slutningen af 1800-

På kortet fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark* ses landsbyen Gloslunde, som er det ældste kulturmiljø på stedet. Senere kulturmiljøer er husmandskolonien fra 1786 og skolen fra 1875. Desuden ses Tjørnebjerg, der er et landsbyens fællesareal, en gang en isoleret holme. I dag er holmen landfast med resten af øen, og her er vokset et fritidsmiljø frem.

Gloslunde set fra landevejen mod syd, der fører hen til husmandskolonien og Gloslunde hestehave. Til venstre ses alderdomshjemmet, i midten en bygning som formentlig har været anvendt som kro, og til højre den kullede kirke, dvs. kirke uden tårn. Klokketablen, det selvstændige klokketårn af træ, skimtes mellem træerne.

tallet. Området kaldes Gloslunde Hestehave. Her er en del af de oprindelige veje forsvundet.

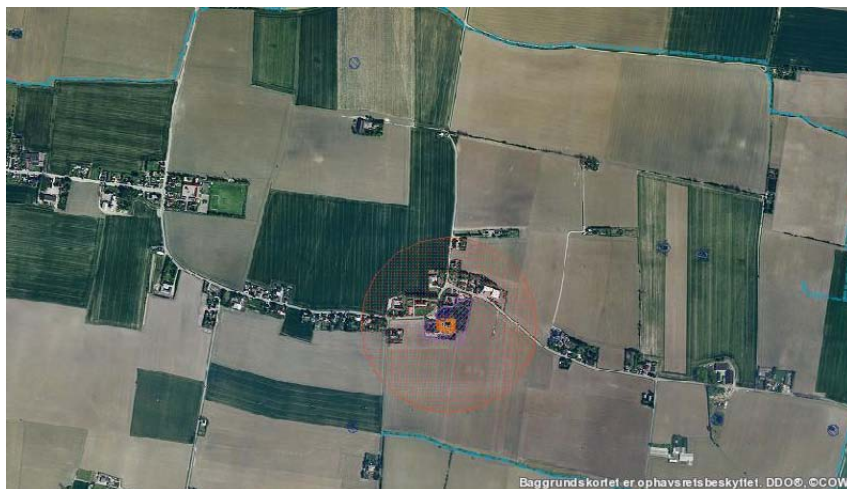
Sårbarhed:

Gloslunde landsby, husmandskolonien og Gloslunde Hestehave er helstøbte kulturmiljøer, men de er kategoriseret som prioritet 2, da såvel veje som bebyggelse er noget forandret. Landsbyens jorder har primært været ager, og den største forandring her er, at de mange holme er blevet landfaste.

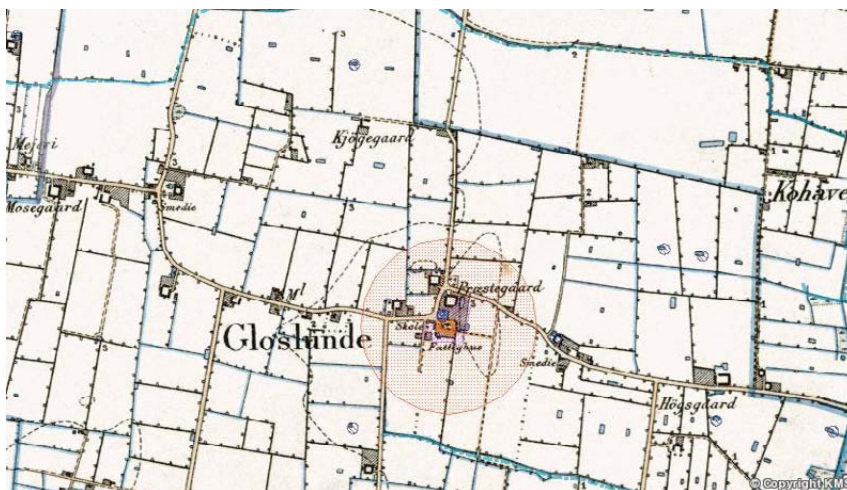
Det er vigtigt, at eventuelle ændringer respekterer den eksisterende arkitektur og vejføring. Ny bebyggelse bør således placeres i selvstændige sammenhængende helheder, som ikke yderligere splitter kulturmiljøet.

Såfremt holmene stadig kan ses i landskabet som områder, der ligger lidt højere end omgivelserne, bør de bevares og beskyttes mod yderligere nedpløjning.

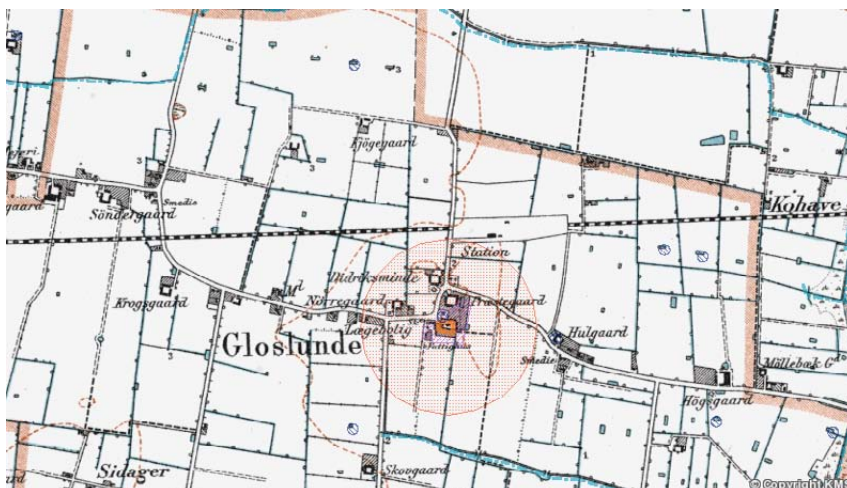
Gloslunde kirkes klokkestabel ses til venstre i billedet og i baggrunden præstegården i bindingsværk.

Luftfotografiet fra 2006 viser landsbyen Gloslunde som snor sig langs landevejen. Der, hvor vejen knækker, ligger kirke og præstegård (i den orange cirkel, der markerer kirkers særlige fredningszone). Landsbyens oprindelige gårde er flyttet ud ved udskiftningen i 1786 og arealerne er senere bebygget med huse uden særlige jordtilligende.

De to kort, fra henholdsvis ca. 1880 og ca. 1920, viser, hvordan landsbyen er vokset ganske langsomt i perioden omkring århundredeskiftet. Den tætte bebyggelse på landevejen i vestlig retning er i høj grad vokset frem i 1900-tallet.

Dannemare

Prioritet: 2

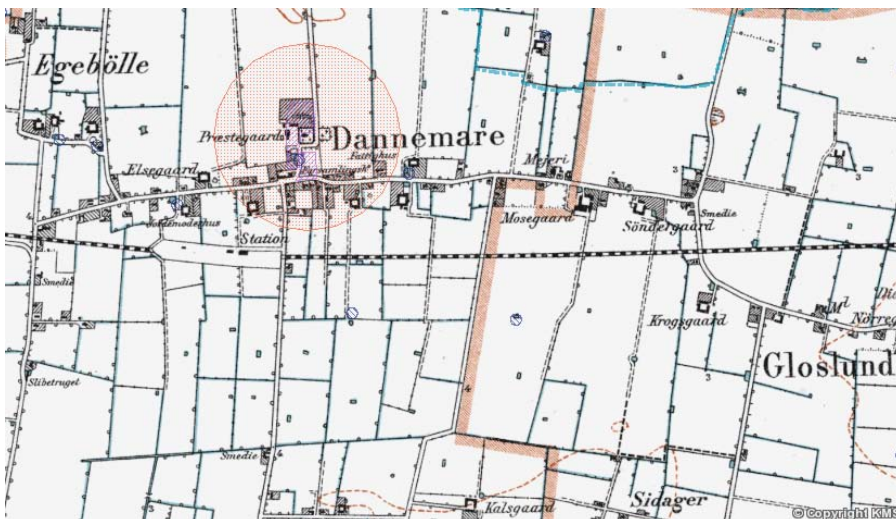
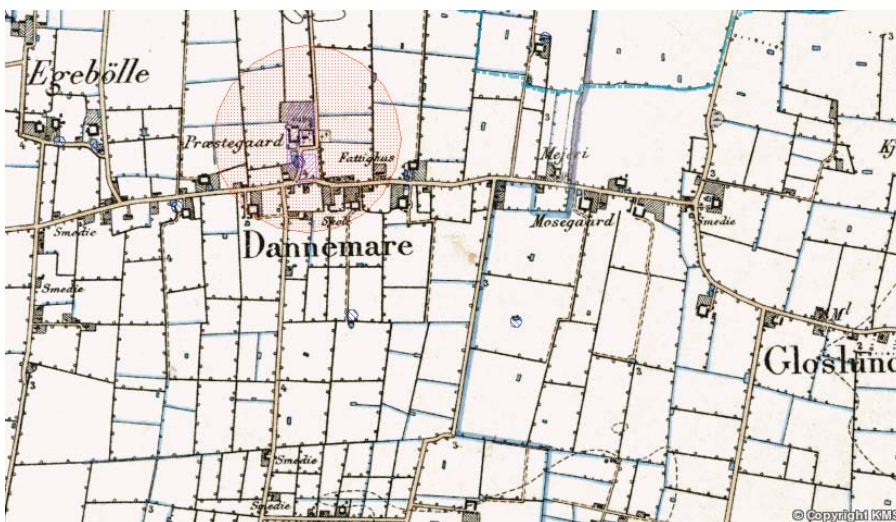
Beskrivelse:

De to kort nederst på dette opslag, som er udtræk fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark*, viser landsbyen Dannemares udstrækning (t.v.). Der, hvor bondelandsbyen lå, voksede senere den rurale by op. På de tofter, der blev tomme efter udskiftningen i 1787, blev der efterhånden bygget huse uden jordtilliggende. Nogle gårde blev tilbage, andre flyttede ud. Et af byens karakteristika er derfor den varierede afstand fra hus til gade.

Oprindelig var den nordlige del af ejerlavet agerjord, mens de sydlige områder var temmelig våde. Efter etableringen af diget mod syd tørrede jorden, og der kunne dyrkes på alle jorderne i ejerlavet. Som det ses er de mange forholdsvis små marker i dag blevet til større enheder, hvilket har medført, at nogle diger og hegn i dag er væk.

Midt i den langstrakte by ligger kirken og præstegården: Markeret på kort og foto med en orange fredningszone. Efterhånden som byen voksede frem kom der skole, alderdomshjem, mejeri og kølehus. Andre servicefunktioner var jordmoderhuset og forsamlingshuset mm.

Kulturmiljøet den rurale by strækker sig langs den øst-vestgående vej. I forbindelse med udskiftningen kom to små husmandsudstyknings til (nr. 300965 og 300966 på kortet). Den ene er udstykket i 1919 af præstegårdsjord. Senere er byen vokset med et par parcelhuskvarterer og et rækkehuskvarter. Syd for byens hovedgade lå jernbanen, som nu er nedlagt.

Sårbarhed:

Et af byens karakteristika er blandingen af gårde og almindelige huse. Nogle ligger fremme på grunden tæt ved vejen, andre tilbagetrukket. Disse karakteristika bør bevares, ligesom den gamle beplantning og især veltilvoksede træer bør bevares.

Flere af byens servicebygninger anvendes ikke længere til deres oprindelige formål. Alternativ anvendelse kan overvejes, da de præger byen.

Store og Lille Avnede

Prioritet: 1

Beskrivelse:

Historien om Avnede er også historien om inddæmningen af Nakskov Fjord.

De to landsbyer kendes langt tilbage i historien. På luftfotografiet på næste side viser de mange lilla pletter, at der er registreret et betydeligt antal fortidsminder. St. og Ll. Avnede omtales allerede i Valdemars Jordebog, hvor det nævnes at landsbyerne tilhører kongen; senere, i 1284, gav Erik Klipping gods i landsbyerne til Erik Plovpenning's datter Jutta. Hendes søn, Erik Valdemarssøn, overlod derpå godset i 1315 til Morten Due. På det tidspunkt kaldtes St. Avnede for Agnæwith westræ.

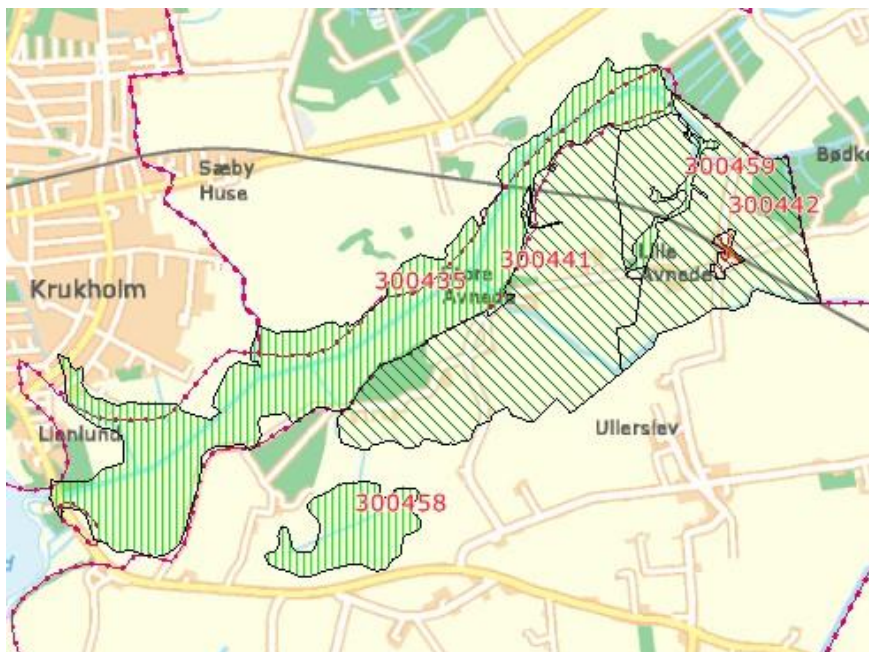
Landsbyen St. Avnede lå i en forte med kirken i centrum ud mod Avnede Strand. I dag er kun to gårde tilbage. Resten er flyttet ud i forbindelse med udskiftningen i 1803. Der er ikke kommet ny bebyggelse til. Anderledes er det med Ll. Avnede, som også ofte kaldtes Øster Avnede. Her er de fleste af gårdene ligeledes flyttet ud ved udskiftningen. Kun et par stykker ligger tilbage på landevejen. Umiddelbart vest for landsbyen er der vokset en lille by op omkring stationen på jernbanen fra Maribo til Nakskov. Her kom mejeri, kommunekontor og postekspedition. Siden kom også en lille fabrik til.

Det våde område i Ll. Avnede, der er markeret som eng på kortet fra 1880'erne, er i dag helt udtørret; det samme gælder for Noret, mellem Ullerslev og Avnede. Dette område var før i tiden en sø.

På kortet ses landsbyerne St. Avnede (nr. 300441) og Ll. Avnede (landsbyen nr. 300442 og den nyere mindre rurale by nr. 300453). Det ikke skraverede område i Ll. Avnede viser, hvor der før inddæmningen af Nakskov Fjord var vand. De rødprykkede streger på kortet viser de gamle sognegrænser, og når St. Avnede ligger så langt fra Halsted Å, skyldes det igen inddæmningen. Strandlinjen gik før i tiden der omkring, hvor landsbyen og sognegrænsen går.

På kortet nedenfor ses de to landsbyer samt de tre udtørrede områder (nr. 300435, 300458 og 300459), som også må betragtes som kulturmiljøer. Helt ude ved åens udløb i Indrefjord ligger Prambo Pumpestation

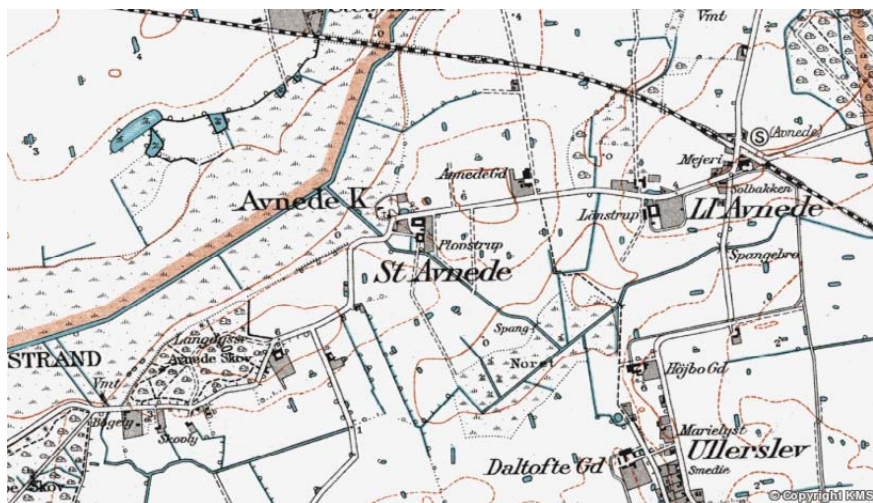

Sårbarhed:

Nærheden til Nakskov gør området attraktivt for byudvidelse. Dette bør gøres med stor forsigtighed og hensyn til den eksisterende bebyggelse. Hele landskabet bærer præg af inddæmningen. De udstrakte engarealer er i dag ager, men skovområderne er bevaret.

På det lille billede ses Prambo Pumpestation ved Halsted Ås udløb i Indrefjord.

Ullerslev

Prioritet: 3

Beskrivelse:

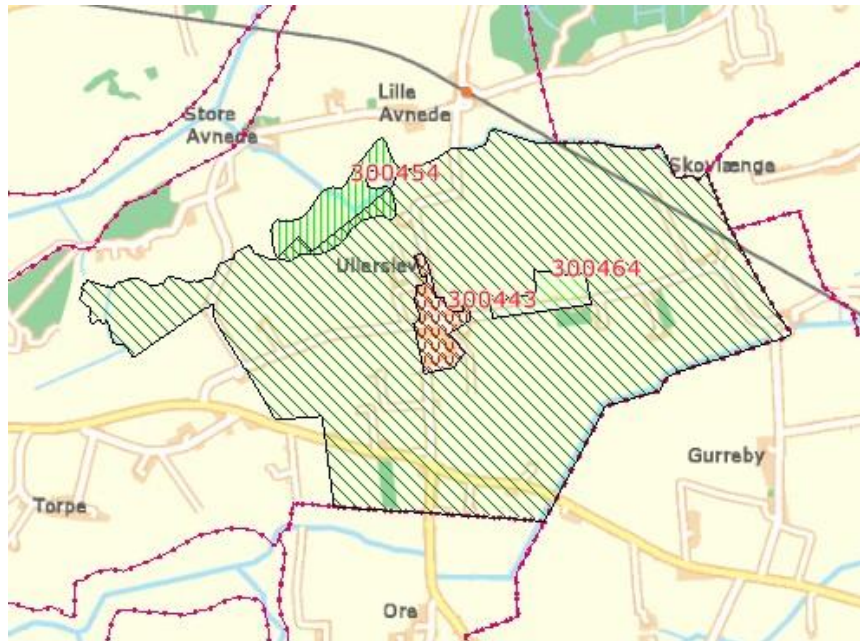
Landsbyen Ullerslev nævnes ret sent i de skriftlige kilder. Først i 1473 omtales Wollerslø. Den gamle landsby med tilhørende jorder ligger i Avnede sogns sydøstlige del. På grænsen til St. og Ll. Avnede lå den nu udtørrede sø Noret. Midt i lå landsbyen, som blev udskiftet allerede i 1789.

Der, hvor landsbyens gårde lå langs den nord-sydgående vej, ligger nu en lille by, som er vokset op i begyndelsen af 1900-tallet.

Syd for den gamle landsby lå en mølle. Den bliver omsluttet af landsbyen, og er i dag helt forsvundet. Byen forøgedes med endnu en smedje, i 1897 byggedes en skole og i 1910 en forskole. Det lokale elektricitetsværk anbringes i byen, og der kommer en købmand og et bageri.

Ude i ejerlavet sker der også forandringer. Småveje og stier forsvinder og markskel sløjfes i takt med at markerne bliver til større enheder. På Nørredalsvej – vejen i østlig retning ud ad byen, udstykkedes 5 husmandsbrug, Avnede husmandskoloni. I dag er jorden solgt fra, men husene ligger stadig langs vejen.

Landskabet i landsbylavet har forandret sig noget. Langs de tilbageblevne veje ligger mindre bebyggelser med lidt eller næsten uden jordtilliggende. Inddæmningen har betydet, at søer som Noret er udtørret og våde måske engagtige områder er blevet til ager. Endelig passerer hovedvejen til Nakskov tværs igennem ejerlavets sydlige del, og jernbanen til Nakskov passerer i den allernordligste del af området.

Kortet ovenfor fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark* viser landsbyen Ullerslev og den mindre rurale by Ullerslev (markeret med røde bølger), det inddæmmede område Noret sø (nr. 3004434) og Avnede husmandskoloni (nr. 300464). De røde linier viser sognegrænsen.

Sårbarhed:

Det ældste kulturmiljø, landsbyen, er helt overlejret af den nyere Ullerslev by. Landskabets primære forandring består i den spredte bebyggelse, nedlæggelsen af mindre stier og veje samt afvandingen. Dette miljø er derfor ikke så sårbart, som andre områder i kommunen.

Kortet nedenfor viser situationen i begyndelsen af 1900-tallet. Den ny by er vokset til en sammenhængende masse og har nået sin nuværende udstrækning. Noret er endnu ikke helt udtørret. Der er stadig eng, og sammenligner man med luftfotografiet på næste side kan man se, at området stadig er mere fugtigt end i dag.

Forskellen på kortet, som viser situationen omkring 1880, og luftfotografiet er slående. På kortet ovenfor ses de mange små enheder afgrænset med levende hegn, drængrøfter, markveje og stier. Ullerslev by er stadig en åben bebyggelse med et antal enkeltstående huse. Syd for byen ligger møllen. Nordvest for byen ses Noret, der allerede på dette tidspunkt er delvis udtørret og henligger som eng.

På luftfotografiet nedenfor ses, hvordan de fleste levende hegn er forsvundet. Det samme gælder drængrøfterne. Markerne er store rationelle enheder, og byen er nu et tæt sammenvokset hele. Selve møllen er væk, men der er stadig bebyggelse på grunden. Lige midt i billedet, øst for byen, ses Avnede husmandskoloni med små grønne haver. På kortet ovenfor ses de oprindelige, aflange matrikler tydeligt.

Torpe

Prioritet: 3

Beskrivelse:

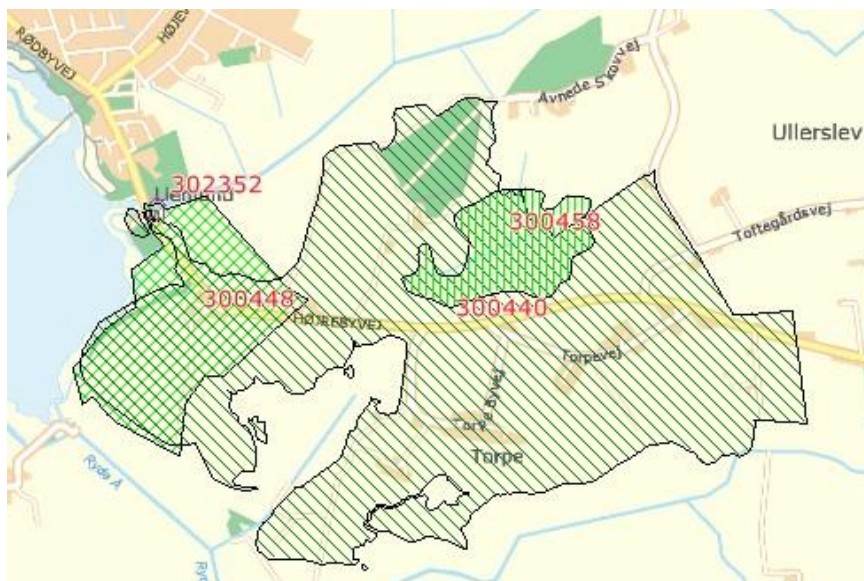
På kortet fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark* kan man se, hvordan afgrænsningen af landsbyen Torpe er regelmæssig mod øst, mens grænserne mod syd, vest og nord bugter sig kraftigt. Ejerlavsgrenserne går mange år tilbage til tiden før inddæmning, dræning og anden regulering. Mod nord lå Avnede Strand og mod syd lå Lammehave. Begge områder er i dag tørre. I Avnede Strand løber Halsted Å ud i Indrefjord, og i syd er det Ryde Å, som også løber ud i Indrefjord.

Torpe kendes tilbage i 1231, hvor stedet omtales som Thorp. Selve bondelandsbyen ligger i ejerlavets sydlige del, omkring Torpevej, syd for Højrebyvej. I dag er der kun få gårde tilbage. De fleste flyttede ud i marken ved udskiftningen i 1803; det var samtidig med St. og Ll. Avnede.

På kortmateriale fra perioden lidt før udskiftningen ses Nygård, som er etableret på Torpes vestligste jorde. Præcis, hvornår gården er etableret, siger materialet intet om.

Der er ikke opstået nogen større ny landsbybebyggelse efter gårdenes udflytning omkring 1803. Den nyere bebyggelse er spredt i hele området.

Landskabet har forandret sig fra våde engarealer til agerjord, og mange af de små stier og markveje er forsvundet, mens de tilbageværende landeveje er rettet ud og reguleret.

Torpes udstrækning er defineret af de gamle kyststrækninger Lammehave og Avnede Strand, som i dag er helt landfaste områder. Den lysegrønne markering (nr. 300459) er Avnede inddæmning, et område der var drænet meget tidligt, allerede i begyndelsen af 1800-tallet. Mod vest helt ud til Indrefjord er gården Nygård (nr. 300448) aftegnet. Den dukker op på kortmaterialet i begyndelsen af 1800-tallet. Endelig er pumpestationen ved Halskov Ås udmundning vist.

De små skovarealer, Torpe og Avnede Skov, ved Avnede Strand findes stadig. I begge disse skove findes fredede fortidsminder.

Sårbarhed:

Det gamle landsbymiljø er temmelig forandret. Det kulturmiljø, som ses i dag, er udtryk for det sene 1800-tals naturregulering og senere tiders behov for stordrift. Småveje og markskel er i stor udstrækning forsvundet.

Landskabet er karakteriseret ved åben og spredt bebyggelse og en ændring heraf ville påvirke udtrykket kraftigt, ligesom det er vigtigt at bevare de skovområder, som går langt tilbage i tiden.

Sammenligner man de to kortudsnit på venstre (situationen ca. 1880) side med luftfotografiet (2006) nedenfor, får man et indtryk af, hvor gennemgribende en forandring landskabet har været igennem. Det skal dertil nævnes, at dræningen af området startede meget tidligere i 1800-tallet. De våde områder har været mere udbredt, end det man ser på kortet.

Baggrundskortet er ophavsretsbeskyttet. DDO®, ©COWI

Arninge

Prioritet: 2

Beskrivelse:

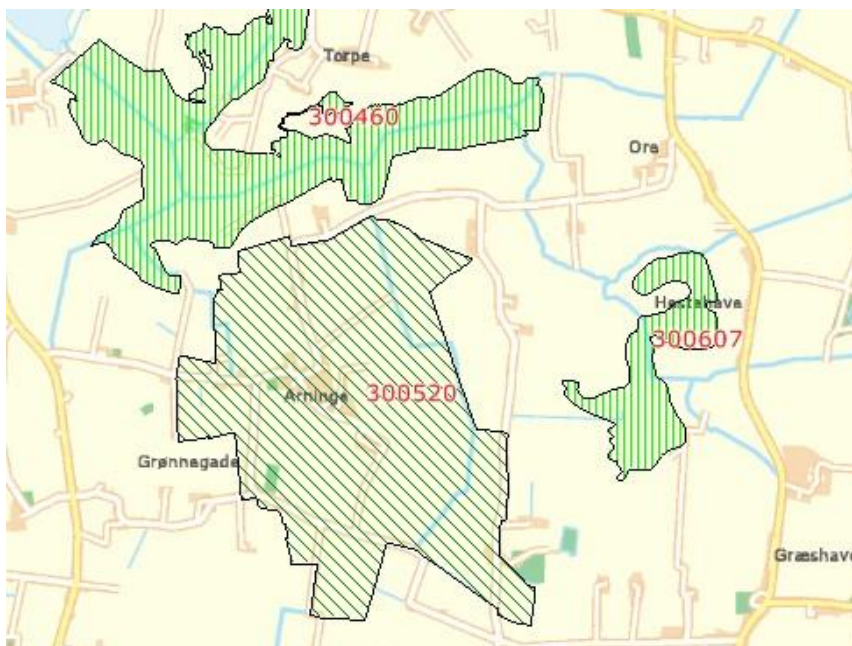
Arninge ligger syd for Nakskov Fjords store vådområder og kendes fra 1231, hvor stedet nævnes første gang i en skriftlig kilde. Også her bærer landskabet præg af dræning og regulering. Landsbyen Arninge ligger omtrent midt i sit ejerlav. Umiddelbart øst for landsbyen lå engang søen Bækkenet. I dag anes området kun som et stykke eng, mens Munkeroeds Rende sørger for at bringe vandet fra det lavtliggende område bort.

Arninge indtog en central plads under svenskekrigene. Det var bl.a. her, at svenskerne gjorde ophold i maj 1659, indtil de drog til deres hovedkvarter i Hellenæs.

Ser man på koterne, højdeangivelserne, i forhold til havets overflade, på kortene til højre, får man et indtryk af søens udstrækning og de mange små øer og holme, der lå i området.

Bækkenet var allerede udtørret i begyndelsen af 1800-tallet. På samme tid, formentlig i forbindelse med udskiftningen der sker før 1814, etableredes et par husmandskolonier i landsbyejerlavet. På vejen nord ud af byen ses Arninge husmandskoloni, og syd for landsbyen ligger Grønnegade husmandskoloni.

En stor del af gårdene flyttede ud i marken i forbindelse med udskiftningen, men landsbyens struktur bevarede. Der byggedes nye huse på de tomme tofter omkring kirke og præstegård. I 1900-tallet kom der elværk (1921), bibliotek (1921), og en skole (1953) tegnet af arkitekt R. Holck, som også stod for alderdomshjemmet i Gloslunde.

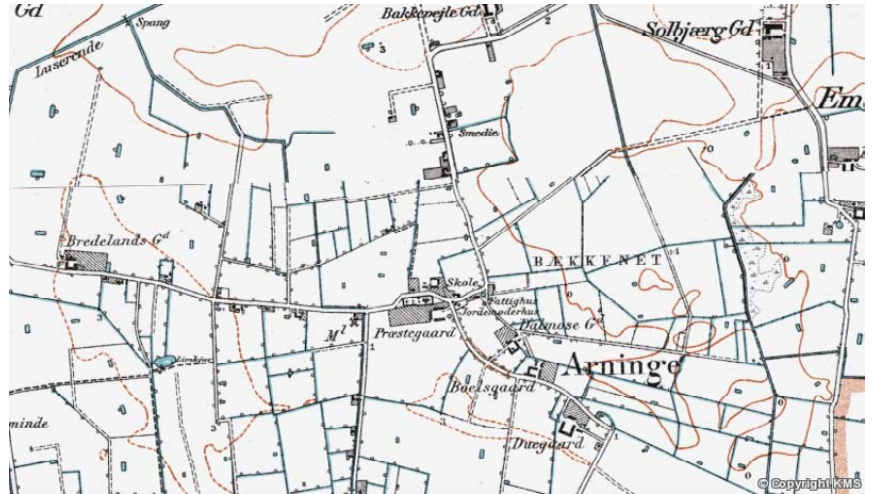
Kortet fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark* viser Arninge landsbys ejerlav. Nord herfor ses det koloniserede land Lammehave og Kalvenor, som enkelte steder ligger under havets overflade. Til højre på kortet ses Ryde Å inddæmning. Begge områder er inddæmmet i første del af 1800-tallet.

Kortet fra sidste del af 1800-tallet viser ved sammenligning med kort og foto på næste side, hvordan landet er blevet til ager, og de fugtige områder trænges tilbage. Koterne, der angiver højden over havets overflade giver et billede af, hvor søen Bækkenet mellem Arninge og Emb har ligget. De mange små cirkler betegner øer og holme i det ellers våde land.

Sårbarhed:

Landsbyen har bevaret sin struktur fra tiden før udskiftningen og den bør fortsat bevares. Landskabet er karakteriseret ved eng- og søområder, mens der ingen skov har været. Infrastrukturen er nogenlunde velbevaret. Området gennemskæres ikke af hverken hovedveje eller jernbane.

Udviklingen i Arninge følger samme spor som Ullerslev, Torpe, St. & Ll. Avnede. Vandforholdene er blevet regulerede, mindre veje og stier og markskel i form af levende hegn er forsvundet til fordel for store marker. Selve Arninge landsby har dog bevaret sin struktur, selvom om bebyggelserne i stor udstrækning er kommet til efter udskiftningen.

Kuditse

Prioritet: 1

Beskrivelse:

Kuditse er et af de mange stednavne, som er af vendisk oprindelse. Første del af navnet, Kud, er et person- eller slægtsnavn, anden del, -itse, betyder folk af den nævnte slægt eller klan. Lokaltiteten er altså oprindelig befolket med Kuds folk. Landsbyens gårde ligger forholdsvis spredt og ureguleret. Landskabet er uberørt af eftertidens husmandsudstyknings, og der er ingen senere bebyggelse, som har lagt sig ind over landsbyens oprindelige struktur. Kuditse, der er en af kommunens 8 mest velbevarede gamle landsbystrukturer, har derfor fået første prioritet.

Kuditse nævnes første gang i en skriftlig kilde i 1300-tallet. Da staves navnet Quodevitze, ligesom navnet på den adelsmand der i 1360 kaldes Michael Bunde de Quodevitze. Måske har der ligget små adelsgårde her.

Sårbarhed:

Kulturmiljøet er sårbart overfor ændringer af bebyggelsesstruktur, veje, diger, hegn, omgivelser og arkitektur.

Kortet fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark* angiver landsbyen Kuditse's udstrækning.

Fotografiet viser det karakteristiske landskab i Kuditse med bebyggelsen, der er trukket ind på grunden, væk fra vejen. Foto Jan Steving, 2007.

Her er et af de få tilfælde, hvor det, man hæfter sig ved i sammenligningen mellem kort og det nye luftfotografi fra 2006, er, hvor ens strukturerne er. De levende hegn i markskellene er i nogen grad forsvundet. Det er generelt for hele området, men bebyggelse og infrastruktur i form af veje er stort set uændret. Det karakteristiske er, at bebyggelserne ligger inde på jorderne og ikke langs vejene, som man ser andre steder.

Se mere om vendiske navne på
http://www.aabne-samlinger.dk/venderprojekt/seminar_snekkenavne_3.htm

Tillitse

Prioritet: 2

Beskrivelse:

Tillitse er et af de vendiske navne, som man møder på Lolland. Endelsen -itse betyder af slægten eller klanen, så her slog klanen Til sig ned.

Landsbyen nævnes første gang i en skriftlig kilde i 1329. Ejerlavet er langstrakt og landsbyen ligger i den nordlige del. Det var en forteby, dvs. bebyggelsen lå omkring lavets fællesarealer, formentlig i nærheden af kirken. Der var en del søer i ejerlavet, som i øvrigt blev udskiftet ret sent, nemlig i 1837.

Sporene af den gamle bondelandsby er helt væk i dag. Nu er Tillitse en lille rural by som følger den øst-vestgående landevej med kirken helt i øst. I vest byggede man i 1889 et mejeri. I løbet af 1900-tallet voksede byen i vestlig retning, og i dag strækker den sig ud på den anden side af mejeriet. Den lille by havde postekspedition og telefoncentral. I år 1900 byggede man en forskole, og i 1908 kom der et alderdomshjem til.

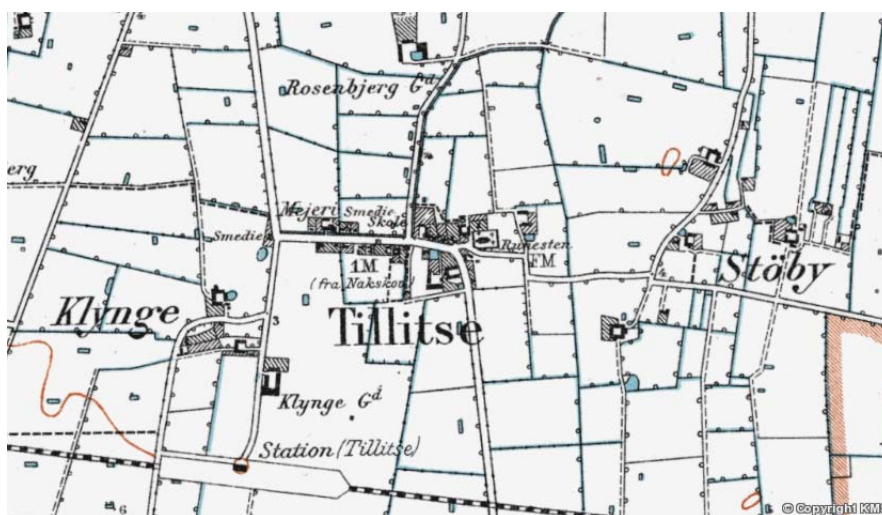
Jernbanen til Nakskov passerede syd for byen. Stationen lå der, hvor den nord-sydgående vej svinger mod vest. Bagagehuset findes stadig, mens jernbanen er nedlagt.

Luftfotografiet fra 2006 viser, Tillitse som følger vejen. Kirken er helt i øst. Stationen lå sydvest for byen, hvor den sydgående vej slår et knæk mod vest.

På de to målebordsblade, som viser situationen henholdsvis ca. 1880 og begyndelsen af 1900-tallet, kan man se, hvordan byen vokser i vestlig retning. Jernbanen ligger i syd og har medført en lille justering af vejforløbet.

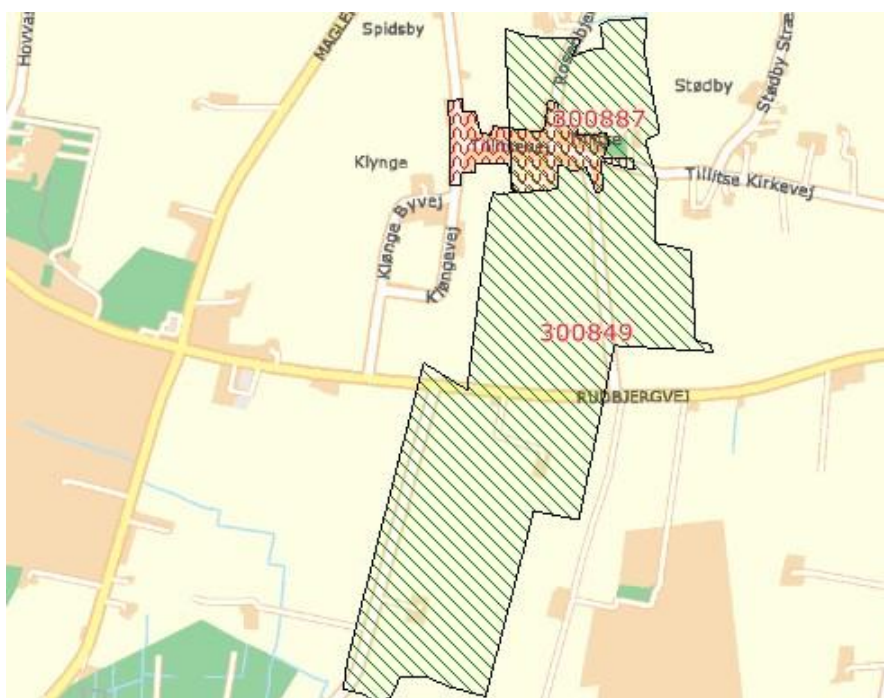

Sårbarhed:

Bebyggelsen langs vejen er af lidt blandet beskaffenhed. Det er vigtigt at fastholde byens arkitektoniske udtryk gennem materialevalg, beplantning og vejføring. Nye bebyggelser kan anlægges som selvstændige sammenhængende enheder.

Tillitsevej med kirken i baggrunden..

Bebyggelsen i Tillitse er af blandet beskaffenhed. En del byggeri stammer fra tiden først i 1900-tallet, mens andet er kommet til senere.

Kortet, som er et udtræk fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark* viser, landsbyen Tillitises udstrækning (grøn) og den lille rurale by (rød) som er vokset frem der, hvor bondelandsbyen lå.

Stødby

Prioritet:1

Beskrivelse:

Af kommunens mange landsbyer er kun få, som er velbevarede i strukturen, heriblandt Stødby. Derfor gives alle disse landsbylandskaber første prioritet.

Landsbyen Stødby skal ikke forveksles med det område syd for det her omtalte, som også bærer navnet Stødby.

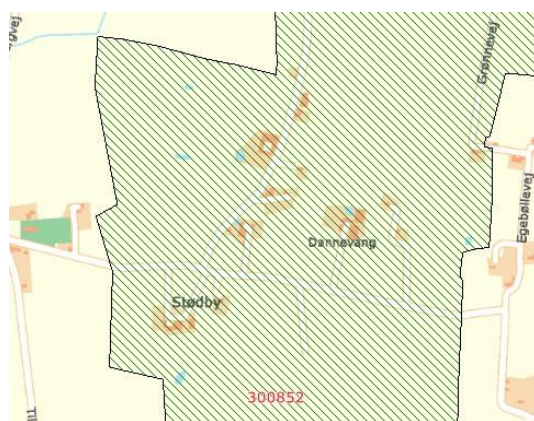
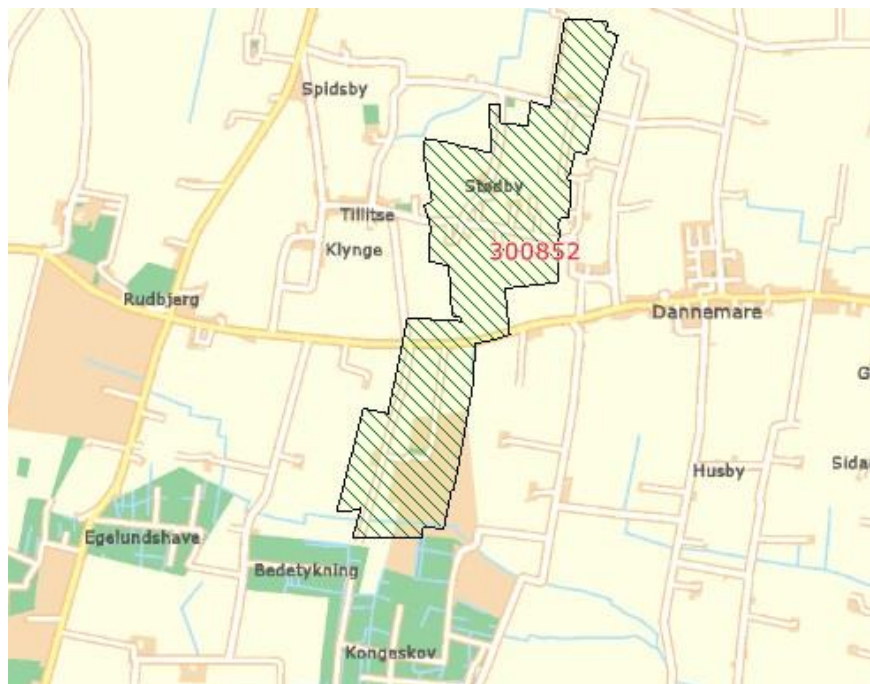
Stødby kendes tilbage i 1329, hvor Stythæby, som den stavedes på dette tidspunkt, nævnes første gang.

Stødby er en såkaldt vejlandsby, dvs. bebyggelsen følger vejen, men den er udsædvanlig, idet gårdene følger to veje, nemlig Tillitse Kirkevej (den øst-vestgående vej) og Stødby Stræde (nord-sydgående vej).

Nuværende Grønnevej (parallel med Stødby Stræde), som i dag fortsætter i Egebøllevej, har tidligere fortsat i sydgående retning helt ned til en gård, der lå ved Tillitse Kirkevej. På det detaljerede kort kan man se bebyggelsen tydeligere. Disse ændringer har dog ikke påvirket kulturlandskabets struktur nævneværdigt, derfor er landsbyen som kulturmiljø vurderet som velbevaret.

I middelalderen lå der en hovedgård i Stødby. Der kendes skriftlige kilder der omtaler Støttebygård fra perioden 1390 til 1415; i den sidste kaldtes gården Truitzhaffue.

Udskiftningen kom sent til Stødby. De fleste af omegnens

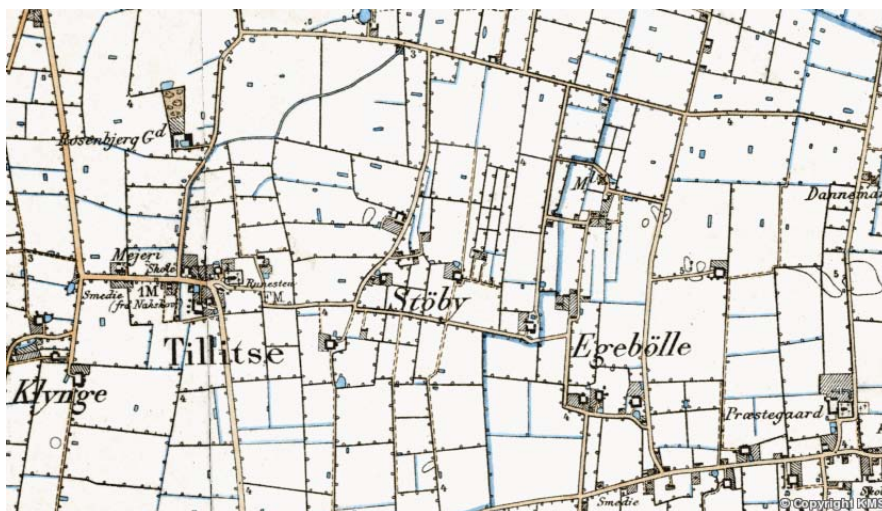
Stødby Stræde. Foto Jan Steving, 2007.

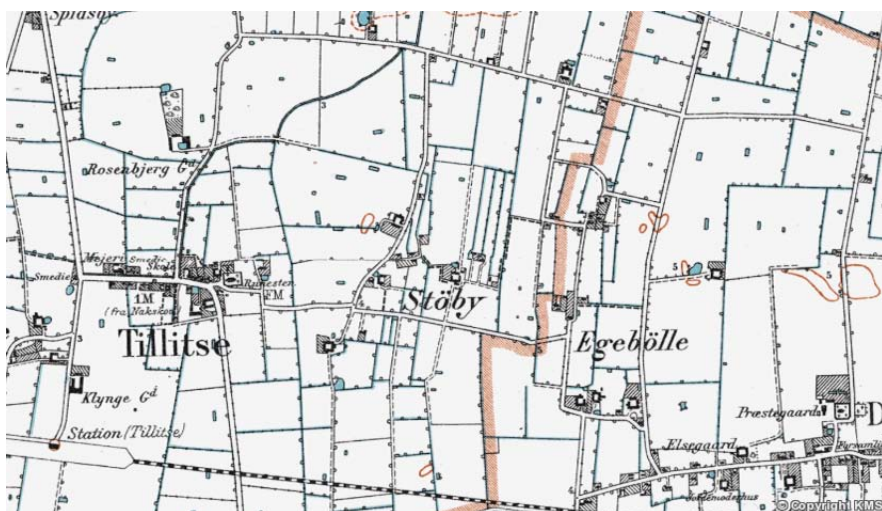
landsbyer blev udskiftet i 1803 og i 1814, men i Stødby ventede man til 1837.

Sårbarhed:

Kulturmiljøet er sårbart overfor ændringer af bebyggelsesstruktur, veje, diger, hegn, omgivelser og arkitektur.

Ser man på de to kort fra henholdsvis sidste del af 1800-tallet og første del af 1900-tallet fremgår ændringerne i vejene tydeligt, og man forstår bedre gårdenes placering.

Stødby er velbevaret i sin struktur, ligesom Kuditse, der ligger i nærheden. Derfor er der ikke store forskelle på de to kort og luftfotografiet.

Munkeby og Gammelby

Prioritet: 3

Beskrivelse:

Landsbyerne Munkeby og Gammelby (nr. 300847) har fælles ejerlav. I dag er det kun Gammelby der kan skelnes som landsby, mens det vi i dag forbinder med Munkeby er en samling af gårde og huse (nr. 300943), dvs. et kulturmiljø fra perioden efter 1800.

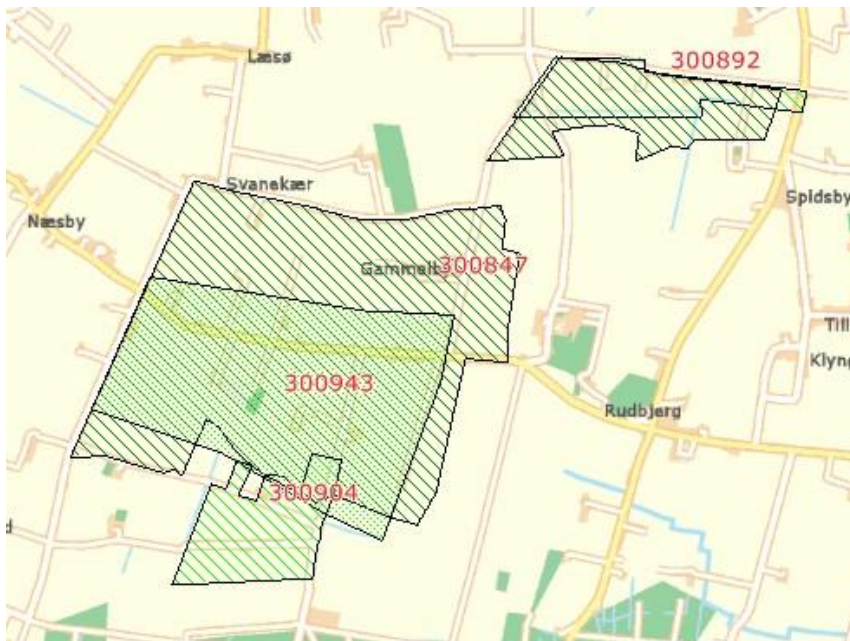
Landsbyerne havde et fællesareal nordøst for ejerlavet ved grænsen til Arninge. Her blev i forbindelse med udskiftningen etableret en husmandskoloni, Måjbølle og Munkebølle husmandskoloni (nr. 300892). Der har været knyttet flere navne til stedet. Frem til midten af 1900-tallet hed området Fælends Huse. Herefter kaldes stedet for Munkeby og Måjbølle Fæld.

I 1600-tallet var der 5 gårde i Gammelby, og Munkeby havde 7 gårde og 13 huse med jord. I 1800-tallet fandtes Gammelbys 5 gårde stadig, ligesådan Munkebys 12 gårde, men efter udskiftningen, som blev gennemført i perioden 1814-30, var der flest gårde bevaret i Gammelby. I dag knytter stedsnavnet Munkeby sig til en nyere samling af gårde og huse, der ligger omkring Rudbjergvej og Vindeholmevej. Her er bl.a. et elektricitetsværk og en smedje og lidt mod øst lå fattighuset.

Jernbanen, som blev nedlagt i 1953, gik tværs igennem ejerlavet. Sporene af Munkeby Stations peron kan stadig ses i landskabet (se luftfotografiet på næste side).

Sårbarhed:

Det landsbymiljø, som kunne forbindes med tiden før 1800, kan ikke rigtig erkendes i dag, hvor udskiftningen har gjort, at bymiljøet er forsvundet. De primære veje i

Den mest markante forandring i landskabet i perioden fra slutningen af 1800-tallet til første del af 1900-tallet er de mange levende hegn, som er forsvundet, ligesom en del småveje og stier ikke længere findes.

området ses stadig, mens jernbanen ikke har sat efterladt sig voldsomme spor. Kulturmiljøet er derfor mest sårbart overfor forandringer i infrastrukturen, ligesom en ændring af den åbne bebyggelses og beplantning også vil ændre på miljøet.

Elektricitetsværket i Munkeby, forår 2007.

Jernbanen har passeret tværs gennem området, men er nu forsvundet. Kun sporene fra Munkeby Station kan stadig ses. Den lille samling af gårde og huse er kommet i løbet af 1900-tallet, og på luftfotografiet er der kommet lidt flere huse til, end dem man ser på kortet på foregående side. Bebyggelseskarakteren er dog stadig meget åben.

Den lille samling af gårde og huse, Munkeby, forår 2007.

Spidsby

Prioritet: 2

Beskrivelse:

Spidsby er som kulturmiljø en såkaldt mindre rural by (nr. 300906). Det vil sige en mindre bymæssig bebyggelse uden agrare funktioner. Samtidig er bebyggelsen ikke stor nok til at være en rural by. Sådanne kulturmiljøer opstår oftest i det åbne land, men af og til som her, i nærheden af en landsby, Tillitse.

Den eneste servicefunktion, som er tilknyttet Spidsby er jordmoderhuset, som kan findes lige nord for byen på Maglehøjvej.

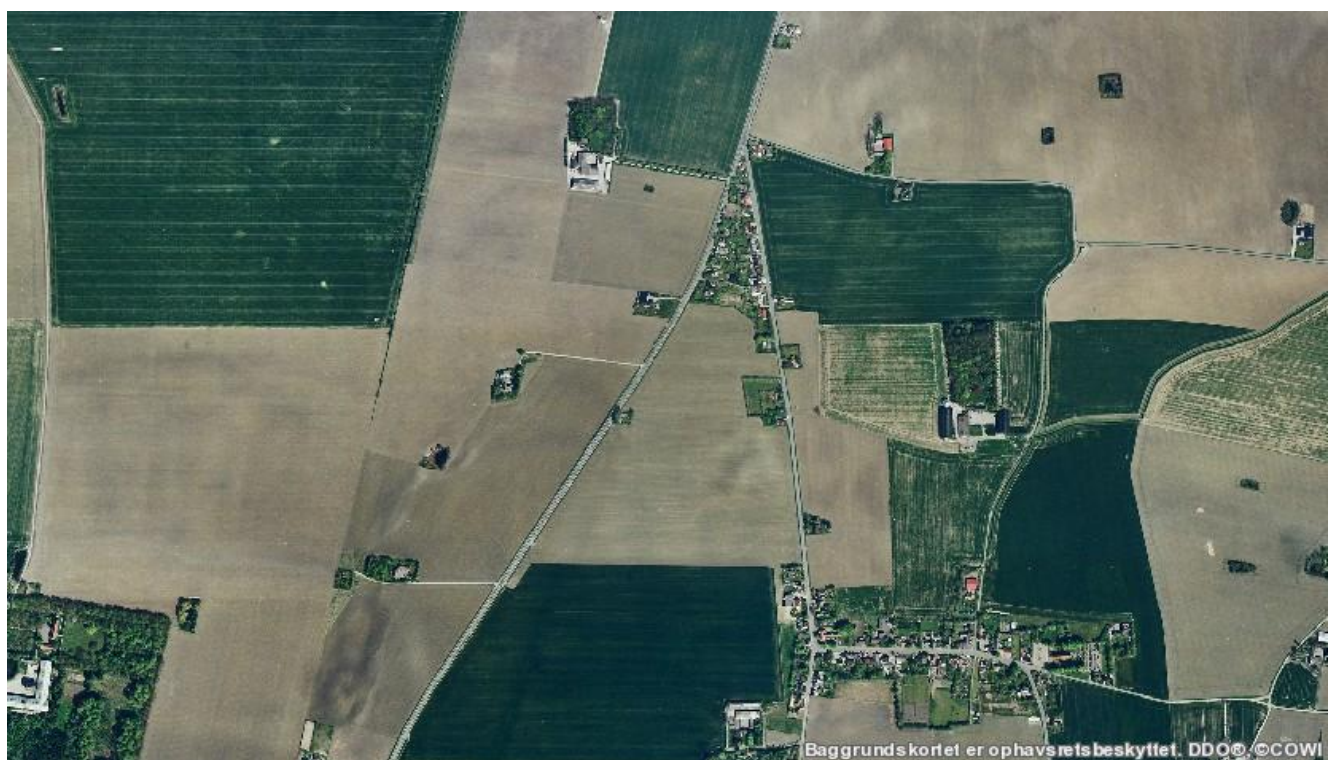
De første bygninger på stedet ses i slutningen af 1800-tallet. Man kan se dem på det såkaldte høje målebordsblad, gengivet til højre her på siden. Det er dog først i begyndelsen af 1900-tallet, at navnet Spidsby ses i forbindelse med stedet.

Det lave, brede, målebordsblad, som vises nederst på denne side, er fra begyndelsen af 1900-tallet. Her ses bebyggelsen med navns nævnelse, men den er ikke vokset meget. Spidsby er med andre ord primært fra midten og anden halvdel af 1900-tallet. Byens nuværende udstrækning ses på luftfotografiet fra 2006 på næste side.

Sårbarhed:

Dette kulturmiljø af nyere dato er ganske velbevaret. Byen er mest sårbar overfor ændringer i infrastrukturen, da en ændring af vejene ville ødelægge forholdet mellem byens facon og dens navn. I øvrigt bør der tages hensyn til områdets eksisterende byggeskik ved eventuelle forandringer.

Rudbjerggård

Prioritet: 1

Beskrivelse:

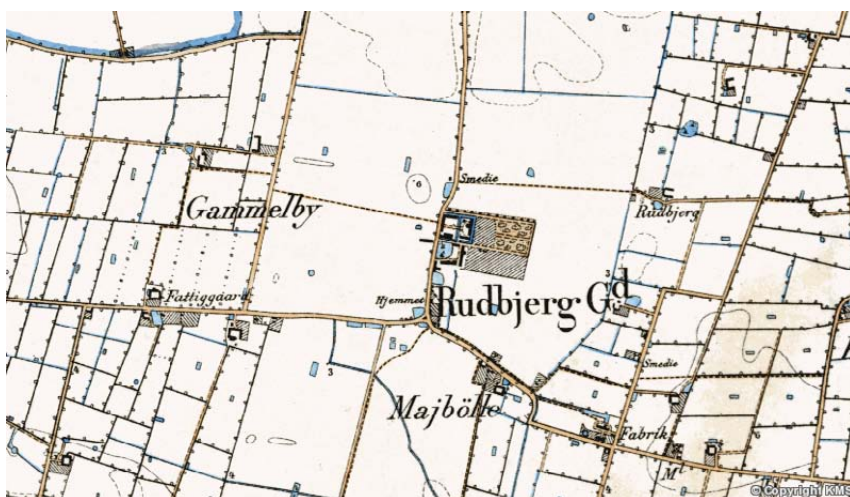
En kongelig hovedgård i Rudbjerg kendes helt tilbage til Valdemars Jordebog i 1231. Der er referencer til en kongelig gård frem til 1619. Samtidig omtales Rudbjerggård i det ene ejerskifte efter det andet, men sammenhængen mellem de to er noget uklar.

Rudbjerggårds jorder strækker sig i nord-sydlig retning med de nu forsvundne landsbyer Rudbjerg og Majbølle i øst og syd og Gammelby og Munkeby i vest. I 1911 solgte L.E.A. Reventlow 37 tdr. hartk. til sin broder. Det blev til Vindeholme, der i dag drives som konferencested. Rudbjerggårds nordøstligste område er den mindre rurale by, Spidsby, som er omtalt på forrige side.

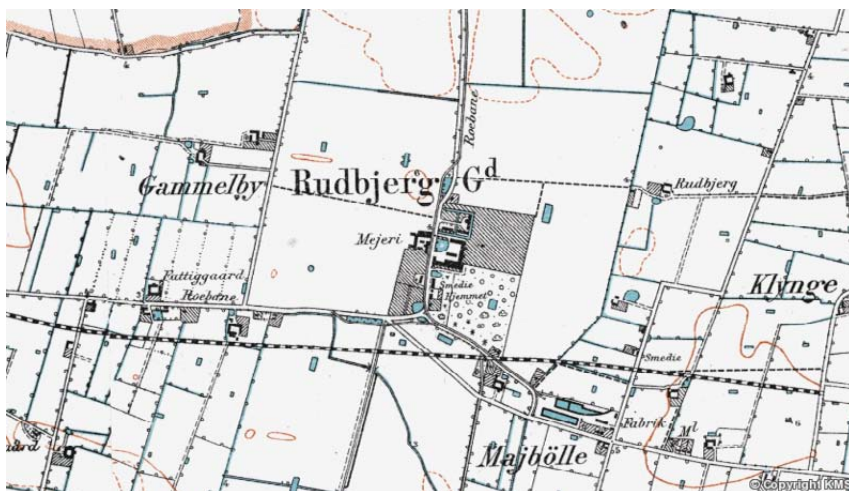
Bartoftegård, der er markeret med en ternet skravering, nævnes første gang i 1530. I 1664 omtales den som en fæstegård til Rudbjerggård.

Rudbjerggårds hovedbygning ligger på en borgholm med vand omkring. Den ældste del af bygningskomplekset, en bindingsværksbygning i to stokværk og med tårn, går tilbage til 1605. Anlægget er muligvis oprindelig været firfløjet, idet der indtil midten af 1800-tallet stod en nordfløj parallelt med den nuværende sydfløj.

Et af de meget interessante forhold ved hovedgården Rudbjerggård er, at man i landskab og bebyggelse helt konkret kan se mange års kulturhistorie. Den ældste del af hovedgården, der stadig er omkranset af vand, er bygget i en tid, hvor forsvar til enhver tid skulle tænkes ind i hverdagen. De mange avlsbygninger, som er vokset frem især

syd for hovedbygningen, men også ude på arealerne, vidner om boliger for gårdens ansatte og forandringer i driften. Her ses boliger for medarbejdere. Nu er mange af dem lejeboliger. Det moderne, intensive landbrug med sukkerroen i centrum har sat sine spor. Lejekaserne til de polske landarbejdere, og en læsserampe til roebanen ses, ligesom skinnerne dukker op igen nem asfalten her og der. Ikke alt har drejet sig om sukkerroer; et mejeri findes også på stedet.

Her ses nogle af de bygninger, der hører under Rudbjerggård.

Sårbarhed:

Rudbjerggårds mest markante egenart er den kontinuitet man finder på stedet. Hovedbygningen med rødder mange århundreder tilbage, produktionsbygninger som afspejler forskellige tiders ideer om landbrugsdrift. Landskabet er kun forandret mht. skovbeplantningen, som har været mere fremtrædende, end den er i dag. Hele området bør berøres så lidt som muligt, og om nødvendigt så med stort hensyn til både arkitektur, infrastruktur, beplantning og arkitektur.

Billedet til venstre viser læsserampen til den nu nedlagte roebane. Midt for i billedet, i græsrabatten, ses et lille stykke af roebanens skinner. Billedet til højre viser en polak-kaserne. Den er fredet og i dag er indrettet til moderne boliger. Typen her er helt typisk for Lolland. Identiske bygninger findes f. eks. ved Tågerup, hvor polakkasernen er indrettet til museum. Bemærk at proportionerne i disse bygninger svarer meget til laderne med trempel, som vi ser i statshusmandsbrugene fra ca. 1920.

Tryghuse

Prioritet: 1

Beskrivelse:

Tryghuse går ikke så langt tilbage i de skriftlige kilder. Stedet nævnes første gang omkring 1560 som Trehus og Trihus. Det siger dog muligvis mere om kildernes tilfældigheder end om alderen på landsbyen.

Landsbyens gårde ligger langs vejen lige midt i ejerlavet. I 1600-tallet bestod landsbyen af 5 gårde. I 1800-tallet var der tre tilbage. Udskiftningen blev gennemført i 1787, men det betød ikke udflytning af gårdene. De ses den dag i dag langs den lille vej.

Denne meget lille landsby er strukturelt uberørt af senere tiders kulturspor. Der er ikke kommet nævneværdig ny bebyggelse i området, og landskabet med veje og markskel har ikke været udsat for store forandringer.

Tryghuse er et af kommunens få meget velbevarede landsbykulturmiljøer. Ser man på luftfotografiet og de 2 kort fra henholdsvis slutningen af 1800-tallet og første del af 1900-tallet, kan man genfinde langt flere bevarede markskel end andre steder i kommunen. Bemærk f. eks. den karakteristiske skrå linje midt i den nederste del af kort og fotografi.

Sårbarhed:

Kulturmiljøet er sårbart overfor ændringer af bebyggelsesstruktur, veje, diger, hegn, omgivelser og arkitektur.

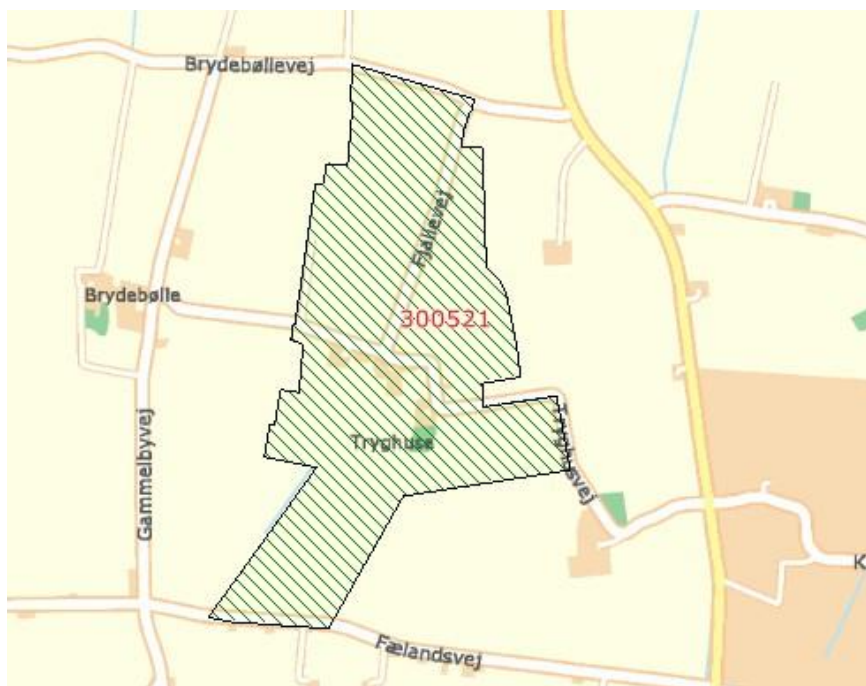

Foto Jan Steving, 2007

Sammenligner man kort og luftfoto kan man se, hvordan de grundlæggende markskel stadig findes i landskabet. Den trapezformede mark lige ved Suderballe kan tydeligt ses, ligesom marken umiddelbart nordøst for de tre gårde har bevaret sin facon. Sognegrænsen og landsbyens ejerlavsgreenser ses stadig i den karakteristiske skrå linjeføring i marken midt i billedets nederste del.

Foto Jan Steving, 2007

Holleby

Prioritet: 3

Beskrivelse:

Holleby kendes som landsby langt tilbage i tiden, men den er forsvundet som kulturmiljø i dag. Der er nu kun to gårde tilbage, Holle-næsgård og Fredenslund.

Landsbyens nordlige del har en meget uregelmæssig facon, men ser man på koterne på landkortene, som angiver højden over havets overflade, får man en ide om årsagen. På østsiden gik Nakskov fjord langt ind i landet, og på den tid, hvor landsbyens arealer blev udstykket, var Lammehave stadig et stort kystområde. På landsbyens vestside var der en sø, hvilket forklarer den buede linjeføring. Holleby havde 5 gårde i 1600-tallet. Ved udskiftningen i 1797 var der 3 gårde. I dag er der to tilbage.

Inddæmningen af Nakskov Fjord begynder først i 1800-tallet, og det påvirker landskabet omkring Holleby betydeligt.

Lammehave i øst bliver til engområde, og i dag er stedet helt tørt. Vandet løber i den kraftigt regulerede Ryde Å. Mod vest er søen gradvis mere og mere udtørret. På kortet fra slutningen af 1800-tallet er arealet eng, men i dag er der ganske tørt.

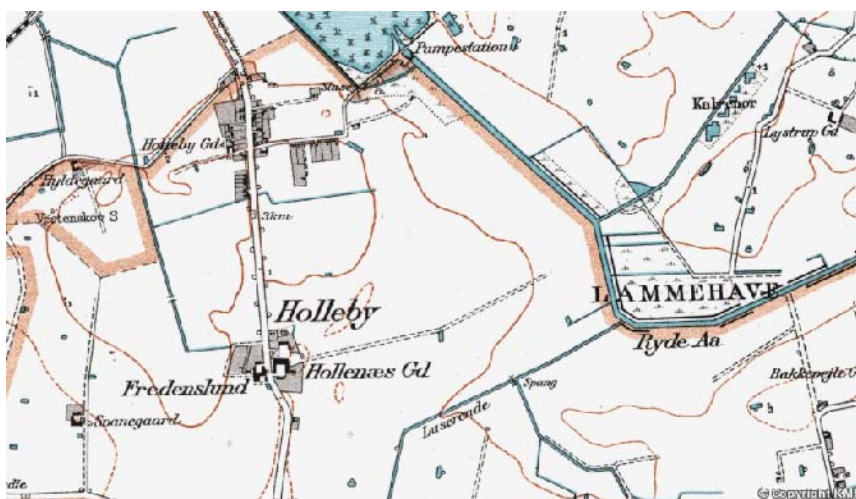
Nord for landsbyens gårde voksede der i slutningen af 1800-tallet en lille rural by frem. Oprindeligt lå den på en lille tange med vandet tæt ved. I dag er området helt reguleret, og kun Holleby pumpestation lige øst for bebyggelsen vidner om den indsats, der skal til for at holde arealerne tørre.

I dag er det denne nyere bebyggelse, der bærer navnet Holleby.

På kortet fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark* ses to kulturmiljøer med navnet Holleby. Det grønne område viser landsbyen Holleby, mens det lille røde areal viser den mindre rurale by, som i vore dage identificeres med betegnelsen Holleby. Landsbyen viser os, hvor kysten gik for man begyndte udtørring af Nakskov Fjord. Mod øst, hvor Ryde Å ses i dag, gik fjordkysten og Lammehave. Mod vest var landet så lavt, at der var en sø og flere små holme. Koterne på kortene viser mere præcist, hvor disse områder var.

De røde streger på kortet her viser højdeforholdene. Bemærk sammenfaldet mellem disse og landsbyens afgrænsning. På dette kort, som viser forholdene i begyndelsen af 1900-tallet, ses den nyere by. Holleby, nord for landsbyen.

Sårbarhed:

Der er ikke meget tilbage af landsbyen før 1880 i dette landskab. Inddæmningen har forandret landskabet, og bebyggelsen er flyttet frem mod den moderne kyst ved Indrefjord. Det interessante i denne sammenhæng er derfor snarere inddæmningens landskabspåvirkning end landsbyen, som er helt forsvundet.

Kortet, det såkaldte høje målebordsblad fra ca. 1880, viser den efterhånden meget regulerede Ryde Å og det udbredte engareal Lammehave og Kalvenør. Endnu er her 3 gårde i Holleby, og den mindre rurale by, nord for landsbyen, er ikke dukket op endnu. Der er stadig eng vest for landsbyen. På luftfotografiet ser man, hvordan udtørring har forvandlet disse områder til ager.

Vestenskov & Rårup

Prioritet: 2

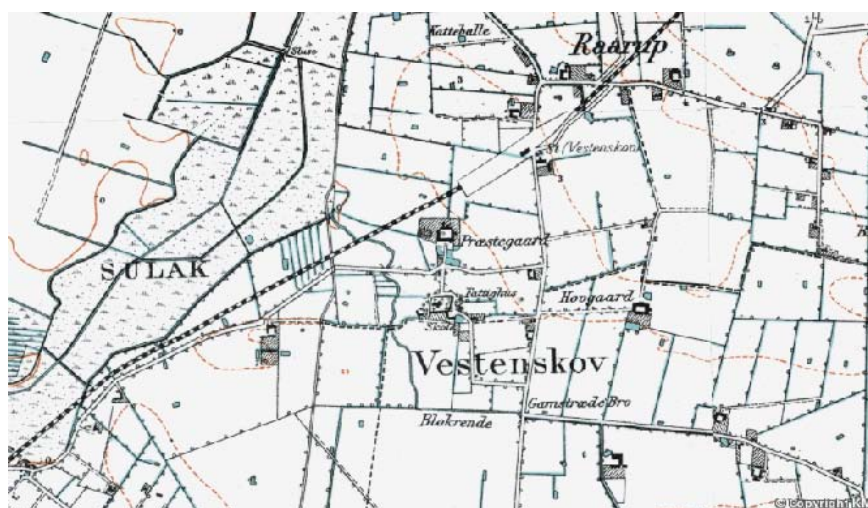
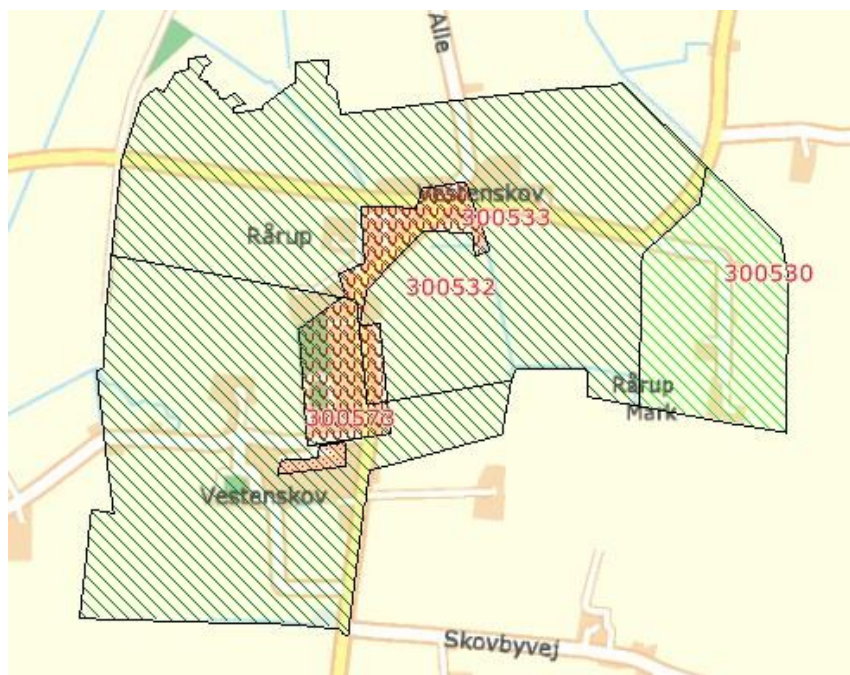
Beskrivelse:

Landsbyerne Vestenskov og Rårup behandles under et, eftersom vore dages bymæssige bebyggelse er den mindre rurale by Rårup-Vestenskov. Landsbyen Rårup er helt overlejret af den nyere by og Vestenskov er bedst bevaret lige omkring kirken. Øst herfor er den nye lille by vokset frem.

Landsbyerne er udskiftet relativt sent: Vestenskov mellem 1805 og 1814 og Rårup efter 1814. Husmandskolonien Rårup Mark (nr. 300530) blev udmatrikuleret i forbindelse med udskiftningen, men der bliver først bygget på stedet i slutningen af 1800-tallet. Bebyggelsen ses på kortene her på siden.

Da jernbanen åbnede i 1926 placeredes stationen lige midt imellem de to landsbyer, og det satte gang i byudviklingen. Skolen er fra 1911, alderdomshjemmet fra 1924. I 1943 blev bygget. Byen voksede også efter, at jernbanen blev nedlagt (1954). I 1990'erne byggedes rækkehuse umiddelbart øst for kirken.

Landskabet er også her påvirket af inddæmning og afvanding. I fjorden lå Store og Lille Vejlø, og imellem øerne og Vestenskov lå farvandet Sulakke. I dag ligger hele området bag diger.

Sårbarhed:

Begge landsbyers kulturmiljø er ret forstyrret dels af tørlægningen af området, dels af jernbanen. Her som andre steder er marker blevet til store enheder med nedlægning af levende hegn til følge.

Den lille rurale by Rårup-Vestenskov, som strækker sig fra kirken i sydvest op forbi stationsbygningen til hovedlandevejen i nord har en sammenhængende karakter med huse i den såkaldte bedre byggeskik stil. Denne karakter bør fastholdes, ligesom ændringer i infrastruktur ikke bør bryde igennem denne helhed.

På luftfotografiet fra 2006 ses til venstre i billedet renden, hvor vandet fra det udtørrede Sulakke ledes mod sydvest ud i Nakskov Fjord. Den trekantede mark øverst midt i billedet viser præcis hvor jernbanen og stationen lå (sammenlign med kort på forrige side). Helt til højre i billedet ses husmandshusene Rårup Mark.

Nedenfor ses klassiske elementer i en mindre rural by: Kirke, jernbanestation, skole og butik.
Foto af kirken: Museum Lolland-Falster, 2011

Læsø

Prioritet: 1

Beskrivelse:

Det karakteristiske ved landsbyen Læsø er først og fremmest gårdenes beliggenhed. De ligger langs vejen to og to overfor hinanden. Ganske vist er der i tidens løb kommet enkelte huse til ind imellem gårdene, men det forandrer ikke landsbyens struktur. Derfor er netop denne landsby et af de få virkelig velbevarede kulturmiljøer i kommunen.

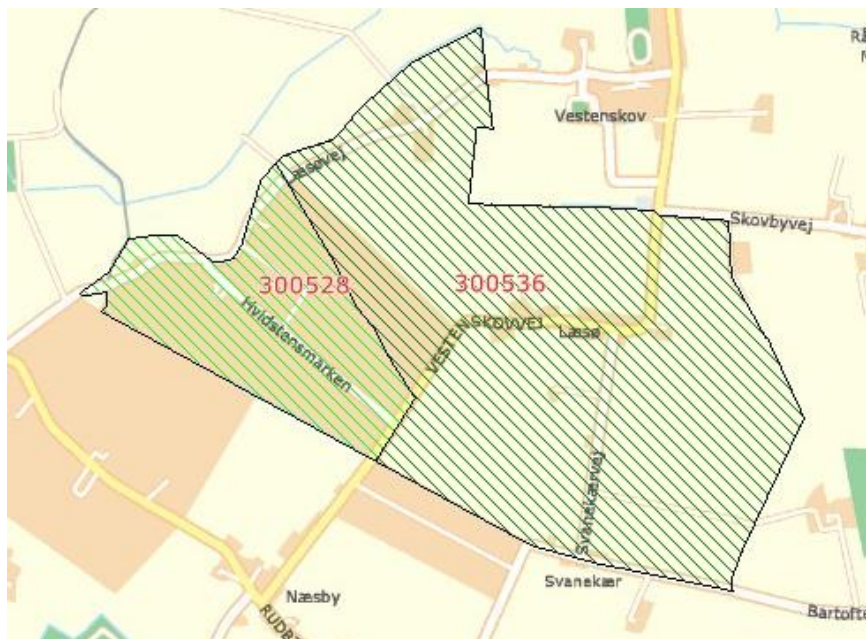
Udskiftningen kom sent til Læsø, i 1814, men samtidig med en række andre landsbyer her i området. Hvidstensmarken, som ligger i landsbyens sydvestlige del, er udskilt på dette tidspunkt. Det ser dog ikke ud som om, der er blevet bygget på samme tid, for udstykningsen er mere varieret end mange andre steder. Hvidstensmarken ligger nærmest de inddæmmede områder ud mod Nakskov Fjord. Ofte lå husmandsudstykningerne på landsbyens dårligere jorder. Det er muligvis tilfældet her, da de inddæmmede områder ikke er lige så frugtbare som de lerede morænejorder.

Sårbarhed:

Den største forandring i kulturmiljøet er følgerne af inddæmningen, hvorved landsbyen mistede sin kyststrækning.

Infrastrukturen er ikke nævneværdigt forstyrret. Jernbanen, som er forsvundet, blev lagt nordvest for området, og der er ikke ændret væsentligt i vejføringen.

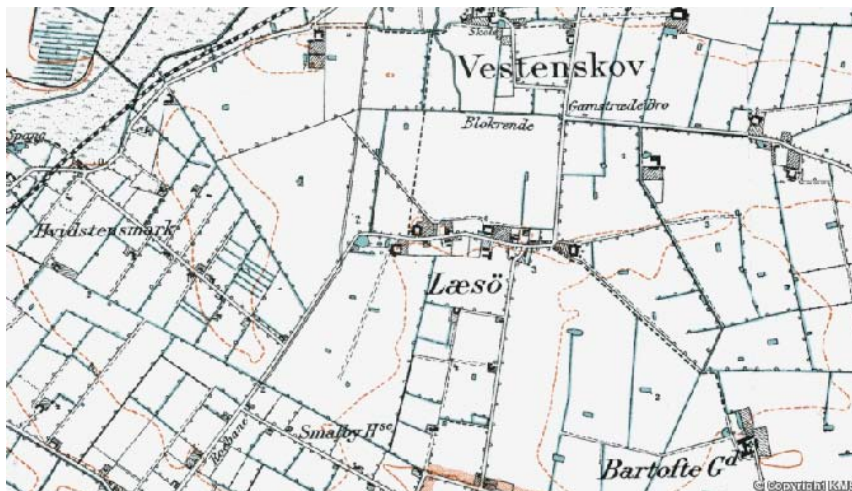
Det er vigtigt at bevare landsbyens karakteristika, gårdene som er placeret to og to overfor hinanden og Hvidstensmarken ved vejen i den sydvestlige del af ejerlavet.

Det karakteristiske ved landsbyen Læsø er gårdenes beliggenhed to og to overfor hinanden.

Området er et glimrende eksempel på, hvordan landsbyen så ud før 1800 med en klar og ikke ødelæggende påvirkning af udskiftningens husmandsudstyknings og inddæmningen af Nakskov Fjord.

Kortet fra først del af 1900-tallet viser, hvordan jernbanen er ført nordvest for Læsø. Jorderne er præget af de mange afvandingskanaler, og Sulakke, som det afvandede område blev kaldt, er stadig et udpræget engområde.

Husene i Hvidstensmarken varierer mere end man normalt ser i husmandsudstyknings, men udmatruleringen er lige så regelmæssig som altid. Mange husmandsbrug har solgt jorden fra og arealerne er lagt sammen med de omkringliggende marker. Det er ikke så udtalt her på stedet. Det viser luftfotoet fra 2006. Foto Jan Steving 2007

Næsby

Prioritet: 3

Beskrivelse:

Landsbyen Næsby kendes langt tilbage i tiden. Stedet nævnes i Valdemars Jordebog. Området er stærkt påvirket af moderne livsstil og udnyttelse af jorderne.

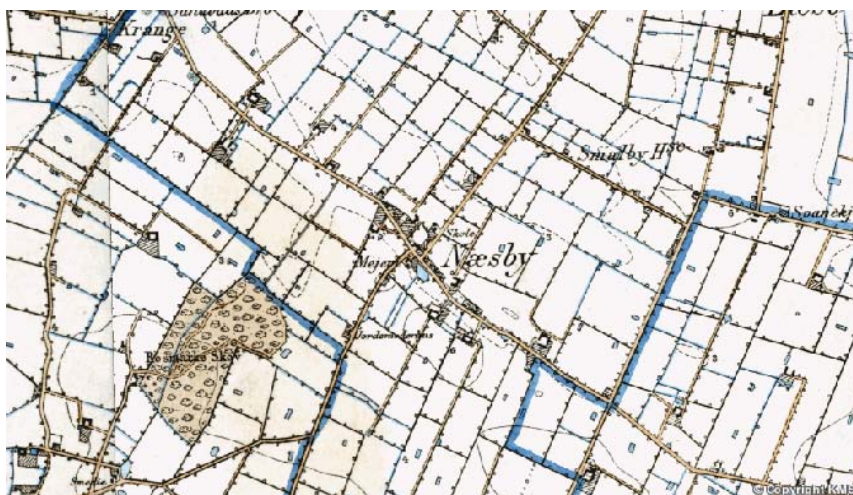
I dag forbindes navnet Næsby med den lille rurale by på landevejen og de 3 sommerhusudstykninger nede ved stranden bag diget.

Ejerlavet Næsby lå i 2 sogne: 19 gårde og 4 huse med jord lå i Vestenskov, og 4 gårde lå i Tillitse.

Selve landsbyen lå allersydligst i Vestenskov sogn, men den kan ikke erkendes i dag, hvor den nyere bebyggelse, som udgør den mindre rurale by, har overlejret området. Denne nyere by er derimod ganske velbevaret. Her har været skole, andelsmejeri, andelskølehus og telefoncentral. Det er sådanne servicefunktioner, som definerer en mindre rural by, og adskiller en bebyggelse fra en samling af gårde og huse.

I landsbyens nordlige del blev der i forbindelse med udskiftningen, som strakte sig over perioden 1805-1830, etableret 9 husmandsbrug. I begyndelsen blev området kaldt for Smalby Huse. I dag hedder stedet Smalby. Mange af husmandsstederne er væk i dag. Til gengæld ses en række huse nærmere Næsby på Vestenskovvej.

Jernbanen til Nakskov skar sig igennem området, og selvom den blev nedlagt for 50 år siden, kan stationsområdet stadig ses i landskabet.

Ud mod stranden ligger et stort sommerhusområde. Efter inddæmningen lå området hen først som eng, siden som ager. Sommerhusudstykningerne kan ses på kort fra 1970'erne.

Sårbarhed:

Der er ikke meget tilbage af landsbyen som kulturmiljø. Derimod er den mindre rurale by fra århundredskiftet mere velbevaret. Husmandsudstyknungen fra begyndelsen af 1800-tallet er meget reduceret, ligesom områdets sydlige del er bebygget med sommerhuse.

Det er væsentligt at fastholde den byggeskik, som findes i byen, ligesom infrastrukturen også kun er lidt påvirket af nyere tids udvikling.

Luftfotografiet fra 2006 viser byen, som primært ligger på Rudbjergvej, og som desuden vokser lidt op ad Vestenskovvej. Den aflange hvide plet nederst midt i billedet er stationsområdet på den nu nedlagte jernbane. Størstedelen af området er stadig agerbrug, men i syd er der udviklet et sommerhusområde.

Baggrundskortet er ophavsretsbeskyttet. DDO®, ©COWI

Knubbeløkke

Prioritet: 1

Beskrivelse:

De fleste af kommunens velbevarede landsby-kulturmiljøer ligger mod sydvest. Her findes Læsø, Stødby og Tryghuse for blot at nævne nogle. Det er også her vi finder Knubbeløkke.

Omtrent midt i ejerlavet snor landevejen sig, og her ligger landsbyens gårde. Udskiftningen fandt sted efter 1814. Enkelte gårde er måske nok flyttet i den anledning, men landsbyen er stadig en klar og tydelig helhed. Med tiden er der kommet enkelte huse til mellem gårdene.

For enden af landevejen i vest ligger hovedgården Gottesgæbe, den er oprettet i 1723 af 9 gårde fra Knubbeløkke.

Ved kysten ligger den nu udtørrede Høksø. Her ved kysten ligger også Riddertofte. Det er vanskeligt ud fra det foreliggende materiale at fastslå, om der her er tale om en samling gårde og huse, som er udflyttet fra Knubbeløkke landsby, eller om det er husmandsudstyknin-
ning fra Gottesgæbe. Nordøst i ejerlavet ligger Rosmarke skov.

Sårbarhed:

Knubbeløkke er sårbar overfor ændringer i infrastruktur, idet en ændring af vejføringen vil spolere landsbyen med gårdene, der følger den let bugtede vej, ligesom fremmede arkitektoniske udtryk vil forstyrre området.

Ejerlavets jorder anvendes stadig til agerbrug. Udtørringen af Høksø er den største ændring i landskabet. Derfor er miljøet også sårbart overfor ændringer i beplantning.

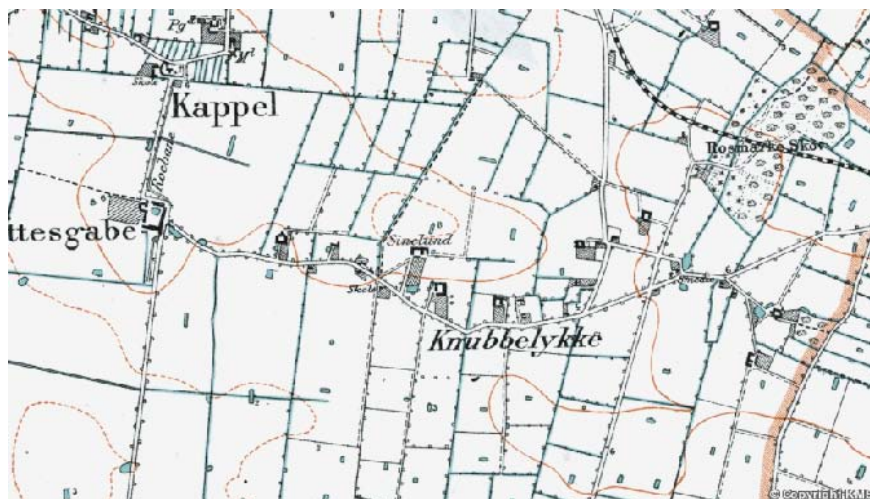
Landsbyen Knubbeløkke er en af de velbevarede landsbyer i Lolland Kommune. Bøndergårdene har altid ligget på den let bugtede øst-vestgående vej. Udskiftningen omkring 1814 ændrede ikke væsentligt på dette.

Foto Jan Steving 2007.

På de her viste kort og luftfoto, er det genkendeligheden, der er det mest karakteristiske. Her er ingen større ændringer af veje, ej heller af beplantningen i området.

Der er lidt færre gårde og huse langs vejen på luftfotografiet end på kortene, og der skal ikke meget til før landsbyen bliver vanskelig at erkende, og et velbevaret kulturmiljø vil være forsvundet.

Kappel

Prioritet: 1

Beskrivelse:

Kappel er historisk interessant som et religiøst kulturmiljø. Navnet Kappel kommer af ordet kapel.

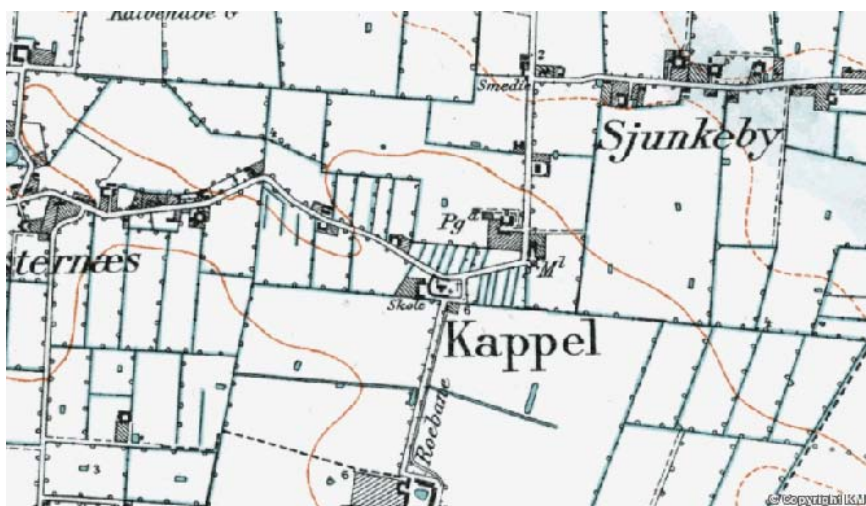
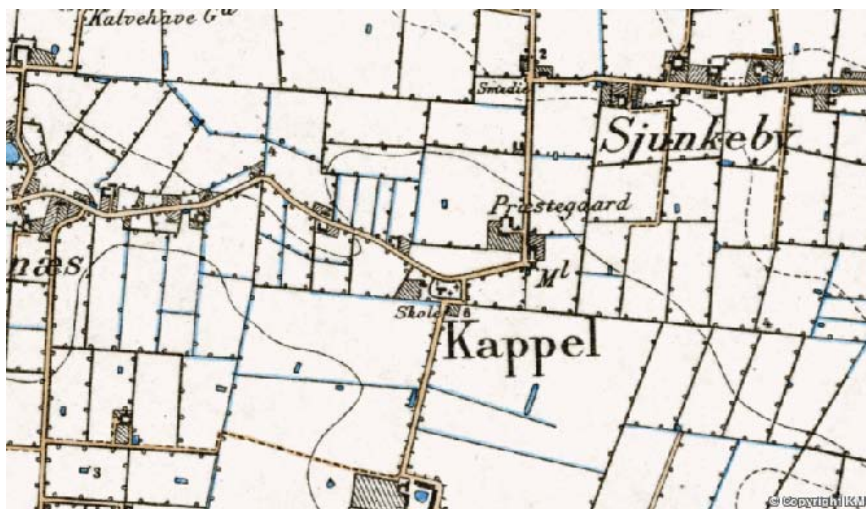
Egentlig var Kappel sogn en del af Vestenskov, men afstanden til kirken var meget lang, og beboerne fik i 1464 Chr. Is tilladelse til at opføre et lille kapel nær Hellig Trefoldigheds Kilde. Det var et sted, som mange syge besøgte. I 1570, formentlig under indflydelse af reformationen, befaler Frederik II kapellet nedlagt, men man fulgte ikke ordren. I stedet blev kapellet i 1600 gjort til anneks til Vestenskov. Først i 1882 blev sognet et selvstændigt pastorat.

Kilden, som lå på stubmøllens jord, eksisterede stadig i 1800-tallet.

I mange år lå her kun kirken, præstegården og stubmøllen. Først i slutningen af 1800-tallet kom en skole, senere en centralskole. Siden hen er der bygget lidt flere huse.

Sårbarhed:

Byens karakter er åben med en blanding af huse og marker ved vejen, som drejer lige ved møllen. Dette præg bør bevares.

Ser man på kortene her og luftfotoet på modstående side, er det tydeligt, at der først kommer lidt bebyggelse til i 1900-tallet, men ikke meget. Stedet ligger dog centralt for egnens mange små landsbyer, hvilket formentlig er baggrunden for skolerne placering her.

Bebyggelsen i Kappel er ganske blandet. Her et nyistandsat hus fra første del af 1900-tallet. Blå er en vanskelig facadefarve. Den bliver meget let skinger i det rurale landskab.

Hellig Trefoldigheds Kilde, som var anledningen til kapellets placering her, lå på stubmøllens jord.

Sjunkeby

Prioritet: 2

Beskrivelse:

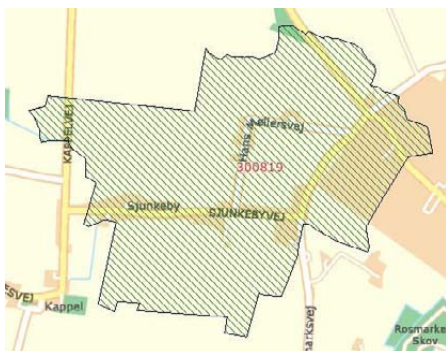
Landsbyen Sjunkeby nævnes første gang i de skriftlige kilder i 1499. I senmiddelalderen var Albuen et velbesøgt sildemarked og en handelsplads af betydning. Erik af Pommern har flere gange holdt retterting på Albuen i 1418 og i 1428. Kysten var dengang ganske tæt ved Sjunkeby, som man kan se på Videnskabernes Selskabs kort fra 1776. Gottesgabe skov, i dag kaldt Rosmarke Skov ses sydøst for landsbyen.

I 1600-tallet var her 7 gårde. I 1835 – ca. 16 år efter udskiftningen – var der 4 tilbage på den øst-vestgående landevej. På de tomter, der opstod da gårdene ved udskiftningen flyttede ud i marken, er der efterhånden bygget beboelseshuse.

I første halvdel af 1900-tallet passede jernbanen umiddelbart øst for landsbyen, i T-krydset Sjunkebyvej/Rosmarksvej lå Kappel Station. I den periode voksede en bebyggelse frem mellem landsbyen og stationen. Jernbanen blev nedlagt i 1953 og kun faconen på marken afslører, at her har ligget en station.

Videnskabernes Selskabs Kort (ofte kaldt VSK i kortlitteratur) er en af de tidligste opmålinger af Danmark, som man kan kalde metodisk videnskabelig. Lolland og Falster blev opmålt i perioden 1771-74. 1800-tallets kort er endnu mere præcise, men VSK giver ikke desto mindre et godt indtryk af forholdene i slutningen af 1700-tallet. På dette udsnit af kortet over Lolland, som findes online på Det kgl. Biblioteks hjemmeside, ses den sydvestligste del af Lolland. Størstedelen af arealet er i dag koloniseret land. Sjunkeby lå oprindeligt ganske tæt på kysten.

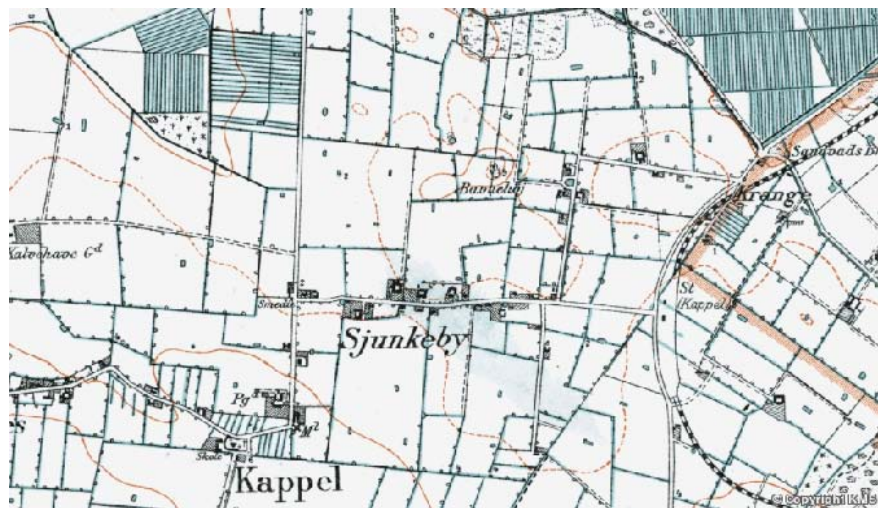
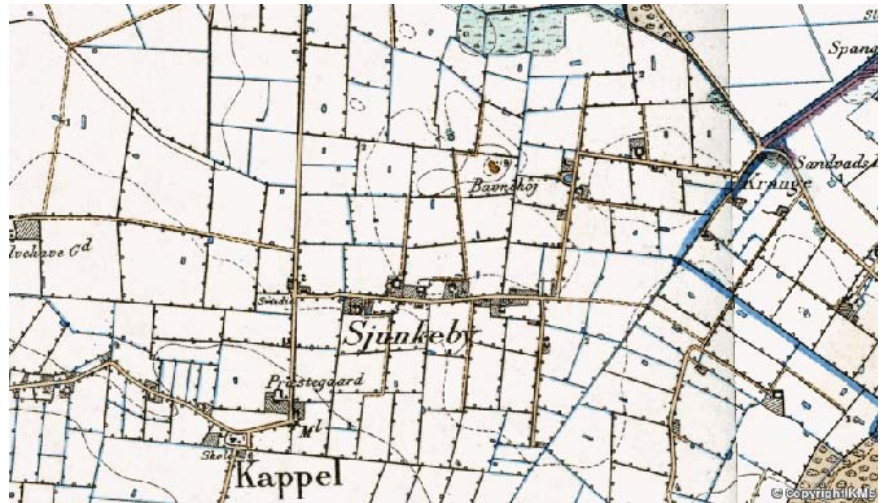

Kortudsnittet fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark* viser landsbyejerlavet Sjunkebys udstrækning.

Sårbarhed:

Selve landsbyen har forandret karakter, da bebyggelsen foranlediget af jernbanen voksede op. Landskabet har forandret karakter, dels ved den omfattende landindvinding på egnen, dels ved nedlægning af afvandingskanaler og levende hegn.

Infrastrukturen er, bortset fra reguleringen af vejen langs banen, nogenlunde bevaret og eventuelle ændringer bør tage hensyn til dette, ligesom ændringer i arkitektur og beplantning bør ske under hensyn til de eksisterende forhold.

Ser man på de tre kort og luftfotografiet, er det tydeligt at landindvindingen har sat sit markante præg på egnen her i sydvest. Langø, Bogø og Store Vejleø er blevet landfaste, og der er udlagt utallige render, som drækanalerne kaldes på Lolland. Langs renderne var der mange steder beplantning. Med nyere tiders mere effektive dræn er nu mange af renderne, og dermed også beplantningen forsvundet igen.

Gottesgabe

Prioritet: 1

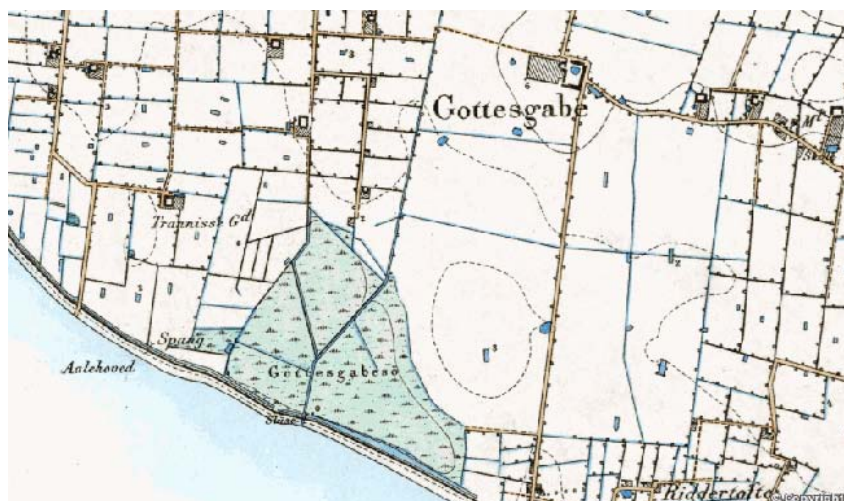
Beskrivelse:

Hovedgården Gottesgabe oprettedes af Frederik IV i 1723. Den blev til af 9 gårde fra landsbyen Knubbeløkke. Ejeren til denne nyetablerede gård fandt man ved at gøre den til hovedgevinst i et lotteri. Helt som vore dages lotteri har det nu ikke været. Kongen pålagde adelsmanden major Carl Friderich von Plötz at købe 15 lodder i lotteriet, hvilket formentlig har været medvirkende til, at han vandt spillet. Bygninger på ejendommen måtte han selv bekoste.

Nordligst på stedet findes Kappel Kirke, og i syd ved kysten var Gottesgabe Sø, og øst herfor søen Høksø. Begge disse søer er i dag udtørrede.

Ser man på luftfotografiet, ses søens udstrækning tydeligt. Den udtørrede jord er markant lysere end resten af marken.

Den oprindelige hovedbygning på Gottesgabe var et bindingsværkshus i et stokværk, dvs. i en etage. I 1912 overtog C. Olsen til Vintersborg Gottesgabe, og han ombyggede i 1918-19 stedet. Hovedbygningen fremstår nu i røde sten med frontispice. Avlsbygningerne blev ligeledes opført på dette tidspunkt.

Kulturmiljøets struktur er ganske velbevaret, og der er derfor også kun mindre ændringer at spore ved en sammenligning af de to kort fra henholdsvis ca. 1880 og første del af 1900-tallet. Gottesgabe Sø blev udtørret i løbet af 1800-tallet; på kortene er arealet endnu markeret som engområde.

Sårbarhed:

Bygningerne er fra 1918-19. I syd er Gottesgabe Sø udtørret, men infrastrukturen og anvendelsen er ikke ændret. Derfor er kulturmiljøets struktur velbevaret.

Kulturmiljøet er sårbart over for ændringer i infrastruktur og arkitektur. Desuden er beplantningen, heriblandt allétræerne betydningsbærende for kulturmiljøet. Der bør derfor tages store hensyn i området bør ved eventuelt byggeri i fremtiden.

På luftfotografiet fra 2006 er det tydeligt at se, hvor Gottesgabe Sø har været. Det afvandede areal fremtræder betydelig lysere end den øvrige del af marken.

Gottesgabes avlsbygninger fra 1918-19. Foto: Museum Lolland-Falster, 2011

Både hoved- og avlsbygninger på Gottesgabe er fra 1918-19. Her anes hovedbygningen.

Vesternæs

Prioritet: 1

Beskrivelse:

Vesternæs er den største landsby i Kappel sogn. Tilbage i 1600-tallet var der 27 gårde med jord. Bebyggelsen er koncentreret om det område, hvor Søgårdsvej og Ravnegravene munder ud i Vesternæsvej. Ved sådanne vejkryds lå ofte landsbyens fællesområde, fortjen. Her kunne være et gadekær og en mødeplads. Denne bytype kaldes en forteby. Der har ligget en sø i selve fortjen. Hvorvidt det er den sø, som ligger ved gården Vesternæs, kan ikke afklares på det her foreliggende materiale. Længere mod vest, formentlig omkring nuværende Peter Hansens Have, har der også været en sø.

Mange af gårdene er forsvundet, men bebyggelsesstrukturen langs vejen er velbevaret, og den senere tilkomne samling af gårde og huse, kaldet Ravnegravene, har ikke forstyrret landsbyens landskabelige struktur. Derfor er landsbyen vurderet til første prioritet.

Sårbarhed:

Kulturmiljøet er sårbart overfor ændringer af bebyggelsesstruktur, veje, diger, hegn, omgivelser og arkitektur.

Landsbyens kulturmiljø er velbevaret i sin struktur. På kort og luftfoto ses kun ganske få ændringer over tid.

På kortet ses landsbyens udstrækning samt den senere tilkomne samling af gårde og huse (nr. 300845). Der er desværre opstået en teknisk fejl i databasen, som betyder at skraveringen, der markerer landsbyen som kulturmiljø, har forskudt sig. Det anbefales derfor at man i praksis følger ejerlavsgrensene, der er markeret med rødt. En konsultation med Syddansk Universitet har godtgjort, at det desværre ikke er muligt at rette fejlen på nuværende tidspunkt. Det er en teknisk fejl, som kun knytter sig til enkelte kulturmiljøer omkring Kappel sogn.

Foto Jan Steving 2007.

Ravnegravene, den lille samling af huse syd for selve landsbyen, lige vest for Gottesgabe, er kommet til i løbet af 1800-tallet; muligvis i forbindelse med udskiftningen, der blev gennemført efter 1814. Udskiftningens regelmæssighed leder tankerne hen på en husmandsudskiftning, men det siger de foreliggende kilder dog ikke noget om. Både et missionshus og en forsamlingshal i brugsforeningen forbindes med denne lille bebyggelse. I dag er enkelte af husene her forsvundet, og jorden, som har hørt til husene, er nu solgt fra og indgår i den omkringliggende mark.

Landsbyen er karakteristisk ved sin blanding af gårde og beboelseshuse langs landevejen. Her er både ældre bindingsværkshuse og nyere ejendomme opført i mursten. Foto Jan Steving 2007.

Langø & Dybvig Havn

Prioritet: 1

Beskrivelse:

Før Langø blev landfast med resten af Lolland, var der 4 gårde i landsbyerlavet, som omfattede hele øen. Gårdene lå der, hvor den nuværende by ligger. Landsbyen Langø er forsvundet som kulturmiljø og overlejret af den mindre rurale by, der er vokset frem i forbindelse med byggeriet af havnen. Nu er her ligeledes et lille parcelhuskvarter.

Der findes en lille kirke med klokkestabel, som er bygget i 1899-1901 af murermester W. Glud. Fiskerihavnen blev indviet i 1909. I 1980'erne kom lystbådehavnen til.

Som billederne tydeligt viser, er der tale om en aktiv fiskerihavn af en ikke ubetydelig størrelse.

Selvom havnen er af nyere dato, er det centralt at dette kulturmiljø bevares, da det er en fortsættelse af århundreders tradition for fiskeri og handel netop på dette sted. Albuen var et velbesøgt sildemarked og en populær handelsplads i senmiddelalderen. I 1800-tallet kaldes havnen for Dybede havn, men fra omkring århundredeskiftet omtales stedet som Dybvig Havn.

Udsnit af Videnskabernes Selskabs Kort over Lolland tegnet 1771-74.

Lige ved havnen ses den ældre del af byen med rækken af huse i enkel byggestil.

Sårbarhed:

Både havneanlæg og by er af nyere dato. Det væsentligste her er at fortsætte udviklingen i den eksisterende tradition hvad arkitekturen angår. Erhvervs- og fritidsinteresser bør tilgodeses ligeligt.

Øverst det såkaldte lave målebordsblad fra første del af 1900-tallet. Nederst det som viser situationen i slutningen af 1800-tallet.

Øen, senere halvøens karakteristiske facon genkendes tydeligt på det tidlige Videnskabernes Selskabs Kort, gengivet på forrige side, og på de senere kort, som vises her på siden.

Foto Jan Steving 2007.

Fredsholm

Prioritet: 2

Beskrivelse:

Landsbyen Hundshoved kendes i middelalderen. Her var en hovedgård. I 1629 fik fru Øllegård Hartvigsdatter Pentz en øde jord i Hundsvig. Senere mageskiftede hun sig til yderligere en gård på stedet. Her grundlagde hun Fredsholm. På hendes tid kaldtes gården Fritzholm og Friderichsholm efter hendes søn. Fra 1674 – 1819 havde Fredsholm og Rudbjerggård samme ejere.

Hovedbygningen, som man ser i dag, er tegnet af ark. Daniel Rasmussen og opført i 1917-18. Avlsbygningerne er ligeledes af nyere dato efter en brand i 1908.

På Rudbjerggård findes en bjælke, som stammer fra en af de nedbrændte bygninger på Fredsholm. Der er en indskrift på den, som fortæller, at Øllegård Hartvigsdatter Pentz i 1630 havde ladet en opføre en lade på stedet.

Den mørkegrønne skravering på kortet viser kulturmiljøet Fredsholms udbredelse. Arealet omfatter både halvøen på Lolland, Store Vejlø i vest og i perioder Stensø i nordøst. Ejerne af Fredsholm investerer betydelige summer i de omfattende inddæmningsarbejder. Det inddæmningsarbejde, de i 1821 fik koncession på, førte dog til stridigheder med borgerne i Nakskov. Det kom til en retssag, som ejeren tabte ved højesteret. Det lysegrønne område viser Vejlø inddæmning.

Fredsholms landskab viser om noget, hvor omfattende 1800-tallets inddæmningsarbejder var. Der blev investeret store summer i disse projekter, og flere gik konkurs undervejs.

Sårbarhed:

Det er mest af alt inddæmningen, som gør Fredsholms kulturlandskab interessant. Her bør man være særlig opmærksom på det stykke teknologihistorie, man finder her, f. eks. i pumpestationerne. Her kan man ind imellem finde motorer fra et andet af Lollands centrale kulturmiljøer, Holeby, idet Holeby Diesel har leveret materiel til flere af øens pumpeanlæg.

Inddæmningsarbejderne på Lolland har spillet en overordentlig stor rolle i kulturlandskabernes udvikling. Området ved Fredsholm er meget præget af disse arbejder. Der er pumpestationer langs hele kysten også ved Fredsholm. Billedet her viser dog pumpestationen ved Store Riddersborg. Her har man en motor, der stammer fra Holeby Diesel. Disse motorene er efterhånden ved at være skiftet ud mange steder, man bør derfor være opmærksom på, hvor de sidste befinder sig, for her er tale om en central del af den danske industri- og teknologihistorie. Foto Erik Mandrup-Poulsen.

Anderstrup & Skelstrup

Prioritet:

Anderstrup 2 og Skelstrup 3

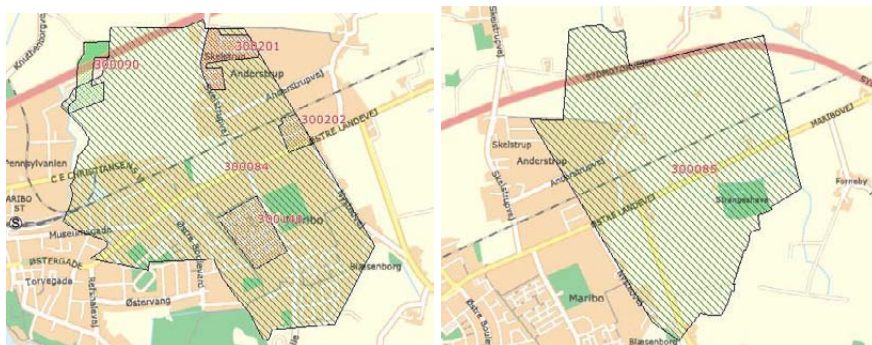
Beskrivelse:

Anderstrup og Skelstrup nævnes første gang i de skriftlige kilder i henholdsvis 1420, dengang som Anderstorpe og Skelstorpe. At landsbyerne først nævnes så relativt sent, skyldes formentlig, at der er tale om udflytterlandsbyer. Det viser navnene os gennem endelsen –torp, en endelse som i nogle tilfælde udviklede sig til –strup.

Som kulturmiljø er landsbyen Skelstrup forsvundet. I 1688 bestod den af 13 gårde. I 1820 efter udskiftningen, som fandt sted i to etaper i henholdsvis 1805-07 og 1808-16), var der kun 4 gårde og nogle huse tilbage. Bebyggelsen var ganske spredt. Dette åbne indtryk fremgår stadig af både det høje (ca. 1880) og det lave målebordsblad (seneste revision ca. 1950), som ses på næste side. Maribo er vokset kraftigt i 1900-tallet, og i dag er Skelstrup overlejret af parcelhuskvarterer.

Infrastrukturen er ligeledes voldsomt ændret. Udover veje til de nye beboelseskvarterer er der anlagt jernbane til Maribo midt igennem landsbyens ejerlav. Østre Landevej er udvidet og reguleret, og endelig er den nordligste del af området domineret af motorvejen nord om Maribo.

Anderstrup er mindre ødelagt end Skelstrup. Maribos beboelseskvarterer er endnu ikke vokset så langt mod øst. Landsbyen blev udskiftet i 1790. I matriklen fra 1688 blev der opgjort 11 gårde i Anderstrup. I 1820 var der stadig 7 gårde tilbage i landsbyen. Den dag i dag ligger gårdene stadig samlet om den nordlige ende af Anderstrupvej. I

På de to kort fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark* ses Skelstrup til højre og Anderstrup til venstre. Man kan tydeligt se forskellen på Skelstrup med nye boligkvarterer og Anderstrup, der stadig, trods ændringer i infrastruktur, bærer landsbyens præg.

Luftfotografiet viser, hvordan Skelstrups boligområder stadig er omgivet af grønne arealer. Anderstrup ligger endnu som en landsby i traditionel forstand. Den trafikerede landevej, jernbanen og motorvejen skærer sig igennem landskabet og opdeler det i 3 adskilte zoner.

På det høje målebordsblad, som viser situationen omkring 1880, ses Skelstrup stadig som en udpræget landlig bebyggelse. Jernbanen og landevejen skærer sig igennem landskabet, men landevejen er med den daværende trafikmængde ikke så stort et skel som i dag.

den sydlige del af landsbyen er der kommet enkelte huse til. Landsbyens jorder er primært ager. Der er lidt skov i syd, Strandeshave. Ældre kort antyder, at skoven før i tiden har været noget større.

Det, som har ændret infrastrukturen i Anderstrup, er motorvejen, jernbanen og Østre Landevej. Disse tre strukturer deler ejerlavet i tre zoner, og passage mellem områderne kan kun ske med besvær. Enkelte steder er der etableret overgange, andre steder ender små veje og stier blindt.

Sårbarhed:

I Skelstrup er det væsentlig at sikre en harmonisk udvikling af området, som er voldsomt splittet af jernbane og den trafikerede landevej.

Anderstrup er stadig en landsby med udstrakte grønne omgivelser. Dette indtryk bør bevares, og skal der bygges, bør det ske i arkitektonisk harmoni med det eksisterende.

Alle tiltag, som kan virke samlende på motorvejens, jernbanens og landevejens opsplittende virkning, vil være positive.

De lave målebordsblade, som ikke er opdateret siden ca. 1950, viser endnu Skelstrup som en forholdsvis åben og landlig bebyggelse. Parcelhuskvartererne er primært udtryk for byudvidelse i anden halvdel af 1900-tallet.

Luftfotografiet fra 2006 viser landsbyen Anderstrup med gårdene i nord og lidt boligbebyggelse i syd.

Skelstrup, forår 2007.

Hunseby & Maglemer

Prioritet: 2

Beskrivelse:

Hunseby og Maglemer var i 1688 to store landsbyer med henholdsvis 24 og 22 gårde. Begge landsbyer kendes tilbage i 1200-tallet, hvor de nævnes i skriftlige kilder.

Landsbyen Maglemer har haft et aflangt præg. Gårdene har ligget meget regelmæssigt, især i den nordlige del af vejen. I dag er der kun enkelte gårde tilbage, og på tomterne fra de udflyttede gårde er der bygget nyt. Den gamle landsby må siges at være forsvundet, idet der er bygget en del nyt fra slutningen af 1800-tallet og ind i 1900-tallet. I denne nye bebyggelse ligger et par huse af ganske samme udseende, som de huse fabrikkens Vulkan byggede til sine arbejdere. ”Vulkanhusene” ligger inde i Maribo, men denne undersøgelse har vist, at huse af denne type findes adskillige steder på Lolland. Mod vest i landsbyens ejerlav går Bandholm-banen. Trinbrættet ses stadig, skønt jernbanen i dag kun fungerer som veteranbane.

Hunseby er, på samme måde som Maglemer, forsvundet som landsbykulturmiljø. Her er også vokset et nyere bymiljø frem ovenpå landsbyen. I modsætning til Maglemer var det her at kro, forsamlingshus og alderdomshjem kom til at ligge.

Landsbyens gårde lå hovedsageligt øst for kirken langs et forgrenet vejnet. De fleste flyttede ud i marken ved udskiftningen i 1803. Omkring 1820 kan man finde 8 gårde i byen. Selvom nogle stadig kan ses, er byen i dag præget af den nyere bebyggelse, som voksede frem omkring 1900.

Det, der er med til at binde de to byer sammen, er den engelsk inspirerede bebyggelse, Karen Knuths Friboliger fra 1874. Det var almindeligt på de engelske godser at lade fremtrædende arkitekter bygge finurlige boliger til godsets ansatte.

Sårbarhed:

De to landsbyer er i dag overlejet, og den overvejende del af det kulturmiljø, som kan tilskrives perioden før 1800, er opslugt af nyere bebyggelse. De rurale byer, som voksede frem omkring 1900, er velbevarede.

Det er af betydning at bevare det varierede arkitektoniske udtryk, som ses i dag, ligesom ændringer i infrastruktur let kan ødelægge bymiljøet.

Maglemers gårde lå fortrinsvis i den nordlige ende af landevejen.

Karen Knuths Friboliger fra 1874 ligger midt imellem Hunseby og Maglemer.

Huse i det sydlige Maglemer.

Knuthenborg

Prioritet: 1

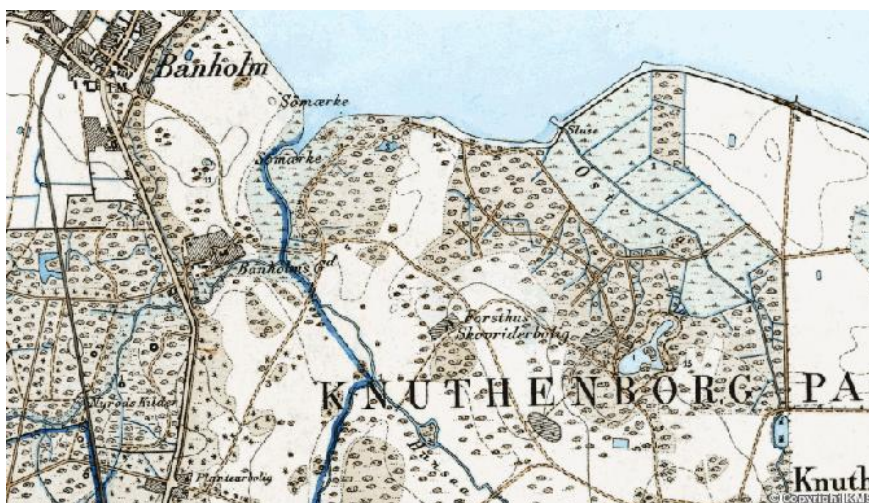
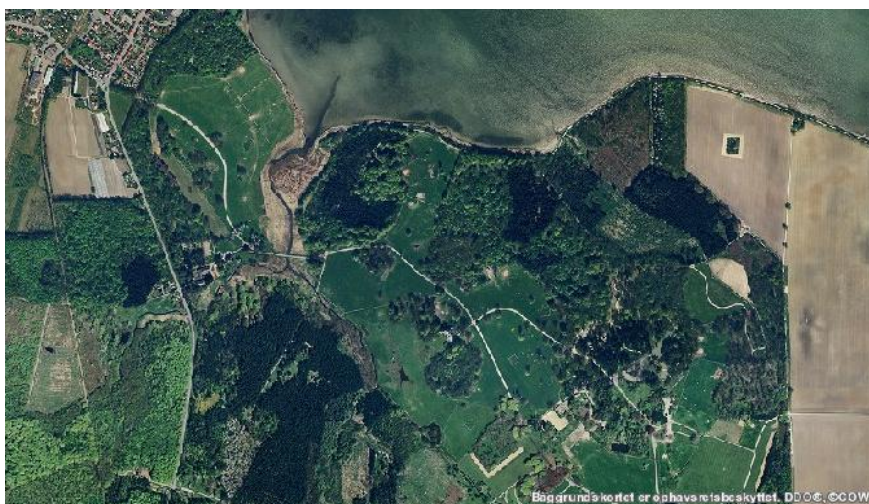
Beskrivelse:

Knuthenborg er et godt eksempel på, hvor komplekst kulturmiljøbegrebet kan være.

Knuthenborg hed oprindeligt Årsmarke. Det var en hovedgård som tilbage i 1300-tallet havde to ejere.

En af Knuthenborgs mest centrale personer er Eggert Christopher Knuth. Han var en tysk adelsmand, amtmand og senere gehejmeråd. I hans tid voksede stedet gennem køb, gaver og mageskifter. Han købte bl.a. jorder fra Maribo Kloster (det senere Maribo Ladegård) og Binnitse. Kongen forærede ham Bandholm og Vårskov hovedgård, og han mageskiftede med kronen, så han fik landsbyerne Maglemer og Grimstrup. Dette arbejde fortsatte hans enke, bl.a. ved anskaffelsen af Havlykkegård. Hun fik i 1714 sin søn Adam Christopher Knuth optaget i adelstanden og grevskabet Knuthenborg blev grundlagt.

De første oplysninger om Knuthenborg park kendes fra 1755, hvor der foruden hoved- og avlsbygninger nævnes haveanlæg med frugt-, køkken- og lysthaver, orangerier, alléer mv. Den gamle have forsvandt imidlertid i anden halvdel af 1800-tallet, da de mest markante forandringer i kulturlandskabet Knuthenborg fandt sted under greve Eggert Christopher Knuth, som var ejede for godset fra 1864 til 1874. Han var stærkt inspireret af engelsk kultur og skabte det Knuthenborg, vi kender i dag. Der blev i hans tid foretaget enorme bygge- og anlægsarbejder. En 2,5 meter høj og 7,5 km lang mur omkranser et anseligt haveanlæg skabt

i engelsk stil i samarbejde med den engelske havearkitekt Edvard Milner. Muren har 4 porte med tilhørende portnerboliger. Hovedindkørslerne er tegnet af arkitekt Sibbern, der sammen med arkitekt Tvede har skabt bygningerne på Knuthenborg. Parken rummer mange sjældne træarter og er Nordeuropas største herregårdspark.

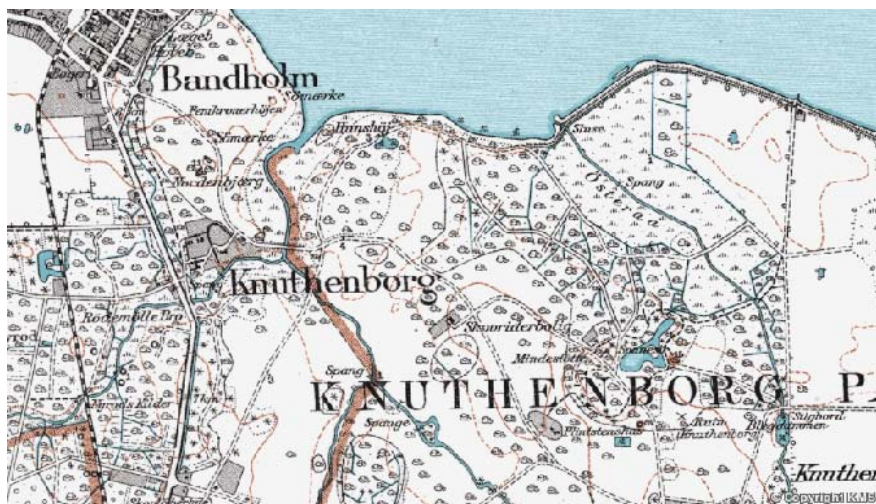
E.C. Knuths fader havde bygget nye avlsbygninger, ny herskabsbolig og påbegyndt et anseligt slot. E.C. Knuths nedrev imidlertid disse bygninger og opførte nye avlsbygninger efter engelsk forbillede. Ligeledes opførte han en række andre bolig- og administrationsbygninger i parken, heriblandt Karen Knuths Friboliger og Flintehuset, der er opført af tilhuggede flintesten.

Godsets hovedsæde blev oprindeligt opført i 1864 som enkesæde for lensgrevinde Karen Knuth. Arkitekt Sibbern nåede at tegne et nyt, imponerende slot til Knuthenborg, men byggeriet blev aldrig gennemført. Mange af byggematerialerne fra den gamle hovedbygning, der er bevaret som en ruin i parken, blev genanvendt bl.a. på Knuthenlund.

Sårbarhed:

Den side af kulturmiljøet, som er mest fremtrædende i dag, er de engelsk inspirerede anlæg fra midten af 1800-tallet. Ændringer i kulturmiljøet bør tage hensyn til disse elementer, samt de spor fra ældre tid, som stadig findes. Det gælder både infrastruktur, beplantning og arkitektur.

Karen Knuths Friboliger fra 1874 ligger på vejen mellem Maglemer og Hunseby. Eggert Christopher Knuth var meget inspireret af engelsk kultur.

Bandholm

Prioritet: 1

Beskrivelse:

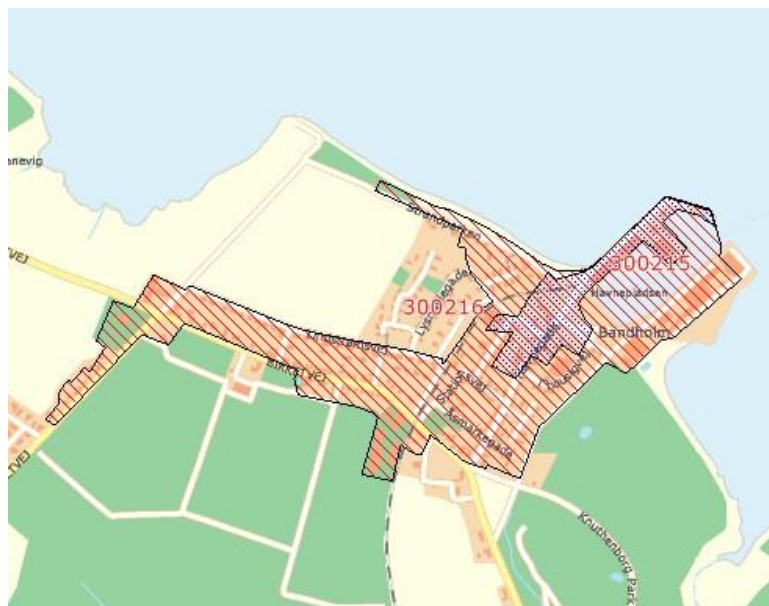
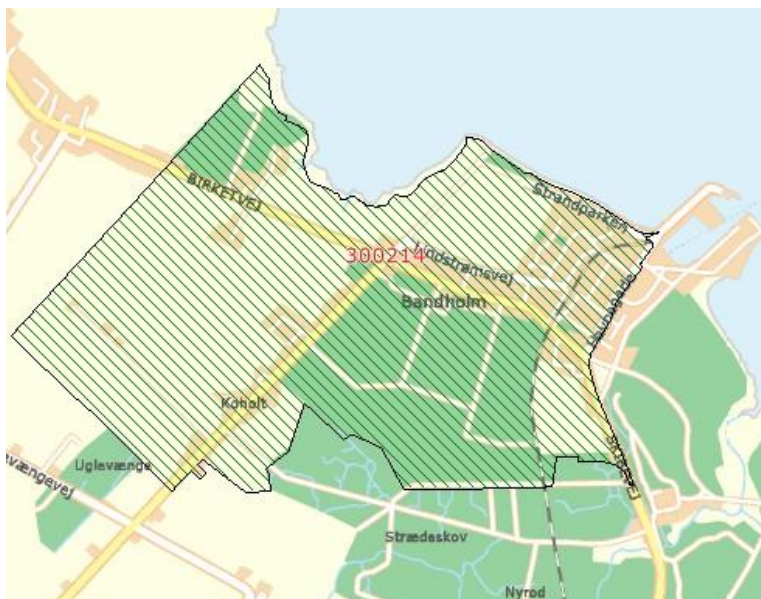
Landsbyen Bandholm, hvis udstrækning ses på kortet til højre, var en udflytterlandsby, som i 1688 havde 12 gårde og 7 huse uden jord. I 1803, da landsbyen blev udskiftet, var der 6 gårde. På dette tidspunkt var der desuden en del bebyggelse på landsbyens tofter. Bandholm har siden slutningen af 1600-tallet hørt under Knuthenborg.

Det kulturmiljø, som afspejler den oprindelige landsby er i dag forsvundet. Landsbyen er overlejret af den rurale stationsby Bandholm, og den bebyggelse ladepladsen har afstedkommet.

Kulturmiljøet Bandholm Ladeplads er markeret med blå prikker. Bandholm har fungeret som Maribos ladeplads siden midten af 1800-tallet. Oprindeligt lå skibene lidt væk fra kysten, hvor vandet var dybt nok. Havneanlægget ved Bandholm blev etableret i 1839-42 af lensbaron M. F. Knuth. Det blev udvidet første gang i 1875-79, en periode hvor mange danske havne blev udvidet og forbedret. På denne kyststrækning er tilsandingen et evigt problem, som kilderne beretter om langt tilbage i tiden.

Øen ude i indsejlingen til havnen, Havneø, er dannet af fyld fra oprensningen af havneløbet. Den moderne Bandholm Havn er også færghavn for ruterne til Askø. Bandholm Havn er ejet og drevet af Knuthenborg Gods og er den eneste privatejede industrihavn i Danmark.

I 1869 åbnede jernbanen mellem Maribo og Bandholm. Stationsbyen er markeret med rød skravering

Baggrundskortet er ophavsretsbeskyttet. DDO®, ©COWI

på kortet til højre. Denne bebyggelse ligger der, hvor landsbyen lå før udskiftningen.

Med havnen ændredes Bandholm fra at være landsby til en vigtig havneby med toldsted, pakhus, skibsværft mv. Da jernbanen kom til byens videreudvikledes byens erhvervsliv. I slutningen af 1800-tallet beskrives byen som købstadslignende. I 1900-tallet kom flere udvidelser kommet til. Hver udvidelse er kommet til som enklaver, og byen har beholdt sit særpræg omkring havn og station. Her ses bl.a. det fredede hvedemagasin og Bandholm hotel.

Sårbarhed:

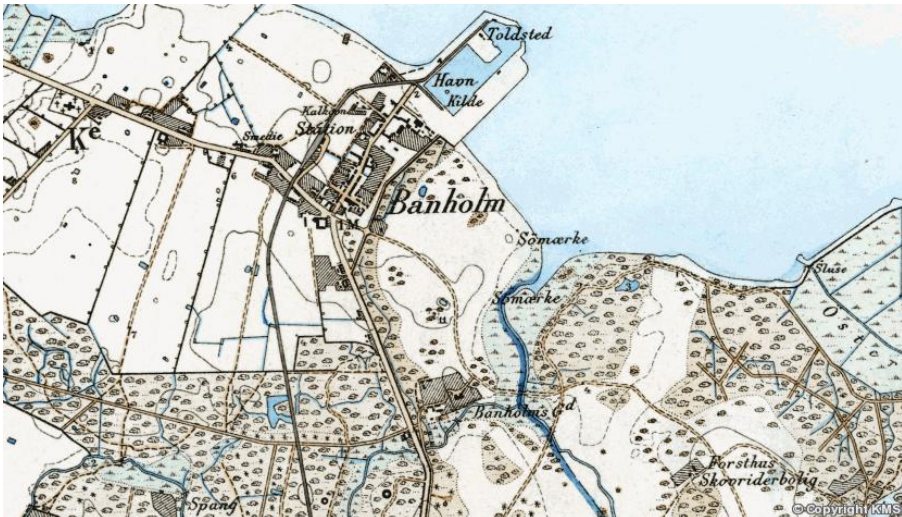
Selvom både landsbyen og den gamle ladeplads er overlejet af nyere bebyggelser fra 1860 og frem, er lokaliteten af stor betydning for fortællingen om Lolland som nationens kornkammer, om udskibningen og handlen fra købstaden Maribo og om en herregårds-by - på linje med Halsted. Desuden fortæller det om et af de store rekreative områder på Lolland i nyere tid med Knuthenborg safaripark og lystsejlerne, der benytter havnen.

Det er vigtigt at bevare byens karakter ved kun at tillade ændringer og udvidelser af byen, som ikke går ind over de gamle anlæg omkring havn, station og byens centrum. Stations- og havnebyens karakteristika er sårbare overfor væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Ændringer af infrastrukturen vil også påvirke kulturmiljøet.

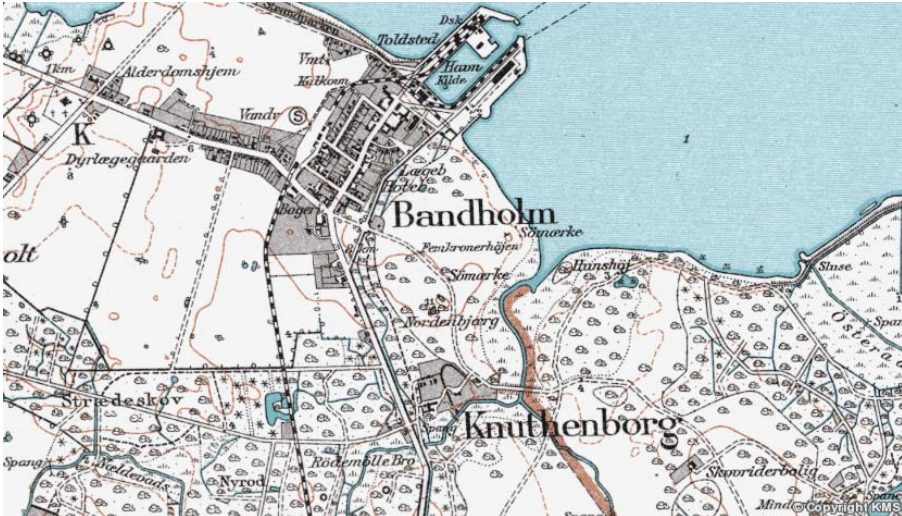
Jernbanestationen, hvedemagasinet, Havnegade 23, og bindingsværksbygningen, Birketvej 64-66, er fredet.

På luftfotografiet fra 2006 ses at infrastrukturen i Bandholm, som de kan ses på kortene nedenfor, er bevaret. Byens udvidelser er foretaget uden indgriben i den oprindelige struktur.

Øverst ses det såkaldte høje målebordsblad, som for Lollands vedkommende er tegnet omkring 1880. Byen er koncentreret omkring hovedgaden ned mod havnen, og den er vokset ad landevejen mod vest. På det lave målebordsblad nedenfor, som viser forholdene i begyndelsen af 1900-tallet er byen vokset mod vest. På arealet mellem hovedgade og stationen og på landvejen mod vest ses nu en sammenhængende bebyggelse.

Erikstrup

Prioritet: 2

Beskrivelse:

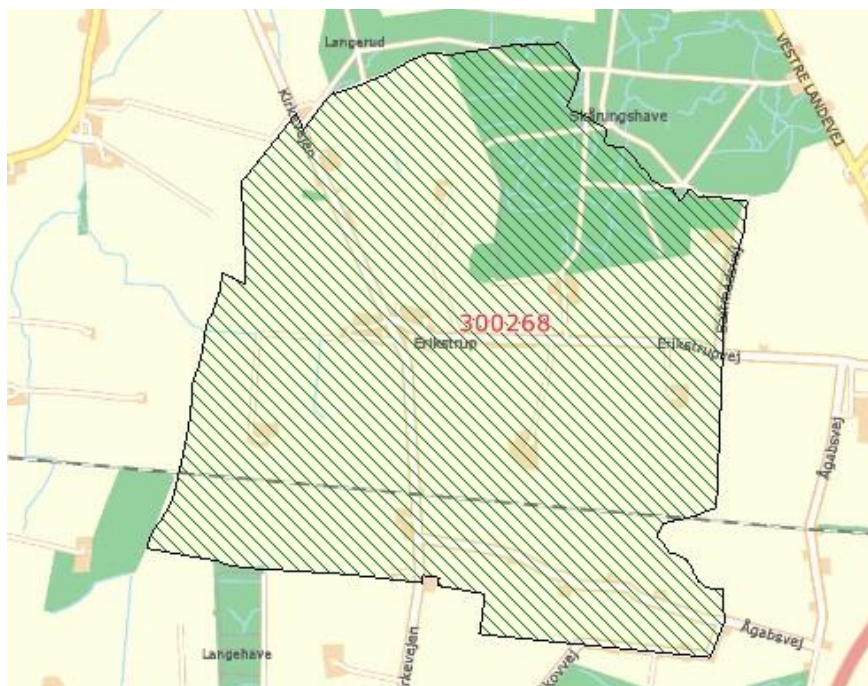
Erikstrup er et ganske typisk eksempel på, hvad der sker med landsbyerne fra udskiftningen og frem.

Landsbyen er blevet til ved udflytning fra en anden landsby, og den nævnes første gang i skriftlige kilder i 1329, Erixtorp. Gårdene lå samlet i krydset ved Kirkevejen og Erikstrupvej. Før i tiden var der mere skov. Mod nord ligger Skåningshave med voldstedet Eriksvolde, i sydvest var der før udskiftningen også et skovareal, en bondeskov.

Der var 11 gårde og 3 huse uden jord i 1688. Mellem 1807 og 1815 udskiftes landsbyen, og herefter findes kun 3 gårde i landsbyen, resten er flyttet ud i marken. I dag kan man tydeligt se, at en del af de mange tofter i landsbyen hurtigt blev bebygget med beboelseshuse. Det er det, som giver det blandede bebyggelsesindtryk.

Udskiftningen bevirkede, at skoven i sydvest blev fældet. På samme tid etablerede man ny vej til Østofte i nordvest og til Rå i syd.

Senere i 1800-tallet anlagdes jernbaneforbindelse Maribo-Nakskov, der gik tværs igennem ejerlavets sydlige del. Ved trinbrættet i Erikstrup deltes jernbanen, en linje fortsatte stik vest, mens en anden drejede mod nord. Denne linje er nu nedlagt. Trinbrættet og den nordlige bane ses nu kun som lyse spor i marken på luftfotografiet fra 2006.

Kortet fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark* viser landsbyen Erikstrups udstrækning.

På de mange tomme tofter i landsbyen blev der bygget nye huse. Alderen på husene varierer betydeligt, som billederne på opslaget viser. Nedenfor et luftfoto fra 2006.

Sårbarhed:

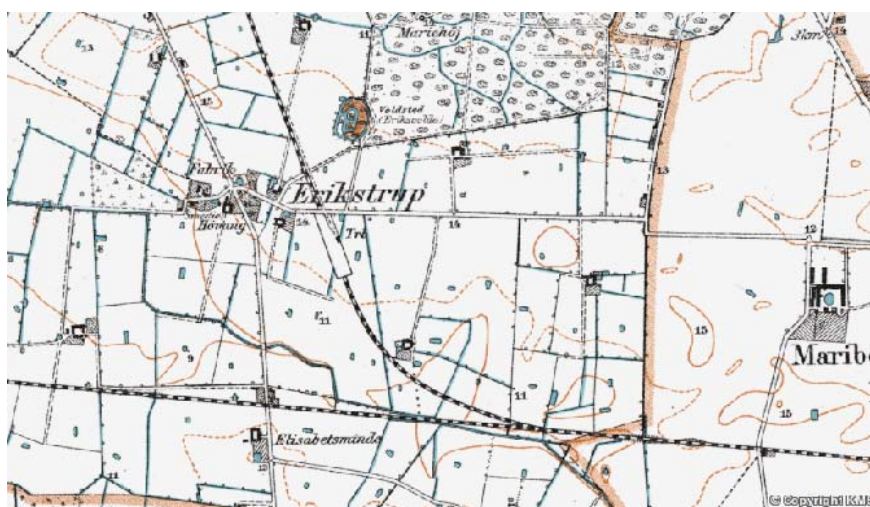
Kulturmiljøets strukturer er kun delvis bevaret. Der er forsvundet skov, og der er etableret veje og jernbane. Til trods for, at en stor del af gårdene flyttede ud ved udskiftningen, findes der stadig en landsby Erikstrup, dannet af de få tilbageværende gårde og nyere huse bygget på de tomme tofter. Kort og luftfoto viser tydeligt, hvor mange levende hegn, der er forsvundet med tiden.

Der skal ikke ret mange ændringer i infrastruktur, beplantning og i arkitektur til, før landsbyen som kulturmiljø forsvinder her. På den anden side er området ikke unikt, når man ser bort fra fredskoven Skåningshave og det fredede voldsted Eriksvolde.

På billedet nedenfor er vist et eksempel på nutidig villabyggestil, der adskiller sig kraftigt fra den, man ser i det traditionelle landskab. Ikke alle områder skal fastholdes i en historisk osteklokke. Det anbefales, at man træffer klare beslutninger om, hvor man ønsker at bevare, og hvor nutidens ofte eklektiske stiludtryk kan få frit spil. Huset til højre er et af de mange, som er bygget på en tom tofte fra en udflyttet bondegård.

Situationen ca. 1880.

Situationen i første halvdel af 1900-tallet. Sammenligner man de to kort og luftfotografiet, ser man, at de største forandringer fra 1880 og frem er i infrastrukturen, jernbanerne og i de mange levende hegn, som er forsvundet. Bemærk forskellen på landsbyens mange små marker og Maribo Ladegårds store sammenhængende arealer.

Maribo Ladegård

Prioritet: 3

Beskrivelse:

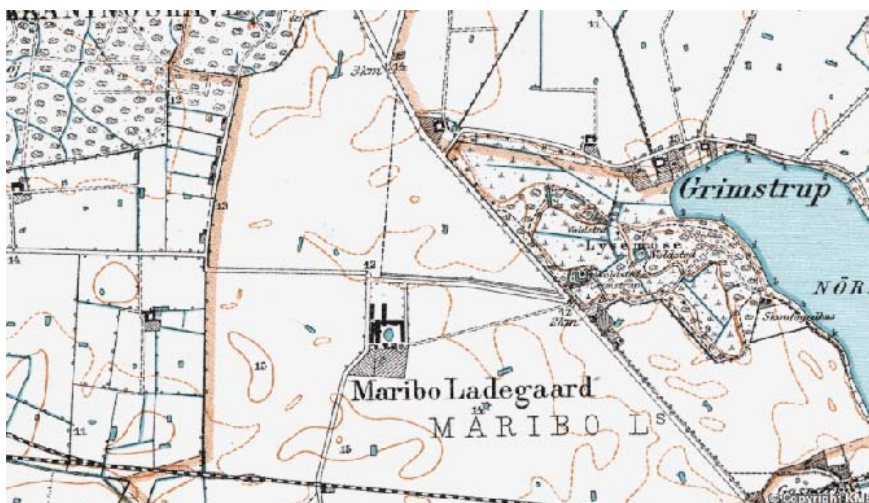
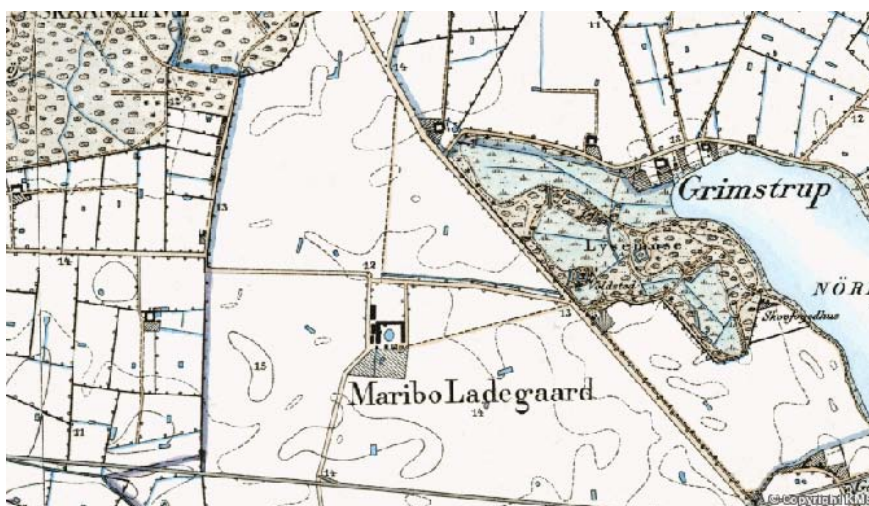
Da Maribo Kloster blev nedlagt i 1621 blev de 6 marker bortforpagtet. Maribos borgere fik de 3 inderste, siden også de tre yderste. Fra 1692 overtog Eggert Christopher Knuth de 3 yderste marker. Allerede næste år udstedte kronen skøde på disse marker som en fri sædegård med tilliggende bøndergods til Margrethe Wilders. Hun viderekøbede med det samme godset til Eggert Christopher Knuth og Maribo Ladegård i 1714 i Grevskabet Knuthenborg.

Knuthenborg blev lensafløst i 1926 i forbindelse med lensafløsningsloven, og der blev udstykket 13 husmandsbrug, 3 tillægsparceller og en større selvstændig parcel.

De store ændringer i denne hovedgårds kulturmiljø knytter sig ikke kun til lensafløsningen. Der er også store forandringer i områdets infrastruktur. På den sydlige del af jorderne går dels jernbanen til Nakskov, dels motorvejen til Rødby. Ud over selve motorvejen, som er ført på en dæmning, der deler Nørresø i to, er der anlagt en til- og frakørsel lige ved Lysemosen. Disse anlæg er voldsomme indgreb i kulturmiljøet.

Der har været en del skov før i tiden. I dag er skoven bevaret i den nordlige del af kulturmiljøet, Skåningshave og Lysemosen. I begge disse skove findes fredede fortidsminder. Eriksvolde er nævnt under Erikstrup. I Lysemosen findes resterne af Grimstrup Slot.

Ladegårdens bygninger er af nyere dato.

Sårbarhed:

Der er fredede arealer i nord, så disse områder er omfattet af dertil hørende bestemmelser.

En stor del af gårdens arealer er udstykket i 1926, og jernbane og motorvej gennemskærer den sydlige del af miljøet.

Hvis man ønsker at bevare det resterende af dette kulturmiljø gøres det bedst ved at bevare arealerne omkring hovedbygningerne så åbne som muligt. Det er af betydning at nyt byggeri, anlæg af veje og ændring i beplantningen ikke forstyrrer det åbne landskab omkring hovedbygningen.

Billedet ovenfor viser et af de husmandsbrug, som blev dannet i 1926 ved Knuthenborgs overgang til fri ejendom. For at opnå lån til husmandsbruget skulle der bygges efter bestemte tegninger. Der var flere forskellige valgmuligheder, men den type, som ses her, er ofte anvendt.

På luftfotografiet fra 2006 ses jernbanen helt i bunden af billedet. Det er den meget lige linje, som går i øst-vestlig retning. Mod syd-øst ses det meget dominerende motorvejsanlæg med til- og frakørselsramper. Midt i billedets øverste del, på Vestre Landevej, ses en del af de mange husmandsudstyknings fra 1926. Bemærk, hvordan de ellers store marker her dyrkes i mindre enheder.

Østofte & Nørreballe

Prioritet:

Østofte: 2

Nørreballe: 3

Beskrivelse:

Frem til en gang i middelalderen var Østofte og Nørreballe et landsbyejerlav. Landsbyerne lå på vejen fra kirken op til Vestre Landevej. De var stort set vokset sammen. Den placering forstår man bedre, når man ved, at landsbyerne oprindeligt var et ejerlav.

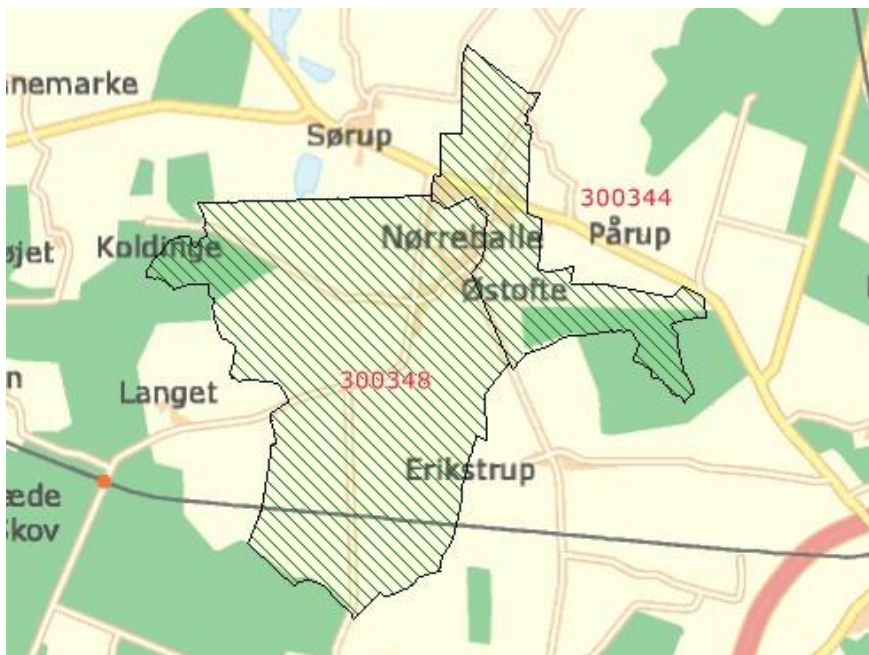
I 1688 bestod Østofte af 23 gårde og 24 huse. Det var en stor landsby selv efter udskillelsen af Nørreballe. Den bestod i 1688 af 8 gårde og 4 huse med jord.

Nørreballe blev udskiftet i 1796, og kun 1 gård blev tilbage i landsbyen, men tofterne bebygges i løbet af 1800-tallet. Østofte udskiftedes først mellem 1807-1815. Her blev 8-9 gårde tilbage i landsbyen, de øde tofter bebyggedes igen, men først ret sent. De fleste mellem 1889 og 1942.

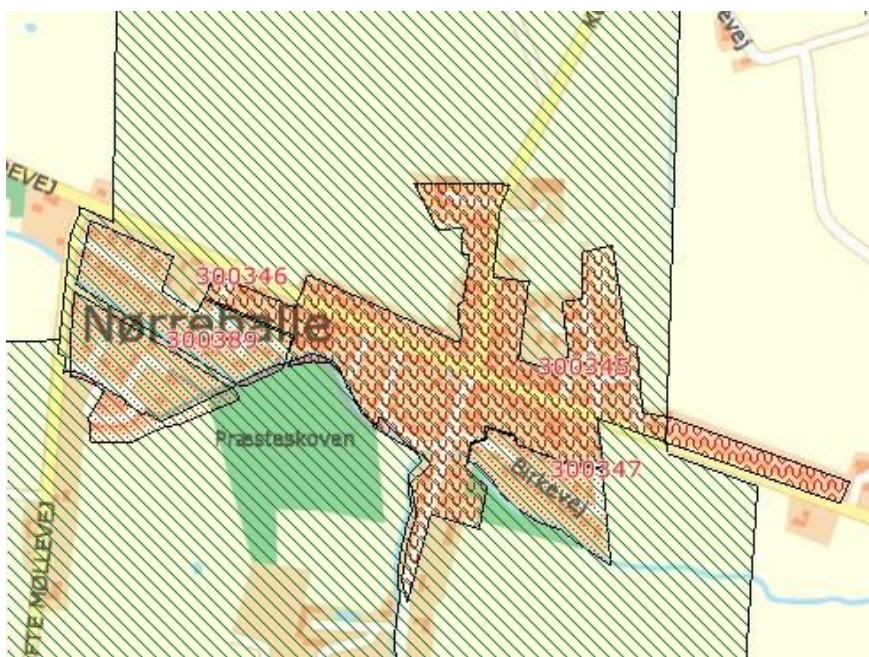
Der går veje til Erikstrup og Langet fra Østofte bygade. Det har der altid gjort. I forbindelse med udskiftningen i 1807-1815 blev disse veje reguleret, således at de kom til at følge de nye matrikler. Siden den tid er der ikke ændret på vejene i landsbylavet.

En anden større forandring, som udskiftningen satte i gang, var etablering af et stort antal skel- og læhegn. Denne beplantningsstruktur er dog forsvundet. De fleste i perioden 1942 – 1974.

I den nordlige del af landsbyen, hvor bygaden krydser landevejen, voksede en mindre rural by frem. Fra 1890 dukkede der huse op langs landevejen, og byen udvikle-

De to kort fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark* viser sammenhængen mellem Østofte og Nørreballe. Oprindeligt var de 2 landsbyer 1. Nørreballe på Vestre Landevej er en by, som først kendes fra 1890 og frem.

de sig med de traditionelle servicefunktioner: skole, brugsforening, post, telefoncentral, andelsmejeri etc. Jernbanen til Torrig og Kragenæs gik igennem Nørreballe, men den blev nedlagt allerede i 1941, og også baneterrænet blev bebygget.

I 1778 oprettedes Nørreballe Hospital, altså et fattighus. Bønderne i byen havde fået en præmie på 100 rigsdaler af Landhusholdningsselskabet, fordi de havde gjort så stor en indsats med grøftegravningen. Johan Henrik lensgreve Knuth supplerede bøndernes initiativ ved at give et af sine huse i Nørreballe til sagen. Her blev indrettet bolig til 4 fattige. I 1910 blev huset omdannet til 4 lejligheder.

Sårbarhed:

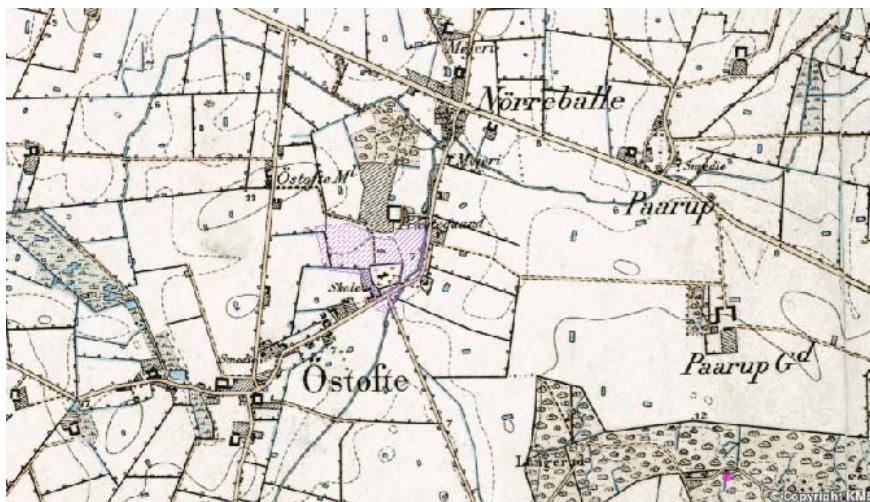
Den gamle landsby Nørreballe er borte, overlejret af den nyere mindre rurale by. Landsbyen Østofte, som ligger lidt sydligere i bygaden, ses stadig med kirke og præstegård. Dette område er omfattet af fredningsbestemmelser, hvilket den lilla markering på kort og luftfoto viser.

Infrastrukturen er ikke ændret meget siden udskiftningen i 1807 eftersom toget hurtigt blev nedlagt igen.

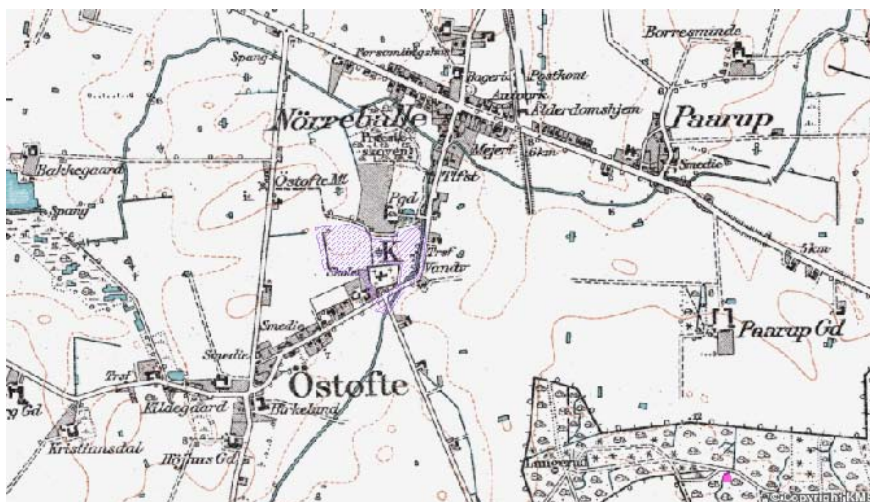
Det er først og fremmest området i landsbygaden og Østofte landsby, som er sårbart overfor ændringer både i bebyggelse og beplantning.

Luftfotografiet viser Vestre Landevej med Nørreballe, lige syd herfor og nærmest sammenvokset med Nørreballe ses Østofte.

På kortet ovenfor, som viser situationen ca. 1880, kan man se, hvordan landsbyerne Nørreballe og Østofte ligger på bygaden, som munder ud i Vestre Landevej. Der findes to mejerier, og skolen ligger i Østofte. Først omkring århundredeskiftet voksede Nørreballe. Først i krydset og efterhånden langs Vestre Landevej. Infrastrukturen bevarede stort set, mens mange hegn forsvandt.

Havlykkegård & Havlykke

Prioritet: 2

Beskrivelse:

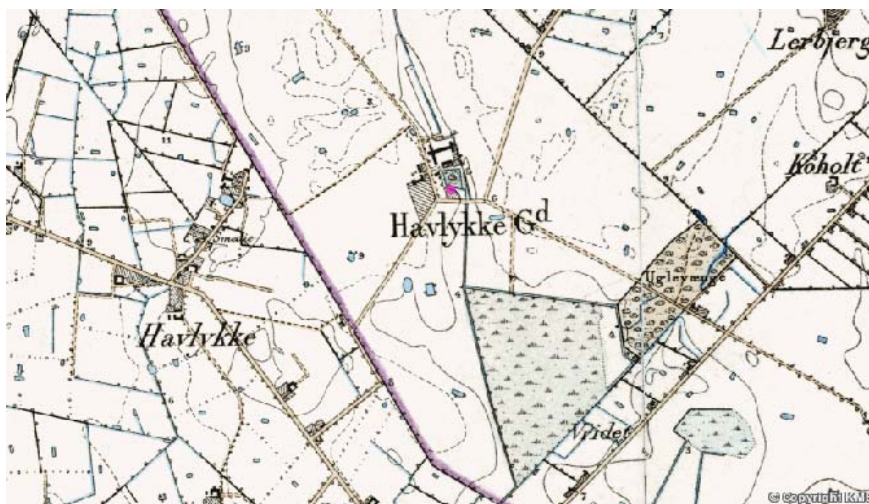
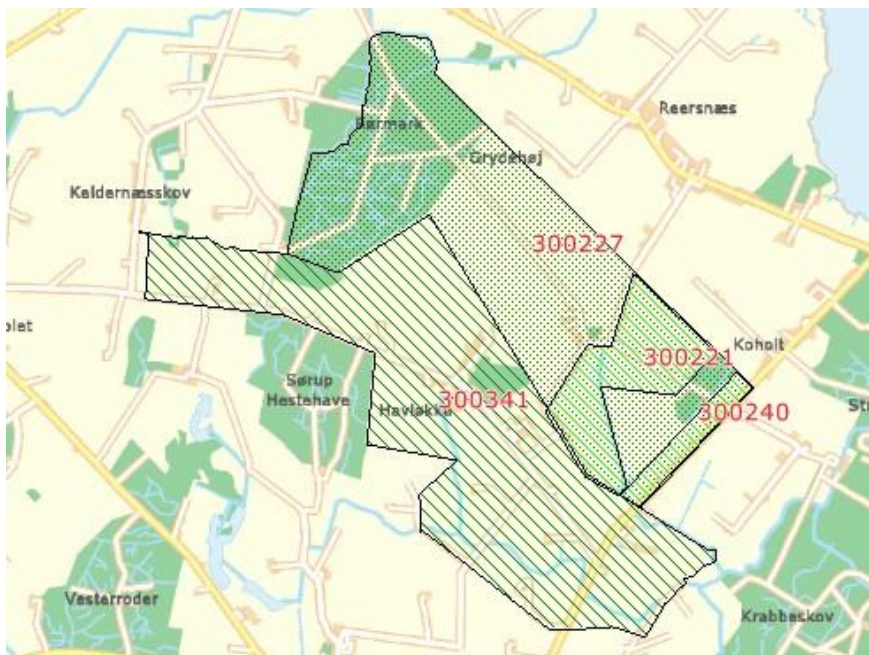
Landsbyen Havlørkke kendes tilbage i 1418, hvor stedet i en skriftlig kilde kaldes Haffrelørkke, Havrelørkke. Kronen havde rettigheder i 4 selvejergårde i landsbyen. I 1589 købte Lave Beck til Frøslev og Beldringe rettighederne, og i 1598 mageskiftede han sig til yderligere 8 gårde i landsbyen fra Maribo Kloster. Det var dette o.a. gods, som blev grunden til hovedgården Havlørkke. Det er formentlig den hovedgård, som har ligget på voldstedet, som endnu er bevaret. Her er i hvert fald fundet bygningsrester fra renæssancen, og voldstedet er fredet. I 1624 blev stedet kaldt Huushøj.

Ejendomshistorien er kompliceret, eftersom flere havde andel i gården, men alle var i slægt med Lave Beck, som grundlagde hovedgården. Fru Søster Lerche, enke efter Eggert Christopher Knuth til Årsmarke, købte 1698-1701 alle rettighederne til Havrelørkke, og i 1714 indgik hovedgården i grevskabet Knuthenborg.

Den nuværende hovedbygning er en kampestensbygning opført i 1870 efter tegning af arkitekt V. Tvede. Den befinder sig umiddelbart vest for det fredede voldsted. De store avlsbygninger er af ny dato.

Da Knuthenborg overgik til fri ejendom, blev der etableret en husmandskoloni på Havrelørkkegårds jorder. Der blev oprettet 8 brug (nr. 300221 på kortet) i 1926-30.

Hovedgården opslugte ikke hele landsbyen Havrelørkke. I 1688 var der 17 gårde. Ved udskiftningen i

1804 flyttede 11 gårde ud i marken og 5 blev tilbage. I slutningen af århundredet var en del af de øde tofter bebygget igen, og i de næste årtier voksede byen kun lidt. Der kom en skole, en forskole og et andelsmejeri. Men større forandringer ses ikke.

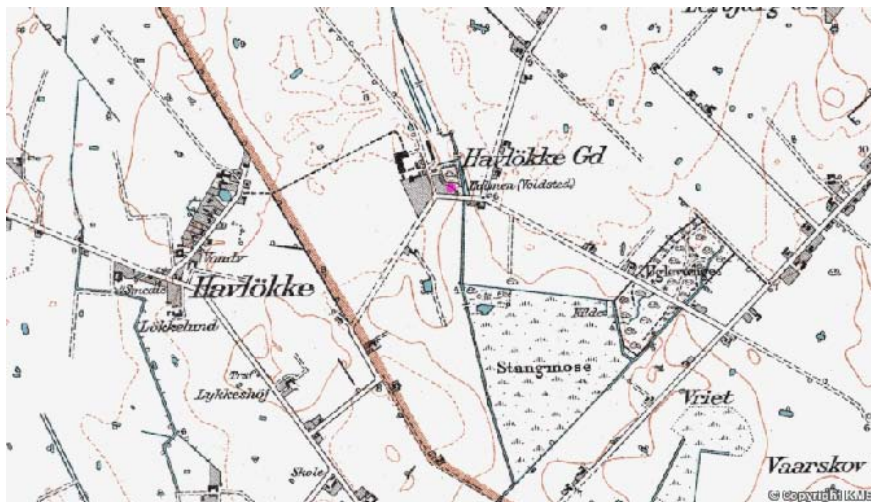
Mellem 1889 og 1942 forsvandt næsten alle skelhegn i området.

I forbindelse med udskiftningen udstykkedes 5 husmandsparceller og en fredskovsparcel. Husmandstederne blev placeret på hovedgårdsjorden ved Vriet, på vejen til Bandholm.

Sårbarhed:

Bebyggelsen på hovedgårdsjorderne gør, at kulturmiljøet er ret forandret, men infrastruktur og beplantning er ikke helt så forandret. Det er derfor primært disse, som bør bevares.

Havreløkke landsby har bevaret et sammenhængende indtryk, til trods for at 11-12 gårde flyttede ud ved udskiftningen. Den nye bebyggelse er fra slutningen af 1800-tallet, og skelhegn og lignende beplantning er forsvundet. Det samlede hele bør så vidt muligt bevares uden ændringer i infrastruktur, ligesom det arkitektoniske hele bør tilgodeses.

Reersnæs

Prioritet: 3

Beskrivelse:

Reersnæs har været en ganske stor landsby. I 1312 har der været anledning til at skrive om stedet, for da nævnes landsbyen første gang. I matriklen fra 1688 var der 23 gårde og 9 huse uden jord. Landsbyen ligger langs landevejen med gårde og huse på begge sider af vejen. I sydøst er der et gadekær. Ved udskiftningen blev arealet opgjort til at omfatte 15-16 gårde, 10 husmandsteder og 13 huse.

Det blev sådan i 1803, at 9 gårde og en del huse flyttede ud af landsbyen. Der udstykkedes en husmandskoloni på 8 parceller, Grydehøj, på sydsiden af landevejen. Men kun de 4 bebyggedes, de andre 4 parceller blev inddraget i marken igen.

I landsbyen bebyggedes de tomme tofter forholdsvis hurtigt efter udskiftningen. Omkring 1880 var der 4 gårde i landsbyen. De samme gårde findes stadigvæk. De ligger to og to på hver sin side af vejen i henholdsvis den østlige og vestlige ende af byen. Ved gårdene i øst findes også gadekæret. Derimellem er nu ganske tæt bebygget. Umiddelbart overfor gadekæret lå i første halvdel af 1900-tallet et savværk.

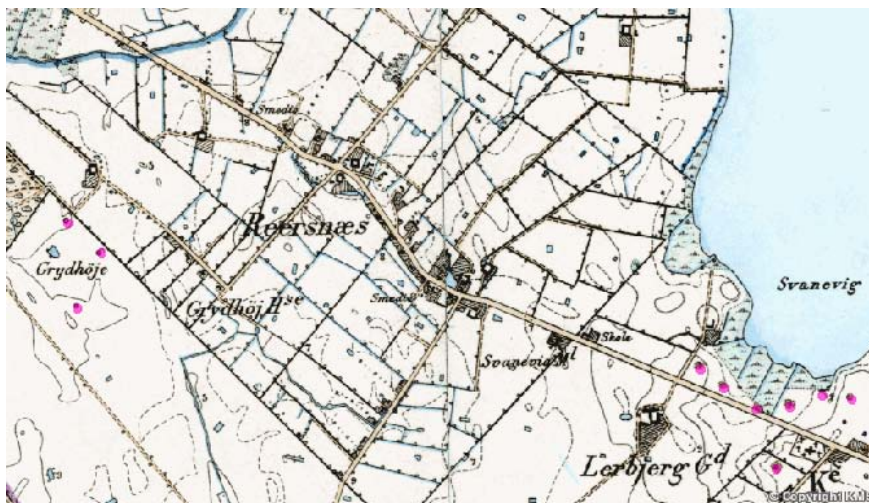
Landsbyejerlavet er primært agerbrug. I nord, ud til kysten, er der skov. Beplantningsstrukturen er bevaret. Den største forandring er, at de mange skelhegn, som blev plantet i årene efter udskiftningen, nu er forsvundet igen.

I sydøst lidt udenfor byen lå Svanevig mølle. På den anden side af vejen kom skolen til. Her omkring opstod en lille bebyggelse, som

Kortet viser landsbyen Reersnæs, som ligger på landevejen til Birket, og landsbylavets udstrækning. Grydehøj er en husmandsudstyknings, som blev etableret ved udskiftningen i 1803. Svanevig (nr. 300238) er en lille bebyggelse, som opstod i forbindelse med mølle og skole. I dag er den sammenvokset med landsbyen.

Kortet, som viser situationen omkring 1880, giver et indtryk af, hvordan landsbyen først er blevet tømt for mange gårde og huse. Der er langt imellem de tilbageværende ejendomme. Først fra århundredeskiftet og frem blev randbebyggelsen langs landevejen tæt.

næsten er vokset sammen med landsbyen. Det er Svanevig.

Sårbarhed:

Udviklingen i Reersnæs er ganske parallel med mange andre landsbyer i kommunen. Den moderne landsby ligger, hvor den gamle bondelandsby lå. Bebyggelsen er fra efter udskiftningen og noget blandet.

Infrastrukturen i landsbyen har egentlig ikke forandret sig. Der er stadig tale om en vejby. Moderne tiders øgede trafik på landevejen til Birket er dog en belastning for miljøet.

Ejerlavets styrke er kysten, naturen og skoven i nord. Derfor er infrastruktur og beplantning særlig sårbare overfor forandringer. I byen bør miljøet omkring gadekæret behandles med omtanke.

Kortet fra første halvdel af 1900-tallet viser, hvordan der nu er bebygget tæt langs landevejen. Der er kommet lidt huse til på sidevejene.

Luftfotografiet nedenfor viser, hvordan der er skudt villabebyggelse op i en række bagved landevejen, især på nordsiden af Birketvej. De lilla prikker på luftfotografiet viser, hvor der er fredede oldtidsminder.

Blans

Prioritet: 1

Beskrivelse:

På det areal, som udgør landsby-ejerlavet Blans, ligger egentlig tre kulturmiljøer. Der er selve landsbyen, den mindre rurale by, som nu overlejrer bondelandsbyen, og havnen. Kulturmiljøernes udstrækning ses på de to kort fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark* til højre.

Landsbyen Blans, som den har set ud før sidste del af 1800-tallet, er der ikke mange spor af i dagens landskab. Byen nordlige og sydlige del havde forskelligt præg. I nord lå gårdene uregelmæssigt omkring en forte og gadekæret. Byens sydlige del var mere regelmæssig med bebyggelse langs vejen.

Den bebyggelse, som i dag udgør landsbyen Blans, er primært vokset frem efter 1880. Der er stadig enkelte gårde i byen, men hovedvægten af bebyggelsen er beboelse. Den lille by har haft de servicefunktioner, man forbinder med byer, såsom smedje, skole og købmand.

Havnen Blans ligger på østsiden af Blans Hoved. I dag opleves havnen som liggende på et næs. Det skyldes, at Keldvig i dag er inddæmnet. Frem til begyndelsen af 1800-tallet var der tale om en vig, som gik ret dybt ind i landet. På kortet, som viser forholdene omkring 1880, ses arealet som et stort engområde. Det blev først anvendt til ager i slutningen af 1900-tallet. Keldvig blev sat under vand igen, da novemberstormen i 2006 gennembrød diget på en flere hundrede meterlang strækning.

Udtræk fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark* viser de tre kulturmiljøer i landsbyejerlavet Blans.

Blans Havn, Foto Jan Steving 2007.

Kortet, der er tegnet i 1880'erne, viser Keldervig som et stort engareal, og man ser tydeligt dæmningen langs kysten. Tænker man på arealet som en vig, forstår man bedre navnet Blans Hoved. Der kan godt have været lidt fiskeri fra kysten her, for havnen blev bygget, men det er ikke givet, at landsbyen har haft rettighederne til fiskeri fra kysten her. De kan lige så godt have tilhørt Søllested eller Søllestedgård. De mange herregårde på Lolland regnes for en af årsagerne til, at der ikke har været så meget fiskeri før efter udskiftningen.

Sårbarhed:

Blans Havn bør bevares og reguleres med nænsomhed. Den er, ligesom de øvrige små havne i kommunen, et vidnesbyrd om, hvordan kystudviklingen er præget dels af digebyggerierne, dels af de mange hovedgårdes dominans.

Landsbyen er af nyere dato, men den er ikke lige så belastet af nutidens trafikpres som så mange andre vejbyer.

Områdets beplantning og infrastruktur synes ikke at have ændret sig voldsomt siden slutningen af 1800-tallet. Det vil derfor være af betydning, at disse forhold fortsat bevares.

Man kan overveje, om det vil være interessant at bringe Blans Hoved tilbage ved ikke at genopbygge diget. En del af Lollands koloniserede landområder bør bevares som væsentlige kulturmiljøer. Men hvilke bør vurderes i en større sammenhæng. Der henvises til Lolland-Falsters Stiftsmuseums udpegning af kulturmiljøer i Lolland Kommune, hvori der er videre overvejelser om dette emne.

Kortet her, som viser forholdene i første halvdel af 1900-tallet, demonstrerer, at der ikke er sket nogen voldsom udvikling i området siden 1880'erne.

Foto Jan Steving 2007.

På luftfotografiet fra 2006 kan man se, at engarealerne i det afvandede Keldervig er forholdsvis tørre og anvendes til ager.

Keldernæs

Prioritet: 3

Beskrivelse:

Historien om Keldernæs handler om infrastruktur.

Den gamle landsby var en forteby. Midt i fortens var en stor sø. Landsbyens gårde lå på 4 veje omkring fortens. Hvis man ser på kortet fra 1880'erne og ser bort fra landevejen til Birket, så træder de 4 veje, som udgjorde landsbyen, tydeligt frem.

I dag er den gamle landsby helt overlejret af en nyere, mindre rural bebyggelse markeret med rødt på kortet fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark*. Landsbyens ejerlav er markeret med grønt på kortet.

Det nye Keldervig er delt i 2, kun den nordlige og sydlige del af landsbyen udviklede sig efter udskiftningen, som fandt sted i 1815. Det nordlige område af byen blev ikke bebygget efter at gårdene flyttede ud. Vejen er i dag helt forsvundet. Godthåbsvej syd for landevejen er stadig ikke tæt bebygget. Den mindre rurale by er koncentreret om skolen i nordvest og smedjen i sydøst.

Ejerlavet blev før i tiden afgrænset af bredden til Keldervig, og vandet har nået ganske tæt ind til landsbyen. Det forklarer de mange engarealer, som er vist på kortet. Selv midt i landsbyen ses en lille grøn signatur for eng. Der ses stadig spor af vand: En lille sø ses mod syd omtrent der, hvor nuværende Godthåbsvej mødes med landevejen til Birket. I dag ses en lille sø i det, som er bunden af vigen.

På kortet fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark* ses landsbylavets noget usædvanlige udstrækning. På landevejen, der hvor den gamle landsby lå, ses markeringen for den mindre rurale by, som deler sig i 2 halvdele.

Kortet fra ca. 1880, giver et indtryk af, hvordan den nu forsvundne landsby har ligget. Det var en forteby med en sø i midten, der lå hvor landevejen går i dag. Gårdene lå på de fire veje rundt om søen. Efter udskiftningen er arealerne nord og syd for fortens / landevejen forblevet tomme, mens der er vokset en nyere by frem i nordvest og sydøst. Bemærk det lille engareal i nord og søen eller kær i syd. Kortet viser desuden en del vandhuller og vandløb. Afvandingen af Keldervig har været medvirkende til afvandingen af hele området.

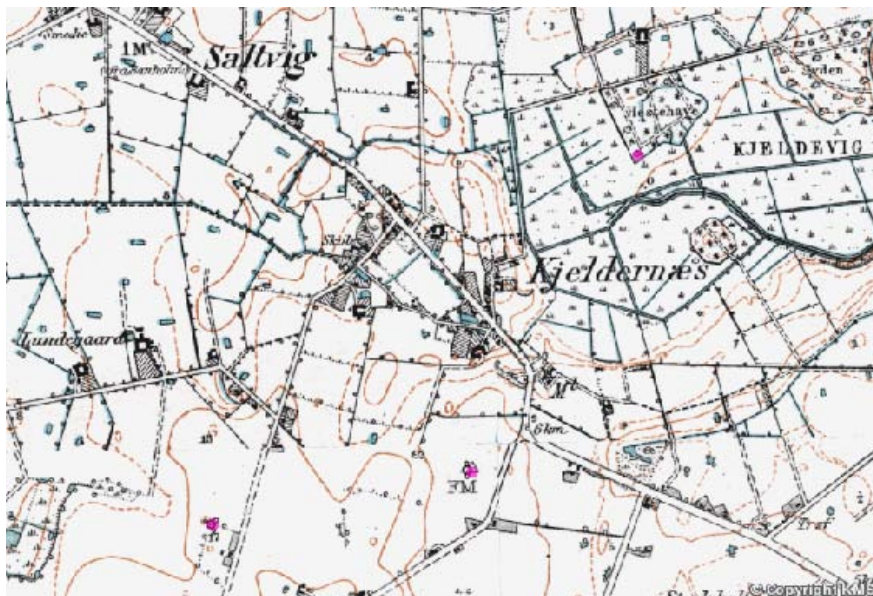

Sårbarhed:

Landsbyens områder er stærkt forandret. Det gamle kulturmiljø er i dag overlejret af den lille nyere by. Landsbyen er gennemskåret af den relativt trafikerede landevej, og landsbyens nordlige bygade er helt forsvundet.

Arealerne er stadig agerbrug. Der har før udtørringen af vigen været betydeligt mere fugtigt. Mange stier og hegn er her lige så vel som mange andre steder forsvundet i dag.

Ændringer her i området kunne tage afsæt i viden om, hvordan her var for ca. 150 siden.

De gamle landsbyveje er noget mere forsvundet på dette kort, som viser situationen i første del af 1900-tallet. Der er bygget mere i nord og syd, og landsbyen har servicefunktioner som butikker, bank, skole etc.

Luftfotografiet fra 2006 viser det todelte Keldernæs og den lille sø, som giver os en forestilling om, hvor langt vigen gik ind før i tiden. Ude i Keldervig lå før i tiden den lille ø Frenkholm.

Knuthenlund

Prioritet: 1

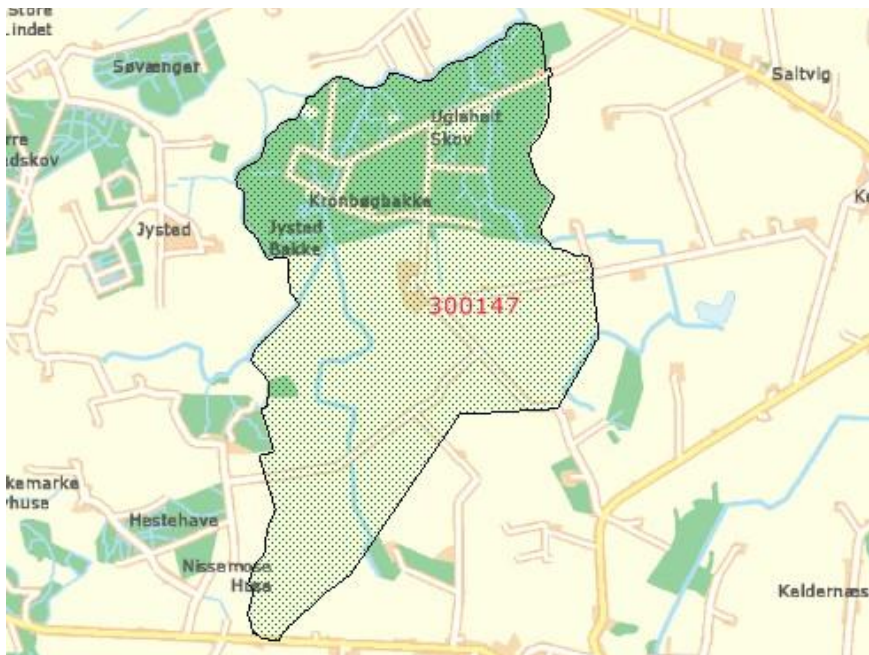
Beskrivelse:

Knuthenlund er en hovedgård af forholdsvis ny dato. Den blev til som ladegård i 1729, da Adam Christopher Knuth fik tilladelse til at nedlægge to landsbyer. Bregerup, som kendes tilbage i 1231, bestod i 1682 af 5 gårde. Ugleholt, som ikke kan spores så langt tilbage i de skriftlige kilder, bestod i 1682 af 2 gårde. I 1729 blev i alt 8 gårde og 5 huse nedlagt ved etableringen af Knuthenlund. Hovedgården var en del af Knuthenborg frem til 1913, da både denne gård og Bøllesminde blev solgt til J.P.H. Hansen, der var mejeriejer. Bøllesminde blev solgt fra med det samme. I 1938 overtog M.E. Hovmand-Hansen Knuthenlund sammen med Abed Mejeri.

Den nordlige del af ejerlavet er skov, resten er primært ager. Denne beplantningsstruktur og anvendelse har ikke ændret sig i tidens løb. Infrastrukturen synes heller ikke at have undergået store forandringer.

Hovedbygningen ligger midt i ejerlavet. På de ældste kort kan man se at der har været to bygningskomplekser. De lå begge midt i ejerlavet, lidt syd for skoven. De var adskilt af et haveanlæg. I anden halvdel af 1800-tallet blev der bygget om, og den nordlige del af bygningskomplekset forsvandt. I det nuværende bygningskompleks indgår store dele af byggematerialer fra hovedbygningen på Knuthenborg. Her blev både ladegård og hovedbygning brudt ned i 1864-65.

Alléen op til gården er som noget helt usædvanligt beplantet med formklippede tjørn.

På kortet fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark* ses Knuthenlund. Den blev oprettet som en ladegård til Knuthenborg i 1729.

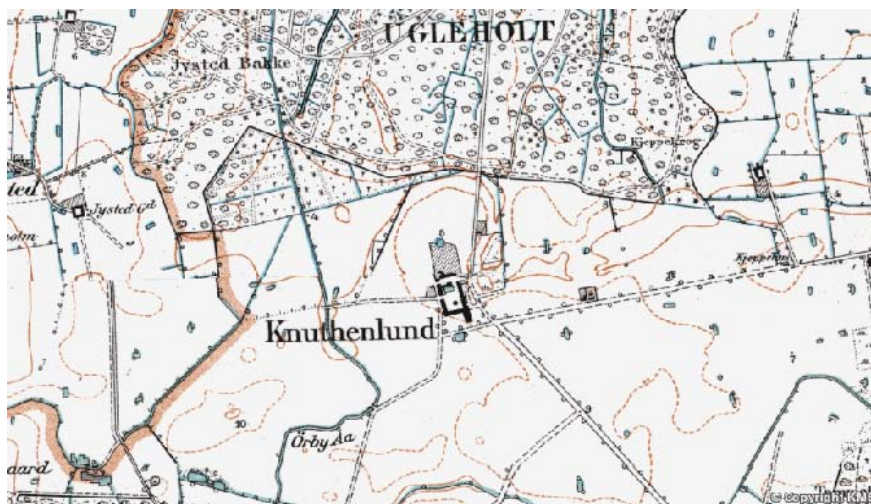
På det høje målebordsblad, som viser forholdene omkring 1880, kan man se skoven i nord og ager i syd. Gården ligger midt i ejerlavet. Man kan spore, hvor gårdens grænser findes ved at se på de mange hegn. Til højre og til venstre i billedet ser man mange små enheder, mens arealerne i midten, som tilhører Knuthenlund, er større sammenhængende enheder.

Sårbarhed:

Kulturmiljøet er velbevaret. Landskabets struktur og bygningerne på Knuthenlund er velbevaret. Der er stadig mejeri på stedet.

Kulturmiljøet er sårbart overfor ændringer i beplantning, infrastruktur og arkitektur, der på sigt vil forringe kulturmiljøets originale karakter.

Der er ikke mange forandringer at spore, når man sammenligner de forskellige kort. Kulturlandskabet er velbevaret.

På luftfotografiet nedenfor kan man se, at der ikke er sket større ændringer. Her er stadig hegn og afvandingskanaler, og beplantningen svarer til den, man ser på kortet fra 1880'erne.

Stokkemarke

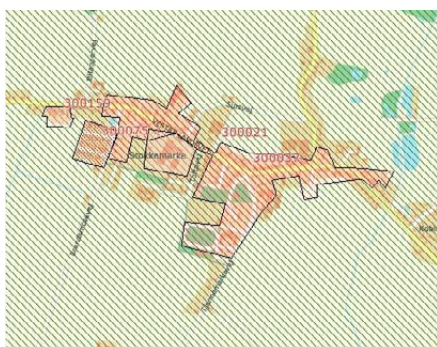
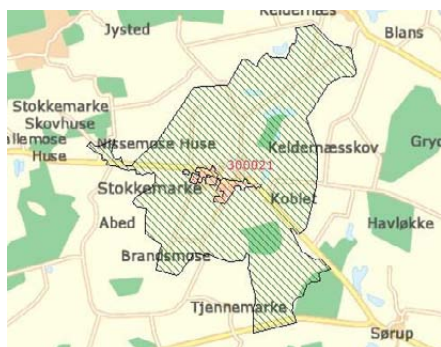
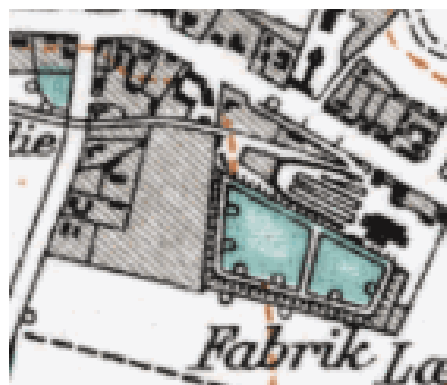
Prioritet: 3

Beskrivelse:

Stokkemarke var engang en landsby. Den nævnes allerede i Valdemars Jordebog fra 1231. Nederst på siden ses 3 kort, der er udtræk fra databasen *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark*. På det venstre kort ses landsbyen Stokkemarkes udstrækning. Landsbyen lå på samme sted som vore dages Stokkemarke, lige midt i sognet. Bebyggelsen var ganske spredt. Det midterste kort viser den rurale by Stokkemarke, som er vokset op efter 1880'erne. Det sidste kort viser en lille kulturmiljø i byen, nemlig Saftstationen, som hørte til Maribo Sukkerfabrik.

Landsbyen blev udskiftet mellem 1809 og 1814. Det mest markante vidnesbyrd om udskiftningen er den ganske tidlige husmandskoloni Brandsmose, som i den forbindelse blev etableret på landsbyens jorder helt i syd.

Endnu i 1880'erne var bebyggelsen i Stokkemarke ret spredt. Saftstationen blev etableret samtidig med sukkerfabrikken i Nakskov i 1882. Da Maribo Sukkerfabrik oprettes i 1896-97 knyttes saftstationen her til. Der etableres en 11,8 km lang rørledning fra saftstationen til fabrikken i Maribo.

Saftstationen er et stort anlæg i en så relativ lille by. På kortet ses, hvordan roebanen kom ind i byen fra vest. Fabrikken kendes ved de store vandbassiner. Saftstationen lukkede i 1959, og i dag er der andre funktioner. I dag er fabriksområdet bygget om, men bestyrerboligen, som ligger ud til vejen, er bevaret.

Byen voksede støt igennem 1900-tallet. Sognets kirke og præstegård ligger i byen. Her er skole, alderdomshjem og flere andre fælles og sociale funktioner.

Især i anden halvdel af 1900-tallet blev der bygget ud på sydsiden af vejen, og der er opstået et parcelhuskvarter i byens sydvestlige ende.

Sårbarhed:

Området er temmelig robust eftersom arkitekturen i en bebyggelse, der er blevet til over så lang tid er ganske varieret. Blandingen af erhverv, forretning og beboelse præger byen.

Det væsentlig her er at holde fast i en vis harmoni ved at bevare de karaktertræk, som findes i de små sammenhænge, f.eks. enklaver med ens byggestil. Sådanne bør bevares og understøttes. Husmandskolonien bør ligeledes så vidt muligt bevares, da der ikke er så mange tidlige udstykninger.

Der er stadig bygninger tilbage fra den nu nedlagte saftstation.

Abed

Prioritet: 1

Beskrivelse:

Landsbyen Abed bestod oprindeligt af gårde i den nordlige del og huse i den sydlige del. I dag er dette kulturmiljø fra før 1800 overlejret af den mindre rurale by af samme navn. Et par af byens gårde går formentlig tilbage til tiden før udskiftningen, som fandt sted efter 1805.

Landsbyens infrastruktur og områdets beplantning har ikke forandret sig.

Abed havde i slutningen af 1800-tallet to af andelstidens mest karakteristiske institutioner: Et andelsmejeri og en højskole. Højskolen blev stiftet allerede i 1867 på en grund skænket af etatsråd Laurits Jørgensen fra Søllestedgård. I 1886 blev der oprettet en realklasse og i 1891 en havebrugsafdeling. Skolen blev lukket i slutningen af 1890'erne, men havebrugsarbejdet fortsatte. Skolen blev overtaget af De samvirkende lolland-falsterske Landboforeninger, og i 1903 åbnede Abed Planteavlstation.

Mejeriet og folkehøjskolen har formentlig bidraget til at den lille rurale by voksede frem tidligere end det ses andre steder. Abed er udviklet allerede før 1880, mens de fleste andre tilsvarende byer først dannes i årene omkring århundredeskiftet.

Sårbarhed:

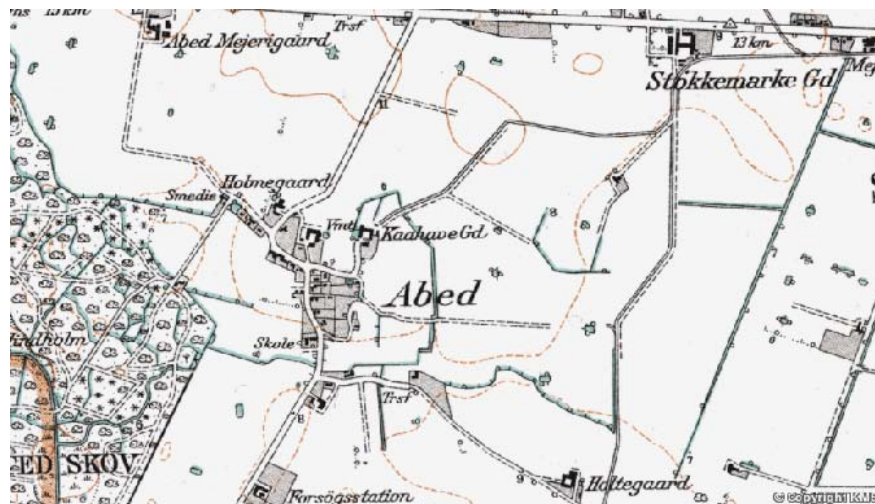
Bebyggelsen, der blev dannet i løbet af slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet er velbevaret. Beplantning, infrastruktur og arkitektur er alle sårbare overfor ændringer i dette velbevarede kulturmiljø.

Kortet her viser udstrækningen af Abed landsbylav. Den røde markering viser omfanget af den lille rurale by, der har overlejret landsbyen. Her findes dog 2 gårde, som går tilbage til perioden før udskiftningen.

På kortet her, som viser situationen omkring 1880, kan man se at den lille rurale by er godt etableret. Det skyldes formentlig de to institutioner folkehøjskolen og andelsmejeriet, som er så karakteristiske for andelsbevægelsen.

Infrastruktur og beplantninger har ikke forandret sig i perioden mellem kortets tilblivelse (midten af 1900-tallet) og optagelsen af luftfotoet fra 2006. Den grundlæggende struktur er den samme. Derfor anses dette kulturmiljø for velbevaret.

Kragenæs

Prioritet: 1

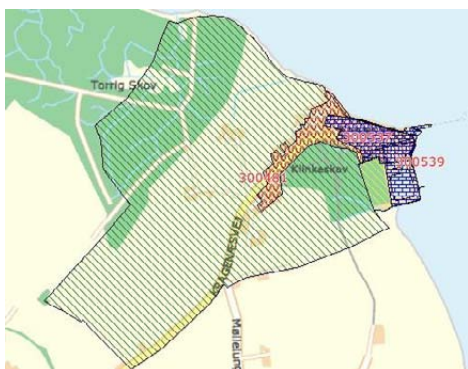
Beskrivelse:

Landsbyen Kragenæs, som forholdene var før udskiftningen, kan ikke længere findes i landskabet. Det var et lille ejerlav, som omkring udskiftningen i 1798 kun havde tre gårde. I ejerlavet var både skovarealer og engstykker. De fugtige områder præger stadig området, om end afvandingen nu er sat i system, og skov er der også endnu.

Det, som præger ejerlavet allermest, er den rurale bebyggelse, som opstod omkring Kragenæs havn, der er anlagt i 1879. Etableringen af jernbanen, som var i drift fra 1915 til 1967, har ligeledes påvirket kulturlandskabet. På luftfotografiet her til højre kan man se, at skovbeplantningen følger jernbanesporenes retning, og jordens beskaffenhed skiller sig ud, når man ser på markerne.

I byen ved havnen sejler færger til Fejø og Femø, og her var kro og købmand, savværk og senere station.

Kragenæs rummer flere kulturmiljøer. På det lille kort nedenfor ses landsbyejerlavets udstrækning (grøn skravering), den mindre rurale by (rød) og havn og marina (blå).

Kragenæs en forårsdag i 2007. Foto Jan Steving.

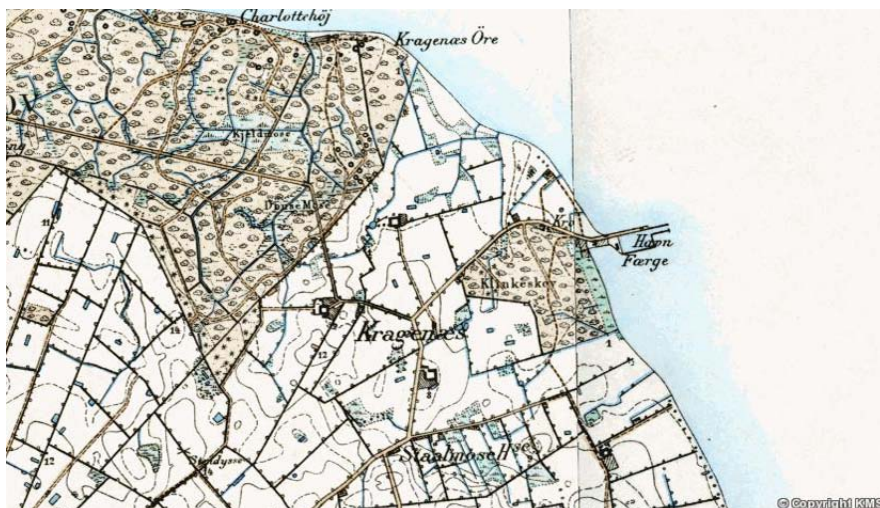
Sammenligner man luftfotografiet fra 2006 med kortet fra første del af 1900-tallet, er det let at se sporene efter den nu nedlagte jernbane. Bortset fra jernbanen er der ingen væsentlige ændringer i vejene. Havneområdet er udvidet; her er kommet en marina og en campingplads i slutningen af 1900-tallet.

Sårbarhed:

Der bør værnes om alle Lollands kystmiljøer, også Kragenæs. Det er et ganske lille sted, som derfor er særlig sårbart overfor forandringer i infrastruktur. Fornyelse i bebyggelsen bør indpasses den eksisterende arkitektur. Beplantningen i området er ganske velbevaret, og store ændringer vil påvirke kulturmiljøet.

På kortet, som viser situationen omkring 1880, kan man se den begyndende bebyggelse på vejen langs Klinkeskov med kroen tydeligt markeret. De tre gårde, som ligger i det åbne land, er antagelig landsbyens tre gårde. Læg mærke til de mange små engstykker. Syd for havnen er nu anlagt en marina og bagved en campingplads; den har gjort lidt indhug i skoven.

Stemningsbilledet ved Kragenæs Havn er taget en tidlig forårsdag 2007 af Jan Steving.

Der er stadig en købmand i Kragenæs, som kan betjene ikke alene de faste beboere men også de mange lystsejlere og campister. Foto Jan Steving 2007.

Lindet & Uglemose

Prioritet:

Uglemose: 1

Lindet: 3

Beskrivelse:

Navnet Lindet knytter sig til 3 kulturmiljøer: Landsbyerne Store og Lille Lindet samt den mindre rurale by Lindet. Den lille by ligger lige ved siden af Birket Kirke. Birket præstegård ligger umiddelbart øst for byen.

Lindet er en lille villabebyggelse fra midten af 1900-tallet. Det, der definerer en mindre rural by f. eks. i forhold til en samling af gårde og huse, er at der er servicefunktioner i byen. I Lindet findes både vandværk (nr. 301546), smedje (nr. 301543) samt transformator (nr. 301545) og elektricitetsværk (nr. 301544).

Landsbyerne blev udskiftet i 1790, og så at sige alle gårde flyttede ud i marken. Der er derfor ikke nogen samlet landsbybebyggelse tilbage i vore dage.

Der er ikke omtalt egentlige husmandsudstyknings i hverken Store eller Lille Lindet. Men i forbindelse med udskiftningen i 1790 udskiltes et antal moseparceller nær Kapellangården. I Trap benævnes bebyggelsen som en samling gårde og huse. Sådan omtales de også i *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark*. Man kan dog overveje, om ikke der er tale om en meget tidlig husmandsudstyknings. Det var almindeligt at udskille de ringeste dele af jorden til husmandskolonier, og således kan man godt karakterisere mosejord. Husene har et ensartet præg. Kun arkivundersøgelser kan endelig stadfæste om denne antagelse er korrekt.

Sårbarhed:

Områdets mest sårbare arealer knytter sig til området omkring kirke og

Kortene, både det høje målebordsblad ovenfor og det lave nedenfor viser, hvordan beplantningen i området er forholdsvis uændret i området. Jernbanen, som eksisterede i første halvdel af 1900-tallet, er nu nedlagt, og der er ikke voldsomme spor at se. Bemærk, at villabebyggelsen Lindet endnu ikke er at spore på det lave målebordsblad.

præstegård. De er beskyttet af de fredningsbestemmelser, som omfatter alle kirkeomgivelser. Endelig er der en række fredede fortidsminder nordøst for kirken, som man bør være opmærksom på. Herudover er det mest interessante den lille samling huse i Uglemose. Her bør man være varsom med ændringer i både beplantning, infrastruktur og arkitektur.

Bebyggelsen i Uglemose er udstykket i 1790, da Store Lindet landsby blev udskiftet.

Det lille kort viser Uglemoses udstrækning, Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark.

Luftfotografiet fra 2006 viser øverst i højre halvdel villabebyggelsen Lindet. Lidt til venstre for midten af billedet vises Uglemosen med udstykningen fra 1790. Jernbanen til Torrig og Kragenæs har passeret midt i området. Resterne af Lindet station kan ses i den lille bygning med rødt tag nederst i billedet. Sammenlign med det lave målebordsblad på forrige side.

Birket & Torrig

Prioritet:

Birket og Torrig: 3

Torrigranger: 1

Stålmose Huse: 1

Beskrivelse:

Birket og Torrig opleves i dag som en sammenhængende bebyggelse. Oprindeligt lå Birket landsby i små klynger langs den nord-sydgående Bandholmvej. Vejen drejer mod vest og løber sammen med landsbygaden i Torrig. I dag er byerne sammenvoksede. Lige ved grænsen mellem de to ejerlav blev gaden bredere omkring en forte. Den er forsvundet i dag.

Birket blev stjerneudskiftet i 1798, så kun få af gårdene flyttede ud. Den åbne karakter som landsbyen havde, ses ikke i dag, hvor der er kommet mange nye huse til. Den nu nedlagte jernbane til Torrig har ligeledes ændret på området. Vejstrukturen er ikke ændret i årenes løb, men de store grusgrave har sat sit præg på dele af ejerlavet.

Landsbyen Torrig lå med gårdene ret tæt sammen langs vejen. I øst var byen sammenvokset med Birket. Her fandt udskiftningen sted året før Birket i 1797. Det var kun gårde fra den sydlige side af vejen, som flyttede ud i marken. Bebyggelsen på den nordlige side af vejen blev tilbage, men er i dag noget forstyrret af anlæggelsen af Torrig Station. Jernbanen er nu nedlagt, men stationsbygningen er bevaret.

Ved udskiftningen blev der udlagt husmandsparceller både i Birket og Torrig ejerlav. Begge disse kulturmiljøer er ganske velbevarede.

Stationsbygningen i Torrig anvendes i dag til beboelse. Denne udformning af stationsbygningen ses også i Kastager, Svinsbjerg og Købelev.

Torrigranger. Foto: Museum Lolland-Falster, 2011

Krangerne eller Torrig Kranger ligger mod syd i ejerlavet med å og eng lige vest for udstykningen. Oprindeligt blev der udstykket 17 lodder på 3 parallelle veje. 12-13 af dem blev bebygget. I dag er kun en håndfuld tilbage. Men matriklerne ses stadig, og vejnettet er urørt. Der derfor er tale om en ganske velbevaret og tidlig husmandsudstyknings.

Stålmose Huse ligger helt i nord i Birket ejerlav, i øvrigt indenfor den fredningszone, som er udlagt i sammenhæng med voldstedet Ravensborg. Det fremgår af den lille markering på kortet. Stålmose Huse blev udlagt dels som englodder, dels som husmandslodder. I dag er kun få af husene tilbage, men markafgrænsningen ses endnu tydeligt.

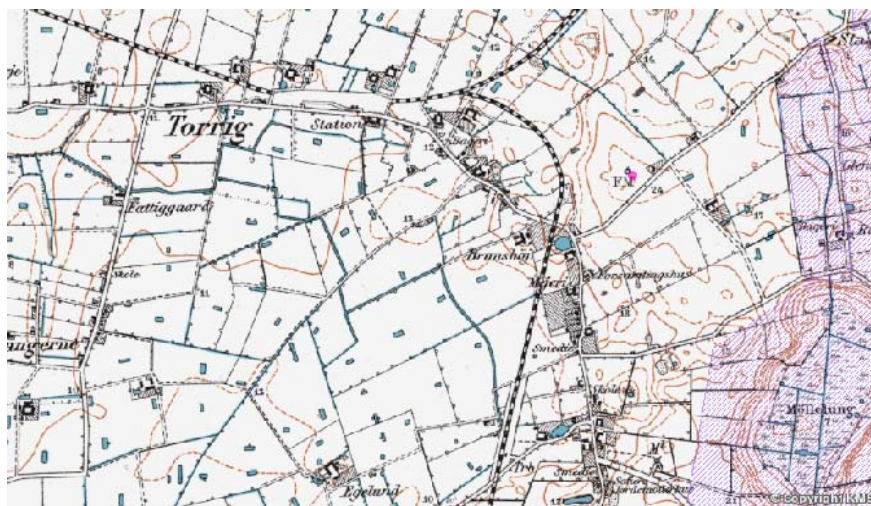
Sårbarhed:

Landsbyerne Torrig og Birket er ganske påvirkede af udviklingen i infrastrukturen, og grusgravningen har ligeledes påvirket landskabet betydeligt. Infrastrukturen er, bortset fra jernbanen, dog ganske velbevaret i de 2 ejerlav.

Der bør tages vare på de to husmandsudstyknings både med hensyn til arkitektur, beplantning og infrastruktur.

Stålmose Huse, forår 2007.

Vesterborg

Prioritet: 1

Beskrivelse:

Vesterborg er registreret i *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark* i kategorierne landsby og mindre rural by. Stedet burde også have været registreret som et religiøst miljø. I perioden 1787 – 1831 var P. O. Boisen sognepræst i Vesterborg. I hans tid, i 1801, blev det første såkaldte præstegårdsseminarium oprettet. På Vesterborg Seminarium introducerede man et bredere og mere virkelighedsnært syn på læreruddannelsen. Lærerne skulle ikke kun befatte sig med læsning, skrivning og katekismus. I oplysningstidens tankegang skulle de være en del af den helhed, som skolen indgik i. De skulle kunne tage del i det landbrugssamfund, hvori de befandt sig. De studerende boede hos bønderne i omegnen. Seminariet blev et intellektuelt center, som hurtigt gav inspiration til oprettelse af tilsvarende seminarier i hele landet.

Chr. Ditlev Reventlow tog initiativ til seminariet. Han og sognepræst senere biskop P. O. Boisen havde et livslangt samarbejde, og på seminariet kunne mange nye ideer efterprøves. Desværre er både præstegård og skolebygninger i Vesterborg revet ned. Men brolægningen til præstegården er bevaret, og P. O. Boisens tilstedeværelse ses både i portrættet i kirken og i familiegravstedet på kirkegården.

Her er tale om et intellektuelt miljø, som har en central sammenhæng med Pederstrup som kraftcenter for oplysning og udvikling.

Som kulturlandskab kan man ligeledes bemærke resterne af den saftstation som forarbejdede roe-

Kortet viser landsbyen og den mindre rurale by Vesterborg. Det der især gør Vesterborg til et interessant kulturmiljø er, at stedet her var udgangspunkt og inspirationskilde for en lang række præstegårdsseminarier. Mange af disse udviklede sig og blev centrale i den efterfølgende højskolebevægelse.

Omgivelserne ved Vesterborg kirke. De gulkalkede bygninger samler stedet til et hele. 1910 var bygningskomplekset omkring det gamle præstegårdsseminarium fra P.O. Boisens tid endnu intakt. En stor del af bygningerne blev imidlertid revet ned i 1911 for at give plads til skole og alderdomshjem. Mindelser om datidens intellektuelle kraftcenter findes i kirken og på kirkegården. På nedenstående foto ses kirken, alderdomshjemmet og skolen.

saft til Nakskov Sukkerfabrik. Dette anlæg blev nedlagt i 1956.

Den gamle landsby har ligget nær kirke og præstegård. Denne bebyggelse er delvis overlejret af senere tiders institutioner. Den mindre rurale by voksede op med enkelte ejendomme i slutningen af 1800-tallet, men først i 1900-tallet var der tale om en egentlig bymæssig bebyggelse. Den ligger lidt syd for landsbyen.

Sårbarhed:

Det er området omkring kirke og præstegård som er sårbart. Selvom ikke mange fysiske elementer er tilbage fra tiden for Vesterborg Seminarium, så er det væsentligt at bevare det, som måtte være tilbage, samt at arbejde med omgivelserne på en sådan måde at denne specielle historie bringes frem for den besøgende.

P.O. Boisens familiegravsted på Vesterborg kirkegård bør bevares, som minde om Vesterborg Seminarium og Boisens betydning for dannelsen af folkehøjskoler. Ligeledes bør minderne over tidligere lærere, begravet på kirkegården, bevares. De er tilsammen symbolet på skolen og lærdom for almuen på landet i oplysningstiden.

Søllested

Prioritet: 2

Beskrivelse:

Landsbyen Søllested, som den kendes tilbage til middelalderen, kan ikke ses i dag. Landsbyens huse lå langs vejen mellem kirken og Søllestedgård. Den blev udskiftet i 1803.

Der, hvor Kirkevej og Hovedgaden mødes, ligger nogle huse, bl.a. et i bindingsværk og med stråtag. De kan have været huse uden jord, der lå i den nu forsvundne landsby. I øvrigt ligger Søllesteds ældste huse i den nordlige del af byen. Huse på Højskolevej kan ses på kortet fra slutningen af 1800-tallet.

Navnet Søllested forbindes i dag med stationsbyen. Den voksede langsomt op efter at jernbanen mellem Nykøbing og Nakskov blev anlagt. Fra århundredeskiftet og i de første årtier af 1900-tallet dannes den egentlige by. I løbet af 1900-tallet kommer der villa- og parcelhuskvarterer.

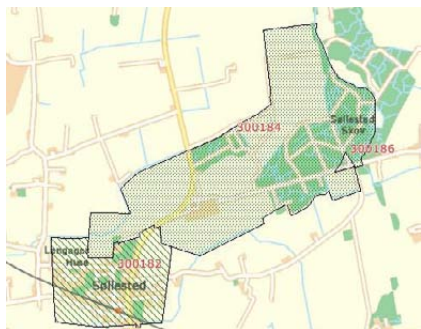
Byen bliver central med servicefunktioner som kommunekontor, alderdomshjem, telefon og telegrafkontor mm. Der er forretninger, håndværkere, hotel og kro. Det er en by af anseelig størrelse.

Bevæger man sig ad hovedgaden fra nord til syd, kan man i arkitekturen se, hvordan byen er vokset i sydlig retning.

Søllested er et godt eksempel på en klassisk stationsby.

Byens udstrækning og de forskellige kvarterer ses på de små kort fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark*.

De 3 kort ovenfor viser (t.v.) udstrækningen af landsbyen Søllested og hovedgården Søllestedgård; midt for ses landsbyen Søllested og stationsbyen Søllested. Til højre ses stationsbyen med sine parcelhuskvarterer, kolonihave, fabriksmiljø etc.

Sårbarhed:

Stationsbyen Søllested er et forholdsvist velbevaret kulturmiljø.

Byens arkitektur er væsentlig for forståelsen af kulturmiljøet. Det er vigtigt ikke at udvande det arkitektoniske udtryk, som angiver byens tidsmæssige udvikling, som primært går fra nord til syd.

Ændringer i byens infrastruktur kan ligeledes ødelægge forståelsen for byens udvikling.

Nogle af de ældste huse i stationsbyen Søllested. Landsbyen lå mellem Søllestedgård og kirken, men er i dag forsvundet. Husene her ligger, hvor landsbyen lå. Bindingsværkshuset ses på kortet, som viser situationen i slutningen af 1800-tallet.

Her på Højskolevej lå huse allerede omkring 1880. Det er således nogle af de ældste huse i byen. Nedenfor ses et typisk byhus i nyklassicistisk stil.

Søllestedgård

Prioritet: 1

Beskrivelse:

Søllestedgårds ejendomshistorie går tilbage til 1400tallet. Den lollandske adelsslægt Graa ejede gården i 1400- og 1500-tallet. I perioden fra 1530 til 1810 havde Søllestedgård mange forskellige ejere. I 1810 blev stedet overtaget af Jørgen Jørgensen, hvis efterkommere stadig driver stedet. Søllestedgård har ligesom flere af Lollands andre hovedgårde været drevet sammen med andre hovedgårde. I en periode var gården en del af Knuthenborg, og i en anden periode havde Søholt og Søllestedgård fælles ejer.

Områdets arealer anvendes primært til agerdyrkning. I øst er et område med skov. Beplantning og funktioner er velbevaret i dette kulturmiljø. Her ses f. eks. mange skel og levende hegn.

Hovedbygningen har været igennem en del forandringer i tidens løb. Første gang man kender til byggeri på gården var i anden halvdel af 1500-tallet, da hovedbygningen fik to stokværk, tårn og voldgrave. Ca. 200 år senere blev hovedbygningen ombygget og den karakteristiske lindeallé plantet. Den nuværende hovedbygning, i renæssancestil, i et stokværk med tårn er fra 1859-60.

I perioden 1851-1863 ombyggedes også avlsgården. En del af bygningerne brændte imidlertid i 1938 og blev erstattet af nye lader og stalde.

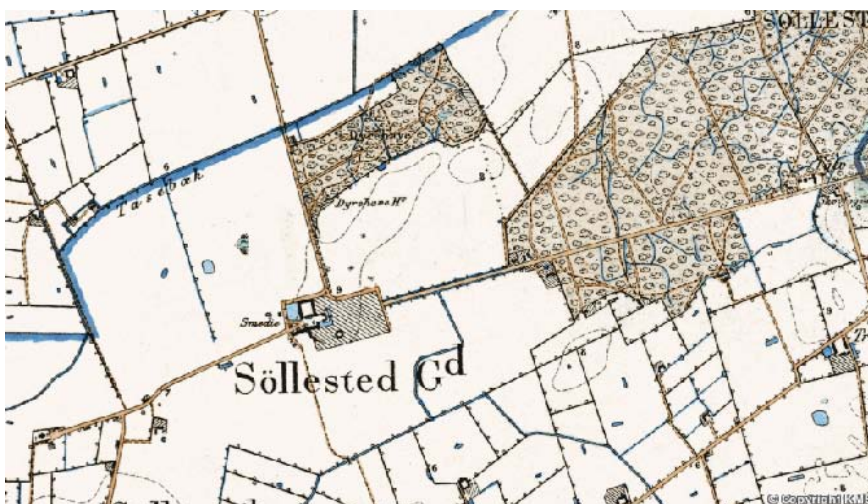

Det er ikke kun på Søllestedgård, man ser småbygninger som ovenstående. Den firkantede, ofte kvadratiske bygning med helvalmet tag er et karakteristisk indslag i landskabet. På billedet til højre ses smedjen.

Luftfotografiet fra 2006 viser det velbevarede kulturlandskab på Søllestedgård. Anvendelsen er stadig først og fremmest ager og skov mod nordøst. Helt til venstre i billedet, hvor en vej går mod syd, ligger et skovløberhus. Det var her på den modsatte side af vejen, teglværket lå.

Sammenholder man nedenstående kort fra ca. 1880 og luftfotografiet ovenfor kan man se, hvor velbevaret landskabsstrukturen er. Der er ingen store ændringer i brugen af jorden. Kun den nord-sydgående landevej er lagt om til en kurve i stedet for de retvinklede sving, man ser på det ældre kort. Netop på dette sted har været et savværk.

Sårbarhed:

Dette kulturmiljø er velbevaret i såvel beplantning, f.eks. med de levende hegn, samt i infrastruktur. Kraftige ændringer af disse forhold vil påvirke kulturmiljøet. Bygningerne er af forskellig dato. Hovedbygningen er meget karakteristisk for sin tid, ligesom de stadig eksisterende voldgrave omkring bygningerne er velbevarede. Den ene avlsbygning har den for egnen så karakteristiske trempelkonstruktion. Arkitektoniske ændringer kan således også let gribe forstyrrende ind i dette kulturmiljø.

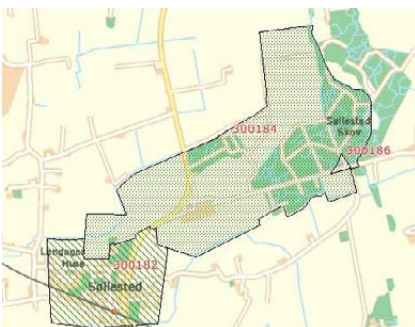

Avlsbygning med trempel.

Hovedbygningen er bygget i 1859-60 i renæssancestil.

Hovedgårdens udstrækning fremgår af det lille kort her på siden fra *Digitalt Atlas over Kulturmiljøer i Danmark*. Her ses desuden stationsbyen Søllested samt det teglværk (nr. 300186), der en gang har været på Søllestedgård.

Halsted & Halsted Kloster

Prioritet: 1

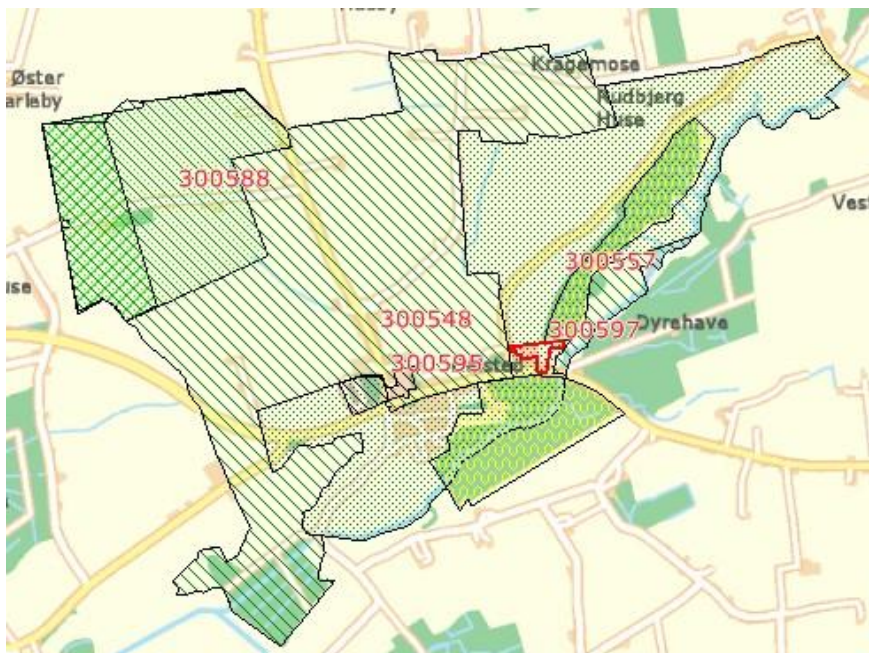
Beskrivelse:

Landsbyen Halsted var en forteby. Den nævnes første gang i 1177, da Valdemar I henlagde kirken til Ringsted Kloster. Forten strakte sig fra kirken til præstegården i nord-sydlig retning. Landsbykirken blev opført i 1100-tallet. Klostret, som kirken senere blev en del af, menes at være oprettet af Erik Klippings datter Jutta, der døde i 1284. Ser man landsbyens placering i forhold til ejerlavet og Halsted Klosters udstrækning, er det ikke usandsynligt, at landsbyen i sin tid har afgivet en del af sine jorder til klostrets oprettelse. Landsbyen blev udskiftet i år 1800. Jorderne i nord blev blokudskiftet, og gårdene flyttede ud i marken. De nordvestlige udflyttergårde kendes nu som Halsted Hede. Jorderne inde ved landsbyen blev stjerneudskiftet, og gårdene ses stadig på kortet fra 1880'erne. Vejene i landsbyen er stort set bevarede; den nordvestlige er dog reguleret noget.

Landsbyen er senere udvidet med servicefunktioner som skole, alderdomshjem, kro, smedje, smedebolig og sportsplads.

Halsted Kloster nævnes første gang i de skriftlige kilder i 1305. Det er ikke meget, man ved om den tidligste historie. Halsted Kloster var et benediktinerkloster. Kirken var indviet til den engelske helgen Samson. Først omkring 1520 blev klostret et selvstændigt abbedi, indtil da havde det hørt under Ringsted Kloster. I 1510 blev klostret afbrændt af lybækkerne. Det blev genopbygget, og efter reformationen i 1536 blev det et verdsligt len.

Frederik IV mageskiftede i 1719 Halsted Kloster for hovedgården

Kortet fra *Digitalt atlas over Kulturmiljøer i Danmark* viser landsbyen Halsted (nr. 300548, grønne skrålinier) og hovedgården Halsted Kloster (nr. 300557 grønne prikker). I dette kulturmiljø ses desuden Halsted Landingsbane (nr. 300597, røde prikker og streg) og Halsted Golfklub (gul bølgemarkering), i nordvest (ternet) ses de udflyttede gårde, Halsted Hede.

Langs landevejen træder Halsted Klosters funktionærboliger mm. tydeligt frem i landskabet med deres karakteristiske farve.

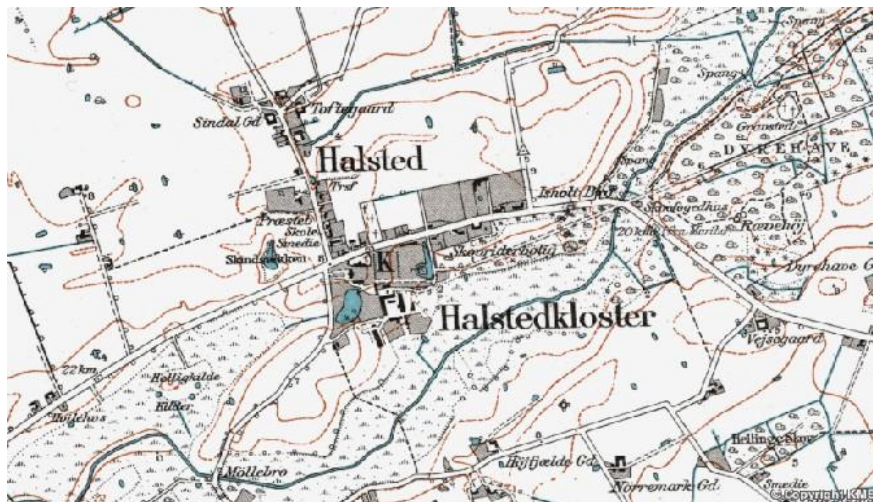
Juellinge på Sjælland. Baroniet Juellinge blev samtidig overført til det lollandske gods.

Baroniet Juellinge, som omfattede mere end blot Halsted Kloster, overgik til fri ejendom i 1921, og året efter fik det sit oprindelige navn Halsted Kloster tilbage. Der blev afgivet jord til husmandsudstykning fra Ørbygård, Hellingegård og Halsted Kloster hovedgård. Senere er Halsted Kloster udvidet med Vesterborggård og Skelstofte, som begge tidligere har hørt under Pederstrup.

Arealet er præget af udstrakte engarealer omkring Halsted Å. I dag er store dele af engen drænet og dyrket. Der har været flere søer. Den ene lå, hvor der i dag er idrætsplads. I årenes løb er der bygget funktionærboliger, der er etableret en landingsbane nær hovedbygningen samt en golfbane. Hovedbygningen består af 2 lange huse, hvor det søndre jf. jernankre på gavlen er opført 1589-1591. Det kan dog indeholde ældre dele. Sydfløjen har ikke fungeret som bolig siden 1849, da man flyttede ind i den nyopførte vestfløj, der er bygget i nygotisk stil.

Syd for hovedbygningerne ligger avlsbygningerne.

I alt 10 bygninger samt parken i herregårdskomplekset er fredet. Desuden er en række af landsbyens huse fredet, heriblandt kroen og smedjen.

De to kort, som viser situationen henholdsvis ca. 1880 og 1945, og luftfotografiet fra 2006 viser udviklingen i Halsted fra ca. 1880 til 2006. De grundlæggende strukturer er bevaret. Et lille antal gårde blev tilbage i landsbyen efter udskiftningen, landsbyen voksede, og der kom skole og alderdomshjem. Det store idrætsanlæg ses lige vest for byen på nordsiden af vejen, på de to kort ses arealet som en sø, på luftfotografiet ses idrætsanlægget.

Sårbarhed:

Landsby og kloster er også i dag et sammenhængende hele. Herregårdens bygninger med deres karakteristiske farve samler indtrykket yderligere. Det er vigtigt at bevare sammenhængen. Ændring såvel i arkitektur, infrastruktur som beplantning bør derfor ske med den største hensyntagen til dette gamle kulturlandskab.

Halsted Kloster. Til venstre sydfløjen fra slutningen af 1500-tallet, i midten hovedbygningen fra 1849 og til højre kirken. Foto www.halstedkloster.dk

Sæbyholm

Prioritet: 1

Beskrivelse:

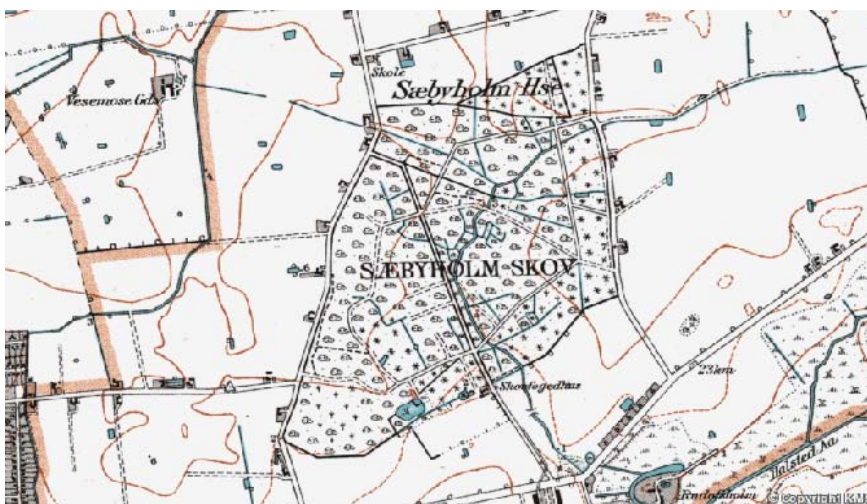
Stedet hed Sæbygård indtil det i 1673 sammen med Utterslevgård blev til baroniet Vintersborg. I 1804 kom ejendommen under grevskabet Hardenberg-Reventlow.

Sæbyholms hovedbygning lå oprindelig på voldstedet, som ligger ca. 350 meter øst for de nuværende bygninger. Voldstedet var omgivet af grave mod nord og vest, mens syd- og østsiden lå ud til Avnede strand. Se på Videnskabernes Selskabs Kort nedenfor.

I dag er Avnede Strand udtørret. I mange år var området fugtig eng, men i dag er arealet dyrket ager, og åen er reguleret. Hovedbygningerne på voldstedet eksisterer ikke mere. Det nuværende anlæg blev bygget i 1850'erne. Den trefløjede hovedbygning fra 1856 og avlsbygningen nord herfor (opført 1857) er fredede.

Der, hvor vejen drejer i nordøstlig retning, nær hovedbygningen, er bygget 5 arbejderboliger i første del af 1900-tallet. Endnu længere fremme i øst lå allerede i slutningen af 1800-tallet yderligere 4 arbejderboliger. I forbindelse med lensafløsningen blev der udstykket 36 husmandsbrug. De fleste blev placeret fuldstændig regelmæssigt rundt om Sæbyholm Skov. De

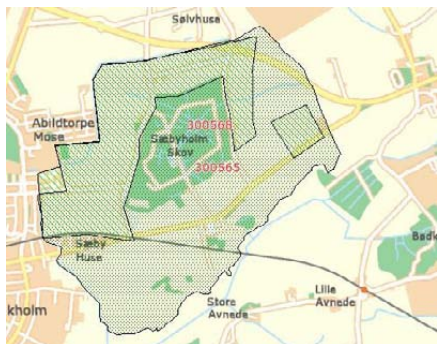
fremtræder i dag som et meget velbevaret kulturmiljø.

Selvom Sæbyholm som kulturlandskab har undergået en del forandringer, fremstår det som et velbevaret vidnesbyrd om den voldsomme udvikling som kendetegner perioden 1850-1925. I syd blev Avnede Strand koloniseret og gjort til dyrkbart land. Der blev bygget nye hoved- og avlsbygninger, der blev bygget arbejderboliger, og endelig blev der etableret husmandsbrug. Vejstrukturen er bevaret, men udvidet med veje omkring husmandsbrugene. Den sydlige del af arealet gennemskæres af jernbanen og i nord er vejen til Maribo kommet til.

Sårbarhed:

For at fastholde billedet af de voldsomme forandringer bør man kun med forsigtighed ændre yderligere i infrastruktur og beplantning. Den karakter, som områdets arkitektur afspejler, bør fastholdes. Hovedbygningen og avlsbygningen fra 1857 er fredet.

På det lille kort fra *Digitalt atlas over Kulturmiljøer i Danmark* ses Sæbyholms jorder. Husmandsbrugene fra 1925 ses rundt om skoven, og i øst ligger Hvilehuse, som ligeledes er en husmandsudstyknings.

Sæbyholms arbejderboliger er opført som tofamiliehuse ca. 1907. Oprindeligt var de med stråtag. De første arbejderboliger til gården blev bygget noget tidligere, en gang før 1892. Der var i alt 4. De lå lidt længere mod øst.

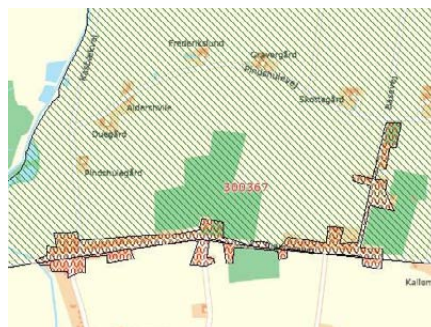
I 1925 blev der udstykket i alt 36 husmandsbrug. De ligger regelmæssigt fordelt rundt om Sæbyholm skov og fremstår som et uforandret sammenhængende hele.

Avlsbygningerne fra 1857 set fra udkanten af voldstedet.

Svinsbjerg & Nøbbet

Prioritet:

Nøbbet landsby (Pindshulevej): 1
Nøbbet /Svinsbjerg (mindre rurale by): 2

Beskrivelse:

Den mindre rurale by Nøbbet / Svinsbjerg er markeret med rødt på de små kort. I slutningen af 1800-tallet var bebyggelsen her ganske spredt, men skolen var bygget på det tidspunkt. Først i begyndelsen af 1900-tallet blev bebyggelsen nogenlunde samlet. Nu nåede den også mod nord ud i retning af fili-alkirken i Nøbbet. Kirken blev bygget i 1908. Byen har haft både virksomheder og servicefunktioner såsom vandværk, fællesmejeri, telefoncentral, købmand, brugs og et bryggeri. Bygningerne ses stadig i landskabet, men de fleste har fået nye funktioner dag.

Landsbyen Svinsbjergs gårde lå langs den retvinklede vej med gadekær. Efter udskiftningen i 1790 flyttede en del gårde ud i marken, så selvom der lå en del jordløse huse blev strukturen ganske løs.

Nøbbets gårde lå regelmæssigt langs den øst-vestgående vej. Ved udskiftningen, som fandt sted allerede i 1783, blev parcellerne udlagt som aflange blokke, og en stor del af gårdene kunne blive liggende i bygaden. De mange gårde ses på Pindshulevej nord for den mindre rurale by Nøbbet /Svinsbjerg.

De 3 kort viser landsbyen Nøbbet (til venstre), landsbyen Svinsbjerg (i midten) og til højre den mindre rurale by Nøbbet /Svinsbjerg. Desuden ses på det midterste kort Svinsbjerg Lunder samt Horslunde husmandskoloni.

Bemærk at kortet her er sammensat af 2 kortblade, som ikke er ajourført på samme tid. Nederst ved stationen ses til venstre Nakskovvejen, men på kortet til højre er den ikke vist.

Infrastrukturen har ændret sig i ejerlavet Svinsbjerg. Den nu nedlagte jernbane har skåret sig midt igennem området. Spor ses endnu på luftfotografiet fra 2006. Yderligere deles området i dag af den trafikerede Nakskovvej.

Sårbarhed:

Gårdenes placering langs landsbygaden i Nøbbet er ganske karakteristisk og velbevaret i betragtning af den tidlige udskiftning. Denne karakter bør fastholdes som et vidnesbyrd om landsbystrukturen før udskiftningen. Hensyn skal derfor tages både mht. infrastruktur og bebyggelse. Svinsbjerg er mere forandret end Nøbbet. Ejerlavet er overlejret af landevej og jernbane. Gårdene er flyttet ud, men landsbygadens struktur er bevaret, da den voksede til igen med nye huse. På grund af disse ændringer er kulturmiljøet ikke ligeså velbevaret. Videre udvikling bør foregå i arkitektonisk samklang med den by, som udviklede sig i første halvdel af 1900-tallet.

Kirken i Nøbbet med det høje slanke tårn ligger ud til det åbne landskab. Kun på den ene side er byen vokset helt tæt på.

Nedenfor ses et udvalg af bygninger fra Nøbbet/Svinsbjerg. Enkle, rene linjer karakteriserer bebyggelsen, som i dag har mistet en del af de servicefunktioner, der var med til at skabe byen i begyndelsen af 1900-tallet.

Urne Havn

Prioritet: 1

Beskrivelse:

Urne Havn er ifølge kortmateriale etableret som færge- og fiskerihavn før 1942. Herfra kunne man sejle over til Rågø.

Landsbyen Urne omtales først i 1500-tallet, der refereres i 1503 til Konnyngs Vrne Birk. Landsbyen lå lidt uregelmæssigt langs den øst-vestgående vej, Maglehøjvej. Gårdene var trukket tilbage fra vejen.

Størstedelen af ejerlavet var ager, men området var også præget af små engstykker og skovlodder. I dag er skoven i øst bevaret, og ved kysten vest for havnen ses stadig eng. Landsbyen blev udskiftet i 1794. Landsbyens struktur er dog bevaret. En gård er forsvundet, og der er kommet lidt huse til. De ligger nede ved havnen for enden af Sundvej

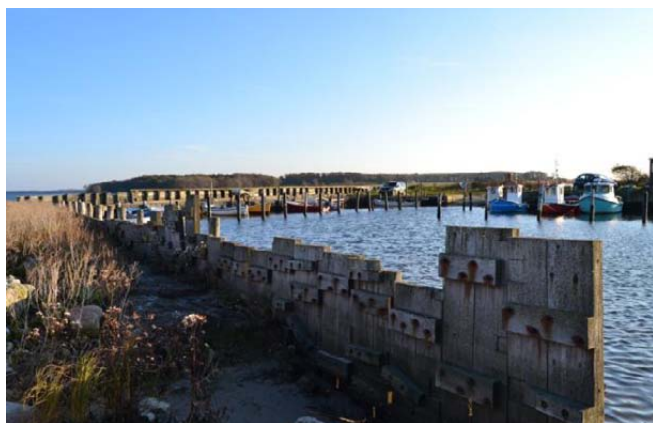
Infrastrukturen er ikke forandret i Urne, men i en periode gik her en roebane, som er forsvundet.

Foto: Jan Steving, 2007

Fotos herunder:

Museum Lolland-Falster, 2011

Sårbarhed:

Miljøet omkring Urne Havn er ikke ændret. Stedet fungerer stadig som mindre fiskerihavn.

Beplantning og infrastruktur i landsbyen og ejerlavet er ikke ændret væsentligt. Som så mange andre steder, er mange skelhegn imidlertid forsvundet, og skov samt engarealer er blevet mindre. Den eneste nye bebyggelse er de få huse nede ved havnen.

Kulturmiljøet vil blive påvirket af væsentlige ændringer i infrastrukturen samt af bebyggelsen ved havnen. Urne havn er ligeledes sårbar overfor funktionstømning. Området er karakteriseret af det åbne landskab og byggeri bør ske under hensyn til dette.

På luftfotografiet fra 2006 ses tydeligt hvor lavvandet kysten er på nordsiden af Lolland. Havnen er etableret som fiskerihaven og færgenhaven for forbindelsen til Råge.

Fotografiet viser den fredede Maglethøj, som ligger hvor Sundvej fører ned til havnen.

Kortene nedenfor viser situationen omkring 1880 og ca. 1940. Den overordnede infrastruktur er ikke forandret. Engen er blevet reguleret, og levende hegn er forsvundet. Omkring Urne Havn er opstået en lille bebyggelse. De lilla prikker viser, hvor der er fredede fortidsminder.

Pederstrup

Prioritet: 1

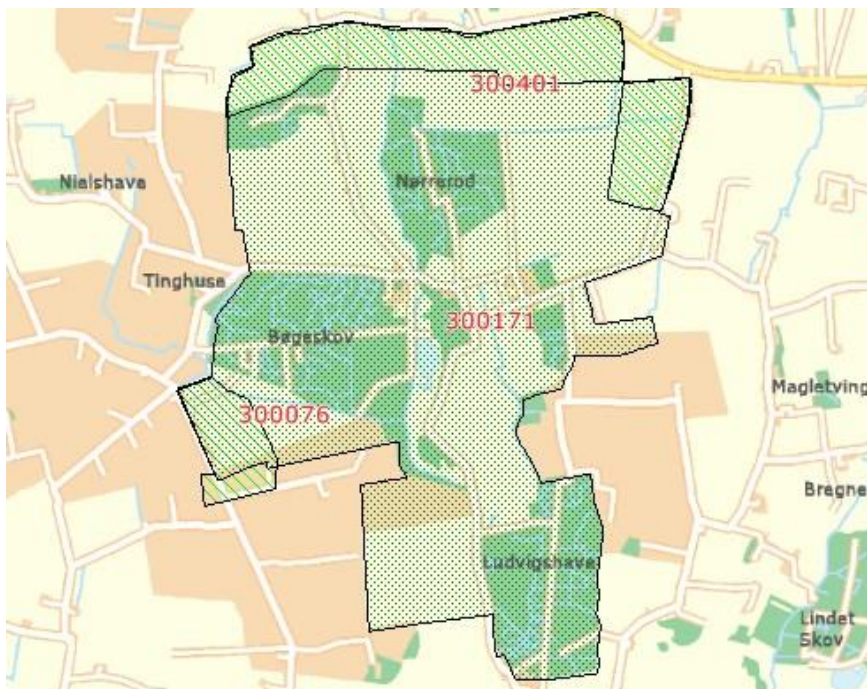
Beskrivelse:

Landsbyen Pederstrup dannede grundlaget for hovedgården Pederstrup. I 1354 nævnes Pederstrup første gang. Drosten Laurids Jensen, som døde i 1340, havde testamenteret Pederstrup til Halsted Kloster. Det var almindeligt i middelalderen at sørge for indtægter til kirke og kloster gennem sådanne gaver, og giveren bidrog på denne måde til sin sjæls frelse. Når godset nævnes i 1354, er det fordi klostret skødede jorden i Pederstrup til Valdemar Atterdag, og i den forbindelse blev det kronens len.

Pederstrup kom i slægten Reventlows besiddelse i 1725. I 1729 blev Pederstrup lagt under det nyoprettede grevskab Christiansborg, fra 1741 kaldt Kristianssæde.

Hovedbygningen fra 1686, som var opført i bindingsværk i 2 stokværk, blev i perioden 1813-1822 erstattet af den nuværende hovedbygning. Den er opført på fundamenterne af hovedbygningen fra 1686. Arkitekten var Reventlow selv, men med hjælp fra sin gode ven, én af Danmarks mest fremtrædende arkitekter fra denne periode, C.F. Hansen. Huset fremstår i enkel klassicistisk stil med et fremspringende midterparti. Fra 1860 til 1938 fremstod bygningen dog meget anderledes. Arkitekt F. Meldahl ombyggede nemlig huset. Han tilføjede sidefløje og opførte to runde tårne med spir.

Samtidig med ombygningen blev de omgivende stalde, lader, mejeribygninger m.m. nedrevet. Hele avlsgården blev nyopført i 1868-89 et stykke fra hovedbygningen. I 1872 opførtes et stort ridehus-

På kortet ses hovedgården Pederstrup. I vest er den lille husmandskoloni Bøgeskov markeret og i nord husmandskolonien Vesterborg.

Den smukke klassicistiske bygning ligger med sine rene linjer og enkle materialer smukt i landskabet. Foto: Museum Lolland-Falster, 2011

kompleks, hvoraf en del endnu er bevaret. Samtidig omlagdes parken i tidens stil. Den er i hovedtrækkene bevaret.

Til dels som følge af lens-afløsningsloven besluttede Reventlow-familien i 1935 at afhænde ejendommene på Lolland. Avls-gården blev solgt, og i 1938 blev hovedbygningen og parken solgt til en komité som havde samlet penge ind til overtagelse af ejendommen med henblik på oprettelse af et museum, Reventlow-museet Pederstrup. Forud for museets åbning i 1940 blev Meldahls ombygning fjernet den oprindelige bygning restaureret.

I store træk er kulturmiljøet velbevaret. I 1924 overgik grevskabet til fri ejendom, og der blev udskilt jord til udstykning af husmandsbrug.

På Pederstrups jorder ligger i vest husmandskolonien Bøgeskov. Den ses på kort i begyndelsen af 1800-tallet. I nord ligger Vesterborg husmandskoloni, som ses fra begyndelsen af 1900-tallet. Disse husmandsbrug ligger på Pederstrups jorder, men har iflg. det foreliggende materiale ikke noget at gøre med lensafløsningen. Landsbyen Langesø, som ligger vest for Pederstrup, udskiftes allerede i 1786. Måske husmandsbrugene her skal ses i den sammenhæng.

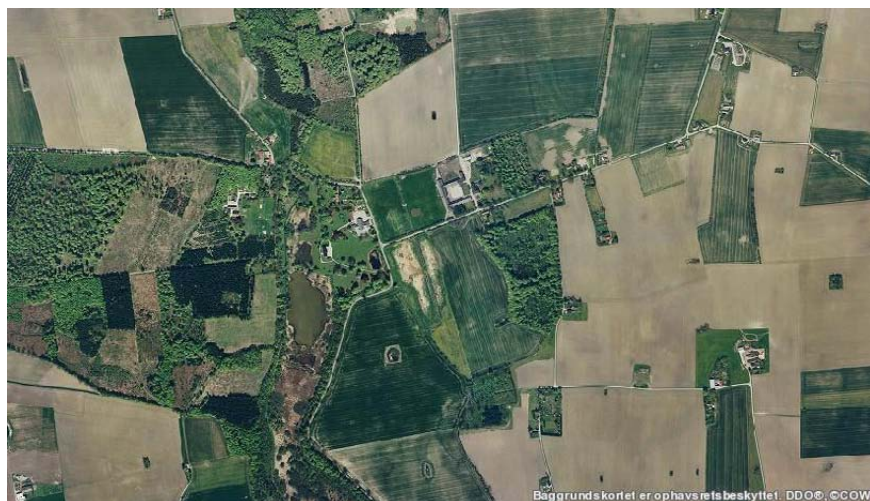
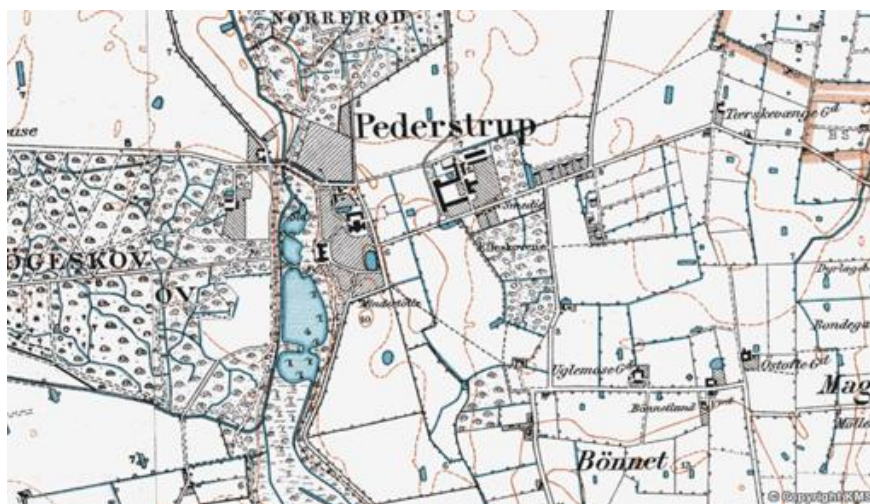
Hovedstrukturen i dette kulturmiljø er velbevaret. Beplantning og infrastruktur har ikke ændret betydeligt.

Sårbarhed:

Området her er som et velbevaret kulturmiljø sårbart overfor ændringer i både infrastruktur, beplantning og arkitektur. Hovedbygningen er fredet.

Kort og luftfoto på denne side viser, hvor velbevaret dette kulturlandskab er. Alle hovedstrukturer er bevaret, området er ikke påvirket af voldsomme vejgennembrud eller jernbaner. Beplantningen er bevaret og ny bebyggelse er kun sparsom.

Skelstofte

Prioritet: 1

Beskrivelse:

Skelstofte var oprindelig en bondegård. Stedet nævnes første gang i 1440. Gården har sit eget ejerlav.

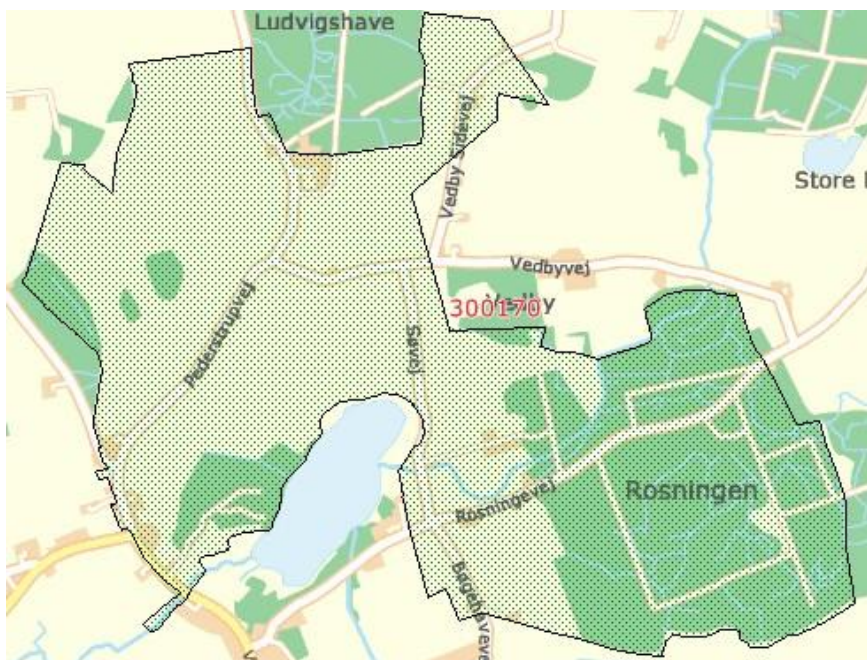
Da Abigail Marie von Stöcken i 1678 giftede sig med overrentemester, kammerråd og senere gehejmeråd Peder von Bradt, kom det nærliggende Pederstrup på dennes hænder. Han købte Abigails slægtninge ud i 1684. Op igennem 1680erne udvidede Brandt hovedgården Pederstrup betydeligt. Det var i den forbindelse, at Skelstrup blev etableret som ladegård for Pederstrup.

Skelstofte hørte i mange år, som en del af Pederstrup, til grevskabet Kristianssæde. Da grevskabet overgik til fri ejendom blev der afgivet udstykningsjord fra Skelstofte. I 1931 blev gården solgt fra, og i 1939 blev den solgt videre til Halsted Kloster.

I begyndelsen af 1800-tallet var arealanvendelsen først og fremmest ager, men der var også et større skovområde i sydøst. Denne udnyttelsesstruktur ses stadig.

Gårdens bygninger lå i den nordlige del af ejerlavet. I slutningen af 1900-tallet og omkring årtusindskiftet blev der dog nedrevet en del af bygningerne mod øst, bl.a. den østlige del af den store stald opført i grundmur, der brændte ca. 1990. Nu er kun den store lade i bindingsværk bevaret.

Infrastrukturen er ikke ændret betydeligt. Der er dog kommet lidt ny bebyggelse til i den sydvestlige del af ejerlavet.

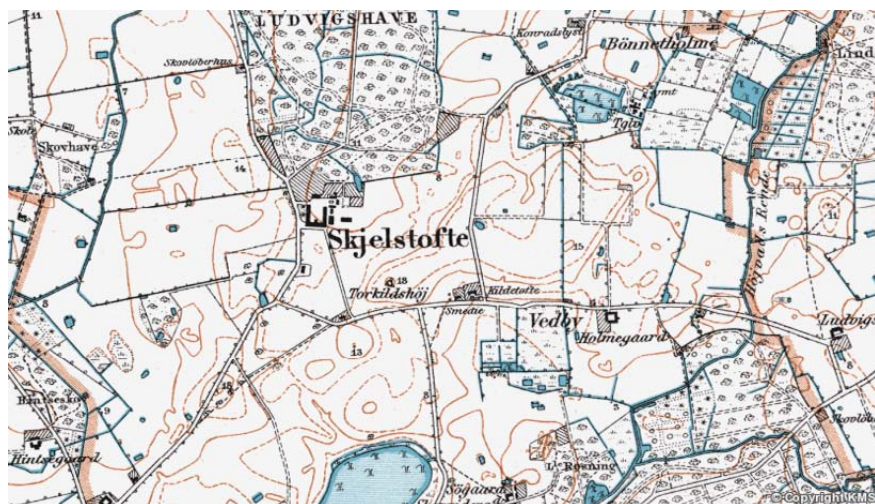

Sårbarhed:

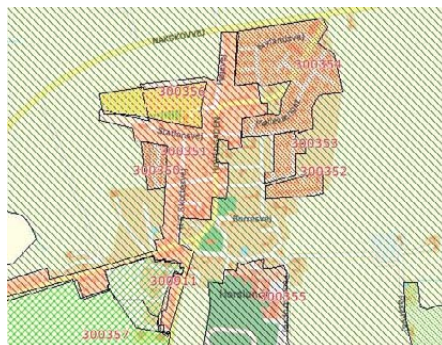
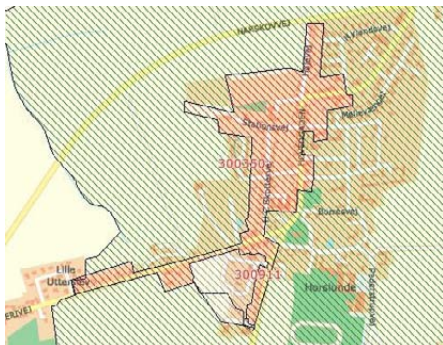
Dette kulturmiljø er velbevaret. Infrastruktur, arealudnyttelse og bebyggelsen er meget lidt ændret i tidens løb. Af samme årsag er miljøet sårbart overfor ændringer indenfor alle de nævnte områder.

NB:

Der er en stavefejl i databasen over kulturmiljøer. Hovedgården findes under "Skelstofte"

Horslunde

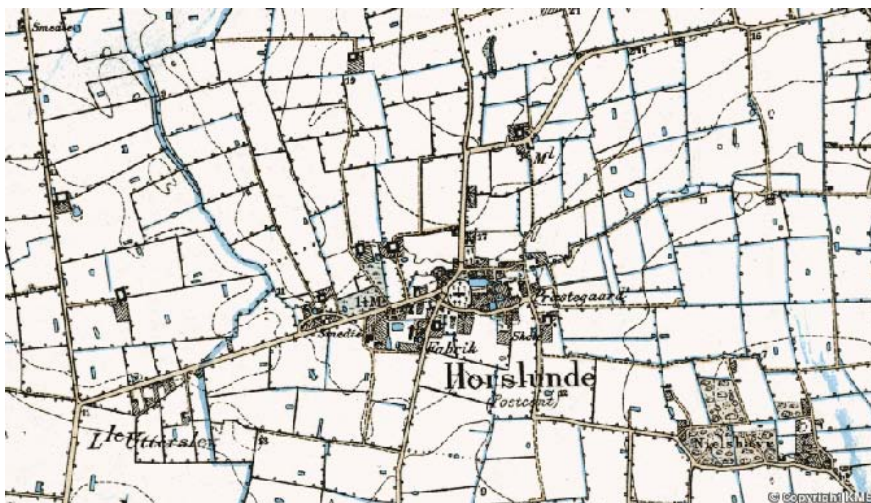

Prioritet: 2

Beskrivelse:

Landsbyen Horslunde lå med kirke og præstegård i midten. Der var en forte både syd og nord herfor. Begge med gadekær. Denne gamle bebyggelse er i dag helt forsvundet, overlejret af stationsbyen Horslunde.

Landsbyen er udskiftet i to omgange; først i 1782 og herefter i 1789. Selvom gårde flyttede ud, er byen bevaret på landsbyens sted. Der kom i løbet af 1800-tallet en del huse til. På kortet, som viser forholdene omkring 1880, ses en lille by omkring kirken.

I de følgende år voksede byen, især i nordlig retning. Nakskov Sukkerfabrik anlagde i 1893 en saftstation og en roebane i den sydlige del af byen. Her er i dag rutebilstation, og bygningerne anvendes til kommunale formål. De store vandbassiner, som er forsvundet i de andre saftstationer i kommunen, er stadig bevaret i Horslunde.

Jernbanestationen i Horslunde anvendes i dag til kontor.

På de to kort, som viser situationen ca. 1880 og 1940, ses, hvordan byen er vokset kraftigt netop i første del af 1900-tallet. Station, saftstation og bryggeri var stadig i funktion i midten af 1900-tallet. Mange af disse servicefunktioner forsvandt i slutningen af århundredet.

Jernbanen kom til byen, og der etableres i 1915 station i nordøst. Banen er nedlagt igen i 1967, men stationsbygningen findes stadig: Den bruges til kommunale formål.

Kronologien i byens udvikling ses ret klart, idet parcelhuskvartererne ligger som sammenhængende klynger, mens den ældre del af byen ligger i syd omkring kirken.

Der, hvor byen er vokset, er infrastruktur og beplantning selvsagt ændret. Uden for byen er der i nord ført en større vej. I vest er Lille Utterslev mellem 1880 og ca. 1940 nærmest vokset sammen med Horslunde, der blev til en større by med mange servicefunktioner og virksomheder og forretninger.

Sårbarhed:

Horslunde er en fin stationsby med mange servicefunktioner. Dens udvikling ses forholdsvis klart, eftersom de nye kvarterer lægger sig udenpå de ældre dele af byen.

For at bevare byens karakter er det derfor vigtigt at fortsætte denne klare skelnen mellem byens kvarterer. Det betyder, at ændringer i arkitektur bør ske under hensyn til disse kvarterer, ligesom ændringer i infrastruktur må underlægges samme hensyn.

Luftfotografiet fra 2006 viser den nye vej nord om byen og det store sportsanlæg i syd. I præstegårdshaven, det store grønne område, skal der ifølge en artikel i Årbog for Lolland Falsters Historiske Samfund (1943) være volde og grave fra svenskekrigen 1658-59.

Nedenfor ses rester af de store vandbassiner, som var en del af Nakskov Sukkerfabriks saftstation i Horslunde.

Saftstationens produktionsbygninger findes stadig i Horslunde; de anvendes til alternative formål og bevares på denne måde.

Vester Nordlunde

Prioritering: 2

Beskrivelse:

Landsbyen Vester Nordlunde ligger i Nordlunde sogn, der er det mindste i herredet. Frem til 1687 var Nordlunde med den meget lille kirke anneks til Vesterborg sogn.

Landsbyen kendes tilbage til senmiddelalderen. Den nævnes første gang i en skriftlig kilde i 1354. Det var en såkaldt forteby, det vil sige, at bondegårdene lå omkring landsbyens fællesarealer. Kirken lå nord for landsbyens gadekær.

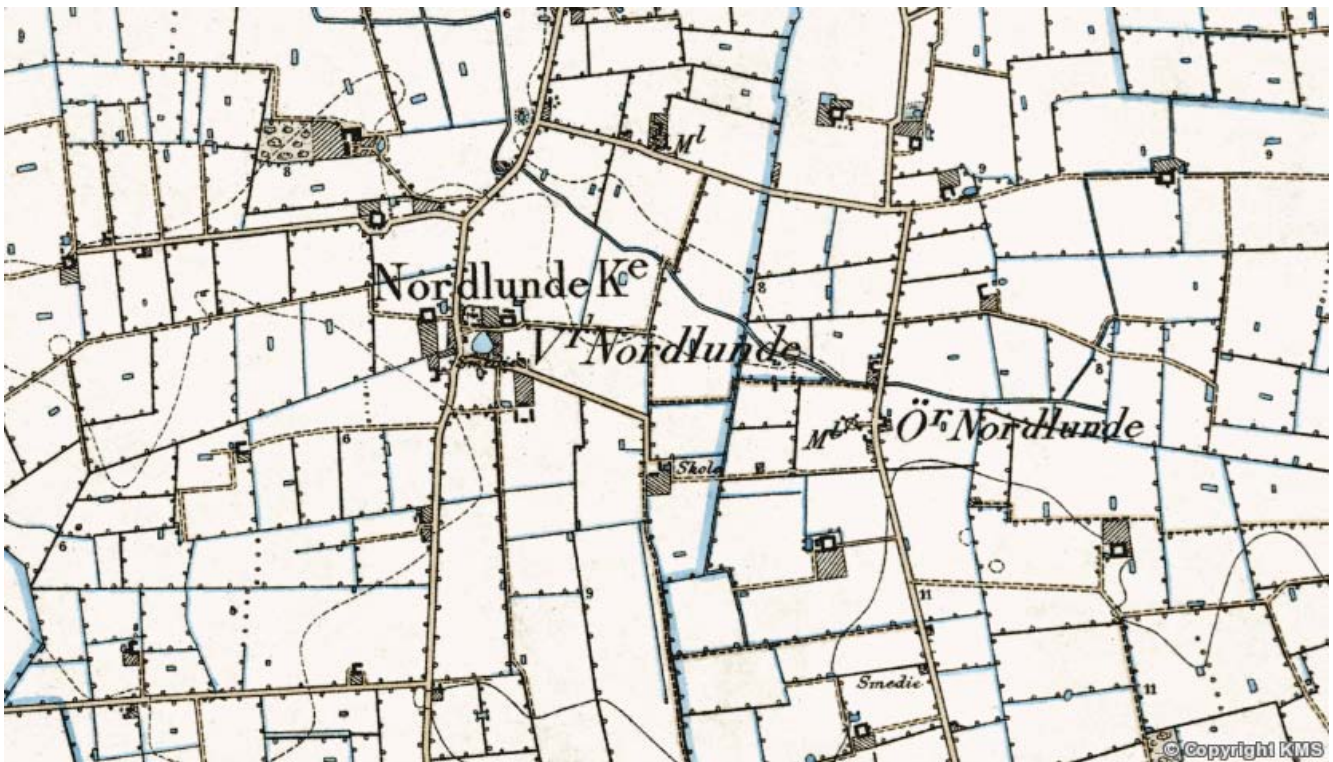
Landsbyen blev udskiftet i 1800, og herefter var der kun 4 gårde. I årene efter udskiftningen blev der bygget lidt huse både i landsbyen og ude i ejerlavet.

I forbindelse med udskiftningen blev der udstykket et antal husmandsbrug uden jord. Det er Husby, som ligger mod sydøst i ejerlavet.

Kortet, et udtræk fra *Digitalt atlas over Kulturmiljøer i Danmark*, viser den lille landsby Vester Nordlunde. I sydøst blev der ved udskiftningen i 1800 udstykket et antal husmandsbrug, Husby.

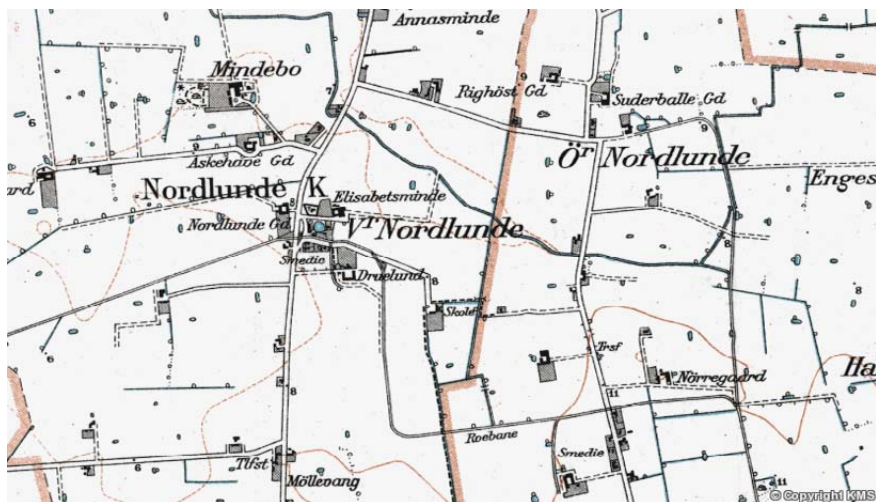
Kortet nedenfor viser forholdene omkring 1880. Bemærk de mange små marker omkranset af levende hegn og de mange afvandingskanaler.

Sårbarhed:

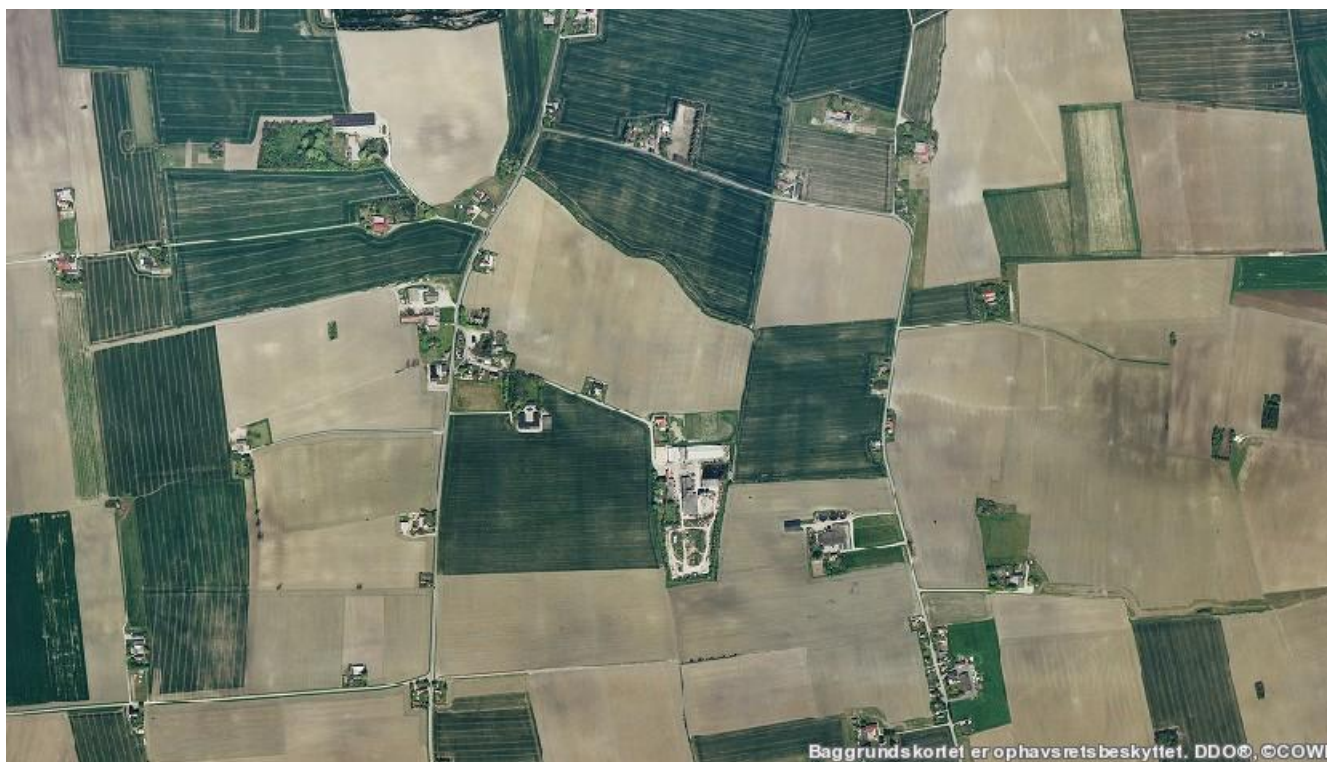
Kulturmiljøet er delvis bevaret, eftersom der rundt om i ejerlavet er kommet forskellige små bebyggelser. Mange levende hegn er forsvundet

Infrastrukturen er bevaret. Ændringer i form af nye veje vil derfor påvirke miljøet negativt. Bebyggelse bør kun ske under hensyn til den meget åbne og spredte bebyggelseskarakter i området. Evt. byggeri i landsbyen bør tage hensyn til den lille bys karakter med gårde, kirke og gadekær.

Kortet ovenfor viser situationen omkring 1940. Bemærk hvordan mange af de levende hegn nu er forsvundet. Antallet af afvandingskanaler er ligeledes blevet lidt mindre. Infrastrukturen er uforandret.

Luftfotografiet fra 2006 viser, hvor stabilt dette kulturmiljø er. Veje og bebyggelser er ikke ændret i anden halvdel af 1900-tallet. Markerne er dog her, som de fleste andre steder, blevet til meget store enheder, og levende hegn er yderligere forsvundet.

Vintersborg

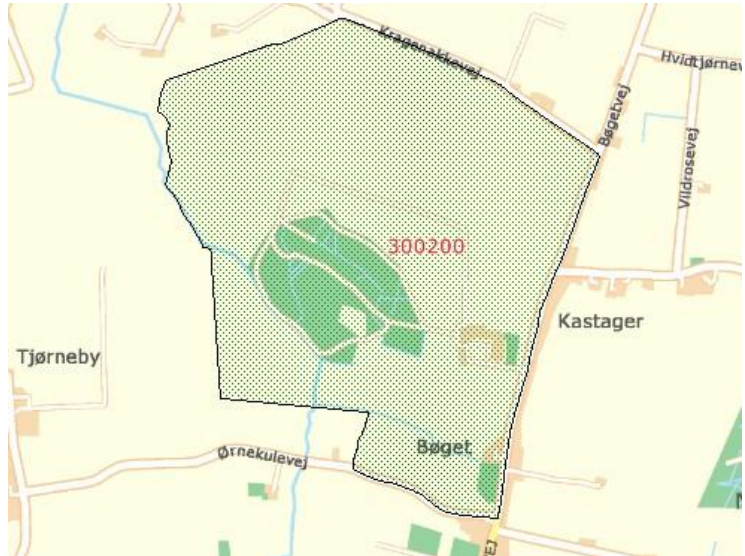
Prioritet: 1

Beskrivelse:

Vintersborg hed i tidligste tid Utterslevgård. Stedet kendes med sikkerhed som hovedgård fra 1473. I 1672 erhvervede amtmand og overhofmarskal Helmut Otto von Winterfeldt Utterslevgård. Han købte også Sæbyholm, og på dette grundlag blev baroniet Vintersborg oprettet i 1673. I 1801 mageskiftedes Vintersborg med ejendomme på Fyn, og stedet skiftede i de kommende år ejer flere gange.

Vintersborg ligger på et stort rektangulært voldsted. Der er stadig vand i dele af gravene omkring bygningerne. Voldstedet er så stort, at der er plads til både hovedbygning, nogle avlsbygninger og have.

Hovedbygningen blev opført i 1803 i en etage med frontispice. Den blev gennemgribende restaureret i 1854. I den forbindelse blev der bygget noget til. Man ved ikke meget om de ældre tiders bygninger, kun at Ejler Rud, som døde i 1618, foretog bygningsarbejder. Hovedbygningen før 1803 var formentlig i to etager med tårn.

Ovenfor ses hovedbygningen fra 1803, som blev renoveret i 1854.
Foto: Museum Lolland-Falster, 2011

Til venstre nedenfor ses en række arbejderboliger. I Lolland Kommune ses mange huse fra århundredeskiftet af denne type. Til højre nedenfor et nærbillede af en af arbejderboligerne. Der blev i juli 2011 søgt nedrivningstilladelse på dette hus.

Voldstedet ligger i ejerlavets syd-østlige del. På landevejen lige øst herfor ses en lille række huse opført mellem 1892 og 1905. Det er formentlig boliger til gårdens arbejdere. Denne husrække har trods ombygninger stadig et ensartet præg.

Sårbarhed:

Som kulturmiljø er Vintersborg ganske velbevaret. Strukturerne i landskabet ses stadig, voldstedet er bevaret og områdets beplantning har bevaret sin karakter. Kun er her, som så mange andre steder, forsvundet levende hegn. Infrastrukturen er ligeledes bevaret.

Voldstedet er fredet.

Eftersom der er tale om et velbevaret kulturmiljø, vil ændringer i alle parametre påvirke stedet. Det gælder med andre ord såvel arkitektur, infrastruktur som beplantning.

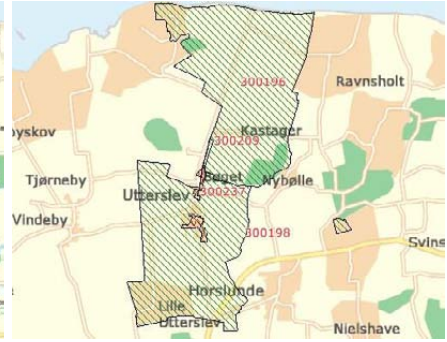
Ser man på kort og luftfoto ses det, hvor stabilt dette kulturmiljø er. Kun den lille række arbejderboliger på den nord-sydgående landevej er kommet til omkring århundredskiftet. Mange levende hegn er forsvundet, men den overordnede struktur er bevaret.

På luftfotografiet ses, hvor store markerne er i dag. Ændringerne i markstørrelser spores svagt i jordernes farver. Hovedgårdsmarkerne har dog altid været større end landsbyens mange små enheder på den modsatte side af vejen.

Utterslev & Kastager

Prioritet: 2

Beskrivelse:

I dag er Utterslev og Kastager sammenvokset til en mindre rural by. De to landsbyers udstrækning ses på kortet øverst til højre på denne side. Kastagers ejerlav går helt ud til kysten i nord. Her var oprindeligt et lille nor, og kystlinjen var ganske bugtet. På Videnskabsnernes Selskabs Kort, som er gengivet i udsnit på opslaget om Tårs, ses, hvordan kysten så ud før de store drænings- og inddæmningsprojekter ændrede landskabet i løbet af 1800-tallet.

Både Kastager og Utterslev er stjerneudskiftede landsbyer, hvilket betød, at en stor del af gårdene blev liggende i byerne efter udskiftningen. Udskiftningen foregik relativt tidligt, Kastager i 1796 og Utterslev i 1790-92.

Stjerneudskiftningen ses tydeligt i Utterslev. På det høje målebordsblad, ca. 1880, ses, hvordan de levende hegn, der markerer markskel, stråler ud fra landsbyen. Byen voksede først i syd omkring kirken og præstegården, senere i nord. I løbet af 1900-tallet voksede byen ud forbi Utterslev Mejeri.

Kastager lå på den øst-vestgående vej. Enkelte gårde flyttede ud, så byen blev lidt løsere i strukturen. Der kom nye huse til, og byen udvidede sig nu i sydlig retning

De 3 kort fra *Digitalt atlas over Kulturmiljøer i Danmark* viser udstrækningen af landsbyerne Utterslev og Kastager. Desuden ses et mere detaljeret udsnit af den næsten sammenvoksede mindre rurale by. På det midterste kort over Kastager ses i nord ved kysten det inddæmmede område Kastager Nor. Hele kystlinjen var før i tiden ganske bugtet og slynget. Kortet på opslaget over Tårs på sidste side viser, hvor omfattende inddæmnings og afvandingsarbejderne igennem 1800-tallet var.

De to målebordsblade fra henholdsvis ca. 1880 og 1940 viser Utterslevs udvikling. På det tidligste kort ovenfor ses tydeligt, hvordan markerne stråler i stjerneform ud fra byen. Eftersom en del levende hegn nu er forsvundet, ses det ikke helt så tydeligt på det senere kort. Der blev anlagt en jernbanestation i Utterslev, kaldet Kastager station. Den anvendes i dag til beboelse.

ned mod Utterslev. Mellem de to byer lå Bøget, en lille række arbejder eller husmandshuse formentlig med tilknytning til Vintersborg.

Den sammenvoksede Utterslev / Kastager er velbevaret i sin struktur. Byen er vokset således, at man kan følge den kronologiske udvikling. Ejendommene er arkitektonisk set præget af byggeskikken fra slutningen af 1800-tallet til ind i de første årtier af 1900-tallet. Ind i mellem ses bygninger af ganske ny dato. De er i en mere moderne byggestil evt. med pudsede facader.

Sårbarhed:

I landskabet er det vigtigt at fastholde sporerne efter stjerneudskiftningerne. Enkelte linjer kan stadig ses i markerne. Infrastrukturen er velbevaret, og nye veje vil markant påvirke landskabet. Det fremherskende arkitektoniske præg bør fastholdes i samlede enheder. Brud på sammenhængende gadeforløb forringer helhedsindtrykket.

Billederne på denne side viser øverst et nyrenoveret hus formentlig fra omkring århundredeskiftet. Grundstrukturen er ganske enkel, to etager med halvvalmet tag. Facaden er dog pyntet lidt på hjørnerne og under vinduerne. Huset er malet i den i disse år overordentlig ofte anvendte grå farve. I tiåret før var gul den fremherskende farve. Således kan modeluner af og til hjælpe med at datere istandsættelser.

Herunder ses stationsbygningen.

Huset, der ligger foran kirken på vejen op til stationen, er et eksempel på en mere moderne byggeskik, som kan virke en anelse fremmed i gadeforløb og omgivelser med mere traditionelle stilformer.

Luftfotografiet fra 2006 viser de sammenvoksede byer og Vintersborg vest for vejen.

Sandbjerg

Prioritet: 2

Beskrivelse:

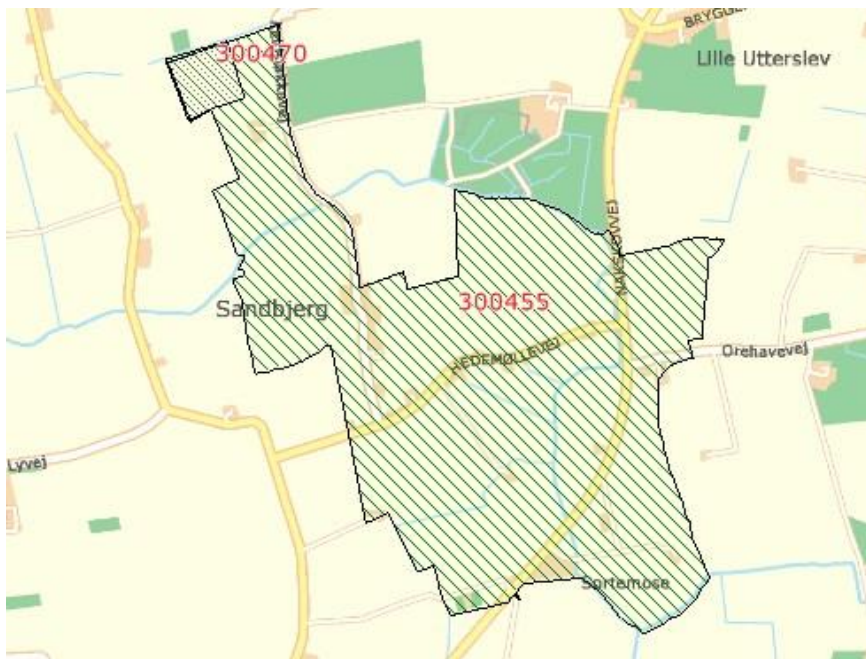
Sandbjerg er en lille landsby, som første gang nævnes i de skriftlige kilder i 1462. Ejerlavet er relativt uregelmæssigt, som man kan se på kortet her på siden. Landsbyen lå i den vestlige del af ejerlavet, på Keldsløkkevej, mens størstedelen af jorderne lå sydøst herfor.

De ældste veje i landsbyen er Keldsløkkevej og Hedemøllevej. Det stykke af Nakskovvej, som ligger syd for Hedemøllevej, er af nyere dato. Det er den største ændring i infrastrukturen.

Nørre Herreds tingsted lå i historisk tid på Sandbjerg Hede. Først i 1780 flyttede det til Nakskov.

Sandbjerg var en forteby, som blev udskiftet i 1796. Det var i lighed med andre tidligt udskiftede landsbyer her på egnen en stjerneudskiftning. På kortene kan stjerneformen ses i markveje og levende hegn.

Efter udskiftningen flyttede nogle af gårdene mod syd og ejerlavet blev delt i to. Landsbyen omkring forten svandt ind til en række huse langs vejen. I syd, på Hedemøllevej, opstod en ny bebyggelse af spredte huse. Her ses markernes stjerneform især tydeligt.

Kortet viser udstrækningen af Sandbjerg ejerlav. Helt i nordvest ses, hvor det nu forsvundne råstofmiljø Sandbjerg Teglværk lå.

I slutningen af 1800-tallet lå der et teglværk helt nordvest i Sandbjerg ejerlav. Kortet viser både lergrave og teglværksbygninger.

Sårbarhed:

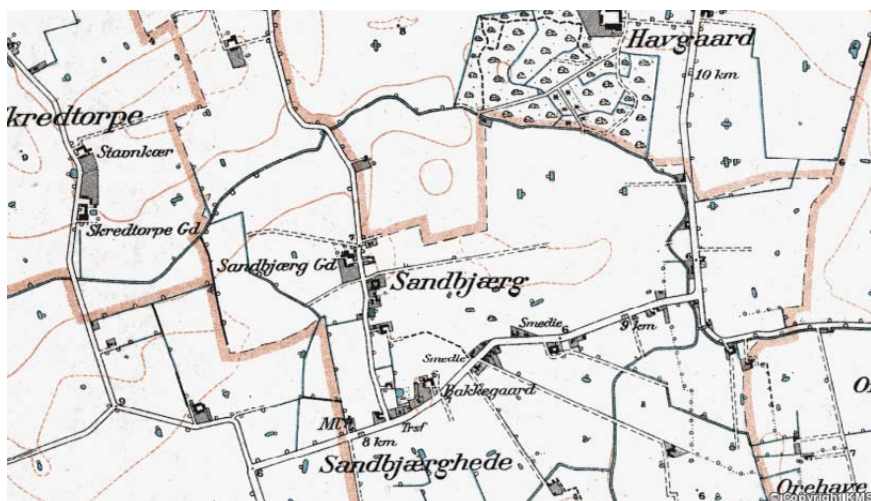
Strukturen i dette kulturmiljø er delvis bevaret. Udskiftningen førte til, at landsbyen blev delt i to og i moderne tid er Nakskov-vejen ført igennem den sydlige del af ejerlavet.

Det er derfor væsentligt at være opmærksom på at bevare resterne af den karakteristiske stjerneudskiftning. Det vil sige, at især infrastruktur og beplantning er områder, man skal være opmærksom på.

Netop her på egnen ligger den ene samling af Lolland Kommunes stjerneudskiftede landsbyer. De er alle ganske tidlige, fra 1790'erne. Den anden samling af stjerneudskiftede landsbyer ligger lige vest for Søndersø og Røgbølle Sø. Den omfatter f. eks. Bursø, Krønge og den meget lille Alsø.

På det høje målebordsblad, som viser forholdene omkring 1880, ses markvejene (de brune streger), som markerer stjerneudskiftningen. Bemærk også Marrebæks Rende, som ses tydeligt i landskabet både på de to kort og på luftfotografiet. Den leder vandet ud i Onsevig.

Baggrundskortet er ophavsrets beskyttet. DDO®, ©COWI

Lille Løjtofte

Prioritet: 2

Beskrivelse:

Lille Løjtofte har haft forskellige navne siden middelalderen. Den nævnes første gang i 1391, hvor den kaldes Kerkæløkætoftæ. Omkring 1560 kaldes landsbyen for Østerløgitoft og endelig i 1610 Lille Løgethofft.

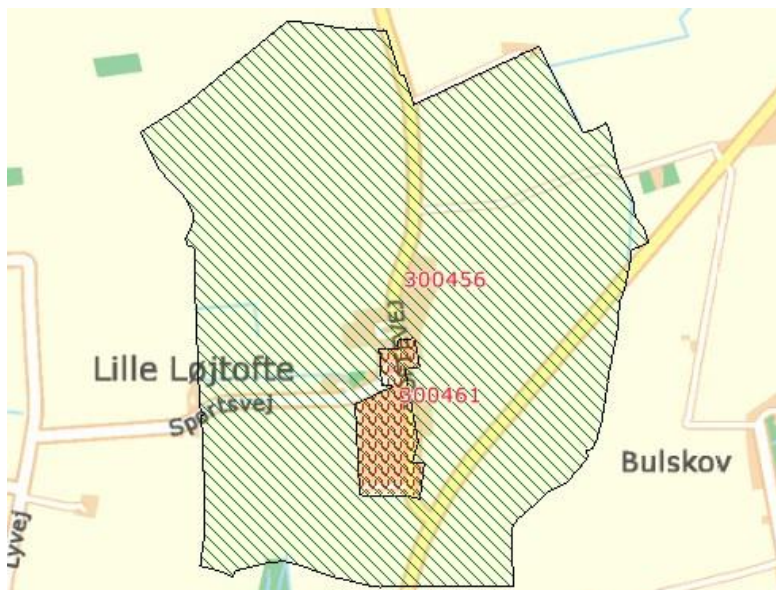
Landsbyens udstrækning ses på kortet, men udover det viste havde den også et par enklaver mellem Herredskirke og Halsted sogne.

Lille Løjtofte er en forteby med kirke i centrum. Kirken ligger netop, hvor landsbygaden bøjede mod vest over i det, som i dag kendes som Sportsvej. Landsbyen fulgte mønstret fra nabolandsbyerne, det vil sige udskiftningen fandt sted tidligt, allerede i 1791, og det var en stjerneudskiftning. De gårde, der fik jord i enklaverne, flyttede ud. Der kom hurtigt nye huse på de tomme tofter.

Landsbyens gamle veje er den nord-sydgående Toftevej, som oprindeligt drejede mod vest ved kirken. Forlængelsen af Toftevej i sydlig retning er sket engang før 1893. I dag ender vejen i Nakskovvej, som går øst for byen.

Den nyere mindre rurale by ses på kortet som en rød markering. Byen voksede især i den sydlige del fra 1800-tallets sidste årtier og i begyndelsen af 1900-tallet. Her kom skole, et missionshus og aldersrenteboliger. En sportsplads blev også indrettet. Den seneste udvidelse af byen ses i syd på den lille vej Paradisvænget.

Gårdenes placering langs vejen giver byen et meget karakteristisk åbent præg. Udvidelsen med be-

Den meget lille romanske Løjtofte Kirke står næsten uforandret. Kun våbenhuset i syd er en senere tilbygning. Foto: Museum Lolland-Falster, 2011

boelseshuse er primært foregået i syd og forstyrrer derfor ikke det gamle landsbypræg nævneværdigt.

Sårbarhed:

Løjtoftes særpræg er bøndergårdene i byen og det åbne indtryk, de giver. Det er vigtigt, at dette træk bevares.

Der er sket nogle ændringer i infrastrukturen, men de nye og ændrede veje forstyrrer ikke miljøets grundlæggende struktur. Yderlige ændringer må dog foretages med forsigtighed, så det åbne miljø kan fastholdes.

De mest markante landskabelige forandringer ses i den sydlige ende af Toftevej og Nakskovvej i sydøst. Derudover er der her, som mange andre steder, forsvundet mange markskel.

Vester Karleby, Ringseby & Øster Karleby

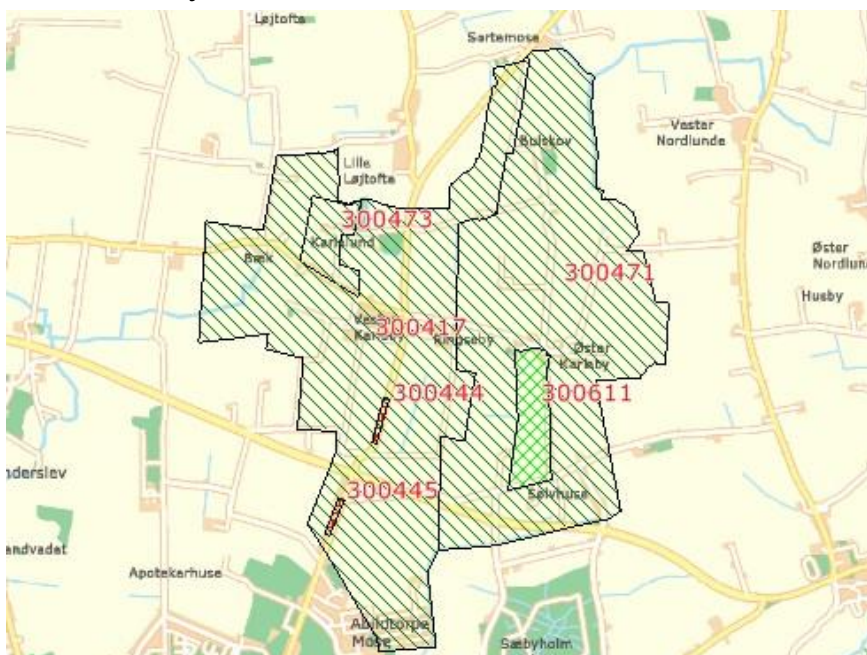
Prioritet: 2

Beskrivelse:

Vester Karleby og Ringseby ligger i Herredskirke sogn, mens Øster Karleby indgår i Halsted sogn.

Herredskirke præstegård ligger i Vester Karleby og herfra udskiltes i 1921 5 husmandsbrug. Selve landsbyen, en forteby, ligger midt i ejerlavet og lige øst herfor ligger Ringseby, også en forteby. Disse to landsbyer havde siden 1682 markfællesskab.

Ved udskiftningen anvendtes stjernestrukturen på områderne omkring landsbyerne, mens de nordlige og sydlige agre blev blokudskiftet. I forbindelse med udskiftningen blev kun 3 gårde tilbage i hver af landsbyerne. I de efterfølgende årtier kom der nogle få huse til imellem landsbyerne. På Nakskovvej syd for Vester Karleby blev i begyndelsen af 1900-tallet etableret to villabebyggelser.

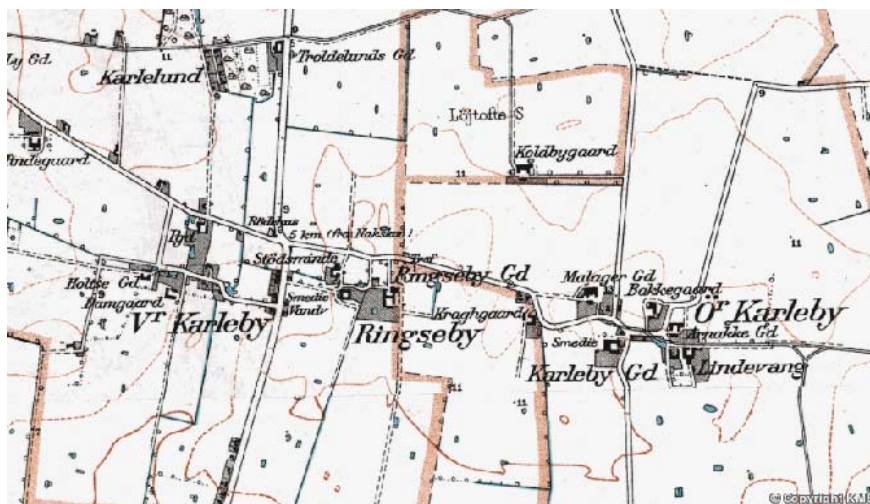

Kortudsnittet fra *Digitalt atlas over Kulturmiljøer i Danmark* viser udstrækningen af landsbyerne Øster og Vester Karleby. De små røde markeringer i Vester Karleby er to villabebyggelser, der registreres som selvstændige kulturmiljøer i databasen. Øverst ses Vester Karleby Husmandskoloni (nr. 300473). Det lysegrønne felt er Karlebygård, som ikke flyttede ud af landsbyen i forbindelse med udskiftningen.

På det høje målebordsblad, som viser situationen ca. 1880, ses de 3 landsbyer Øster og Vester Karleby og i midten Ringseby, som havde dyrkningsfællesskab med Vester Karleby fra 1682. Både Øster og Vester Karleby er stjerneudskiftet omkring selv landsbyen, men en del af ejerlavet er blokudskiftet i de nordlige og sydlige dele. De oprindelige landsbyer er således bevaret, selvom enkelte gårde er flyttet ud.

I Øster Karleby's ejerlav er der i forbindelse med udskiftningen etableret en husmandskoloni i sydøst, Sølvhuse.

Sårbarhed:

I Øster og Vester Karleby samt Ringseby er det væsentlige at bevare strukturen i landskabet. Det vil sige at bevare "bondelandsbyerne" som samlede helheder, at bevare levende hegn, markveje og andre synlige skel, som viser udskiftningens struktur. Ændringer i infrastrukturen vil påvirke kulturmiljøet.

På det lave målebordsblad ses udviklingen i første del af 1900-tallet. I 1921 blev der udstykket 5 husmandsbrug fra præstegården. De 3 ligger på samme vej som præstegården lige nordvest for bygningen. De 2 sidste ligger inde på marken lige ovenfor navnet ”Karlelund”.

På luftfotografiet kan man stadig se, hvordan stjerneudskiftningen i 1791 og 1797 stadig er bestemmende for markstrukturen.

Vindeby

Prioritet: 1

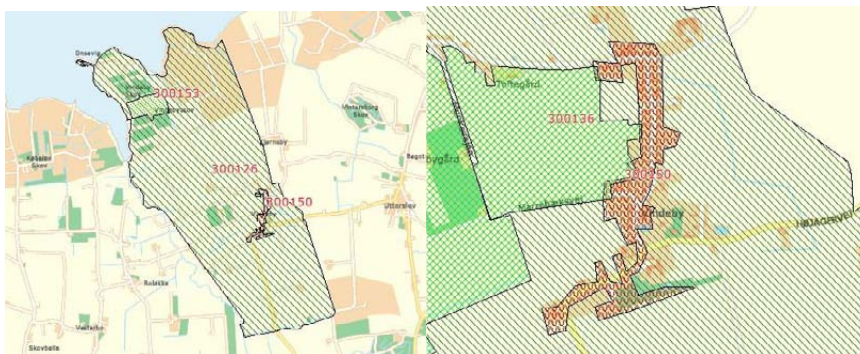
Beskrivelse:

Landsbyen Vindeby har altid haft lidt forskellig karakter i nord og syd. I den sydlige del omkring for-ten med kirken var toftestrukturen ganske tæt og præget af mange gårde, mod nord blev der større afstand mellem gårdene, til gen-gæld var tofterne mere velordnede, regulerede.

Denne forskellighed har holdt sig op til vore dage. Landsbyen blev udskiftet tidligt ligesom nabo-landsbyerne, allerede i 1789. Man-ge gårde flyttede ud, men landsby-en bevarede sit samlede præg, da nye huse kom til. Især i den nordli-ge del af byen blev bebyggelsen tættere.

Skole fik byen allerede i 1853. I årene mellem 1880 og 1940 æn-dredes landsbyen til en mindre rural by med mange servicefunkti-oner som bibliotek, alderdoms-hjem, kommunekontor og ikke mindst jernbanestation.

Onsevig station ligger i den sydvestlige udkant af Vindeby. Bygningen anvendes i dag til beboelse, men i haven ses endnu stationens signal.

I ejerlavet opstod der en kystbebyggelse i nord omkring Onsevig Havn, der har fungeret som skibsbro siden 1855.

Sårbarhed:

I Vindeby ses den gamle landsbystruktur samtidig med, at den nyere rurale by er vokset til. Det er væsentligt at bevare byens to forskellige præg. Byens huse er sårbare overfor væsentlige ændringer i arkitekturen og af omgivelserne.

Infrastrukturen er ganske velbevaret. Forandringer her bør ligeledes tage hensyn til de helheder byen består af: Den løse struktur i syd omkring kirken, og den mere tætte sammenhæng i den nordlige del af byen.

Byens karakter er ret forskellig i nord og syd. Omkring kirke og præstegård i syd er det den gamle landsbyforde og bindingsværksbygninger, som er dominerende. I nord ses den nyere bydel fra begyndelsen af 1900-tallet. Ovenfor er det Lillegård, og nedenfor ses forsamlingshuset.

Onsevig

Prioritet: 1

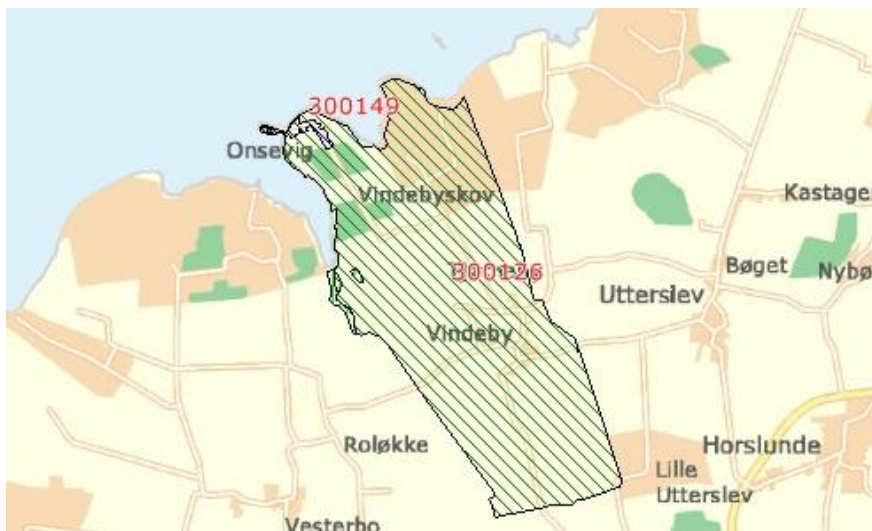
Beskrivelse:

Onsevig ligger i landsbyen Vindebys ejerlav. Onse Wig nævnes første gang i 1692.

I 1856 fungerede Onsevig som udskibningssted, Skibsbroen blev bygget i perioden 1855-58. I 1918-19 anlagdes fiskerihavn, og i 1947 samt senest i 2010 uddybedes havnen. Inde i bunden af Onsevig ses på kortet en lys grøn markering. Det er inddæmmet land.

Allerede i slutningen af 1800-tallet var der ud over skibsbroen en kro og enkelte huse. Husene lå lidt væk fra kysten netop, hvor vejen drejer vinkelret ind i land.

Byen ved havnen er vokset i 2 perioder. I begyndelsen af 1900-tallet blev den første del af husene bygget på den del af vejen, som går inde midt på odden. I denne periode kom ud over beboelse også missionshus (opført 1909), og i 1913 blev der bygget hotel. Senere, formentlig i 1950'erne, blev den yderste del af vejen, der gik helt ud til havnen, bebygget med en tæt række huse. Der kom ligeledes en købmand, og senere i århundredet blev der indrettet en feriekoloni. Der er kommet enkelte nyere huse til siden, og kroen er en bygning af nyere dato opført efter en brand. Kroen fungerer i dag som lejrskole.

Missionshuset i Onsevig er fra 1909. Det er kun et enkelt blandt flere missionshuse i området. På kortet nedenfor, som viser situationen ca. 1880, ses skibsbroen, en kro og enkelte huse på vejen inde midt på odden.

Sårbarhed:

Onsevig er karakteristisk ved at have en havn af en vis størrelse. Fiskerihavnen sætter stadig sit præg, selvom fiskerierhvervet ikke længere er så fremtrædende. Byens karakter defineres ligeledes af husene fra begyndelsen af 1900-tallet. Det bør påskønnes, da der ikke er så meget af de ældste bebyggelser tilbage i Lollands små havne.

Skoven er ligeledes et karakterskabende element på odden.

Disse karakteristika bør fastholdes ved en udvikling af området.

Infrastrukturen er velbevaret, og bør så vidt muligt bevares. Beplantningen er også velbevaret og bør være en integreret del af en eventuel udvikling af området.

Billederne på denne side er taget af fotograf Jan Steving, 2007. I midten ses Onsevig Kro, nederst beplantningen helt ude ved kysten og kroen.

Vesterbo & Skovbølle

Prioritet: 2

Beskrivelse:

Man kunne her skrive Vesterbo/Østerballe/Skovbølle. Alle tre landsbyer har altid ligget tæt og er næsten sammenvokset.

Landsbyen Vesterbos ejerlav er skitseret på det venstre af de små kort. Den lysegrønne markering viser Vesterbogård, der ved udskiftningen fik en stjerne-lod, som grænsede op til landsbygaden. På et tidspunkt før 1893 blev gården flyttet ud midt på sin jord ved en vej nær Købelev. Spidsen af jorden ligger, hvor jernbanestationen blev bygget.

Skovbølles landsbygade var Harpelundevej og Vesterbos Provstegårdsvej. De to landsbyer fungerede som sammenhængende byer. De servicefunktioner, som kom til i løbet af 1800-tallet, lå derfor i både Skovbølle og Vesterbo. Det var for eksempel jordmoderhus og mejeri. Der kom også senere et andelsfrysehus. Går man ved mejeriet ud af landsbyen i nordlig retning, kommer man til den i foråret 2007 nedrevne gård Kastaniely. Her var skole, indtil skolen fra 1907 blev opført.

Den bebyggelse, vi i dag kender som Vesterbo, er opstået efter, at Købelev Station i 1915 blev anlagt lige syd for gården Katrinedal. Det betød, at byens kerne rykkede i sydlig retning ned ad Bymøllevej.

Som i alle mindre rurale byer kom der servicefunktioner som f. eks. alderdomshjem. Førhen lå fattiggården nord for Vesterbo, lidt længere ude end skolen på Kastaniegården. Der blev bygget sportsanlæg og lægehus.

Købelev Station er fra 1915 og ligger i Vesterbo for enden af Provstegårdsvej.

Der har været forskellige virksomheder. Bl.a. har der været en købmand og et savværk i området. Den markante bygning på hjørnet af Provstegårdsvej og Bymøllevej er af lokale beboere oplyst til at være et missionshus (se nærmere under Købelev).

Sårbarhed:

Skovbølle opleves nok som en løst opbygget landsby, mens Vesterbo med sin senere udvikling er mere tæt. Den ene del af området er således mere åben end den anden. Denne karakterforskel skal man være opmærksom på ved eventuelle udviklingsprojekter.

Infrastrukturen er velbevaret. Det er beplantningen også. Man kan endnu erkende spor af jernbanen i landskabet selvom den blev nedlagt i 1967.

Arkitektonisk skal man være opmærksom på byggestilen i Vesterbo mindre rurale by og planlægge således at stilmæssige helheder ikke ødelægges.

På kortet, som viser forholdene fra første del af 1900-tallet, ser man jernbanestationens indflydelse. Bebyggelsen i det nord-sydgående kryds er blevet betydelig tættere. På luftfotografiet nedenfor ses, hvordan byen senere er udviklet i sydlig retning.

Missionshuset i Vesterbo er en stor og markant bygning i byen. Det andet billede viser en af indfaldsvejene til Vesterbo.

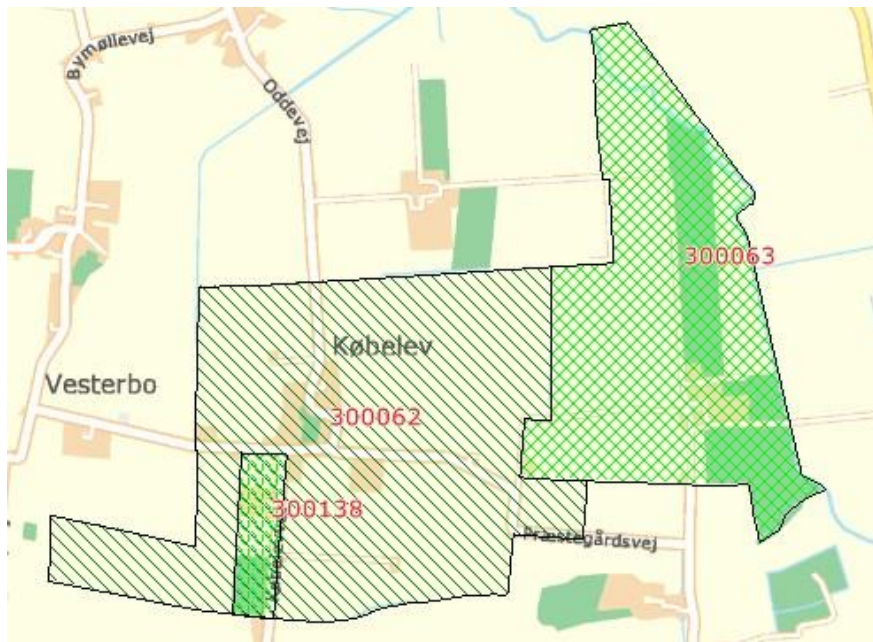

Købelev & Lille Købelevgård

Prioritet: 2

Beskrivelse:

Købelev er en rigtig gammel landsby, en såkaldt adelby. Den nævnes skriftligt allerede i 1231. Landsbyen skal have omfattet 11 gårde. Området ser dog meget lille ud til så stort et antal gårde. En forklaring kan være, at de mange store gårde, som omgiver Købelev, har opslugt dele af landsbyen i deres ejerlav. For eksempel ligesom Lille Købelevgård (nr. 300063), der er etableret på grundlag af landsbyen af samme navn. Den bestod i matriklen af 1688 af 4 gårde.

Lille Købelevgårds hovedbygning er bygget i 1913 efter en brand.

I dag er der kun 1 gård, Købelevgård, i landsbyen, som desuden består af kirke og præstebolig. Den gamle præstegård er reduceret til en enkelt bindingsværksslænge. Lige overfor præsteboligen ligger en lille række huse fra første halvdel af 1900-tallet.

I Trap omtales to missionshuse: Baptisternes fra 1920 og et andet fra 1916 tegnet af H. G. Glahn. Det er imidlertid et spørgsmål om ikke, der her tænkes på det markante missionshus midt i Vesterbo og på det missionshus, som ligger nord for Vesterbo på Bymøllevej. Det har ikke været muligt indenfor denne undersøgelses rammer at efterforske sagen nærmere. Det er

dog tankevækkende, at en så markant bygning i Vesterbo ikke omtales i Trap.

Infrastrukturen i Købelev er ikke forandret, og i modsætning til mange andre områder i kommunen så er her bevaret en del markskel. På vejen fra Købelev til Lille Købelevgård ses meget markante vejtræer.

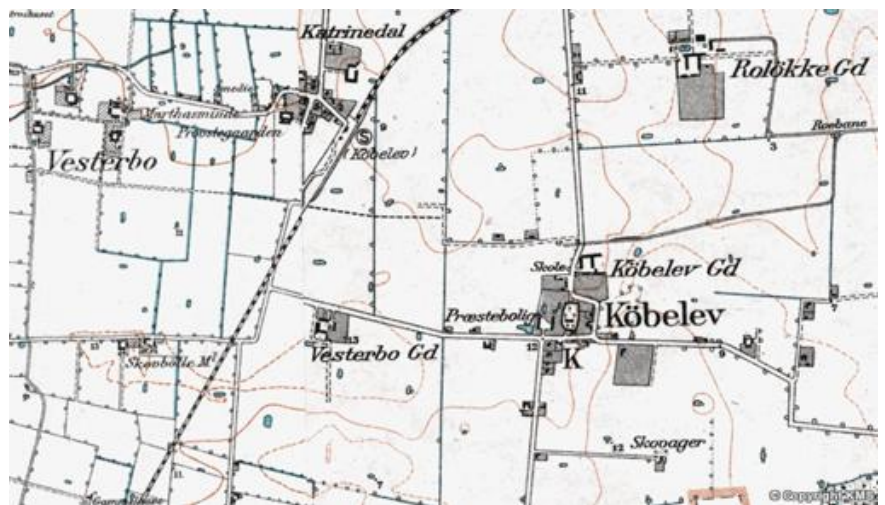
Sårbarhed:

Området omkring Købelev er sårbart både overfor ændringer i infrastrukturen og overfor ændringer i beplantning. Det lille bymiljø er desuden sårbart overfor ændringer i bebyggelsen med mindre stedets stil og infrastruktur inddrages nøje.

Bygningen nedenfor ligger umiddelbart overfor præsteboligen.

Den karakteristiske trempelkonstruktion benyttes ikke kun i de mere ydmyge husmandsbebyggelser, men ses også på store avlsbygninger som her på Lille Købelevgård.

Købelev set fra indfaldsvejen i øst. Bemærk de markante vejtræer, som er karakteristiske for området mellem Købelev og Lille Købelevgård.

Asserstrup

Prioritet: 1

Beskrivelse:

Den middelalderlige hovedgårds historie kan følges tilbage til omkring år 1400. Dengang ejede slægten Gøye Asserstrup.

Ejerlavets udstrækning ses på kortet her på siden. Hovedbygningen ligger lige midt i området, som gennemskæres af en nord-sydgående vej og en østvest-gående vej. I dag går sidstnævnte vej igennem bygningskomplekset. Før i tiden gik den syd om området.

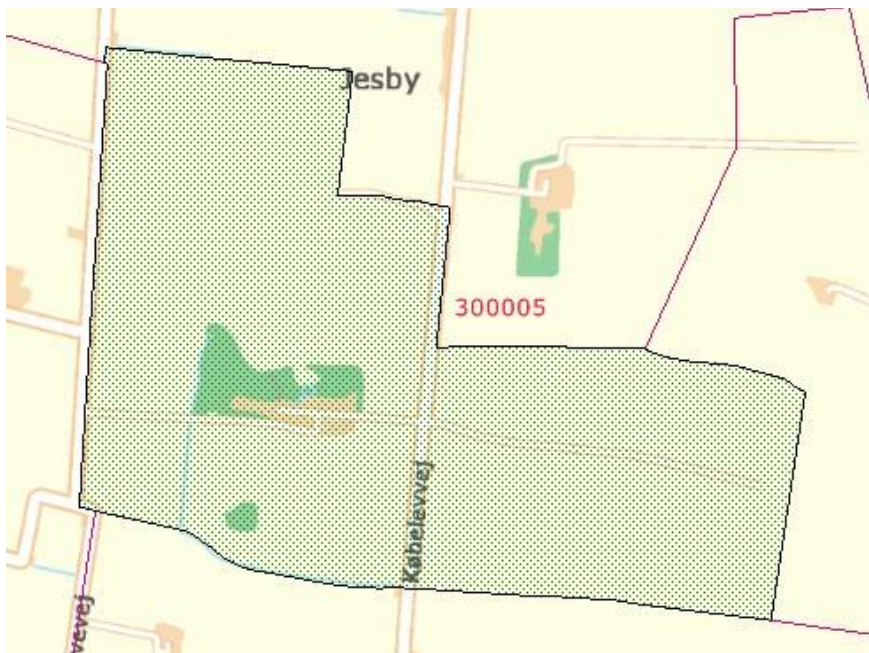
I 1500-tallets første halvdel opførte Niels Lunge en hovedbygning med 3 fløje omgivet af grave. Den brændte under svenskekrigen i 1659. I 1833 stod her en bindingsværksbygning i en etage. Den nuværende hovedbygning er fra 1847.

Lige nord for hovedbygningerne ligger et voldsted bestående en ca. 20x20 meter stor borgbanke omgivet af grave. Midt på banken findes et 6x6 meter stort kampestensfundament. Lige nordøst for herfor har der formentlig været en sø, der senere blev mose og eng.

Der er kun kommet ganske få nye bygninger i området. Der var på et tidspunkt et teglværk, hvoraf der ikke er bevaret spor. Ladebygningerne er forandret, hvilket er sket på et tidspunkt før 1890. Måske er de opført sammen med hovedbygningen i midten af 1800-tallet?

Asserstrup har haft skiftende ejere og har i perioder været ejet sammen med andre ejendomme, f. eks. Kristiansdal i syd og Frederiksdal i vest.

Lige øst for Asserstrup ligger den større gård Mariebjerg. Dens jorder

Voldstedet nord for Asserstrups hovedbygninger.

Den øst-vestgående vej fører gennem hovedgårdens bygningskompleks.

strækker sig op til landsbyen Købelev. Den ligger på en parcel, som i 1796 er udskilt fra Asserstrup.

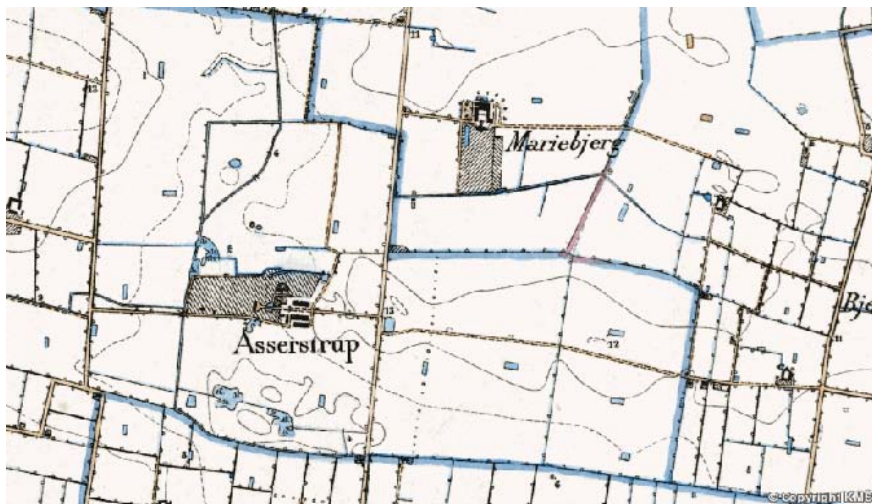
Området er ganske velbevaret som kulturmiljø. Som nævnt er infrastrukturen kun ændret ganske lidt. Her er ikke kommet ny bebyggelse til, og beplantningen har heller ikke forandret sig markant. Skoven er blevet lidt større, og, som man ser det andre steder, er nogle kanaler sløjfet.

Sårbarhed:

Eftersom alle de centrale elementer, der definerer et kulturmiljø, er velbevarede, så er området sårbart på alle punkter. Enhver ændring i infrastruktur, bebyggelse og beplantning vil påvirke miljøet.

Fra øst fører en allé ind til Asserstrup

Det, der karakteriserer et velbevaret kulturmiljø, er fraværet af forandringer, og ses, når man sammenligner kort og luftfotografi.

Sandby

Prioritet: 2

Beskrivelse:

Hvornår landsbyen Sandby er anlagt vides ikke. Men den nævnes allerede i 1231, og kirken, der er romansk i sin grundstruktur, går ligeledes tilbage til 1100-1200-tallet.

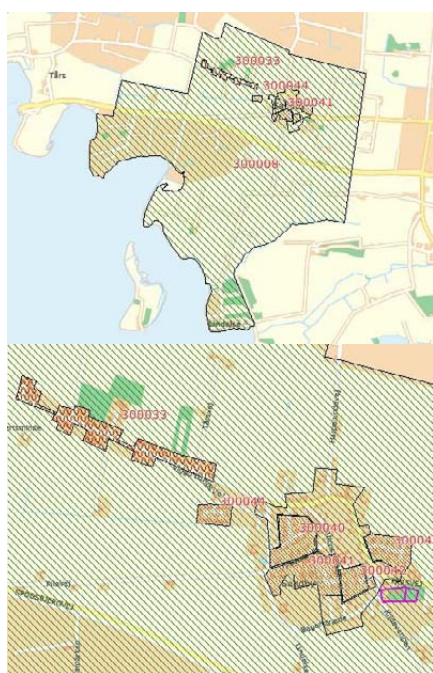
Landsbyens gårde lå omkring et firkantet gadeforløb med kirken i sydøst. Dette gadeforløb ses stadig i nutidens rurale by.

Ved udskiftningen i 1795 flyttede omtrent halvdelen af gårdene ud, og landsbyen blev meget åben.

Ejerlavet er præget af udflyttergårde og flere små samlinger af gårde og huse. Nogle af disse er formentlig husmandskolonier, som er etableret i forbindelse med udskiftningen. Andre, som Lindelse, er dog opstået senere.

Den gamle landsby er i dag overlået. Dels gik den nu nedlagte jernbane tværs igennem landsbyens rektangulære område. I dag er kun stationsbygningen tilbage.

Dels er der i landsbyens sydvestlige del etableret mindre veje med villabebyggelse.

Sandby med kirke, veletablerede træer og villaer bygget i første del af 1900-tallet.

Jernbanen er nu nedlagt, og stationen benyttes til beboelse.

Gammel landsbybebyggelse og det tidlige 1900tals arkitektur mødes.

Enkelte steder, især i byens nord-østlige del, ses rester af den ældre landsby. Når kirken mødes ældre og nyere arkitektur som et vidnesbyrd om den lange kontinuitet på stedet.

Landsbyen voksede til en stationsby med forretninger, virksomheder og servicefunktioner. Skolen fra 1853 er noget af det ældste. Andre funktioner knytter sig til stationsbyen: Vandværk, sportsplads, forsamlingshus og brugsforening.

Umiddelbart nordvest for byen opstod en lille samling huse, nærmere en mindre rural by, Rise Mølle. Her var ligeledes servicefunktioner som f. eks. jordmoderhus og mejeri. Sandby blev udskiftet meget tidligt, og Rise Mølle kan muligvis være opstået i den forbindelse. Landskabeligt bør den betragtes i sammenhæng med Sandby.

Sårbarhed:

Landsbyen Sandby er overlejret af den senere rurale by. Det, som er vigtigt at bevare her, er dels de få elementer af bondelandsbyen, som ses især i byens østlige og nordlige del, dels stationsbyens arkitektur. Igen er det centrale at fastholde de enkelte områders karakteristika og at undgå yderligere opløsning og udvanding af de enkelte kvarterers egenart.

Bagerstræde i Sandby. Farve- og materialevalg kan give ensartede huse meget forskelligt udtryk.

Branderslev

Prioritet: 3

Beskrivelse:

Branderslev har været kendt siden middelalderen, den nævnes første gang i 1231 i Valdemar Sejrs Jordebog.

Branderslev ejerlav er relativt stort, og byen ligger lige i midten. Kirken ligger ca. 2 km nordøst for byen. Landsbyen lå oprindeligt langs en U-formet vej med en forte i bunden af U-et. I dag gennemskæres området både af Tårs Landevej og af Spodsbjergvej.

Landsbyen blev udskiftet allerede i 1777. Det må derfor være en af kommunens allertidligste udskiftninger. Gårdene lå langs vejen med et antal jordløse huse ind imellem. Det er dog lidt vanskeligt at få visshed om den tidlige bebyggelse, netop fordi udskiftningen fandt sted så tidligt. Landsbyens agre blev blokudskiftet, og de fleste gårde flyttede ud i marken. Nordligst i ejerlavet kom, som et resultat af udskiftningen den lille samling af gårde og huse, Branderslevvig.

Efter udskiftningen voksede flere husrækker frem fortrinsvis langs den østlige del af gaden og i syd, hvor bebyggelsen efterhånden udviklede sig til en mindre rural by. Her var flere smedjer, alderdomshjem (opført 1923) og med tiden 3 vandværker. I nord lå skolen (opført 1853) og fattiggården.

I anden halvdel af 1900-tallet voksede et parcelhuskvarter frem i den vestlige gren af landsbygaden.

Vest for Tårs Landevej er bebyggelsen således relativ tæt, mens der er mere åbent på den østlige side af landevejen. Her er det stadig gårde, der sætter sit præg, selv om der er en del beboelseshuse ind imellem.

Billedet af Branderslev kirke er taget omkring den lille samling af huse, som kaldes Branderslevvig.

Sårbarhed:

Landsbymiljøet er ret forstyrret af 1900-tallets vejanlæg. Den kraftige trafik på vejene gør desuden, at området opleves meget opsplittet.

Den tidlige landsbybebyggelse er vanskelig at få fornemmelse af, eftersom udskiftningen foregik så tidligt, at de fleste spor er forsvundet. Dog er landsbygadens struktur bevaret.

Det, man kan gøre for at fastholde levn af tidligere tider, er kreativ genanvendelse af ældre bygninger. I øvrigt gælder de generelle anbefalinger om at fastholde de enkelte kvarterers karakteristika. Det vil f.eks. sige det åbne udtryk i den østlige del af byen og den mere tætte karakter i vest.

Den mindre rurale by Branderslev er vokset frem omkring 1900-tallets begyndelse. Den vestlige del af byen er først kommet til senere i århundredet.

Billederne her viser den åbne bebyggelse i den østlige del af byen.

Christiansdal

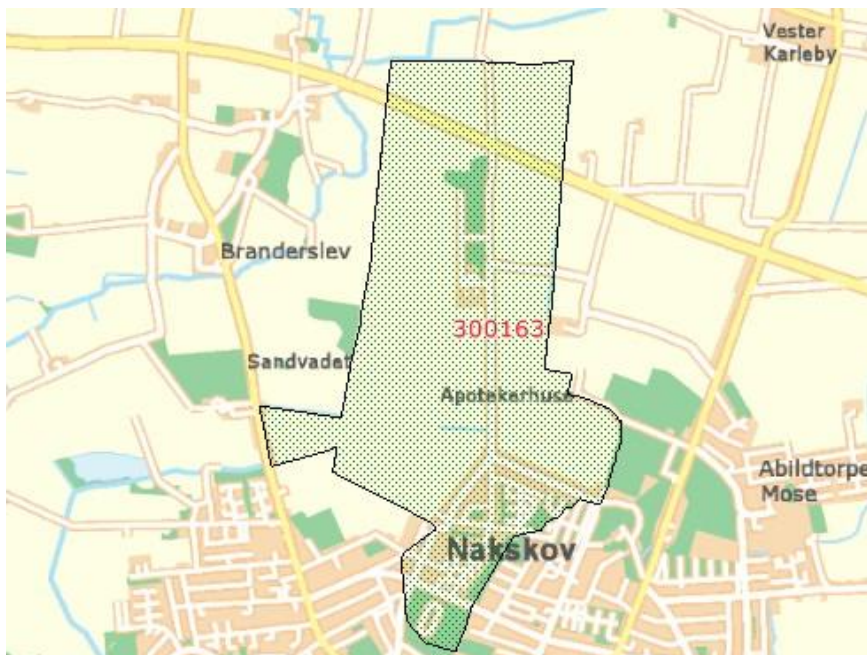
Prioritet: 2

Beskrivelse:

Christiansdal hed Lundegård fra den nævnes første gang i middelalderen og frem til 1743, da Ida Margrethe grevinde Knuth får oprettet baroniet Christiansdal til sønnen Christian Frederik baron Knuth. Senere indgik Christiansdal i grevskabet Hardenberg-Reventlow, nu Krenkerup.

Hovedgården lå oprindelig i den nordlige ende af ejerlavet på et voldsted. Dette er fredet i dag og markeret på det høje målebordsblad med en lilla prik. På kortet ses desuden den hovedbygning, som blev opført i 1842 lige nord for voldstedet. På den tid var der kun lidt skov umiddelbart vest for bygningerne. I 1903 blev der bygget nye hoved- og avlsbygninger 700 meter syd for voldstedet. Det var den lokalt etablerede arkitekt H. C. Glahn, som tegnede bygningerne. De gamle bygninger ved voldstedet blev anvendt til arbejderboliger men blev revet ned i 1990'erne. Glahns hovedbygning fra 1903 blev revet ned i 2004.

Nakskovs udvikling har medført, at ejerlavet er reduceret i syd. Mod nord er Spodsbjergvej etableret tværs over området. Mellem voldstedet og bygningerne fra 1903 blev anlagt have og skov, der endnu er bevaret. Den øvrige del af ejerlavet var og er stadig landbrugsrelateret.

På dette luftfoto fra 2002 ses hovedbygningen fra 1903 stadig.

Dette høje målebordsblad, som viser forholdene omkring 1880, giver et indtryk af, hvordan Christiansdal har taget sig ud før i tiden. Bygningerne lå ved voldstedet (lilla prik), hvor der i øvrigt kun fandtes lidt have og et lille skovlod.

Sårbarhed:

Kulturmiljøet er vurderet som delvis bevaret og er derfor vurderet som prioritet 2, hvilket også hænger sammen med det bevarede voldsted.

Nakskov by, nye veje og ændringer og nedrivninger af bygninger gør, at kulturmiljøet generelt er meget medtaget. Det mest centrale er nu at bevare området omkring voldstedet.

På det lave målebordsblad, som viser forholdene i midten af 1900-tallet ses 1800-tallets bygning lige nord for voldstedet stadig. Luftfotografier viser, at disse bygninger, som blev anvendt til arbejderboliger er fjernet mellem 1995 og 1999.

Luftfotografiet fra 2006 viser samme udsnit, som kortene her på opslaget. Nakskov by er vokset betydeligt ind på hovedgårdens arealer. Lige syd for den lille skov, der er anlagt omkring år 1900 ses avlsbygningerne fra samme tid. Lige nord for avlsbygningerne lå indtil 2004 også en hovedbygning tegnet af arkitekt H. C. Glahn.

Nakskov Ladegård

Prioritet: 1

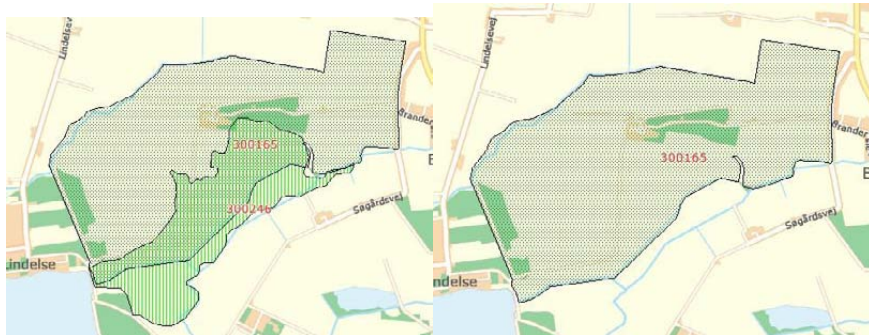
Beskrivelse:

I 1427 pantsatte Ulv Godov ”mit gods i Lathæ gordh” til en borger i Nakskov. Det var den samme Ulv Godov, som i 1443 ejede hovedgården Lundegård/Christiansdal.

Den største forandring i dette kulturlandskab er inddæmningen af Hellenæs sø. Frem til midten af 1800-tallet strakte jorderne sig i syd ned til bredden af Hellenæs Vig. Det indvundne areal, som forøgede gårdens størrelse væsentligt, er markeret med lysegrønt på det lille kort til venstre. Indvindingsarbejdet er foregået mellem 1865 og 1877. Den indvundne eng har været ganske fugtig i mange år. Engens udstrækning ses på kortene her på opslaget. Nu er stort set hele området under plov. Kun helt ude ved kysten, hvor sluseanlægget ligger, er landet uopdyrket.

Infrastrukturen er velbevaret i ejerlavet. Store vejanlæg er gået udenom Nakskov Ladegård. Vejen, som fører fra Branderslev ind til gården, gik nord om den skov og have, som lå og stadig ligger omkring bygningerne. En gang i begyndelsen af 1900-tallet blev dog yderligere en vej ført direkte gennem skovarealet. I en periode gik jernbanen Kragenæs–Nakskov gennem områdets østlige del. Banen er nu nedlagt og har kun sat sig små spor i landskabet. Der, hvor banen skar vejen ved Branderslev, ligger stadig det lille hus, som blev bygget til baneformanden. Huset ses på luftfotografiet helt i nordøst, ligesom banelinien anes i markerne.

Omkring 1900 var der en rørvævefabrik med tilhørende arbejderboliger. Der er ingen spor bevaret af

Kortene fra *Digitalt atlas over Kulturmiljøer i Danmark* viser Nakskov Ladegårds ejerlav samt omfanget af det koloniserede land Hellenæs sø.

Herregårdene ligger tæt på Lolland. Et ganske typisk syn i kommunen er derfor alléen, som fører op til hovedbygningen.

Nakskov Ladegårds hovedbygning set fra vejen igennem skoven. Denne vej er etableret i begyndelsen af 1900-tallet. Før da fandtes kun en vej nord om bygningskomplekset.

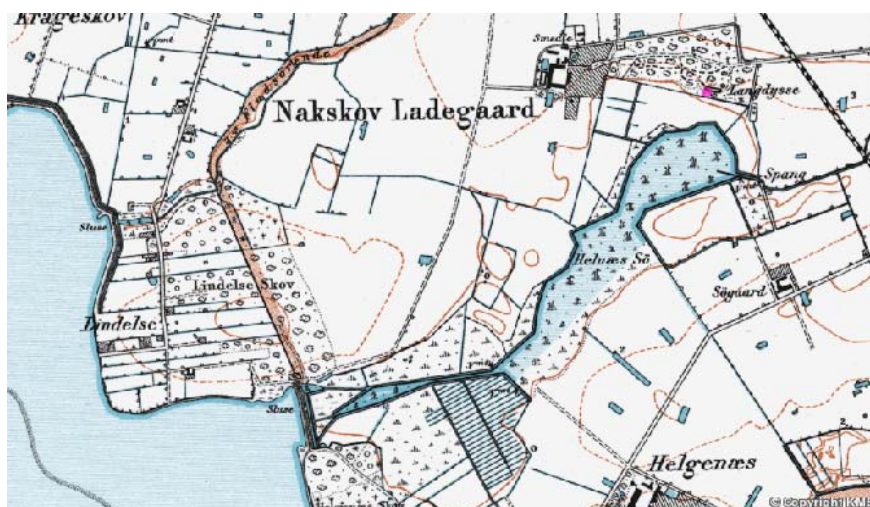
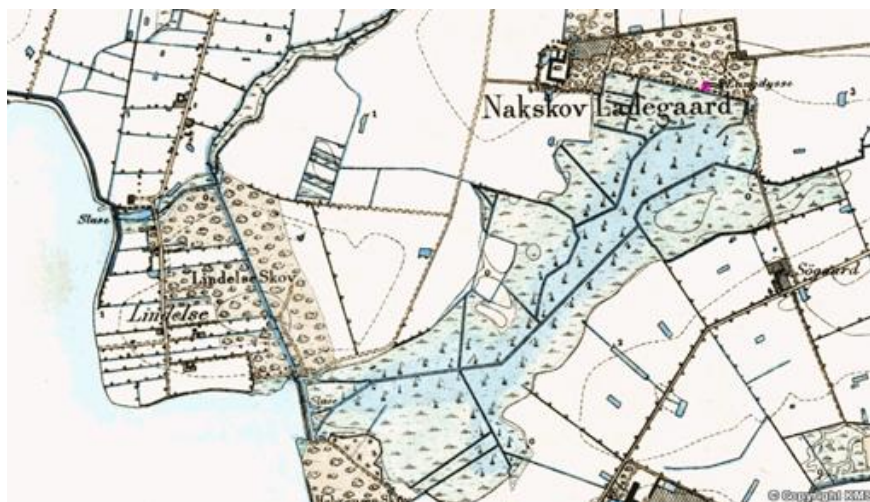

denne virksomhed. Ladegårdens hovedbygning og avlsbygningerne har ligget stabilt på samme sted i mange år. Hovedbygningen blev ombygget i 1848 og fremstår som en grundmuret længe i et stokværk med frontispice og kamtakkede gavle. Avlsgården fra 1909 er bevaret.

Sårbarhed:

Alle strukturer i dette kulturmiljø er velbevarede. Hellenæs Vig, senere eng, er nu opdyrket. Herudover er beplantningsstrukturen intakt. Jernbanen forstyrrede miljøet, men er nu nedlagt uden voldsomme spor. På samme måde er bebyggelsesstrukturen ikke ændret.

Dette kulturmiljø er derfor sårbart over forandringer i såvel infrastruktur som beplantning og bebyggelse.

Kort og luftfoto viser den største forandring i landskabet: Nemlig inddæmning og tørring af Hellenæs Sø. Inddæmningen foregik i 1860'erne, altså før det ældste kort, som vises øverst.

Lindelse

Prioritet: 2

Beskrivelse:

Lindelse er en lille samling af huse, som opstod i slutningen af 1800-tallet som følge af inddæmningen.

De tidligste huse lå langs vejen i Lindelse skov. Skoven afgrænses i nord af udløbet af Fladsårenden. Kystlinien er et resultat af inddæmningen og er beskyttet af diger. I syd ses Hellenæs sø slusen.

Ved Lindelse blev anlagt en anløbsbro, og stedet må have været et populært udflugtsmål, for der blev også bygget en pavillon.

Den tidlige bebyggelse er ikke overlejret, men der kom flere huse til, og nu er området omkring anløbsbroen tæt bebygget.

Blandingen af skov, eng og mark er karakteristisk og er stadig bevaret.

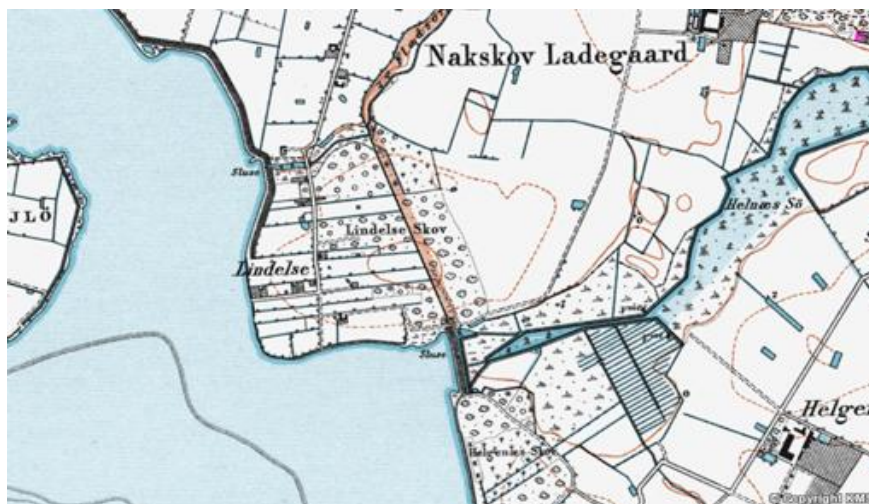
Et af husene på Freuchensvej i Lindelse.

De to kort viser kysten i dag og i 1776, som området blev tegnet på Videnskabernes Selskabs Kort.

Der har været skov og eng på det lille næs i mange år. Allerede på Videnskabernes Selskabs Kort ses signaturen for skov. Inddæmningsarbejdet foregik primært i 1860'erne og 1870'erne, så det moderne landskab var etableret før ovenstående kort blev optegnet. På kortet ses de tidligste huse. På kortet nedenfor, fra 1900-tallets første halvdel, ses yderligere bebyggelse.

Sårbarhed:

Området ligger lidt afsondret fra hovedtrafikårer. Stedet er sårbart overfor ændringer i infrastruktur, ligesom bebyggelsens arkitektoniske karakter bør bevares. Drastisk ændring af beplantningen vil også ændre miljøet.

Luftfotografiet viser, at kulturmiljøets strukturer er velbevarede, selvom bebyggelsen er udvidet.

Billederne viser anløbsbroen og bebyggelsen på Lindelsevej og Freuchensvej.

Frederiksdal

Prioritet: 1

Beskrivelse:

Frederiksdal kan følges tilbage til 1500-tallet. Den opstod på grundlag af den nedlagte landsby Grimstrup. Det var først efter Ida Margrethe grevinde Knuths overtagelse af stedet i 1752, at navnet blev forandret til Frederiksdal efter hendes søn.

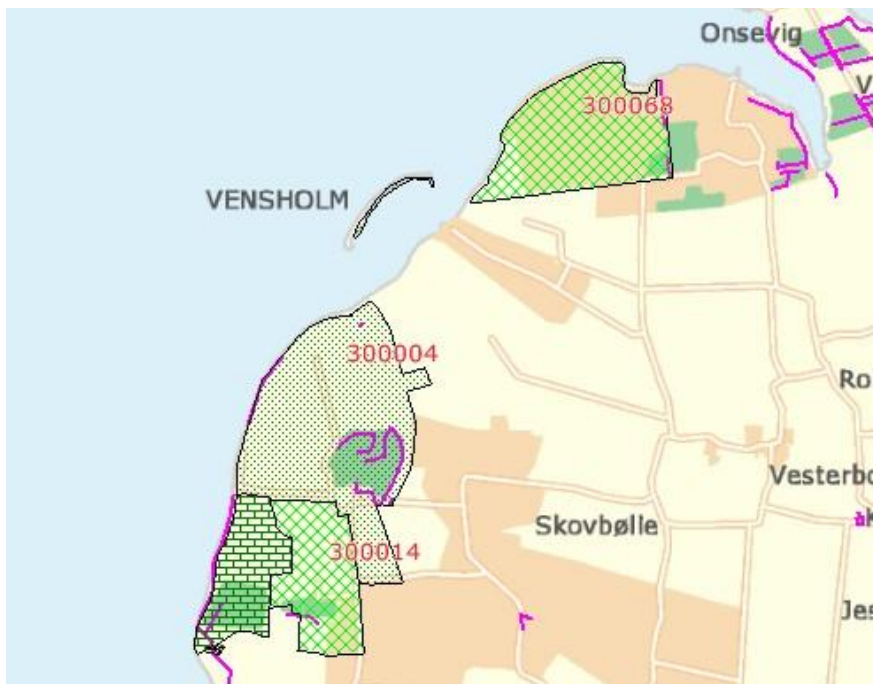
Hovedbygningen er opført i 1736 og er en hvidkalket rokokobygning med mansardtag og har fremspringende midterparti på begge sider af huset. Der blev føjet en tilbygning til husets vestlige ende i 1914. Oprindeligt blev haven anlagt af C. F. Knuth i midten af 1700-tallet, men blev ligeledes i 1914 lagt om med bl.a. lave buksbomhække i sirlige mønstre. Park og have er åben for offentligheden. Der er anlagt spadsereruter i området.

Frem til slutningen af 1800-tallet lå der en ganske lille bebyggelse på kysten helt i nord. Den hed Korsnakke Huse. Stedet kendes fra 1664 og frem. Folk her ernærede sig dels ved jordbrug, men også ved kystfiskeri. I dag ses ingen spor efter fiskerierhverv.

I 1780'erne anlagdes Nøjsomhed som avlsgård til Frederiksdal. Frem til 1803 var gården ganske stor. Herefter blev Stensgård etableret og solgt fra.

Hovedgårdens tidligste bebyggelse lå på Grimsted voldsted omgivet af voldgrave. Dem er i dag er nedpløjet og vanskeligt at erkende i landskabet.

Beplantningen har ikke skiftet karakter over årene. Efterhånden som man lærte teknikken, blev der

Flere kulturmiljøer er forbundet med Frederiksdal. Hovedgården er markeret med grønne prikker. Lige syd herfor ses Stensgård (nr. 300014), der blev udskilt fra Frederiksdal i 1803. Gården hed først Laurentzesminde. Vest herfor ses Tårs Mader. Det var skov og engarealer, som hørte til landsbyerne Harpelunde, Højsmarke og Tårs. I syd var en vig, som nu er inddæmmet. I nordøst ses Nøjsomhed, der blev anlagt i 1780, som avlsgård til Frederiksdal.

Frederiksdal og de omkringliggende avlsbygninger.

På de to målebordsblade kan man se de mange afvandingskanaler to engområder.

udlagt dræn og afvandingssystemer, og enge blev til dyrkbart land. Omkring hovedbygningen blev der anlagt have og dyrepark. Ellers er miljøet uforandret.

Infrastrukturen har heller ikke påvirket området.

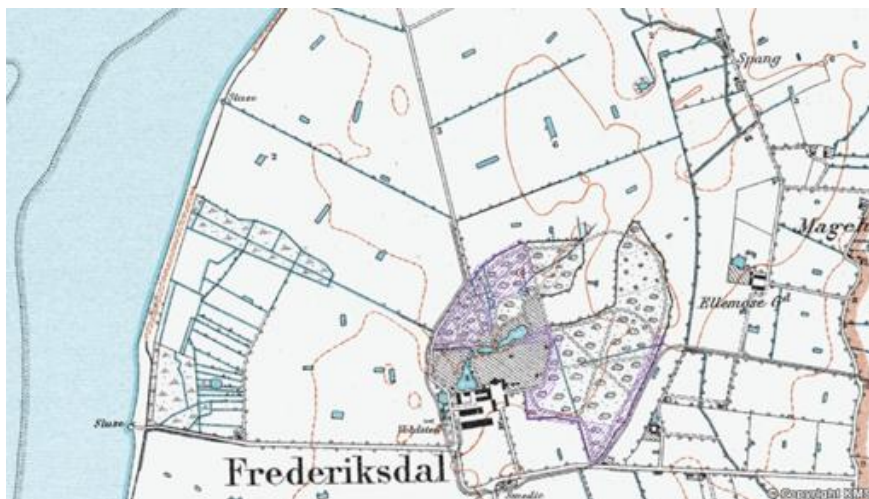
Sårbarhed:

Eftersom kulturmiljøets væsentligste elementer beplantning, infrastruktur og bebyggelse samt arkitektur er velbevaret, er det ligeledes forandringer på disse 3 områder, som kulturmiljøet er sårbart overfor.

Hovedbygningen samt det kinesiske tehus i parken er fredet.

Hovedbygningen er bygget i 1756 for Ida Margrethe grevinde Knuth (født Reventlow). Arkitekten er formentlig G. D. Tschierschcke. Foto www.nakskovfjord.dk

Den lille skravering markerer en fredning.

Luftfotografiet viser, at engområderne er blevet mindre, og kanalerne er ikke længere så markante.

Tårs

Prioritet: 1

Beskrivelse:

Tårs kendes som Wester Tornis i 1420 og som Taaers omkring 1525.

Landsbyens gårde lå langs vejen, som fulgte kysten langs Tårs Vig. Gården alleryderst i vest var Færggården. Senere blev toldassistentboligen opført, på skansen.

Landsbyen blev udskiftet i 1796. Mindre end halvdelen af gårdene flyttede ud. Det åbne præg byen fik ved den lejlighed er dog forsvundet igen, for især i første del af 1900-tallet kom der nye huse til. De har givet landsbyen et meget tæt præg, formentlig tættere end dengang her lå bondegårde.

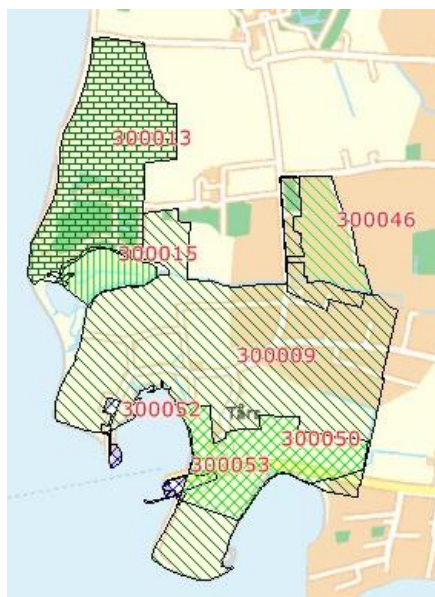
I forbindelse med udskiftningen blev der udlagt husmandslodder i ejerlavets nordøstlige del. Bebyggelsen hedder Skovstræde. En del af husene er meget ombyggede, men denne husmandskoloni giver et indtryk af, hvordan de tidlige udstykninger var. Her er for eksempel ikke lader, som man ser ved de senere statshusmandsbrug.

Toldassistentboligen ved gammel Tårs færgeshavn. Foto Jan Steving.

Videnskabernes Selskabs Kort fra 1776 viser kystens bugtede linje. De 3 karakteristiske bugter ved Tårs ses tydeligt. Bugten nord herfor, ved Tårs mader, er i dag inddæmmet.

Sårbarhed:

Lolland Kommunes havne er kulturmiljøer, som man bør være særlig opmærksom på. Det gælder også Tårs landsby og gamle færgehavn.

Områdets infrastruktur er velbevaret, det er beplantningen også. Selvom her har været færgetrafik, er landevejen gennem landsbyen stadig bevaret. Ændringer på disse 2 områder bør kun ske med forsigtighed.

Den ældste del af bebyggelsen kan være vanskelig at se, fordi der er kommet nye huse til. Ændringer i arkitektur og bebyggelse bør således foregå med særlig opmærksomhed på det ældste, som stadig er tilbage.

Skansen er fredet.

Husmandskolonien Skovstræde blev etableret i forbindelse med udskiftningen af Tårs i 1796.

Færgerne er i dag flyttet til et helt nyt færgested. Lystsejlere og fiskeri præger i dag det gamle færgeleje. Foto Jan Steving.

Kortene her viser, at kulturlandskabet ikke er meget forandret fra slutningen af 1800-tallet til ind i 1900-tallet. I bunden af Tårs Vig er kommet en lille bebyggelse, men infrastrukturen er uforandret.

Bilag

Bilag 1:

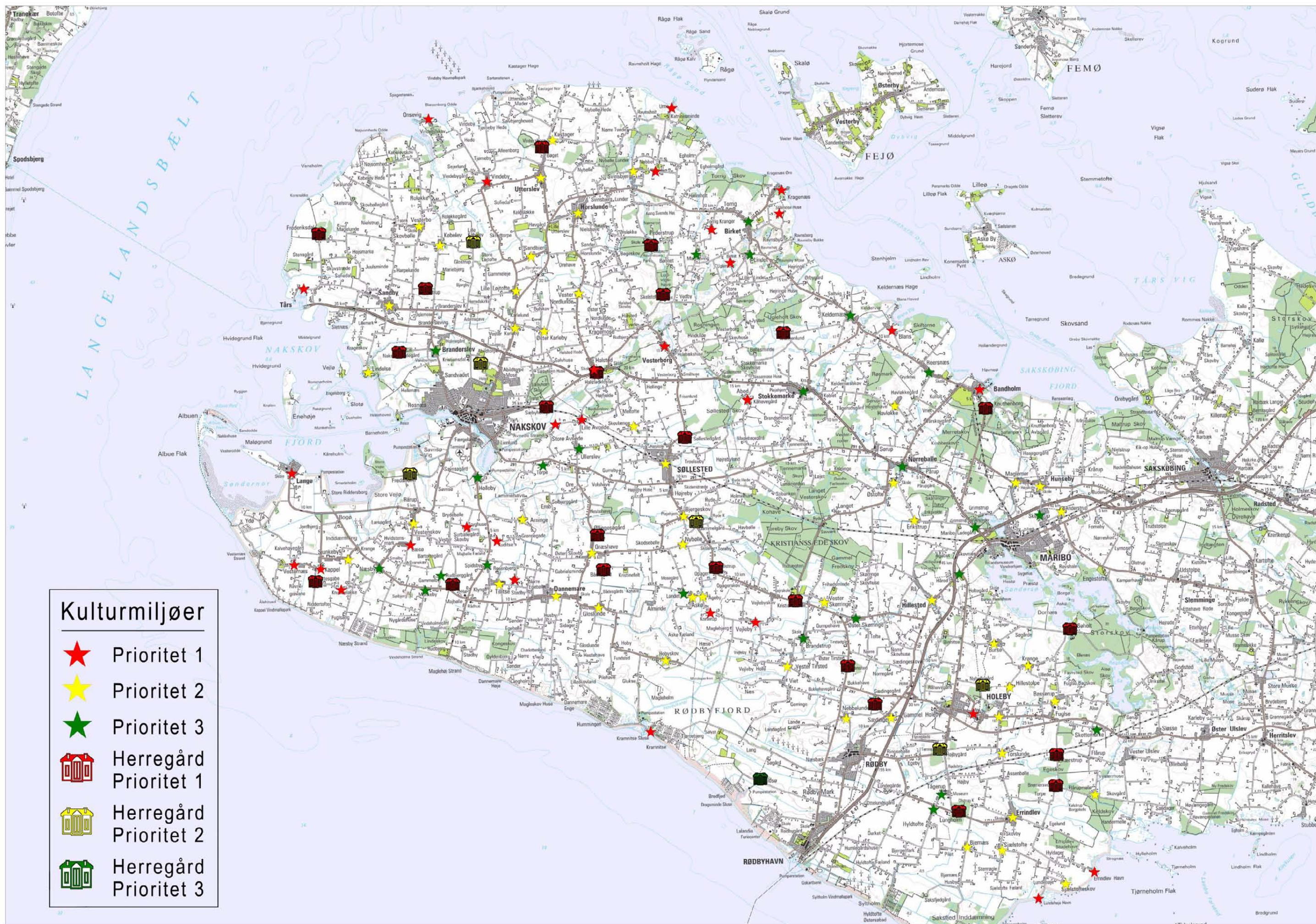
Kort over Lolland Kommune hvorpå de i *Landsbykataloget* omtalte lokaliteter er vist.

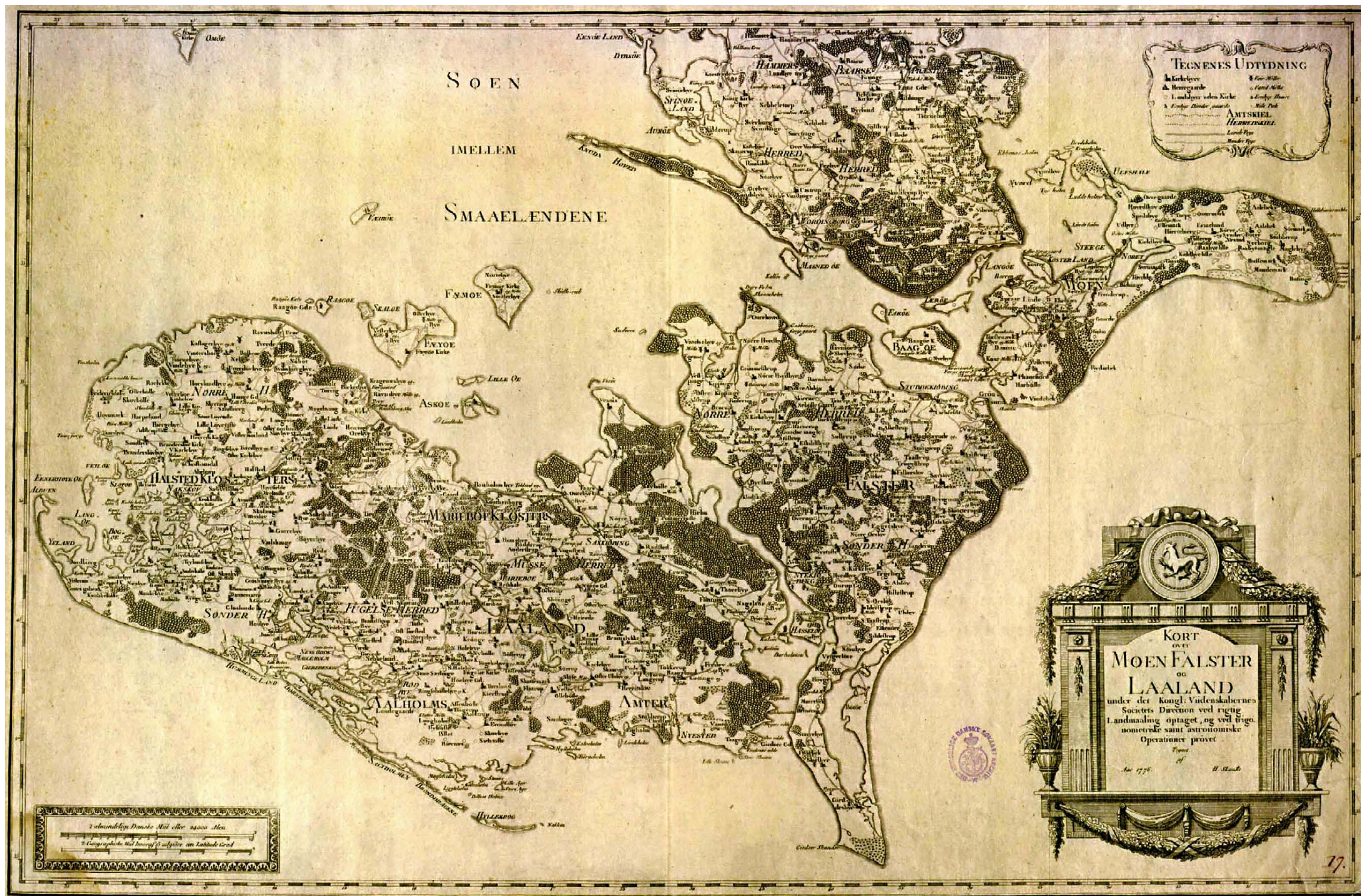
Stjernerne markerer landsbyer, og husene markerer gårde, hovedgårde eller herregårde.

Rød svarer til prioritering 1, gul til 2 og grøn til 3.

Bilag 2:

Videnskabernes Selskabs Kort over Danmark og Slesvig, Nr. 6: Kort over Møen Falster og Laaland / tegnet af H. Skanke Aar 1776 / Guiter sculpsit.

Bilag: Kort over Laaland og Falster kaldet Maribo's Amt: reduceret efter det Kongl. Vidensk. Selsk. Kort / udgivet af Begtrup; (Ræder del. G. N. Angelo sc. 1806). Det kgl. Bibliotek, REX